

*Copyright in this work is held by
Fundación IWO Buenos Aires, Argentina.
The Yiddish Book Center is grateful to the
copyright holders for permission to
include this work in the
Steven Spielberg Digital Yiddish Library.*

OYSGEVORTSLTE UN
EYNGEVORTSELTE

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-05795-9

D:\YIDDISH\TITLES\9780657057954T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT
(413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT
NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET,
AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional
symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our
colophon comes from a design by the noted artist
Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

אַנטי־אַג'יע

אויסגעוואָרצלמע
און
איינגעוואָרצלמע

יוסף ליפשיץ-פאָנד
פון דער ליטעראַטור-געזעלשאַפט ביים יוואָ

פּוילישן ליטעראַטור-אינסטיטוט

Antologie - Oisgewortzlte un Aingewortzlte

Antología - Desarraigados y Arraigados

Copyright 1971, by
ATENEO LITERARIO EN EL IWO
Pasteur 633
Buenos Aires

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

Este libro se terminó de imprimir el día 20 de julio de 1971, en los Tall. Gráficos "Zlotopioro S.A.C.I.F.", Sarmiento 3149, Bs. Aires

אַנטאַלאַגיע

**אויסגעווארצלמע
און
איינגעווארצלמע**

צונויפֿגעשטעלט

פֿון

אַברהם זאַק

אונטער דער רעדאַקציע

פֿון

שמואל ראַזשאַנסקי

ירושלים: הוצאת ספרים, תש"ח

49סטער באַנד פֿון ציקל

מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור

אַרויסגעגעבן פֿון

יוסף לייפשיץ-פֿאַנד

פֿון דער

**ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט ביים יוואָ
אין אַרגענטינע**

אונטער דער רעדאַקציע

פֿון

שמואל ראַזשאַנסקי

קאַרקטור

יעקב־יהושע לערמאַן

טיראַזש 1.500 עקזעמפּליאַרן

יאַר ה'תשל"א — 1971

ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט ביים יוואָ אין אַרגענטינע

תוכן

זינט

8	פאַרבאַמערקוינגען
	שמזאל ראַזשאַנסקי — די ייִדישע ליטעראַטור אויף די שייד-
9	וועגן נאַכן 2טן וועלטקריג
17	אויף וועגן פאַרשטומטע
18	רייזל זשיכלינסקי — פֿון וויפֿל היימען
19	משה גורין — תפילה
19	לייב ראַכמאַן — אין שטאַט
24	נחום באַמזע — און אַז איך וועל קומען
25	יצחק באַט — פֿאַרברענט מײַן היים
33	יעקבֿ פֿרידמאַן — וויין, וויין, מײַן קינד
35	יחיאל האַפֿער — מײַן ייִדישע נאַכט
36	אלחנן וואַגלער — פּורפּורנע טויערן
37	חיים-לייב פֿוקס — שלום עליכם-באַלאַדע
38	איציק מאַנגער — יתומים
39	מיר ווילן נישט אונטערגיין!
40	אַהרן צייטלין — נײַער אַבֿרהם
41	לייב ראַכמאַן — די שטאַט
58	בינס העלער — נישט אמת
59	ישראל אַשענדאָרף — איך קום אַהיים
60	נחום באַמזע — פֿרילינג
61	בנימין עליס — אַ מאַרגן מיט אַ נײַעם אָנהייב
70	בינס העלער — אַ בלעטל

71 ה. לייזויק — די חתונה אין פֿערנוואַלד
75 אַהרן צייטלין — אַ תּפֿילה קאַן איך
76 משה דלזשאַווסקי — פֿון „גאַלדשטיקלעך“
79 רחל קאַרן — שטעקשיך
80 בינס העלער — דער לעצטער פּרוּוו
82 לייזער אייכענראַנד — די אויסדערוויילטע
83 שטערן אין דער טונקל
84 ב. י. ביאַלאַסטאַצקי — שארית הפליטה
85 זיננוול דיאַמאַנט — ר' הערש שרעקט זיך פֿאַרן עקזאַמען ..
93 רייזל זשיכלינסקי — אין דער פֿרעמד
93 נחום באַמע — אַזוי פֿיל יאַרן
94 יוסף אַקרוטני — אין בענקשאַפֿט
101 לייבל קופּערשמיד — אַ לידל אויף דער גיך
102 זיננוול דיאַמאַנט — נאַכן שטורעם
114 משה לאַקיעטש — פּליטים-גאַנג
115 אויף אייגענער ערד
116 ישׂראל אַשענדאַרף — דער וועג צוריק
117 רחל קאַרן — אין וועג
118 ישעיהו שפיגל — אַלע מַנְנֵע ביימער
119 רבקה קוויאַטקאַווסקי־פּנחסיק — עולים
139 בינס העלער — ווידער
140 יוסף שטשאַווינסקי — בוימוואַל
	יעקבֿ פֿרידמאַן — אַ ליד וועגן כעלעמער מלמד, בית־מכס
147 און שבת שירה
150 מענדל מאַן — אין שאַטן פֿון ווינגשטאַק
169 אַבֿרהם סוצקעווער — ביסט געקומען אַ נאַקעטער
171 רבקה קוויאַטקאַווסקי־פּנחסיק — דער טראַקטאַריסט
175 בינס העלער — איך בין שוין ווינט אַוועק

175	רִבְקָה רוֹס — ווייטער בעז
179	אַבְרָהָם סוצקעווער — שהחיינו
180	יצחק באַשעוויס — דער זון
191	שווער צו פאַרגעסן
192	יעקב גלאַטשטיין — די לעבן־געבליבענע
193	חיים גראַדע — חרובֿע קלויזן
202	לייזער אייכענראַנד — ליד פֿון פֿריינדשאַפֿט
203	אַבְרָהָם זאַק — פֿון די ימישע ווייטן
204	בינס העלער — אין מיינע אויגן
204	הערץ בערגנער — דער ירושה־בריליאַנט
222	אַהרן צייטלין — איך קען אַ זאַץ
223	ל. לאַסאַווין — צער גידול בנים
228	בינס העלער — אַ טרער
229	חיים גראַדע — דער נס
230	יאַסל בירשטיין — כּוועל צוגיין
231	אַבְרָהָם זאַק — אויסגעלייזטער טרויער
	פעסיע פֿאַמעראַנץ־האַניגבוים — דאָס האַרץ פֿון מידן
238	וואַנדערער
239	ק. צעטניק — שוועסטער, מען וויל מיר איצט באַצאַלן
240	יעקב גלאַטשטיין — יינגעלע
241	צו דער כאַראַקטעריסטיק
	דײַר מאַרק דוואַרזשעצקי — נשמה־פּראַבלעמען פֿון דער
242	שארית הפליטה
	מרדכי חלמיש — אונדזער ליטעראַטור און די צוויי
264	וועלט־מלחמות

פאר באמערקונגען

◆ מיט דעם דאזיקן באנד מוסטער ווערן פון דער יידישער ליטעראטור, וואס איז דער 49סטער און הייסט אויסגעווארצלטע און אינגעווארצלטע, ווערט אפגעשלאסן דער ציקל ביכער, וועלכע זינען אפגעגעבן דער טעמאטיק פון חורבן אייראפע.

◆ דער אַ באַנד האָט אָבער בעיקר אין זינען, וואס איז איצט און וואס מ'קען דערווארטן פון די, וועלכע האבן געהאט די זכיה צו ראטעווען זיך פון חורבן.

◆ דאָס בוך אויסגעווארצלטע און אינגעווארצלטע באַרירט, זורף דער בע-לעטריסטיק, וואס איז געשאפן געווארן נאך דער מלחמה (סירוב), סיטואציעס, שפירונגען און פראבלעמען, וועלכע זינען נאך אין עמבריאנישן צושטאנד, אין פראצעס פון ווערן. דער דאזיקער פראצעס איז פון וויטאלער וויכטיקייט פארן יידישן און אלגעמיינעם לעבן. דערפאר פעדערן מיר זיך אים צו באַליכטן און סינקראניזירן.

◆ דער אַ באַנד צילט צו סטימולירן אונדזערע שעפערס, אפצוגעבן זיך רע-כנונג, אַז אין דער דאזיקער טעמאטיק ליגט אפשר דער וויכטיקסטער שליסל צו דער יידישער ליטעראטור פון מאַרגן. אויב דאָס דאזיקע בוך, מיט אַלע אויסזעצונגען וואס מ'זאל אים מאַכן, וועט אַרויסרופן דיסקוסיע אַרום דער פראבלעמאטיק פון די אויסגעווארצלטע און אינגעווארצלטע — וועט אַיעדער אַיי-נער אַרויפקומען און צוקומען צו פראבלעמען, וואס האבן צו טאן נישט בלויז מיט די פליטים, וועלכע זינען ניצול געווארן פון נאַצי-חורבן...

◆ נישט אַרביינגיינדיק אין דעם וויכוח, צי פאַרן יידישן שרייבער איז דאָס סאַמע דרינגענדיקסטע צו פאַראייביקן דעם נעכטן פון יידישן לעבן אין אייראפע, וואס איז חרוב און וואס וועט מער נישט צוריק אויפגעבויט ווערן, דאַרף אָבער זיין קלאַר, אַז די וויטערידיקע שפירונגען און טראַנספארמאַציעס פון די אויס-געווארצלטע און אינגעווארצלטע, אַנטלאָפּענע פון חורבן אייראפע, זינען באַ-רופן צו פאַרפיקסירן בעיקר די פליטים אַליין, די וואס האבן עס אַליין דורכ-געמאַכט. זיי זינען דאָס מחויב צו טאן. זיי טאַרן זייערע איבערלעבונגען און שטרעבונגען נישט לאַזן פאַרפאַלן גיין!

די יידישע ליטעראטור אויף די שיידוועגן נאָכן 2טן וועלטקריג

א קאָמפּליצירטע פּראָבלעמאַטיק

אַז מ'וויל זען ריכטיק די ענדערונגען, וועלכע זינגען פֿאַרגע-
קומען אין דער יידישער ליטעראטור נאָך דער 2טער וועלט-מלחמה,
דאַרף מען זיך גוט אומקוקן אויף די פּראָבלעמען פֿון דער יידישער
ליטעראטור ערבֿ דער 2טער וועלט-מלחמה. ווייל נישט בלויז חורבן-
אייראָפּע האָט געבראַכט די גרויסע שינויים, נישט בלויז די דרוי-
סנדיקע שונאים האָבן אונטערגעגראָבן דעם פֿונדאַמענט פֿון דער
יידישער ליטעראטור — דאָס יידישע לעבן...

מיט אַ סך יאָרן פֿאַר דער 2טער וועלט-מלחמה איז שוין די
יידישע ליטעראטור אין ראַטן-פֿאַרבאַנד געשטאַנען פֿאַר דער ביי-
טערער פּראָבלעם, ווי אַזוי צו קענען ווייטער לעבן, און אָפּשר איז
די דאָזיקע פּראָבלעם געבוירן געוואָרן פּאַראַלעל מיטן אַנשטעלן
די רעוואָלוציע דורכויס אין דער ראַם פֿון דיקטאַטור... די געשעע-
נישן פֿון 1948 און 1952 זינגען בלויז געווען די רעאַליזירונגען, צו
וועלכע די דיקטאַטור האָט געמוזט פֿירן — די עקזעקוציע!

די ווירקלעכקייט ווייזט, אַז מען איז אויך גענאַרט געווען אין
אַמעריקע. דאָ האָט דער ייד געהאַט די פֿולע פֿרייהייט צו באַשטי-
מען זיין אייגענעם לעבנסגאַנג ווי ער האָט געוואָלט — ער האָט
אַבער נישט געוואָלט. אַ קליינער מיעוט האָט זיך אַנגעקלאַמערט
אין דער פֿאַלקס-טראַדיציע, וואָס איז דער לעבנסקוואַל פֿון דער
יידישער ליטעראטור. די ריזיקע מערהייט האָט זיך געלאָזט פֿון
דער אַסימילאַציע פֿירן פֿאַר דער נאַז אויפֿן נאַרישסטן אופֿן. פֿיי-
לאַנטראַפּיע, הילף פֿאַר יענעם, דינט פֿאַר אַ מאַסע אַנשטאַט יידיש-
קייט בכל יום. „די יידישע ליטעראטור (פונקט ווי יידיש בכלל) אין

אוועקגעשטעלט געוואָרן פֿאַר אַ פערמאַמענטן קאַמף קעגן ביזן
אונטערגאַנג אָדער ליבלעכן אונטערברענג¹.
דערצו איז חורבן אייראָפּע געקומען אין אַ צײַט, ווען די הער-
לעכע מחנה וואַרטמײַסטערס און וועגוויזערס, וואָס איז אויפֿגע-
שטיגן אינעם 20סטן יאָרהונדערט ווי דער גרעסטער ווונדער פֿון
דער ייִדישער לעבנסקראַפֿט און שעפֿערישקייט, איז שוין אַרײַן אין
די עלטערע יאָרן. פּונקט דעמאָלט, ווען מיר האָבן זיי באַדאַרפֿט
האַבן מערער ווי ווען עס איז פֿריער, זײַנען זיי אַוועק איינע נאָך
די אַנדערע. און יענע מזל-ברכה, וואָס מיר האָבן ביים אָנהייב
20סטן יאָרהונדערט געהאַט אויף אַלע שטחים פֿון ייִדישן לעבן,
האַט מער נישט אָנגעהאַלטן. דאָס געײַעג נאָך תּכּלית לאָזט נישט,
אַ פּנים, צעבטלענען די צײַט, וואָס איז געווען אַ יחוס בני אונדזער-
רע פֿריערדיקע „בטלנים“... פּנים אל פּנים מיט דער דאָזיקער אַרע-
מער ווירקלעכקייט האָט אונדזער דענקענדיקער פּובליציסט און
עסייסט אויסגערופֿן האַרצייסנדיק: „עס איז שוין אפֿשר געקומען
די צײַט, אַז מ'זאָל אין אַנדערע לענדער — אין יענע ווייניקע לענ-
דער אויפֿן ערדקוגל, וווּ ייִדישע קיבוצים קענען נאָך לאָזן הערן
זייער שטימע און וווּ זיי קענען נאָך דאָווען בציבור — גוזר תּענית
זײַן און תּפֿילה טאָן פֿאַר אַמעריקאַנער ייִדן. דאָס איז ניט קיין
דרוקפֿעלער: מיר מײַנען טאַקע בפֿועל ממש — פֿאַר די פֿינף מי-
ליאָן ייִדן אין אַמעריקע“²...

דעריבער, ווען מ'רעדט וועגן חורבן אייראָפּע און מ'פֿאַרבינדט
דאָס מיט די קאַנסעקווענצן, וואָס חורבן אייראָפּע האָט געבראַכט
אויפֿן פֿעלד פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, דאַרף מען זען די דאָ-
זיקע פּראָבלעם אין דער ראַם פֿון דער ייִדישער חורבן-פּראָבלע-
מאַטיק אויף דער גאַנצער וועלט.

¹ מרדכי שטריגלער — „אונדזער ליטעראַרישע טראַגעדיע“, ייִדישער קעמ-
פּער ג' 1275, ג' 1958, ז' 73.

² חיים גרינבערג — „באַנקראַט“, ייִדישער קעמפּער ג' 486, ג' 1943.

די פראבלעם פֿון שארית הפליטה האָט צו טאָן נישט בלויז מיט חורבן אייראָפּע.

פונקט זינגען זיך אין דער זעלביקער צייט צוזאמענגעפאלן פֿאַרשיידענע קריזיסן אינעם יידישן לעבן און גאַנץ באַזונדער אין שניכות מיט דער יידישער ליטעראַטור.

דווקא ווען פֿאַנסלאַווזיס איז אין ראַטן־פֿאַרבאַנד אַרײַן אין די פֿעדערן, איז פֿאַניידיש געוואָרן אויס יחסנטע... דווקא ווען ייִדן האָבן אין אַ סך לענדער געמעגט שטאַרקן דאָס אייגענע לעבן, אַז עס זאָל זײַן אַ לעבן אין אַלע טעג פֿון אַ גאַנץ יאָר, איז עס פֿאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ לעבן, העכסטנס, פֿון שבת און יום־טובֿ אָדער אויף בילעטן... פֿאַרפֿלייצט די אַסימילאַציע. ציט מען זיך אויף אַלע פֿיר פֿאַר דעם שטאַרקערן. און אזוי שטייט אַ מיעוט אַנטקעגן דעם באַנקראַט פֿון דער מערהייט, אַ באַנקראַט פֿון די אידעאלן, וואָס מיר האָבן געהאַלטן פֿאַר די זכיה פֿון לעבן.

צום גליק איז גראַד אין דער דאָזיקער צייט פֿון די פֿאַרשייִ־דענע קריזיסן אין דעם ייִדישן לעבן פֿאַרווירקלעכט געוואָרן דער חלום, וואָס האָט לאַנג אויסגעזען ווי די גרעסטע בטלנות: „אַ ייִדי־שע מלוכה, רבותים! / צי קענט איר דאָס גרונטיק פֿאַרשטיין? / דאָס הייסט דאָך אַ מלוכה פֿון גאונים, / אַ מלוכה פֿון גאונים אַליין!“³

ווי טרינקענדיקע זיך כאַפֿן זיך אָן אין אַ שיפֿל, וואָס באַווייזט זיך פֿאַר זייערע אויגן, ווי אַ נס, ווי אַ מלאַך, ווי אַ משיח „פֿון הימל“, אזוי האָבן זיך אָנגעכאַפט אין דער דאָזיקער הילף אַלערליי מחנות פֿון שארית הפליטה, אַפֿילו די וואָס האָבן אויף דעם טרוים געקוקט ווי אויף בטלנות. און עס איז נישט מער ווי נאַטירלעך, אַז מיט גאַר אַ באַזונדערער בענקשאַפֿט האָבן עס אויפֿגענומען די, פֿאַר וועלכע ייִדישע ליטעראַטור איז אַ גרונטטייל פֿון ייִדישן לעבן אין

³ א. ליעסין — „דער קרעמער“, מינסק 1896, ליהער און פֿאַעמעטן, נײַ 1938, ב' 1, ז' 225—229.

אלע טעג פֿון אַ גאַנץ יאָר. וואָרן אַנטקעגן דער האַסטיקער אָפֿ-
 שוואַכונג פֿון ייִדישן לעבן — דורך אייגענעם שטייגער, נאַציאָנאַלן
 שטייגער, פֿאַלקשטייגער — האָט מען געקראָגן אַן אַדרעס, צו
 וועלכן מ'קען קומען מיט טענות, פֿאַדערן, פֿראַטעסטירן, שרייבן,
 מאַנען... און ווי סקעפטיש עס זאָל זיין דער און יענער, צי „דער
 הויפטצענטער פֿון ייִדיש איז און וועט זיין אין ישראל“⁴, איז קיין
 שום ספֿק נישט, אַז מדינת ישראל דינט, שוין איצט, ווי אַ בנישפּיל
 פֿון לעבן ייִדיש אין אַלע טעג פֿון אַ גאַנץ יאָר. „עס איז דער
 מאַמענט, ווען די ליטעראַטור פֿון די ייִדישע שפּטים, וואָס קאַנ-
 צענטרירן זיך דאָ און איצט, לשם אַ שותפֿותדיקן מאַרגן, נעמט זיך
 גוֹבֵר זיין די צעשפּליטערונג פֿון היינט, דערגייענדיק צו דעם
 בשותפֿותדיקן נעכטן, וואָס איז אונדזער אַלעמענס יחוס און אונדזער
 אַלעמענס שורש“⁵.

פֿאַרשטייט זיך, אַז מיטן קומען פֿון מדינת ישראל איז פֿון זיך
 אַליין אָפּגעשוואַכט געוואָרן די ראַלע פֿון ליטעראַטור און קונסט
 אינעם ייִדישן לעבן. פֿריער זיינען זיי פֿאַר אַ סך געווען, סײַ די
 ייִדישע און סײַ די העברעיִשע שעפֿערישקייט, דער גרעסטער אַדער
 גאַר דער איינציקער נאַציאָנאַלער פֿאַקטאָר אין זייער לעבן. היינט
 איז פֿאַר אַלעמען אַן אונטערשייד קלאַר, אַז די אַנדערע ייִדישע
 פֿאַקטאָרן, פֿאַרבונדענע מיט דער מדינה, ציען אָפֿ די אויפֿמערק-
 זאַמקייט פֿון ליטעראַטור. די עמאַציעס, וועלכע עס רופֿן אַרויס
 טאַג־טעגלעך די פֿאַקטאָרן פֿון עליה, קליטה און בטחון („ביטאַכאַן“),
 זיינען דאָך פֿון אַלגעמיינעם ייִדישן לעבןקוואַל, פֿון וועלכן עס
 שעפט שוין איצט אויך דער וואָרטקינסטלער, אין וועמען עס יוירט
 די וואָר...
 די שידוועגן, פֿאַר וועלכע עס שטייט די ייִדישע ליטעראַטור

⁴ יחיאל האַפּער — „דער וועג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין ישראל
 און אין די תּפוצות“, מיט יענעם און מיט זיך, תּל־אָבֿיב 1964, ז' 57.

⁵ דב סדן — „עדות בישראל“, פֿאַלקסבלאַט נג' 26—27, ז' 14, תּ"א 1970.

נאכן 2טן וועלטקריג, זינען בכך נישט בלויז א רעזולטאט פֿון חורבן אייראָפּע.

מיר האָבן, אזוי אַרום, פֿאַרשיידענע מינים שארית הפליטה. און אַלע זינען זיי דער יסוד פֿאַר דעם ווייטערגאַנג פֿון דעם ייִדישן לעבן, פֿון אַ פֿאַלקסלעבן מיט אייגענעם לעבן־שטייגער, וואָס איז און דאַרף ווייטער זיין, דער קוואַל פֿון דער ייִדישער ליטע־ראַטור.

די סטייכע פֿון דער שארית הפליטה ווי אַ שאַפֿונגסקוואַל

מיר דאַרפֿן אָננעמען פֿאַר אַ כלל גדול אין דער דינאַמיק פֿון ייִדישן לעבן: „דו קעמסט, מנין פֿאַלק, דאָס הייסט — דו לעבסט, מנין פֿאַלק!“⁶

קאַמף איז בלי שום ספֿק דער הויפטפֿאַקטאָר פֿון דער שעפֿע־רישער דינאַמיק אין דער ייִדישער ליטעראַטור. די שענסטע בלע־טער אירע זינען פֿון אומרו, געראַנגלען, קאַנפֿליקטן, פֿאַרמעסטן, בענקשאַפֿט, טרוים.

נישט פֿון נחת האָט דער ייִדישער שרײַבער אין אַמעריקע ליבערשט זיך אַ ווענד געטאָן צו ייִדישער טעמאַטיק פֿון ווייטן אַמאָל איידער צו שילדערן און איבערגעבן די איבערלעבונגען און שטימונג פֿון זיין אייגענער סביבה. „דער פֿאַקט, וואָס די אַלטע היים איז חרובֿ געוואָרן און וואָס ייִדישע שרײַבערס זיצן אין אַמע־ריקע צענדלינגער יאָרן אָפּגעריסן פֿון די קוואַלן פֿון ייִדיש לעבן און פֿון דער ייִדישער שפּראַך, האָט אויף זיי אַפֿט אַ שלעכטן אַינפֿלוס. מען פֿאַרגעסט ביסלעכווייז ייִדיש און הויפטזאַכלעך — דאָס ייִדישע לעבן, וואָס איז אזוי ריך געווען אין שטייגער“⁷.

⁶ דוד בערגעלסאָן — „פּרינץ ראובני“, אויסגעקליבענע שריפט, מוסט' 44, ב'א, 1971, ז' 290.

⁷ יצחק וואַרשאַווסקי (י. באַשעוויס) — „סיוערט אַלץ שווערער פֿאַר אַ ייִדישן שריפטשטעלער צו שילדערן דאָס ייִדישע לעבן“, פֿאַרווערטס, 17 דע־צעמבער 1945.

אמעריקע איז טאקע פֿול מיט קאָנפֿליקטן, אָבער ווען דער ייִדי־שער שרייבער זאָל צו פֿיל זיך אַרײַנלאָזן אין זײ, וועט זײַן שאַפֿן גיכער אַנטמוטיקן אײדער דערמוטיקן...

דער ייִדישער מדינה פֿעלן אויך נישט קײן פּראָבלעמען און דאגות, אָבער דאָס זײַנען ייִדישע פּראָבלעמען און ייִדישע דאגות, אויסגעקאָטענע אין ייִדישער געשיכטע און באַהויכטע פֿון ייִדישע אײדיען. עדות דערויף זאָגן די נאָך קנאַפע און אָנהײבערישע שאַפֿונגען, וואָס פֿליטים האָבן אַרײַנגעבראַכט אין דער ייִדישער ליטעראַטור שוין אין דעם ערשטן פֿערטל יאָרהונדערט נאָכן נאַצי־חורבן. צווישן טרויער און אומצוטרוי בליט אַ נײַע האַפֿענונג...

ווען עס זאָל זיך צונױפֿפֿלעכטן דער הונגער צו לעבן און דערלעבן, וואָס איז דאָ אין דער שארית הפֿליטה פֿון די קאַצעטן, פֿון דער אַרישער זײַט און פֿון גלות רוסלאַנד, מיט דער שארית הפֿליטה פֿון די אַמעריקעס און אַנדערע קאַנטינענטן, וועלכע זײַנען צערודערט פֿון די סאַציאַלע אויסברוכן, עקאָנאָמישע עפֿי־לעפֿסיעס און ראַסיסטישע משוגעתן אין אַמעריקע, און זײַנען דער־צו אויסגעהונגערט נאָך אַן אײגענעם, גאַנצן, ייִדישן לעבן, קען דאָס ווערן אַן אָנהאַלט פֿאַר אַ סך, וואָס זוכן גלײַכגעוויכט און אַ ריכט־ליניע פֿאַר אַנדערע וואָס האָבן זי בכלל נישט געהאַט און האָבן זי אפֿשר גאַר קײן מאָל נישט געזוכט...

אַ מזרח־אײראָפּע קען מער נישט זײַן קײן הײם פֿאַר אַ ייִדישן מענטשן, דאָס האָט דער קלאַרער אַבסערוואַטאָר געקאַנט פֿעסט־שטעלן נאָך בײַם סאַמע אָנהײב פֿון 2טן וועלטקריג. אַזאַ פֿליט דער־צײלט, ווי אײגענע „האַבן געוואַלט וויסן אַלץ, וואָס עס געשעט אין זײערע צעבראַכענע הײמען, וואָס איז מיט זײערע פֿאַמיליעס, פֿון וואָס לעבט מען און צי וועט מען דאָרט קענען לעבן, האָבן אײך פֿאַר זי גאַר נישט אויסבאַהאַלטן“ און „אײך האָבן זיי דערצײלט, ווי אַזוי אונדזער וועלט איז אונטערגעגאַנגען, ווי אַ שיף זינקט אין ים, און זי איז מער נישטאַ. צוריק? — נישטאַ קײן צוריק. אין דעם צערי־סענעם פּוילן האָבן זיך געענדיקט אַלע ייִדישע האַפֿענונגען — סײַ

אויף דער דייטשישער זנט און סני אויף דער רוסישער זנט⁸. שפעטער איז אויך קלאר געווארן, אז בני די דרייסיק טויזנט יידן אין צעטרייסלטן מאָנטעווידעאָ איז פֿאַראַן מער ייִדיש לעבן ווי בני די דריי מיליאָן יידן אין גראַנדיעזן ראַטן־פֿאַרבאַנד. ווען דאָס אַלץ איז קלאַר, דאַרף מען טראַכטן מער אין לעבן ווי אין טויט. ווי עס טראַכט דער רעבעל, אַז „וואָס שניך צו אונדז, וועלן מיר קיין מאַל נישט שטאַרבן — דאָס איז דער שפיץ פֿון דער פֿילאָסאָפֿיע פֿון דעם 20סטן יאָרהונדערט“⁹. און מיט אַט דעם געדאַנק — נאָך דער לאַנגער פּראָצעסיע פֿון טויט — זאָל מען טראַכטן מער אין לעבן ווי אין טויט. דאַרף מען קומען צו דער ייִדישער ליטעראַטור מיט דער אַמונא, אַז ווי אַרעם און צעוונדיקט עס איז געווען דאָס ייִדישע לעבן, האָט זי, אין אַלע אירע וויכטיקסטע מאָניפֿעסטאַציעס, אַרויס־געבראַכט „אַ טיפֿע ייִדישע איינגעוואַרצלטקייט אין חלום: גאַנץ צו מאַכן דאָס ייִדישע פֿאַלק, אויפֿזוכן די פֿאַרלוירענע ייִדישע שבֿטים“. דערפֿאַר „קען אַ ווערק בני יידן זיין ערנסט, סאַרקאַסטיש, הומאַ־ריסטיש, טרוימעריש, אַבער עס זינען אומעטום פֿאַראַן די פֿונקען פֿון אַ ייִדישן דרך אין אונדזער ליטעראַטור“¹⁰.

מיט אַט דעם צוגאַנג צו ייִדישער ליטעראַטור, אַז זי איז גע־ווען און דאַרף זיין אַ תּורת החיים, מוזן מיר באַנעמען, אַז אונדזער פֿיין־מוזיק פֿון דער 20טער וועלט־מלחמה מוז זיין דער פּרוּדור צו אַ נײַער ליטעראַטור פֿון לעבן. „אין ליטעראַרישער קונסט זוכן מיר אַלע צו באַפֿרײַען זיך פֿון דער טאַג־טעגלעכער גרויקייט... מיר זוכן דאָס זעלבליקע אין מוזיק, אין טעאַטער, אויף קאַנצערטן, אויף אויס־

⁸ מ. צאַנין — „אויסגעוואַרצלטע ייִדישע שרייבער“, פון ציקל „גרענעצן ביז צום הימל“, לעצטע נייעט, 22 אויגוסט 1969.

9) Alejandro Solyenitzin, “Nosotros no moriremos”, *Cuentos en miniatura*, pág. 71, Buenos Aires - Barcelona 1969.

¹⁰ קאַדיע מאַלאַדאָוסקי — „די איינגאַרטיקייט פֿון ליטעראַטור בני יידן“, די גאַלדענע קייט, ג' 73, ז' 70, תּל־אַביב 1971.

שטעלונגען... אַלץ, וואָס טראַגט דערפֿרישנדיקע, זאַפֿטיקע פֿרוכט¹¹. ווי וויכטיק עס זאל פֿאַר אונדז זיין דאָס פֿינפֿולע קאַפּיטל פֿון חורבן אייראָפּע, ווי וויכטיק עס זאל פֿאַר אונדז זיין דאָס פֿינפֿולע קאַפּיטל פֿון פֿליטים צווישן די פֿייערן פֿון דער 2טער וועלט־מלחמה, איז פֿאַר אונדז וויכטיקער דער וויטערדיקער גאַנג צו אויסלייזונג, צו דער ניסימדיקער געזונטמאַכונג פֿון יחיד און פֿון פֿלל. די ייִדישע ליטעראַטור — און די וועלט־ליטעראַטור בכלל — האָט אַלץ צו שפּילן אַ קאָלאָסאַלע ראַלע אינעם לעבן, נישט גע־קוקט אויף דעם וואָס די פֿאַנטאַסטישע דערגרייכונגען פֿון דער ווי־סנשאַפֿט מיט איר העכסטן דערגרייך פֿון פֿליען צו דער לבנה און אַרומשפּאַצירן דאָרטן האָט היפש פֿאַרטונקלט די שרייבערישע פֿאַנג־טאַזיע... „ווי וועט זיין צו אונדזער קולטור, אַז זי וועט ווערן אויף אַלע הונדערט פּראָצענט אויס הומאַניסטיש „בטלניש“ און עס וועט נישט בלייבן קיין פּלאַץ פֿאַר אינגעעקשנטע „עם־הארצים“, וואָס דרינגען־אַרײַן אין די טיפֿענישן פֿון דער מענטשלעכער נשמה און זוכן פֿאַר איר טרייסט און נײַע אַגרעגונגען צו לעבן“¹² ! צום בעסטן דאַרפֿן דאָס באַנעמען אַלע שאַרית הפּליטה־מחנות פֿון ייִדישן פֿאַלק, וואָס האָבן אין זיך דעם געזונטן אינסטינקט, וויטער צו לעבן, זיך באַנייען און באַרייכערן דאָס לעבן, אַזוי פֿון יחיד, ווי פֿון פֿלל.

שמואל ראַזשאַנסקי

¹¹ זלמן שניאור — „אין וואָס פֿאַר אַ ריכטונג דאַרף גיין די טעמאַטיק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור“, היימיש ג' 3—4, ז' 7—8, תּל־אָביב, סעפטעמ־בער 1957.

¹² שלמה ביקל — „די קולטור פֿון צוויי קולטורן“, שרייבער פֿון מיין דור, ב' 3, ז' 146, תּ״א 1970.

אויך וועגן פארשטוממע

פון וויפל היימען

פֿון וויפל היימען האָט מען אונדז שוין אויסגעריסן
און געבליבן הפֿקרע
זינען אונדזערע פֿיר ווענט!
דורך אַלע צייטן
באַגלייט מיך דאָס געוויין
פֿון אונדזערע הפֿקרע פֿיר ווענט.
אַ האַמער וועקט די בענקשאַפֿט אויף.
אַ מענטש קלאַפֿט־אַרנין אַ נאַגל
אין זיין גייער היים.
עס שמעקט דאָס פֿרישע האַלץ.
ס'איז זיס דער אָוונטיקער וואַלקן,
נאָר אין מיר וויינט,
וואַיעט טיף דער וואַגל.
פֿון אַלע וויסטענישן וועט קומען דאָ די נאַכט
און וואַרעמען מיט איר לייב
די גייע שוועל.
ביז אויפֿגיין וועט אין מזרח־זייט
אַ ווייכער שטראַל
און דער מענטש וועט אויפֿוואַכן
און זען, אַז ס'איז העל...

פֿון וויפל היימען האָט מען אונדז שוין אויסגעריסן
און געבליבן וויסט איז אונדזער שוועל!

משה גורין

תפילה

גאָט פֿון די חורבֿות און געטאָס,
 גאָט פֿון די פֿאַרלאָשענע שטערן,
 פֿון אויגן וואָס וויאַנען ווי בלעטער,
 פֿון שטיינער וואָס וויינען מיט טרערן,
 פֿון שלעסער וואָס הענגען פֿאַרראָסטע,
 פֿון שטעגן פֿאַרשטומטע און שטיגן,
 גאָט פֿון די ווערטער די פֿראָסטע,
 גאָט פֿון די ליידיקע וויגן.
 דערפֿריי מיך אין שעה פֿון נסיון,
 טרייסט מיך אין ספֿק פֿון פֿרעגן,
 באַשטראַל מינע טונקעלע שעהען,
 פֿאַרווי דענע שטערן אויף וועגן.

לייב ראַכמאַן

אין שטאָט

פראַגמענט

ש. האָט זיך אומגעקערט אין שטאָט אַרײַן אַ וואָך נאָך דער מלחמה. נאָך דעם אנליקן געלויף אין די מלחמה-יאָרן האָט אויס-געזען. די צײַט איז דאָ שטיין געבליבן. די געטאָ-גאַסן זײַנען געלעגן פֿאַרברענט; ציגל, קויענס, פֿאַרסמאַליעטע העלצער האָבן זיך גע-וואַלגערט איבער אומענדלעכע פלעצער — אמאָליקע היף און געסלעך. ס'האָט זיך געדאַכט, די הײַזער מיט די פלעצער אַרום האָבן אין אויפֿרייס זיך פֿאַרנומען מיט איין מאָל אַרויפֿצופֿליען, מיט די

מענטשן אין זיך... זיי זינען אַבער פֿון שווערדיקייט צוריקגעפֿאלן. צעצונדענע האָבן זיי זיך אַראָפּגעלאָזט, שווער קניענדיק. זיי זינען געבליבן מיט די פֿאַרברענטע פֿליגל, געבערגלט אויסגעשפּרייט אי-בער דער ערד. איצט זינען זיי געלעגן פֿאַרטוליעט אַראָפּ, ווי עס וואָלטן אויפֿן מאַרק דאָ געבליבן פֿאַרגליווערט אין קופּקעס די צונויפֿגעזאַמלטע. זיי ליגן נאָך אַזוי, משפּחותווניז, באַהאַלטן מיט די פּנימער און אויגן, אונטער גרויברוינע פֿלאַכטעס. די שטייענדיקע איבער זיי וואָבן זינען אַוועק. אַלץ ביזן ווייטן האַריזאָנט איז געווען אַראָפּגעזעצט אין אַש. אויך די הויכע געטאַ-מויער פֿון אַרום - אַראָפּגעלאָזט צו דער ערד.

ש. האָט אַריבערגעשפּרייזט. ער איז געגאַנגען צו די גאַסן אוי-סערן געטאַ. זייערע געמויערטע הניזער זינען געשטאַנען ווייט איבערן האַריזאָנט. הינטער אים זינען געבליבן די געטאַ-בערגלעך. אַלץ אַרום איז געווען אַפֿן. קיינער האָט נישט געלויפּערט. ער איז אַרויף אויפֿן שאַסיי. ווייט אַנטקעגן האָבן זיך אַרויסגעהויבן די העכערע שטאַקן. זיי האָבן אַהער אַריבערגעקוקט אויף די שפיץ פֿינגער. ער איז געגאַנגען אַפּגעדעקט, אין מיטן, אַנטקעגן. ער האָט זיך געכאַפט, אַ דורך דעם וועג זינען געטריבן געוואָרן די סטאַדעס יידן. דער הימל איז נידעריק געהאַנגען איבער אַראָפּגעבויענע קעפּ אין געיעג אויף פֿאַרויס. אַ ים מיט פֿיס האָט דאָ מיד געטאַפטשעט אין פֿאַר-טויבנדיקע געשרייען. ער איז געווען צווישן. זינע קני האָבן זיך געבויען צווישן פֿרעמדע פּאַלעס. זיי האָבן זיי האַרט באַרירט. ער איז לויז אַרויס אין דער זיט. זינע טריט האָבן דין אַפּגעקלאַפט אין דער שטילקייט. זיי האָבן זיך געטראָגן אין דעם אַפּהילך פֿון די פֿאַרשוויג-דענע פֿיס.

ער איז געווען אין דער ערשטער פּוילישער גאַס. זי האָט זיך אַנטקעגנגעפֿנט אַ ברייטע, פֿאַרן פֿאַרמאַכן זיי אין געטאַ האָבן דאָ געלעבט הונדערטער ייִדישע משפּחות. אויך זיין היים איז דאָ געווען. שטייט זי נאָך? צווישן קאַשטאַן-ביימער פֿאַרטאַן זיך געשפּילט אין דער זון. ס'איז געווען נאָך אַ רעגן. אַ פֿרישער דור נישט-ייִדישע

קינדערלעך איז דאָ אַרויסגעוואַקסן. ש. האָט זיך אָפּגעשטעלט. ער האָט זיך געדרייט צווישן זיי, ווי אַמאַל. ער האָט געקוקט איבער זייערע קעפלעך. ער האָט צוריקגעהאַלטן די קינדליקע וואַרעמע דלאַניע. ער האָט געוויסט, יענע זינען דאָ נישטאַ. צוזאַמען מיט זייערע עלטערן האָט מען זיי אַרויסגעקליבן פֿון צווישן זייערע זייערע שכנים. אַ האַנט פֿון אַ מענטשן האָט זיך אַראַפּגעלאָזט, מיט אַ פֿינגער זיי אויסגעטיילט. ווי האָט מען זיי דערקענט?

ש. האָט גענומען שטעלן טריט. אַנדערע מענטשן־שטראַמען האָבן דאָ פֿאַרפֿולט די שטובן, פֿרישע קולות. ער האָט דערשמעקט שאַרפֿע נייע ריחות. זיי האָבן אינגענעסטיקטע, זיך געקנוילט אַרום די הניזער.

ער האָט דערוען, די הניזער זינען געבליבן הויך. ער האָט צו זיי געמוזט אַרויפֿרייסן דעם קאַפּ. אַן די אַרומיקע גאַסן האָבן זיי העכער זיך אַרויפֿגעצויגן. פֿון די אייבערשטע פֿענצטער האָט קיינער נישט אַרויסגעקוקט. זיי זינען געווען פֿאַרמאַכט.

ער איז אַריין אין דער האַנדלאַגאַס. פֿאַר אַפֿענע טירן, איבער די הויכע געוועלבער־שוועלן, זינען געשטאַנען פּוילישע קרעמערס. ער האָט געזען, אַמאַל באַקאַנטע פּנימער. זיי זינען געווען געעלטערט. ער איז געגאַנגען אויפֿן טראַטואַר. ער האָט אַרויפֿגעצויגן דאָס פּנים. זייערע אויגן זינען ערגעץ געווען אַנגעשטעלט. זיי האָבן וויינט אַרייַן בערגעקוקט. די האַנט האָט זיך אים געהויבן צום הימל. ער איז געווען פֿאַרבני. פֿאַר וואָס גייען ווייניק מענטשן אויף די גאַסן? וווּ זינען אַלע? פֿאַר וואָס איז אַזוי שטיל? און אַפֿשר איז די שטאַט נאָך באַהאַלטן הינטער די פֿאַרהאַנגען, זינט דעמאַלט ווען מען האָט די יידן דורכגעטריבן אין די גאַסן? עמעצער וויינט אים נאָך? ס'איז אים דורך אַ זיסער שוידער. אַט כאַפט אים ווער אַרום פֿון הינטן. וואַרעמע הענט פֿאַרלייגן זיך אים פֿאַרן פּנים. באַלד וועלן אויגן טיף אין אים אַרייַנקוקן!

די אַרומיקע שווינגעניש האָט אים גערייצט אין אויער. אַט שטעכט עס שוידערנדיק דורך אַן אַטעמדיק קול. וואָס וואַלט געווען,

ווען ער שרייבט אזוי אויף אין חלל ארנין? אן עכא וואלט זיך צע-
טראגן אין דער שטילקייט. ער אליין וועט זיך אינשרומפן אין א
ווינקל.

ער האט אפגעלייגט אויף פאר נאכט דאס גיין צו דער לאנגער
קורטשעווער גאס, וואס פירט פון וואקזאל אין שטאט ארנין. דארט
שטייט דאס איינשטאקיקע הויז פון זיין מוטערס דירה מיטן געשעפט.
זינען איצט די טירן אויפגעפראלט, אן רעמען? ווער באווייזט זיך
אין זיי מאדנע, ווי זעט-אויס די גאס אן יידן? איז נאך פארבליבן אין
דער לופט עפעס, אין דעם זיך אנצוטשעפען? פאר וואס איז ער
אזוי פארפלאנטערט אין זיך? ער קאן נישט ארויס.

ער איז געשטאנען פאר א פארקאן אנגעלענט. קיינער איז נישט
פארבליבן. וואס טוען דארט איצט די קריסטלעכע שכנים? איז זיי נישט
אומעטיק? דרייען זיי זיך נישט אין די גאסן ווי געלאגענע מיט
בלינדקייט, וועלכע ווייסן נישט, וואס עס איז געשען? ער וועט פלוצעם
זיך באווייזן אין דער מיטן, ווי וועט זיין דער ערשטער אנטרעף?

ש. האט נישט געוויסט: וועלן זיי פאר אים עפענען א שפאלט,
אים צוריק אריינלאזן אינעווייניק? ער וועט ווידער זיין אין דער
מיט. ער האט מיט פארמאכטע אויגן געוואלט זיך דורכרייסן דורך
די יארן, ווי דורך א מינוט; אדורכלעכערן מיט זיך די פֿרעמד
געווארענע לופט; ארנין צוריק אין ווירוואר — מיט רחמנות צו אלע.
פאר וואס בלייבט ער פאר א טויבער וואנט? זי לאזט זיך אים
טעמפ אראפ פאר די אויגן.

ער האט געשפרייזט אויף צוריק, פארבליבן די טויערן פון די היף.
וועט זיך נישט ארויסרוקן א היימישע געשטאלט פון אמאל, פאר-
בלאנדזשעט פון הינטער די יארן אפיר? פאר וואס קאן עס נישט זיין?
און אפשר וועט ווער ארויס פון א טיר, פארסאפעט אים אריינגן
און אויספֿרעגן וועגן זינעם א יידישן שכן מיט די קינדער, וואס
רויבט פון אים אוועק די רוי?

וואס שווינגט אליין? די ערד האט אינגעזאפט אלע טריט.
פון דער ווייטנס, אין א הויף, האט אפגעקלאפט א גיין. דינע

פֿרויענשיך אויף שטיינער. פֿון אַ טירל, אין אַ טויער, האָט זיך אַרויסגערוקט אַ פֿול געוויקלטער פֿרויענבויד. דינע פֿיס האָבן אַרייַ בערגעשפּרעזנט דאָס צולענברעט. אַ העל פֿאַרשמיכלט פּנים. ס'האָט אַראָפּגעקוקט צו אַ בלאַנד מיידעלע, וואָס האָט נאָכגעשטעלט טריי־טעלעך. ש. האָט דערזען, זיי דרייען זיך אויס אין זיין זינט. זיי גייען אים אַנטקעגן. ער האָט געפֿילט, זיי דערנענטערן זיך. זיי האָבן אים נאָך נישט באַמערקט. די טריט האָבן זיך אים פֿאַרהאַלטן. די פֿרוי האָט אויפֿגעהויבן דעם בליק. זי האָט אים דערזען. אַ רגע האָט זי זיך נישט צוגעגלייבט. ווען זי האָט געוויסט אויף זיכער — איז שוין געווען צו שפעט. ער איז אויף איר אָנגעגאַנגען. זיי האָבן זיך געמיטן. זי איז געווען אַריבער.

ער איז געשטאַנען זיטיק. ער האָט געזען פֿון הינטן דעם איינגעשרומפּענעם רוקן. זי האָט געדריקט דאָס הענטל פֿונעם מיידעלע און מיטן בויד פֿאַרויס זיך גיך דערווייטערט. זי האָט גע־שטעלט שנעלע טריט. דאָס קינד האָט זיך נאָכגעשלעפּט. באַלד האָט ער זיך געכאַפּט: דאָס אַנטרינט זי, מיט דעם יולד אין זיך, פֿאַר זיין בליק. זי איז טויט דערשראָקן. זי האָט באַגעגנט אַ ייד! זי האָט דאָס געוויסט אויף זיכער. מיט די לעצטע כוחות וויל זי זיך ראַטעווען.

ער איז געשטאַנען ביי דער וואַנט, אַראָפּגעפֿאַלן, קליין. באַלד האָט ער דערפֿילט, אַן איינפֿריערעניש שפּרייט זיך אים אין די געדערעם. איז ער אפֿשר אָן אומריינער גינסט, וואָס האָט דאָ אויפֿגעטויכט?! אפֿשר טאָר זיין בליק נישט רוען אויף לעבעדיקע קינדער? ער האָט פֿאַרנומען אין זיך די אומווערדיקייט פֿון זיין לייב. זי האָט זיך אים געגליטשט פֿון אויבן אַראָפּ, ביז איבער די הענט אַריבער.

ער האָט געזען, פֿון דער ווייטנס, אין עק גאַס, איז די פֿרוי שטיין געבליבן. זי האָט זיך אומגעקוקט. זי האָט אָפּגעאַטעמט. און אפֿשר צלמט זי דאָרט איבער — זיך מיטן קינד און דאָס באַשעפֿע־נישל אין זיך?

ש. האָט דערשפּירט, ער שרעקט די שטאַט. עס וועט באַלד ווערן אַ מהומה. מען וועט אַנלויפֿן אויף אים מיט דרענגער, און אַפֿשר צעשאלן זיך די סירענעס? די אננוויינערס וועלן פֿון אַלע זינטן אַנטלויפֿן פֿאַר זיין באַריר. ער וועט בלייבן איינער אַליין אין שטאַט: דרייען זיך, ווי אַ געשלאָגן הינטל, פֿאַרבלאַנדושעט, אין די אויסגעליידיקטע גאַסן.

נחום באַמזע

און אַז איך וועל קומען...

און אַז איך וועל קומען צו מיין היים אין טאַל,
 אין אַ גרויען שינעל, מיט אַ ביקס פֿון שטאַל,
 ווער וועט מיך דערקענען?
 אַז מיין טאַטע איז טויט און מיין מאַמע — טויט,
 און מיין שוועסטער איז טויט, און מיין ברודער — טויט,
 און די הייזער ברענען.
 און אַז איך וועל וועלן געפֿינען דאָס אַרט
 פֿון זייערע קברים, פֿון זייער מאַרד,
 ווער וועט עס ווייזן?
 אַז מיין שכן איז טויט און מיין שכנה — טויט,
 און מיין קרוב איז טויט, און מיין קרובה — טויט,
 און חרובֿ די הייזער.
 וועל איך דאַן נעמען אויפֿן אַקסל די ביקס
 און בני יעדן שטיין, בני יעדן געוויקס
 און ענטפֿער מאַנען.
 און דערנאָך אויף די חורבות פֿון הויפֿנס אַש
 וועל איך צעבלאַזן נאָך טיפֿער מיין האָס
 צו אונדזערע שוואַים!

יצחק בראט

פארברענט מיין היים

דערציילונג

אונטערן דרוק פֿון די סאָוועטישע כּוחות האָבן די דײַטשן זיך צוריקגעצויגן פֿון וואַליניער געגנט. מיר, פּאַרטיזאַנערס, זענען אַרויס פֿון די וועלדער און באַהערשט די אַרומיקע דערפֿער.

די קריסטלעכע חברים מײַנע האָבן געטאַנצט פֿאַר פֿרייד: זיי האָבן דערלעבט די באַפֿרײַונג. אַבער איך — דער אינציקער ייד צווישן זיי — האָב זיך געפֿילט אַזוי ווי כּװאַלט נאָר-װאָס געקומען אויף דער וועלט. עפעס האָט זיך מיר אויסגעזען, די וועלט איז אין גאַנצן אַן אַנדערע, אַ פֿרעמדע. געדאַכט האָט זיך מיר, אַז יעדער פֿאַרבינגיער שטעכט מיך אַדורך מיט זײַנע שנאה-בליקן און ער חידושט זיך: „זע נאָר, אַ ייד! ווי אַזוי איז ער לעבן געבליבן?“

מיר האָט זיך געגלוסט צוריקקערן אין וואַלד. דאָרט איז מיר היימישער געווען! די ביימער האָבן געקוקט אויף מיר ווי אויף אַ נאָענטן פֿרײַנד. די געדיכטע קוסטעס האָבן מיך אײַנגעהילט מיט מוטערלעכער וואַרעמקייט. געשיצט פֿון מענטשן-חיות.

יא, אַלע האָבן געטאַנצט פֿאַר פֿרייד, אַבער מיר האָט זיך גע-דאַכט, אַז איך שפּאַן איבער אַ ריזיקן בית-עולם.

— איך מוז אַנטלויפֿן פֿון דאַנען! — האָב איך באַשלאָסן — אַבער איידער איך וועל אַוועק, מוז איך באַזוכן מײַן דאָרף פּאַלאַפּ, וווּ איך בין געבוירן און דערצויגן געוואָרן, וווּ איך האָב איבער-געלאָזט אַ פֿרוי מיט קינדער, אַ גרויס פֿאַרמעגן. איך ווייס, די פֿרוי מיטן קינד זײַנען שוין דאָרט לאַנג נישטאַ. אַבער די שטוב איז גאַנץ. אויך דער שנייער, דער סאָד, אַלץ איז געבליבן בײַ האַוורילאַ פּאַנאַסיוק. ער האָט עס באַקומען אַלס מתנה פֿון די דײַטשן, דערפֿאַר וואָס ער האָט געשלעפט יידן צו דער שחיטה.

ניין, ער וועט מיך נישט ירשענען, דער דאָזיקער האַוורילאַ — האָב איך געזאָגט צו זיך אַליין — איך לעב נאָך! און ווער ווייסט אויף ווי לאַנג. מוז איך מיך דעריבער צוואַנגלן. איך וועל מאַכן אַ באַזוך ביי האַוורילאַן. זאָל ער זען דעם ביזן ווונדער: אַ ייד איז לעבן געבליבן — דער באַלעבאָס פֿון זיין צוגעראַבעוועטן פֿאַרמעגן...

איך האָב זיך געלאָזט גיין אין דער ריכטונג פֿון פּאַלאַפּ. איך האָב געהאַט דאָס געפֿיל, אַז איך גיי אין אַ פֿרעמדן דאָרף אַרניין. אַט אַזוי, ווי איך בין עס געווינט געווען אין די לעצטע יאָרן — אַ גאַנג צום אומבאַוויסטן... איין אונטערשייד איז יאָ געווען: איך האָב זיך נישט אויסבאַהאַלטן אַזוי ווי דעמאַלט, נאָר דרייסט גע- שפּאַנט איבערן זאַמדיקן וועג. פֿון דעסט וועגן, ווען איך בין צוגע- קומען נאָענט צום דאָרף, און די ערשטע היזלעך האָבן זיך באַוווּן, האָב איך פֿאַרקערעוועט אין אַ זנט און זיך געלאָזט איבער די גערטנער. איך האָב נישט געוואַלט, אַז עמעצער זאָל מיך דאָ באַ- געגענען און דערקענען. בעסער וועט זיין — האָב איך געטראַכט — אַז האַוורילאַ וועט זיין דער ערשטער גוי, וואָס וועט מיך דערזען אַ לעבעדיקן, ביי מיר אין שטוב...

איך בין צוגעקומען צו מיין הויז — עס שטייט מיט טיר-און-פֿענצטער, ווי גאָר נישט וואַלט זיך דאָ געענדערט. אַפֿילו די פֿרוכט- ביימער קוקן מיך אָן מיט די זעלביקע אויגן... בוקן זיך, דאַכט זיך, צו מיר און שעפטשען-אויס מיט זייערע בלעטטעלעך אַ ברוך- הבא פֿאַר מיינעט וועגן... אויך דער שנייער איז גאַנץ. נאָר אין איין אָרט איז דער דאָך אַפּגעפֿליקט און די הוילקייט קוקט-אַרויס פֿון דאָרט מיט נאַכטיקער שוואַרצקייט.

איך האָב זיך אַפּגעשטעלט און דאָס אַלץ באַטראַכט. עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז די טויטע זאָכן פֿרייען זיך מיט מיין קומען, זיי טויליען זיך צו מיר, ווי קינדער... עס איז דען אַ ווונדער — איך האָב דאָך מיט מיינע אייגענע הענט די ביימער פֿאַרפֿלאַנצט, די בנינים אויפֿגעשטעלט — דאָס אַלץ געשאַפֿן. און מסתּמא האָט זיי

דאך די גאנצע צייט געפעלט אַ פֿאַטערלעכע האַנט... און אַט בין איך ווידער דאָ, איך, בערל זייַמאַן, דער באַלעבאַס, וועמען מען האָט פֿון דאַנען פֿאַרטריבן ווי אַ הונט. איך בין איצט דאָ מיט איך — זאָג איך אין דער שטיל — אַבער זינט וויסן, אַז איך בין נישט צוריקגעקומען... איך וויל נאָר, צום לעצטן מאָל, מיט איך זיך גע- זעגענען... איך וויל איך דערציילן, אַז אינער באַלעבאַסטע, שרהלע, איז נישטאָ מער... אויך דאָס קליינע מיידעלע, שיינדעלע, וואָס פֿלעגט אַרומלויפֿן דאָ אין הויף צוזאַמען מיט די קעלבלעך, איז שוין אויך נישטאָ מער... און איך אַליין, דער באַלעבאַס אינערער, בערקאַ, בין שוין אויך פֿאַקטיש אַן אַנדערער... יענער בערקאַ, וואָס האָט זיך מיט איך פֿאַרנומען מיט ליבע און איבערגעגעבנקייט, איז שוין לאַנג געשטאַרבן... שלעכטע מענטשן האָבן אַלץ אין אים אַפּגעטויט.

כאַטש עס איז נאָך געווען פֿריער פֿאַרנאַכט, איז אין דאָרף געווען שטיל, ווי אַלץ וואַלט שוין געהאַט געשלאָפֿן. אַ פנים די נייע צייט האָט בני די אוקראַינערס צוגערויבט די פֿרייד. פֿריער בני די דיניטשן, זינען זיי געווען האַפֿערדיק. זיך געלאָזט וווּילגיין אויפֿן חשבון פֿון די יידן, ריך געוואָרן. איצט האָבן זיי מורא דאָס אַלץ צו פֿאַרלירן.

כ'האַב געגעבן אַ שפּאַן-אַריין אין פֿאַדערהיזל און גלייך פֿון דאָרט — אין גרויסן צימער. אין שטוב איז געווען טונקל. אַ קליין נאַפֿטלעמפל האָט זיך גערייכערט אויפֿן פריפעטשיק און גרויסע שאַטנס האָבן פֿראַנק-און-פֿריי זיך צעלייגט איבער די ווענט.

איך האָב זיך אַפּגעשטעלט בני דער שוועל און געוואָרפֿן אַ בליק איבערן צימער. אַלץ איז דאָ געווען אויפֿן זעלביקן פּלאַץ, אַזוי ווי בני מיין לעצטן באַזוך. איך האָב אַבער באַמערקט, אַז עס זינען צוגעקומען נאָך מעבלשטיק — אַ גרויסער טיש און אַ געשניצטע, באַגלאָזטע שאַפֿע, עטלעכע געבעטע שטולן. דאָס האָט האַוורילאַ אַוודאי אַנגעשלעפט פֿון די ייִדישע היזער אין שטאַט, נאָך דעם ווי מען האָט די יידן פֿון דאָרט אַרויסגעפֿירט.

אין צימער האָט זיך געפֿילט אַ ריח פֿון זויערקרויט און אַנגע-

ברענטע ציבעלעס — עס האָט געשמעקט מיט פראַסטער, דאָרפֿישער גויִשקייט... איך האָב אָנגעקוקט דאָס געשניצטע מעבל און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז די שאַפֿע מיט די געבעטע שטולן בעטן זיך בני מיר:

— בערל, נעם אונדז פֿון דאָנען אַרויס... מיר פֿילן זיך דאָ געפֿאַנ־גען, נאָך דעם ווי מען האָט אונדזער באַלעבאָס דערהרגעט און אונדז פֿאַרשלעפט אַהער...

איך האָב אַ שפּרייט געטאָן פֿאַרויס.

שטיל, קיינער רופֿט זיך נישט אָפּ.

וואָס קען דאָ זײַן? ווױהין איז פֿאַרשווונדן האַוורילאַ מיט זײַן קאַסאַקער פֿאַראַסקען און די גאַנצע כאַפּטע זײַנע?

איך בין געשטאַנען אַ היפשע פֿאַר מינוט, ביז פֿון הויף־אַרויס האָבן זיך דערהערט שווערע טריט.

איך האָב זיך גלײַך צוריקגעצויגן אין אַ ווינקל. צו וואָס איך האָב עס געטאָן — האָב איך אַליין אין יענעם מאַמענט זיך נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון. קען זײַן, אַז דאָס איז געקומען פֿון געוויינט־שאַפֿט אין די שווערע פֿאַרטיזאַנער־יאָרן, ווען מען האָט געדאַרפֿט בליצשנעל איבערראַשן דעם שונא.

די שווערע טריט האָבן זיך דערנענטערט. און אַט האָב איך שוין דערהערט דאָס קלאַפֿן פֿון די אַיזערנע פֿאַדקאוועס אינעם טיק פֿון דעם פֿאַדער־היזל. זעט־אויס, אַז דער וואָס קומט איצט אַן טראַגט שווערע, זעלנערישע שטיוול.

די טיר אין גרויסן צימער אַרײַן האָט זיך באַלד ברייט צע־פֿראַלט און האָט פֿאַרדעקט דאָס גאַנצע ווינקל, וווּ איך בין גע־שטאַנען. איך האָב געהערט ווי דער וואָס איז אַרײַנגעקומען האָט אַ הוסט געטאָן און גענומען אַראַפּציען פֿון די פֿיס די שטיוול. פֿריער האָט ער מיט רעש אַ וואַרף געטאָן אין אַ זײַט איין שטיוול, דער־נאָך דעם צווייטן. איך האָב פֿאַרזיכטיק געגעבן אַ קוק אַרויס פֿונעם ווינקל און דערזען, אַז דאָס איז דער נײַער באַלעבאָס האַוורילאַ פֿאַנאַסיוק.

כאָטש עס איז געווען טונקל אין צימער, האָב איך דאָך באַ-
מערקט זיין אויסגעפאַשעטן פּרצוף. ער איז פֿאַר דער צייט נאָך
דיקער געוואָרן. זעט-אויס, עס האָט אים דאָ נישט געפֿעלט צום
פֿרעסן. און וואָלגערן זיך, אַווי ווי איך, אין וואַלד, האָט ער אויך
נישט געדאַרפֿט. ער האָט גוט געלעבט; די יידן וועלכע ער האָט
געהאַלפֿן אומברענגען האָבן אים איבערגעלאָזט אַ פֿינע ירושה...

האַורילאַ האָט אַראָפּגעצויגן פֿון זיך די סוויטקע און געבליבן
זיצן אין אַ וויסן אויסגענייטן העמד. ער איז אַזוי עטלעכע מינוט
געזעסן און אונטערגעברומט אונטער דער נאָז עפעס אַן אוקראַיִ-
נישן ניגון. דערנאָך איז ער פֿויל אויפֿגעשטאַנען, צוגעגאַנגען צום
אויבן, אַרויסגענומען פֿון דאָרט אַ טעפל — אַ פנים מיט באַרשטש
— און אַנגעהויבן צו כלעפטשען. איך האָב פֿונעם ווינקל זיך אייבן-
געקוקט אין זיין אונטערגעהאַקטער טשופּרינע. די האָר זיינע האָבן
מיר דערמאַנט אַ פֿרוי... וואָס ווייטער איך האָב אויף אים געקוקט.
אַלץ מער האָט זיין געשטאַלט זיך אַנגעהויבן צו פֿאַרווישן צווישן
שאַטנס. אַ צווייט בילד איז פּלוצלינג אויסגעוואַקסן. עס האָט זיך מיר
געדאַכט, אַן שרהלען זע איך דאָרט ביים טיש... יאָ, יאָ. אַט איז זי
דאָך, איר אונטערגעהאַקטע טשופּרינע... שרהלע מאַכט מיט די הענט
וויילדע העוויזות און דרייט זיך פֿאַר מיינע אויגן... דאָס סטאַרעט
זי זיך אַ פנים אַראָפּצונעמען די פעטליע פֿונעם האַלדז, וואָס סע-
ריאַזשקע האָט איר פֿאַרלייגט... יאָ, איך זע טאַקע די תּליה... אַט
שטייט זי דאָרט פֿאַר מיינע אויגן... און סעריאַזשקע האַלט זיך פֿאַר
די זייטן פֿון געלעכטער...

— טיטל! — האָב איך אויסגערעוועט און אַ שפּרונג געטאַן
פֿאַרויס.

דאָס טעפל איז אַרויסגעפֿאַלן פֿון האַורילאַס הענט און די
שערבלעך זיינען זיך צעפֿלויגן אין אַלע זייטן.

האַורילאַ האָט פֿון שרעק זיך אַראָפּגעלאָזט אויף די קני און
גענומען אין דער גיך זיך צלמען. עס האָט אים געוואַרפֿן ווי אין
קדחת. ער האָט מורא געהאַט אויפֿצוהייבן דעם קאַפּ. איך בין

צוגעשפרונגען צו אים און מיר האָט זיך אין דעם מאַמענט געדאַכט, אַז דאָס איז גאַר סעריאָזשקע, וואָס האָט פֿאַרלייגט אַ פעטליע אויפֿן האַלדז פֿון מנין שרהלען. ער, סעריאָזשקע, שטייט עס אַזוי פֿון דער ווייטנס און כיכיקעט. איך האָב אים אַ ריס געטאָן פֿאַר דער טשו־פּרינע אַרויף, אַט אַזוי ווי איך פֿלעג אַ מאָל זיך נוהג זיין אַרויס־רייסן אַ קאַרטש קאַרטאַפֿליעס, און אַ געשריי געטאָן:

— שטיי־אויף, נבֿלה, אין דנין מאַמען אַרנין! הער־אויף זיך צו וואַרפֿן, איך האָב נאָך דערווייזל דיר גאַר נישט געטאָן. שטעל זיך אויף די פֿיס און דערצייל, ווי איז דיר דאָ געגאַנגען... געדענקסט. איך האָב דיר אַ מאָל געזאָגט, אַז איך וועל דיר ווען עס איז באַזוכן, און אַט בין איך געקומען.

האַורילאַ האָט געקוקט אויף מיר מיט אויפֿגעריסענע אויגן און נישט פֿאַרשטאַנען, ווי אַזוי אַ יענוועלטיקער קען עס אַזוי ריידן... ער איז דאָך געווען זיכער, אַז איך בין שוין לאַנג טויט, און דאָ, פּלוצלינג, שטיי איך גאַר אַ לעבעדיקער, אַט אַזוי ווי אַמאָל, מיט געדיכטע וואַנצעס און מיט אַ ברייט פנים, און איך רייד...

ער האָט אַן עפֿן געטאָן דאָס מויל און עס האָט זיך דערהערט אַ ברומען — באַ... באַ... באַ... אַזוי ווי פֿון אַ שטומען — און באַלד האָט ער זיך ווידער געכאַפט צום צלמען. זעט־אויס, ער האָט גע־וואָלט זאָגן „באַזשע“¹, אָבער דאָס מויל האָט אים נישט געדינט...

איך האָב אים אָפּגעלאָזט, צוגעגאַנגען צו דער שאַפֿע און אויפֿ־געפּראַלט די טירן. זי איז געווען אַנגעפּראַפט מיט פּל־טובֿ — מלבושים און בעטצינג. אַפֿילו אַ טכוירענער פֿוטער איז דאַרט גע־האַנגען און די שפיצן פֿון ברייטן קאַלנער האָבן אַרויסגעקוקט אין דרויסן... — אַלץ ייִדיש האָב־און־גוטס! — האָב איך געטראַכט. עס האָט מיר אַ שניט געטאָן ביים האַרצן. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך הער אַ געוויין, וואָס קומט פֿון דער שאַפֿע אַרויס: „מען האָט

¹ גאַט.

אונדז געשאַכטן, מ'האַט אונדז דערשטיקט... בערל, נעם נקמה פֿון האַוריליאַן!"

— זאָג, וווּ האַסטו עס גענומען? — האָב איך צו אים אַ געשריי געטאָן — עפֿן דאָס מויל, רוצח! וויפֿל יידן האַסטו אויסגעשאַכטן? נאָך ווייניק איז דיר געווען מנן האָב־און־גוטס, האַסטו נאָך אָנגע־שלעפט פֿון אַנדערע יידן? אַ פֿריץ האַסטו געוואַלט ווערן? פֿאַרזאָרגן דינע קינדער מיט ייִדיש פֿאַרמעגן האַט זיך דיר געגלוסט? האַסטו געמיינט, אַז בערל איז שוין לאַנג צעפֿוילט געוואָרן? האָ? רייד! און ווי פֿון זיך אַליין, האַט מנן האַנט זיך אַ צי געטאָן צום רעוואָלווער.

ווען האַוריליאַ האַט דערזען פֿאַר זינע אויגן דעם רעוואָלווער, האַט ער זיך אַ כאַפּ געטאָן מיט ביידע הענט בניים האַרצן, ווי ער וואַלט עס געוואַלט פֿאַרשטעלן פֿאַר די קוילן...

ווי נאָר איך האָב אַרויסגעצויגן דעם רעוואָלווער און אַרויפֿגע־לייגט דעם פֿינגער אויפֿן צינגל, האָב איך שוין געווסט, אַז האַוריליאַ וועט באַלד ליגן אַ טויטער. אין דער פֿאַרטיזאָנקע האָב איך זיך תמיד אַט אַזוי נוהג געווען: פֿל־זמן דאָס געווער איז געהאַנגען אויפֿן אַקסל אַדער געלעגן אין קעשענע — האָב איך זיך נאָך געשלאָגן מיט דער דעה, צי זאָל איך עס יאָ באַניצן, צי נישט, אָבער קוים האָב איך עס גענומען אין האַנט אַריין, האַט שוין געפֿעצערט... איך האָב נאָר מורא געהאַט, אַז עס וועלן אָנקומען די זעקס קינדער זינע און די קאַסאַקע פֿאַראַסקע. זיי וועלן אויפֿהייבן אַ געיאָמער, עס וועט ווערן אַ צוזאַמענגעלויף.

איך האָב דעריבער באַשלאָסן צו האַנדלען שנעל. וואָס וועל איך אים דען פֿרעגן און וואָס וועט האַוריליאַ מיר זאָגן? ווייס איך דען נישט, וואָס ער האַט געטאָן מיט יידן? דאָס אָנגערויבטע האָב־און־גוטס איז דאָך דער בעסטער עדות. טאָ צו וואָס זאָל איך זיך נאָך צערעמאַניען מיט אים? דערווייל הערשט נאָך אַ סומאַטאַכע, די מאַכט איז נאָך נישט אַינגעשטעלט, קען מען נקמה נעמען. מאַרגן וועט שוין זיין צו שפּעט.

איך האָב זיך דערנענטערט צו אים און אַ דריק געטאָן אויפֿן צינגל. האַוורילאַ האָט זיך יעדעס מאָל איינגעקאָרטשעט פֿון דאָס נני, בני יעדער געטראָפֿענער קויל. דערנאָך האָט ער זיך אויסגעצויגן אויף דער פּאָדלאָגע, דאָס מויל ברייט אויפֿגעריסן צו אַ פֿאַרשפּע-טיקטן געשריי. איצט האָב איך זיך גענומען אַלץ חרובֿ צו מאַכן. כ׳האָב געוווּסט, אַז כאַטש האַוורילאַ וועט פֿון מנין גוטס שוין נישט נהנה זיין, וועט דאָס אַלץ אַרײַנפֿאַלן אין די הענט פֿון זיין ווייב מיט אירע ממזרים אָדער אין די הענט פֿון אַנדערע מערדערס, וואָס זײַנען נישט בעסער געווען פֿון האַוורילאַן. זאָל אַלץ אַוועק מיטן רויך! — האָט אין מיר אויפֿגעברויזט אַ גיפֿטיקע פֿרייד פֿון פֿאַר-ניכטונג. נעבן אויוון איז געשטאַנען אַ פֿלאַש מיט נאַפֿט. איך האָב זי גענומען אין די הענט און אַ גאָס געטאָן אויפֿן בעטצייג און אויף די מלבושים אין שאַפֿע. דערנאָך האָב איך געכאַפט דאָס לעמפל און צוגעלייגט צום נאַפֿט. אַ פֿלאַם האָט אַרומגעכאַפט די שאַפֿע. כ׳האָב צעגאַסן דעם נאַפֿט איבער דער גאַנצער שטוב. רויטע פֿייער-צונגען האָבן אַרויסגעזעצט פֿון אַלע ווינקלען. איך בין אַרויס-געלאָפֿן פֿון שטוב אין שנייער. די בהמות האָבן אויסגעדרייט צו מיר די מאַרדעס. איך האָב אַפֿילו קיין צײַט נישט געהאַט צוצוגיין צו זיי, נאָך אַזאַ לאַנגער צעשיידונג. שנעל האָב איך אויסגעגאַסן דאָס לעצטע ביסל נאַפֿט אויף דער הורבע שטרוי, אונטערגעצונדן און פֿאַרקלאַפט הינטער זיך דאָס טויער.

צום לעצטן מאָל האָב איך נאָך געכאַפט אַ קוק אויף מנין הויז, אויפֿן שנייער און אויף דעם סאָד, וואָס זײַנען מיר אַזוי ליב און טייער געווען, און כ׳האָב זיך ביטער צעוויינט. האָב איך ווען עס איז געטראַכט, אַז מנין ייִדישער גורל וועט מיר אַ מאָל אַרײַנגעבן פֿייער אין האַנט אונטערוצינדן מנין אייגענע האַרעוואַניע, מנין היים?

ווען איך בין שוין געווען ווייט פֿון דאָרף, האָב איך זיך אויס-געדרייט און דערזען, ווי די פֿלאַמען רײַסן זיך אַרויף און באַ-ליכטן אַ שטיק הימל.

צוזאמען מיט מײן אייגנס האָב איך אַלע בריקן פֿאַרברענט
הינטער זיך. איצט איז געבליבן פֿאַר מיר איין וועג — פֿאַרויס,
ווייט, ווייט פֿון דאָנען.

יעקב פרידמאַן

וויין, וויין, מיין קינד

— א —

טאַנצט אַ לייב,
געגלידערט פֿון פֿלאַמען,
זיין קול איז אַ פֿלייט,
וואָס וויינט צו דער מאַמען.

איז ווער איז דאָ לייב,
און ווער איז דאָ קינד?
ס'איז איין זעל און איין לייב,
און אַן איינציק געזינד.

ס'איז איך און דו
און זי און ער,
אַן איינציק געווי
און אַן איינציקע טרער.

און די טרער אין מײן אויג,
שטייט אַליין.
זי איז מײן און דײן און זײן
און זי איז יעדנס געוויין.

— ב —

פֿאַרוואָס וויינט די וועלט
אַזאַ גרויס געוויינ?
ווייל זי האָט נישט קיין מאַמע
און האָט נישט קיין היים,
און ווייל די זון איז אַ קאַפּ
פֿון אַ גאַט, וועמען,
אַ צווייטער גאַט
האַט געלאָזט
לעבעדיק פֿאַרברענען...

איז געקומען אַ גאַט אַ דריטער און דעם צווייטן
אַ נאַקעטן, צום הימל געבונדן,
און זינע אַברים, פֿון אַלע פֿיר זייטן,
ווי שטערן, אַנגעצונדן.

איז נישט פֿאַראַן מער קיין גואל, באַפֿרײער?
ווייך, ווייך, מײַן קינד;
דאַס גרויסע געטער-הויז-געזינד
שרײַט-אַרויס פֿונעם פֿניער:
העלף!

העלף!

העלף!

און סע וויינען די לעמער
און סע וויינען די וועלף.
סאַראַ וויי

און ווינד

און געוויינ.

ס'האַט די וועלט נישט קיין מאַמע
און האָט נישט קיין היים.

יחיאל האַפער

מיין יידישע נאַכט

מײַן נאַכט איז געבליבן אין סטריקעוו.
 כאַטש קיין יידן זײַנען דאָרט מער נישטאָ.
 מײַן ייִדישע נאַכט איז געבליבן אין סטריקעוו —
 מײַן ייִדישע נאַכט — מיט געבויגענער פּלייצע,
 מיט שטעקן, מיט סליחות און מיט חצות.

כ׳האַב אויפֿגעהאַנגען מײַן נאַכט
 אויפֿן שפיץ פֿון בלויזען קלויסטער,
 אַזוי ווי מ׳האַט אויפֿגעהאַנגען מײַן ברודער,
 און מ׳האַט דאָרט פֿאַרברענט דאָס בית־המדרש.

מײַן נאַכט הענגט אין פּוילישן סטריקעוו
 ווי אַן אַינגעשרומפּענע פֿינג, פֿון
 וועלכער ס׳איז אויסגערוּנען דער האַניק.
 ס׳הענגט מײַן נאַכט, פֿון וועלכער
 ס׳איז אויסגערוּנען די זיסקייט
 פֿון „פֿאַרווערטע ביכער, פֿרײַהייט און ליבע“.

אין סטריקעוו זײַנען די שטערן געל,
 ווי נישט־געשליפּענע בריליאַנטן.
 די הויט פֿון דער נאַכט
 איז טונקל און ווייך,
 ווי די הויט פֿון אַן איבערגערײַפּטער פּרי.

ס׳וויינט דער הונט מיטן לאַנגן פּנים —
 און איך — אין פֿאַריז
 אויף „פּלאַס דע לאַ קאַנקאַרד“
 בײַ נאַכט, בײַם הונדערט־לאַמפּיקן ליכט —

טראַכט וועגן סטריקעוו
און באַוויין מײַן נאַכט,
וואָס הענגט אויפֿן גאַלדענעם
שפיץ פֿון קלויסטער,
אַזוי ווי ס'איז געהאַנגען מײַן ברודער,
ווען מ'האַט פֿאַרברענט דאָס בית־המדרש.

אלחנן וואַגלער

פורפורנע טויערן

פראַגמענט

כ'זוייס, כ'וועל אייביק באַדויערן,
וואָס איך האָב מײַן היים אָנגעוואָרן.
דורך אירע פורפורנע טויערן
זינגען אַדורך מײַנע יאָרן.

דורך אירע פורפורנע טויערן
דער וועג צו דער אייביקייט גליט.
עס וועלן מיך שטערן באַדויערן,
וואָס איך האָב דעם וועג נישט געהיט.

אין אירע פורפורנע טויערן
דער טאָג איז פֿאַרשטעלט;
די זון וועט מיט שנין מיך באַדויערן —
וואָס זוך איך דעם טאָג אין דער וועלט.

זי וועט אין פֿאַרנאַכטן מיך לוייערן,
פֿאַר שאַנד ווערן רויט און פֿאַרגיין,
וואָס איך האָב דעם וועג צו די טויערן
נישט אויסגעבעט מיט מײַן געביין.

מאמע, פראל־אויף דינע טויערן;
דער פֿויגל צו מזרח, וואָס פֿליט,
וועט אויף אַ דעמב נאָך מער טרויערן,
זינגען באַגינען מיין ליד.

— ווילנע, מיין וויג און מיין דויערן,
מיט קלעפֿ פֿון מיין האַרץ אויף פֿאַנאַר —
אַ וועג לייגן צו דינע טויערן
וועל איך מיט מיין שטיינערנעם צער.

חיים-לייב פּוקס

שלום עליכם-באַלאַדע

פֿאַר נאַכט. צופֿוסנס אַלאַטאָוער בערג,
דער טאַג גייט אַרײַן אין די שנייען, די ווינסע,
פֿיל טויזנטער מיילן ווייט פֿון מיין היים,
לייען איך מיין קינד שלום עליכמס אַ מעשה.

אין לייען פֿון מאַטל דעם חזנס אַצינד
און ס'ברענען מיט טרערן ביים יינגל די אויגן.
ער קוקט אין די בערג, ווי פֿון דאָרטן אַרויס,
אויפֿן קעלבעלע זינעם, וואַלט מאַטל געפֿלויגן.

און פֿלוצעם מיטן הענטל דאָס יינגל מיר ווייזט:
— צי זעסטו אים נישט, טאַטע? אַט איז ער דאָך מאַטל!
וואָס לאַזסטו אים שטיין און רופֿסט נישט אַרײַן,
ס'איז קאַלט דאָך אים זיכער אין לייכטן קאַפּאַטל?

איך קוק דורכן פֿענצטער און ס'דאַכט מיר, איך זע:
פֿון לבנה אַרויס אַ יינגלשן פנים.

מאַטל דעם חזנס, איך האָב אים דערקענט,
ווי פֿון ביכל אַרויס, מיט אַלע סימנים.
נאָר וואָס איז ער אליין — די מאַמע וווּ איז?
און וווּ איז עס פיניע? און אליהו? און אַלע?
אַ וואַלקן גייט־אויף, די לבנה — פֿאַרשטעלט,
פֿאַרטונקלט דאָס בילד מיר, ס'ווערט אַלצדינג פֿאַרפֿאַלן.
ס'ווערט פֿינצטער אַרום, עס רוישט נאָר דער ווינט,
ווי ווערטער פֿאַרשטיקטע אין ייִדישן לשון.
און איך הער — אַ פֿאַרוויינטער רעדט מאַטל צו מיר:
— עס איז שוין נישט גוט מער צו זיין מיר אַ יתום!

איציק מאַנגער

יתומים

דאָס גאָלד פֿון דער פֿאווע און דאָס קלאַרוויסע ציגעלע
וויגן די לידיקע וויגן:
נישטאַ מער דאָס הייליקע יאַנקעלע,
טאָ וויגט מען אָן אַ ניגון.
דאָס גאָלד פֿון דער פֿאווע איז אומעטיק גאָלד,
און דאָס ציגעלע דאָס פֿרומע
בלענדט ווי אַ טרויעריקער שניי — די צוויי
יתומים פֿון מנין אומה.

מיד ווילן נישט אונטערגיין !

אַהרן צייטלין

נייער אַברהם

כ'האַב געזען אַ פֿעלד און אַ קבר
און דאָס פֿעלד האָט געשטראַמט מיט בלוט.
איז געקומען צו פֿליען אַ ספֿר
און האָט אויפֿן קבר גערוט,
האַט אויפֿן קבר גערוט.

און ס'האַט זיך געעפֿנט דאָס ספֿר
ווי אַן אויג נאָך אַ לאַנגן שלאָף,
און אין דעם אָפֿענעם ספֿר
האַט זיך אַלף געקושט מיט תיו,
אַלף געקושט מיט תיו.

און הויך איז פֿון יענעם קבר
אַרויסגעוואַקסן אַ מאַן,
ווי אַ בוים באַשאַטנט דאָס ספֿר
און געזאַגט: — כ'בין ווידער פֿאַראַן.
אַמן! כ'בין ווידער פֿאַראַן.

און דער מאַן האָט גענומען דאָס ספֿר
און זיך וואַרט איז געוועזן פֿלאַם:
איך בין דער נניער אַברהם —
און פֿון מיר קומט ווידער גאַטס שטאַם,
פֿון מיר קומט ווידער גאַטס שטאַם.

לייב ראַכמאַן

ד י ש ט א ט

איך בין אַרויס פֿון שטוב אין דער גרויסער מיטללענדיש־
 אייראָפּע־שער ים־שטאָט. עס איז געווען פֿריער אַוונט. אין מיין
 געסל מיט ביימער, פֿון ביידע זייטן, האָבן זיך געהערט טריט, פֿיל
 טריט. מיידליש מאַרשירנדיקע טריט. זיי טרעטן, די מיידלעך, אויפֿן
 אַספּאַלט פֿון מיטן געסל, מיטן ריטמישן גאַנג פֿון זייערע פֿיס. איך
 זע זיי נישט. זיי זענען פֿאַרויס פֿאַר מיר. זיי גייען אין משופּעדיקן
 געסל אַראָפּ, אַראָפּ. דאָס געסל איז באַלויכטן בלוז פֿון דער לבנה
 הויך איבער די ביימער. איך גיי זיי נאָך. איך זע ווייט זייערע קעפּ,
 די קאַנטורן פֿון זייערע אַקסלען. זיי גייען אין שורות, עטלעכע
 שורות — איינע הינטער דער אַנדערער. שמאַלע אַקסלען. זיי זענען
 אַלע מיט אַ מאָל שטיין געבליבן מיט אַ ריטמיש, האַסטיק אַינגע־
 האַלטענעם טריט. איך האָב זיך אָנגערוקט. איך האָב זיך ביי זיי
 פֿאַרהאַלטן. זיי זענען געשטאַנען. די גופֿים זענען געווען צוזאַמען־
 געגאַסן אין דעם אַוונט. בלוז זייערע יונגע פּנימלעך, געהאַלטן קעגן
 דער לבנה, זענען מילד געווען באַלויכטן מיט אַליוון־גרינעם אַפּשנין
 איבער זייערע אויגן־דעקלעך. איך האָב יעדע פֿון זיי געקוקט אין
 פנים אַרײַן, און געשטעלט מינע פּאַמעלעכע טריט ווייטער. פֿון צייט
 צו צייט האָב איך אויסגעדרייט דעם קאַפּ און נאָך געפרוווט אויס־
 טיילן זייערע פּנימלעך, געהאַלטן אַנטקעגן דער לבנה.

איך בין אַרויס אויף דער הויפטגאַס, וווּ עס איז געווען פֿול מיט
 מענטשן. די געשעפֿטן זענען נאָך געווען צעעפֿנט אין ליכט. מענטשן
 האָבן זיך געדרענגט אויפֿן טראַטואַר, געפרוווט פֿאַרבאָרגן די פּנימער,
 איך האָב געקוקט דורך די גרויסע שויבן אין די פֿענצטער פֿון די
 געשעפֿטן אויף די פֿאַרקויפֿערינס, וואָס האָבן געוואַרט אַינגעשטילטע
 הינטער די בופֿעטן? מיטן דרימל פֿון אַוונט אין זייערע אַקסלען. איך
 בין געווען געפֿאַנגען אין דער אַרויסגעלויכטענער שנין פֿון די טירן

און פֿענצטער, ווי אין נעצן. איך האָב זיך באַהאַלטן פֿון איינער אין דער צווייטער אַרײַן.

איך בין געשטאַנען פֿאַר אַ בלומען-געשעפֿט. אויך דאָ האָט דאָס אינעווייניקסטע ליכט מיך אַרומגענומען אין דרויסן מיט אַ שטאַרקער קראַפֿט. די געמישטע ריחות פֿון די בלומען אין איבערגעפֿולטן געשעפֿט — אין שוײַפענצטער און פֿאַר דער טיר — זײַנען מיר אַרײַן אין די אָדערן. דאָס אויג איז מיר געוואָרן אָנגעפֿולט מיט ווייכע פֿאַרבן. אַ מיידל איז אינעווייניק געשטאַנען צווישן די קוישן און האָט צו מיר אַרויסגעשמיכלט. איך האָב בלויז געזען איר קאַפּ. איך האָב אַ רגע זיך צוריקגעצויגן אין שאַטן און געפרוּווט גיין ווייטער. באַלד האָב איך זי אָבער געוואָלט זען אין גאַנצן. אַרויס-וויקלען זי אין איר הויך פֿון די בלומען. איך האָב זיך דערווייטערט עטלעכע שריט, ביז צום עק פֿון טראַטוואַר, און גענומען שטעלן מײַנע טריט אַהין און צוריק, אַרויסציענדיק דאָס פנים פֿון דעם ליכטקרייז.

זי האָט איצט מער נישט געקוקט צו מיר אין דרויסן אַרויס. עמעצער, אַן עלטערער מאַן, איז געשטאַנען אינעווייניק, אַנטקעגן איר. צווישן זיי ביידע אויפֿן דיל — איז געווען אַ גרין הילצערנער עמער מיט הויכע ציטעריקע קריזאַנטעמעס. זיי האָבן ביידע געקוקט אויף די פֿרישע קעפֿלעך.

איך האָב איצט געזען איר העכערן ווייכן גוף, פֿאַרשטעקט אין פֿאַרקויפֿקלייד. די ריחות פֿון אונטן האָבן זיך געהויבן און זי אַרומ-גענומען. זי האָט געוואַרט און דער אַלטער האָט געוואַרט. איר הויט איז אין ליכט געווען דורכזיכטיק, ווי דינער פֿאַר-צעלנ. אַ בלוילעכע פֿרישקייט אַטעמט דורך אים דורך. זי פֿאַלט פֿון האַלדז אַראָפּ — אַרײַן טיף אין די קליידער.

עס איז מיר אינגעפֿאַלן, פֿאַר וואָס זאָל איך מיר ניט שיקן בלומען, אַליין — צו מיר אין צימערל אַרײַן. זי וועט זיי מיר אַרויפֿ-ברענגען.

דער קונה איז אַרויס. איך בין אַרײַן. איך בין אַנטקעגן איר

געשטאנען. זי האָט ווידער געשמייכלט. איך האָב איר געהייסן מיר אויסקלייבן בלומען, צו שיקן.

זי האָט געקליבן מיט אירע דינע פֿינגער; יעדע בלום באַזונדער געצויגן פֿאַרן שטענגל פֿון דער וואַסער־פֿיכטיקייט אַרויס. איך האָב געשריבן מיט דינעם כתבֿ די ברכה צו מיר.

איך האָב זי געבעטן, אַליין אַרױפֿטראַגן די בלומען אויף דעם געשריבענעם אַדרעס, צו דעם וואָס איז מיר נאָענט, אַזוי שנעל ווי זי וועט שליסן ס'געשעפֿט.

מיינע פֿינגער זיינען געווען אומרוק. זי האָט אויף מיר געקוקט מיט פֿאַרשנדיקע אויגן. זי האָט ווידער אַ שמייכל געטאָן און איך בין אַוועק.

עס איז נאָך געווען צייט ביז איר שליסן דאָס געשעפֿט. איך האָב ווידער זיך געדרייט פֿון דער הויפטגאַס אין די זיטיקע געסלעך און צוריק. איך האָב געקוקט צו מענטשן, אַרײַנגעלויכטן זיי מיטן בליק אין די אויגן.

פֿאַר אַ פֿלויט איז אַ מיידל געשטאַנען אַליין. זי האָט באַנומען, איך גיי אויף איר אָן. האָט זי אַוועקגעדרייט דעם קאַפּ. זי האָט זיך אַנגענומען מיט שטומקייט. ווען איך בין דורך, האָט זי אַנטוישט מיר נאָכגעקוקט אין פֿלייצע.

איך האָב זיך געשטעלט פֿאַר אַן אָפֿן פֿענצטער, פֿאַרטער. אַ מענטש מיט אַן אויפֿגעריסן מויל איז אינעווייניק געזעסן אויף אַ געבעטער שטול, מיטן קאַפּ פֿאַרלייגט אויף אַן אַנלען הינטער זיך. אַ רעפֿלעקטאַר האָט אים אַרײַנגעלויכטן אין דער מויל־צעפֿנטקייט. איינער מיט אַ ווייס פֿאַרטעך איבער אים געבויגן האָט טיף אַרײַנגעקוקט.

איך בין געשטאַנען פֿאַרן פֿענצטער אינגעגליוווערט. איינער איז אַראָפּ פֿון דער שטול און איינער אַרויף. די מויל־צעפֿנטקייט איז פֿסדר געבליבן אונטערן רעפֿלעקטאַר, און דער מענטש דערנעבן האָט מיטן אויג אינעווייניק געקוקט.

דער מענטש אין וויסן פֿאַרטעך איז געווען אַ יונגע פֿרוי. זי האָט אויסגעצויגן אונטערן ליכט, איבער יענעם אויגן — אַ וויסן פֿינגער. זי האָט אים געשטעקט דעם זיצנדיקן אין אָפֿענעם מויל. אַ רגע האָב איך דערפֿילט, די גאַנצע גרויסע שטאַט אונטער מיר איז אַ וואָג, וואָס ווערט ערגעץ געפֿירט. מיר אַלע פֿאַרן אויף אים אין דעם אָוונט. אויך זיי ביידע אין דעם פֿענצטער פֿאַרן געבן מיר. ווייט שלעפֿן גרויסע פֿערד דעם וואָג און מיר אַלע דאָ ליגן אין אים, נאָענט.

איך האָב געוואָלט לויפֿן איבער די גאַסן פֿון דער פֿאַרנדיקער שטאַט און טוליען זיך צו אַלע מענטשן, פֿילן זיי. באַלד האָב איך געוויסט, דער וואָגן מיט אונדז איבערווייניק — איז אַרומגענומען מיט דראָטן. מיר זינען פֿאַרמאַכט צווישן די ווענט. מיר זינען אין דעם וואָגן. מען פֿירט אונדז אין דער נאַכט. קיינער פֿון אונדז האָט נישט געפֿילט. מיר זינען געפֿאַרן שטיל. מענטשן אַרום מיר האָבן געגענעצט. ס'איז שוין געווען שפעט.

איך האָב זיי געוואָלט זען, וואָס מער, די מענטשן אין דער נאַכט. יעדע זעונג איז אַן איינמאַליקע. מער וועל איך זיי נישט זען. איך האָב זיי געוואָלט אַרײַנכאַפֿן וואָס מער אין זיך.

איך בין אַרײַן אין דער שמאַלער גאַס מיט צוויי שורות הויכע הײזער פֿון ביידע זײַטן. דאָ איז נאָך געווען פֿרי. די טירן פֿון די שטובן אויף די באַלקאָנען אַרויס, שטאַק איבער שטאַק — זינען געווען אָפֿן. בלויז יונגע פֿאַרליבטע פֿאַרלעך וווינען דאָ, אין דער נײַער גאַס. זיי האָבן ערשט נישט לאַנג חתונה געהאַט. איצט זינען זיי אַרײַנגעפֿאַלן אין שווינגן. זיי האָבן מער נישט וואָס צו טאָן מיט זיך. אַלץ האָט זיך אָפֿגעשטעלט. זיי וואַרטן. דערווייל האָבן זיי מורא אַראָפֿצולאָזן די ראַלעטן, בלײַבן אַליין. מײַלער האָבן פֿון די באַל-קאַנען אַראָפֿגעגענעצט אויף דער גאַס.

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ באַנק ביים צוגעגרייטן גאַרטן. ער וואַרט. דער גאַרטן. דערווייל איז ער ליידיק. יונגע ביימלעך אין זייערע ערשטע טעג.

איך זיך דא אין די אורטעג. מיר אלע ארום זינען נאך אור-
מענטשן. אין ווייטע דורות ארום וועט מען אונדז זען בלויז אין פאר-
גליווערטע סקולפטורן אין די מוזעומס. מיר דארפן לויפן שנעל זיי
מאכן.

באלד האב איך זיך געכאפט: אין לענדער ווייט פון דאנען איז
די וועלט שוין אלט און מיד. אומעטום ראיעט מיט איבערגעפולט
לעבן. מיליאנען גאסן באוועגן זיך איצט אין ליכטער.
איך האב געוויסט, איך וועל דאס אלץ צוזאמען נישט זען. און
מעטום זען וועל איך נישט. עס באוועגט זיך דארט און מיר.
מיליארדן מיידלעך דרייען זיך איצט אין די ווייטע איינזאמע
ישובים. זיי ווארטן, יעדע. איך וועל זיי אלע נישט דערגרייכן. איך
וועל יעדע פון זיי נישט טרייסטן. איך וועל זיך נישט באהעפטן מיט
יעדער איינער — מיט איר נאך אליין.

איך וועל אלע מענטשן קיין מאל נישט פילן ביי זיך.
איך שוויים איבער א שטורעמדיקן ים. ארום ברויזט דאס ווא-
סער. וואסער ווענט הייבן זיך פאר מיר און פאלן. דאס וואסער איז
אויסגעשפרייט איבער דער גאנצער ערד. עס הייבט זיך, שטייגט.
איך כאפ זיך אן אין א שווימענדיקער שטאלבריק מיט הויכע בא-
ריערעס. מיט די הענט, אנגעהאלטן אין דעם שטאלגיגאנט, גיב איך
זיך איבער דעם שטורעם. דאס וואסער פירט מיך, רוישט איבער מיר.
איך בין איצט איינער אליין, געבליבן אן אלע. קיינער איז נישטא.
איך ווייס נישט, וועל איך נאך דערזען, דאס וואסער פליסט פלוצעם
אפ, און איך קום צו אן אינדזל, אדער וועט עס מיך פארשווענקען.
איך זיך אויף דער באנק. די יונגע פארלעך האבן אלע קינדער,
ארויסגעגעבן פון זיך אליין. זיי זינען דורך זיי צוריק אנגעפולט
געווארן מיט חיות — ווייטער צו גיין. יונגע מאמעלעך שרייען צו
זיך אריבער איבער די באלקאנען. פאטערס הייבן די קינדער איבער
די קעפ. די קליינע לאכן פון די בניכעלעך ארויס.
וויפל צייט איז, ווי לאנג שוין, ווי מיר זינען אומגעקומען?
איך בין אריין צו מיר אין הויז. אונטן, אין פאסטקעסטל,

זינען געלעגן בריוו. איך האָב מורא געהאַט צו עפֿענען, אַרויס-
נעמען. איך האָב זיי צוריק פֿאַרשלאָסן.

בני מיר אין צימער האָב איך געוואַרט אויף דער בלומען-פֿאַר-
קויפֿערין. זי דאַרף באַלד קומען מיטן בוקעט. די טיר וועט אָנגע-
פֿולט ווערן מיט איר לופֿטיקער ווייבקיט אין דעם פֿאַרקויף-פֿאַרטעך.
זי וועט טרעפֿן מיך. פֿאַר וואָס אַרבעט זי? מיידלעך דאַרפֿן גאָר נישט
שאַפֿן. זיי דאַרפֿן בלויז אַרומשוועבן, פֿלאַטערן מיט זייערע בריסטלעך
און לענדן, דאָס איז זייער פעולה.

איך האָב אַרויפֿגעדרייט דעם ראַדיאָ. עמעצער האָט אויפֿגע-
שריגן, ווי מען וואַלט אים וויי געטאָן מיטן דרוק פֿון קנעפל.

איך בין געשטאַנען בני מיר אויפֿן באַלקאָן און אַריבערגעקוקט
אין די אַנטקעגנדיקע שטובן, אונטן, אויפֿן אַספֿאַלט, האָט אַ פֿרוי
געשטופֿט אַ דאַפֿלט קינדער-וועגעלע. עס איז אין דעם געלעגן אַ
צווילינג. צוויי קעפעלעך. אין דער זיט איז נאָכגעגאַנגען אַ מאָן
מיט אַ הער-אַפֿאַראַטל אין אויער. זי איז געווען פֿאַרשוויגן אין זיי
אַרײַן; זי האָט זיי, אַליין, אָן אים, אויסגעברייט אין זיך.

דער ספיקער אין ראַדיאָ האָט מיט אָן איינטאָניק קול געלייענט.
זינע ווערטער זינען אין מיר געפֿלאָסן ווי שווערע טראַפֿנס — איינס
נאָכן אַנדערן; האָבן אין מיר זיך אַראַפֿגעלאָזט. דאָס זינען די עכאָס
פֿון דער מלחמה. זי קומט איצט פֿאַר גאָר ווייט פֿון דאַנען.

עס האָט מיר געדאַכט, מיר זינען דער פֿאַרוואַקסענער פֿעלדן.
מיט יעדער מלחמה ווערט די פֿאַרוואַקסנקייט אָפֿגעשווענקט. מיר
וועלן אויף ס'נני באַוואַקסן ווערן, ביז אַ נייע מלחמה וועט דעם
שפראַך אויף אונדז ווידער אָפֿשווענקען.

די יונגע שכנטעס, אַנטקעגן אין די פֿענצטער, האָבן איצט זיך
איבערגעטאָן נייע געבלומטע קליידלעך. זיי האָבן זיי געגלעט אויף
זיך — אין לאַנגע שפיגלען, צוגעשרויפֿט אין די פֿיר עקן, צו די
ווענט — מיט נידעריקע סופֿיטן איבער זיך.

נאָר בני די ראַדיאָס האָבן די קינדער זיך געשפּילט. זיי האָבן
געדרייט די קנעפלעך. זיי האָבן זיך איינגעהאַרט.

די מלחמות זינען איצט געווען אין די ווינטע לענדער. אין מזרח זינען געפאלן עטלעכע זעלנער. אין מערב האט מען געשאסן. בני אונדז האבן די אויטאס אויסגעצויגן געפליכט. דאס קול פון ספיקער האט זיך געטראגן פון די אפענע פענצער. טער.

נאך דאס שפיל פון די קינדער איז פארשוויגן געווארן. די מאמעס האבן זיי גענומען און אנגעוויגט אין די וויגן. אט דאס אלץ האב איך איצט געלייענט אין א זשורנאל, געשרייט פאר מיר.

איך האב געווארט אויף דער בלומען-ברענגערין.

איך בין מער נישט צוגעגאנגען צום פענצטער, קוקן צי די יונגע פארפעלקער ווערן טרויעריק; זיקנה מאכט מיך נישט טרויעריק. איך האב געוואלט זיך פארמאכן מיט מיין אייגענער זיקנה. איך האב זי דערשפירט אין מיר. איך האב מורא געהאט, זי זאל פון מיר נישט ארויספליען דורכן פענצטער ווי אן אלטער פויגל וואס זוכט זיך א ווינקל. איך האב געוואלט זי ווארעמען אין מיר. דאס ערשטע מאל האב איך היינטיקן אונט זי דערשפירט אין מיר.

איך האב פאמעלעך זיך אויפגעהויבן פון דער שטול, נישט צו וועקן דעם אלטן פויגל. אפשר דרימלט ער אין מיר. איך בין אויף די שפיץ פייגער צו צום פענצטער — צו פארמאכן די לאדנס. איך האב פון דער אנדערער זייט פארשלאסן די טיר. איך האב פארשטופט אלע שפארעס ארום די ווענט.

איך האב זיך אויסגעטאן נאקעט. כ'האב אויף מיין קערפער געוואלט זוכן די ערשטע גרויע הארעלעך. איך האב זיי נישט געפונען.

די פארקויפערין האט אנגעקלאפט. זי האט אריינגעקוקט דורכן שליסל-לעכל. זי האט די בלומען געלאזט ליגן ביי דער שוועל און איז אוועק.

אין שטוב איז איצט געווען ווארעם. איך בין א נאקעטער,

מיט די הענט אַרויף, געלאָפֿן אַרום די ווענט, געזוכט אָן עפֿענונג אַרויס. אויך אָן די קליידער איז מיר ענג.

איך בין דאָ געווען אינגעמויערט אין ריזיקע בנינים — אַ בנין אין אַ בנין — מיט דיקע מויערן אַרום; בלויז די בלומען האָבן צו מיר אַרנגעשמעקט דורכן לעכל מיט דער ליידיקייט פֿון דער פֿאַרקויפֿערינס פֿאַרטעך.

איך האָב געוויסט, מען האָט מיך ווידער אינעווייניק, דאָס מאָל אויף זיכער. קיינער אין דרויסן האָט נישט געלאַכט.

אַ דערשעפטער האָב איך ווידער זיך געזעצט אויף דער שטול; די קליידער אַרום מיר זענען שוין געווען קאַלט — אָן מײַן וואַרעם־קייט אין זיי.

זיי זענען געווען שטײַף. זיי זענען געלעגן ווי בלעכענע שייידלעך. עס איז מיר געווען קאַלט אַרײַן אין זיי.

איך בין געזעסן און געוואַרט, עס זאלן אַנוואַקסן אויף מײַן גוף האַר. ווייכע, וואַלענע — שוואַרצע צי בלאַנדע — לאַנגע, געדיכטע. זיי זאלן אויספֿולן דעם גאַנצן צימער און איך, ווי אין אַ פּושקע — אינגעבעט אין זיי. די ווענט וועלן זיך צעפֿאַלן, און איך וועל ווידער זײַן אין דרויסן. רוייע ערד אונטער מײַנע באַרוועסע פֿיס.

זיי זענען געוואַקסן אויף מיר — וויסע, קורצע — שטײַפע, געפֿרוירענע. זיי האָבן אַפּגעשפיגלט מיט פֿראַסטפֿונקען אויף די ווענט.

אָן עלעקטריש לעמפל האָט אַראַפּגעלויכטן פֿון אויבן. דער סופֿיט איז געהאַנגען איבער מיר. ער איז מיר געלעגן איבערן קאַפּ, האָט מיר אַראַפּגעפּלאַטשיקט דעם שטערן, געמאַכט אים נידעריק, קיילעכדיק און דין. בלויז גרויסע אויערן האָבן אונטער אים אַרויס־געסטאַרטשעט, ווי צוויי אויערן פֿון אַ ברייטן טאַפּ. איך האָב מיט זיי געהערט פֿון ווי ווייט.

איך האָב פֿאַרנומען אַלע קולות — די שושקערײַען פֿון פֿאַרליבטע פֿאַרלעך אין אַלע ווינטקייטן און אַלע איינצלנע געיאַמערן. איך האָב זיך געוויגדערט. איך בין געזעסן אינגעפּרעסט אין דעם

צימערל, צוגעפֿעסטיקט, ווי צו אַ פֿליענדיקער פֿאַרקלאַפֿטער קאַבינע אין חלל.

נאָר הערערלעך זינגען מיר אינגעפֿאַסט אין די אויערן — באַהאַפֿטן צום חלל. זיי זינגען אין מיר אַרזינגעשטעקט דורך אַלע אַדערן, ביז אין די געדערעם.

עס האָט מיר געדאַכט, איך בין אַ חלל־מענטש! איך שוויים אין קאַסמאָס — אַפּגעריסן פֿון לענדער און וועלטן. דער פֿויגל אין מיר איז געלעגן באַהאַלטן, שרעקיק אינגעצויגן דאָס קעפל. די רערלעך האָבן אין אים געשטעקט.

איך האָב זיך געכאַפּט, די צייט איז אַוועק. אפֿשר דערשטיקן דעם פֿויגל אין מיר. ער וועט אַבער, ווי אַ פּג, שוין אייביק בלזבן ליגן פֿאַרסמט אין מיר. איך האָב אים גישט מיט וואָס צו נערן. נאָר טרויער־ניגונים האָבן אין מיר געשוועבט.

איך בין געפֿלויגן אַרום דער ערד — וויינט פֿון איר — און צו די הימלען האָב איך גישט געגרייכט. איך בין געווען אַ שטאַל־לענער פֿויגל. איך האָב געטאַפּט, צי איך האָב אַ נשמה. ווען איך האָב זי גישט — וואָלט איך געלעבט אייביק. אפֿשר איז שוין אונטן די ערד אויך אַ שטאַלענע. אַלע נשמות זינגען אינגעגליווערט.

די קאַלירן האָבן זיך געטוישט. עס איז געווען נאַכט, טאָג. פֿיאַלעטע, צעצונדענע, רויטלעכע און גרינע שטראַלן — האָבן פֿון צווישן ריזנבערג זיך געשטרעקט צו מיר; ימען טינט, שוואַרצער, האָבן פֿאַרגאַסן די יבשות. איך האָב אין זיי געוואָלט טונקען די שטראַלן און שרעבן אויף די בלזענע טאַוולען פֿון די געלאַשענע ווענט — די געשיכטע פֿון דער ערד און פֿון דעם אַלעם, וואָס האָט זיך געראַיעט אויף איר.

ווערעמלעך זינגען געקראַכן אויף מיר און מיר געביסן דעם נאַקעטן קערפּער, אונטער דעם שטאַלענעם פּאַנצער, ווי אַמאַל אין דעם גיפּסענעם בעטל.

איך האָב אַרויסגעשטרעקט די הענט גלזיך פֿאַר מיר און אויף זיי גענומען דעם ערדקנילעך. איך האָב אים געטראָגן פֿאַר זיך —

אין געפֿלי. איך האָב אים נישט געהאַט וווּ אַוועקצולייגן. איך האָב מורא געהאַט, ער זאָל מיר נישט אַרויספֿאַלן פֿון די הענט. איך בין מיט אים געפֿלויגן, זיך געדרייט אין חלל אַרויף, אַראָפּ. איך האָב אַנגעלענט דעם קאַפּ אויף אים. ער איז געווען וואַרעם. עס האָבן אין אים געקלאַפט אַדערן, ווי פֿון אַ פֿאַרבאַרגן האַרץ. איך האָב צוגע-לייגט די באַק צו אים, ווי צו אַ קישן.

מנן אויער האָט אנגעזאַפט אין זיך דעם פֿאַרטויבטן רויש. איך האָב געוואוסט, נישט קיין האַרץ קלאַפט אין אים, נאָר ער איז אַנגעפֿולט מיט קבֿרים. די ביינער קלאַפן אין זיי, ווי אין לידיקע שאַכטלעך. זיי גיבן אַבער אַרויס פֿון זיך שטראַלן, די ביינער. דאָס זינען זיי, די גרינע שטראַלן, וואָס שטרעקן זיך, ווי הענט צו מיר. זיי האָבן איך עס געוואַלט טונקען, און מיט זיי שרייבן די געשיכטע פֿון מנן אייגן ווערן ערד.

איך האָב געוואַלט אַרײַן אין אַזאַ אויסגעליידיקטן קבֿר און זיך באַהאַלטן אין אים; זיין דאָס קלאַפנדיקע האַרץ פֿון דעם פֿליענדיקן ערדקנילעך. בלויז אַרויסשטעקן די הענט און ווייטער טראַגן אים. באַלד האָבן איך אַרײַנגעצויגן די הענט און בין געבליבן פֿאַר-מאַכט אינעווייניק. איך האָב געפֿילט, ווי פֿון דרויסן וויגן איך זיך אַליין אינעווייניק. איך וויגן זיך אַײַן. איך בין געלעגן און האָבן פֿאַר-מאַכט די אויגן. איך האָבן פֿאַרנומען אַ ניגון, וואָס שלעפֿערט מיך אַײַן. איך האָבן נישט געוואוסט, צי דאָס איז מנן אייגענער ניגון, צי דער טרויער פֿון קאַסמאַס, וואָס איז אין מיר אַרײַן. דאָס איז געווען דער ברום פֿון די ביינער אין די לידיקע קבֿרים אַרום מיר. ער האָט עס אַנגעפֿולט דעם קאַסמאַס. איך האָבן אים פֿאַרנומען אין מיר.

איך האָב געוואוסט, איך שטראַל איצט אויך אויס גרינע שטראַלן. זיי בינדן מיר, ווי פֿאַסקעס, די פֿיס און די הענט. זיי האַלטן מיך צוגעקניפט אין דעם חלל.

איך וועל פֿון זיי שוין קיין מאַל זיך נישט באַפֿרײען. איך בין אַרויסגעקראַכן און זיך געלייגט אויף די קבֿרים ווי

אויף בריסטן פֿון אַ פֿרוי, פֿאַרטוליעט צווישן זיי דעם קאַפּ. איך האָב געוואָסט, אַלע קבֿרים זינען לידיק.

איך האָב געהערט טריט, גרויסע טריט אין דעם חלל, ווי אין אַ גאַרטן. זיי זינען אַוועק.

איך האָב געוואָלט קערן דעם קאַפּ אויף הינטער זיך, זען. איך האָב אים נישט געקאַנט דרייען. ער איז געווען אַנגעשטאַמפֿט אין גליווער. איך האָב נישט געזען, נאָר בלויז געהערט; פֿאַרנומען די קולות, וואָס קאַלערן זיך. זיי זינען מיר גערונגען אין די אויערן, ווי רויטע טראַפֿנס. זיי זינען אין מיר אַרײַן. זיי זינען געוואָרן דאָס בלוט פֿון מײַן האַרץ.

איך האָב געוואָסט, איך וועל אין קבֿר מער נישט קאַנען זײַן. עס וועט פֿון מיר אַרויסוויינען און פֿעכט מאַכן די ערד אַרום. איך וועל דאָרט ליגן ווי איין גרויסע אַנגעבלאָזענע טרער. איך וועל זײַן דאָס וואָסער פֿון טהרה פֿאַר אַלע געשטאַרבֿענע.

און וועלן די לעבעדיקע וויינען — וועלן זיי וויינען מיט מיר. איך וועל זיי ברענען, ווי זאַלץ די אויגן.

ביז איך וועל צעגיין.

איך האָב פֿלוצעם געוויינט און נישט געוואָסט ווער עס וויינט אַרויס פֿון מיר. אפֿשר מײַן מאַמע און אפֿשר מײַנע קינדער, וואָס זינען אַ שטיק טרער.

איך האָב געוואָלט זיי אין מיר פֿאַרשטיקן, און זיי זינען דאָ. איך האָב דערשפּירט, אַז איך בין נישט אַליין. זיי זינען מײַנע מחשבות.

זיי וועלן פֿון מיר אַרויסברעכן, איך וועל זיי פֿאַרלירן אין וועג, ווי אַ געווינעריין; זיי וועלן שטיין אויף די אייגענע פֿיס אין חלל.

זיי וועלן זײַן מײַנע, ווייל פֿון מיר זינען זיי אַרויס.

מײַן צער וועלן זיי אויסוויינען אויף אַלע וועגן.

ביז די לידיקע קבֿרים וועלן אַנגעפֿולט ווערן מיט טרערן.

די ביינער וועלן נישט קלאַפֿן, נישט אַרויסשטראַלן פֿון זיי.

עס וועט פֿון די קבֿרים מער נישט אויפֿגיין קיין גיגון.

און איך וועל אויפֿגעבונדן ווערן.
 איך וועל צוריק אַראָפֿפֿאַלן צו דער ערד.
 איך וועל אַרײַנפֿאַלן אין אַ בעט.
 עס האָט מיך געגלוסט, צוריק רוען, ליגן אין מידיקייט אויף
 דעם בעט.

עס האָט מיך געגלוסט צוריק אויפֿצומאַכן די לאַדנס — אַרײַ-
 בערקוקן צו מײַנע יונגע שכנים — אויף דער אַנדערער זײַט גאַס.
 זײַ זײַנען אַלע געשטאַנען בײַ די פֿענצטער, אויף די באַלקאָנען. זײַ
 האָבן פֿרײַער געזען די בלומען-פֿאַרקויפֿערין אונטן, אַרײַסגיין פֿון
 מײַן הויז. זײַ האָבן אַרײַבערגעקוקט צו מײַן נאַקעטקײט. אַ קינד איז
 געלעגן אין אַ בעטל מיטן בעקעלע אויפֿן קישן. עס איז אײַנגע-
 שלאָפֿן.

איך האָב אויף זיך אַרײַפֿגעצויגן אַ שלאָפֿראַק און אַרײַבער-
 געגרוסט צו מײַנע שכנים. זײַ האָבן נישט געענטפֿערט. איך האָב
 נישט געוואוסט, וואָס זײַ האָבן צו מיר. זײַ האָבן אָנגענומען מײַן
 העפֿלעכקײט צו זײַ ווי הכנעה.

זײַ האָבן זיך צוריקגעצויגן און אַראָפֿגעלאָזט זײַערע לאַדנס
 פֿאַר מיר.

איך האָב געוואוסט, איך בין נישט אַליין. די בלומען-פֿאַרקויפֿערין
 איז שוין אין מיר אײַנגעשלאָפֿן. איך האָב זיך אויסגעברײַטערט נאָכן
 זען זי. לאַנג נאָך וועל איך זײַן אומרויק פֿאַר איר.

איך האָב זיך דערמאַנט, אַלע פֿרײַשע מענטשן, וואָס איך טרעף-
 אָן ברײַטערן מיך אויס; ווערן אַ טײַל פֿון מיר. מײַן מאַנטל איז אויף
 זײַ געשפֿרײַט — אויך אין די ווינטקײטן.

אויך מײַנע שכנים און זײַערע קינדער זײַנען שוין אַ טײַל פֿון
 מײַן אויסגעברײַטקײט. איך נעם זײַ אַרום. איך וועל זיך זאָרגן פֿאַר
 זײַ — אויך אין מײַן קבֿר.

איך האָב געהאַט חשק, אַרײַבער צו זײַ און פֿאַר זײַ, פֿאַר זײַערע
 ווייבער, זיך צו פֿאַרענטפֿערן:

— די שכינה רוט איצט נישט אויף מיר. ווען מיר זינען שע-
פֿעריש — דאָרפֿן מיר נישט זייער מין; דורכן שאַפֿן זינען מיר
באַהאַפֿטן מיט אַלץ אַרום. נאָר ווען מיר זינען עקרדיק — זינען
מיר טרויעריק. מיר דאָרפֿן דעמאָלט זיי. דורך איר ווילן מיר זיך
באַהעפֿטן מיט אַלץ, פֿון וועלכן מיר זינען אָפּגעשניטן.

מיר ווילן נישט אונטערגיין.

אונטערגאַנג איז ערגער פֿון טויט.

איך האָב געוואָלט זיי זאָגן, אָז זיי זאָלן דאָס אָנמעסטן אויף זיך

און — מיך משפֿטן.

אויך איך, איידער איך משפֿט — טו איך זיך אָן יענעמס גע-

שטאַלט. אין אים שטיי איך צו זיין משפֿט פֿאַר מיר.

איך האָב זיי געוואָלט זאָגן, אַריבערשריינען צו זיי, נאָר זיי זינען

נישט געווען. זיי האָבן זיך שוין באַהאַפֿטן מיט זייערע יונגע פֿרויען.

דער אַוונט איז געווען שפעט. די לבנה איז שוין געשטאַנען הויך

איבער דעם געסל און אין דעם אַרײַנגעלויכטן.

איך האָב געוואָלט אַרויפֿבֿילן;

— אַזוי יונג און מוזן שוין זיך באַהאַלטן איינער אין אַנדערן

— אין דער שרעקנדיקער נאַכט!

מיך לאָזן זיי אין דרויסן.

די עלטערן זינען געווען אין די שלאָפֿצימערן, און די קינדער

האָבן געוויינט איבער דער וואַנט, בײַ זיך אין די בעטלעך.

איך בין אַראָפּ אויף דער גאַס און געוואָסט, עס איז ווידער אַ

וועלט פֿון מידת־הרחמים, פֿון מילדקייט און הכנעה. מען פֿאַרט זיך

אין די שטובן. די שטאַט איז ווידער געווען אַ וואַגן, געפֿירט ערגעץ

ווייט אין דעם אַוונט. גרויסע פֿערד שלעפֿן אונדז פֿאַרויס. איך און

די פֿאַרלעך ליגן אין אים, נאָענט.

איך האָב דערשפּירט די דראַטן, וואָס נעמען אונדז אַרום. מיר

זינען פֿאַרמאַכט. מיר ליגן אויף אונדזערע לאַפּקעס, מיר ווערן גע-

שלעפֿט, און בילן נישט.

מיר זינען געפֿאַרן אין דעם וואַגן. איך, מײַנע שכנים אין די

בעטן און די פֿרוי, וואָס איז איצט אַרויס פֿון טויער — אַ שטאַלצע מיט אַ הויכן שוואַרצן הוט און אויף הויכע דינע אָפּצאַסן. זי האָט פֿון מיר אָפּגעקערט דאָס פנים. איך האָב געוואוסט, שטאַלץ איז ווייטיקלעכער פֿון יסורים. איך האָב אויף איר געהאַט רחמנות. זי איז אויפֿן וואַגן געגאַנגען אין אַ פֿאַרקערטער ריכטונג. זי קאַן נאָך אַראָפּפֿאַלן.

איך בין געזעסן איינער אַליין אין ברוקירטן געסל און אַרויפֿ-געקוקט צו די הַנזער. די טירן און פֿענצטער זינען געווען פֿאַרמאַכט. פֿון אויבן האָט מען געשנאַרַכט אַרויס פֿון אַלע שפּאַרעס פֿון די לאַדנס.

איך האָב גענומען שלעסלעך און אונטן אָנגעהאַנגען אויף אַלע טויערן פֿון די הַנזער. איך האָב זיי פֿון דרויסן פֿאַרשלאָסן. איך בין געווען אַ שומר. דאָס שליסעלע איז געלעגן ביי מיר אין טאַש. איך האָב זיך געדרייט אַהין און צוריק — אָנגעצויגן אין אַ לאַנגן מאַנטל ביז די פֿיס אַראָפּ.

איך האָב מורא געהאַט, ווען איך וועל אויפֿשליסן, וועלן זיי שוין אַלע זיין אַלט. זיי וועלן אַרויפֿציען די לאַדנס. נישט זיי — דאָס וועלן שוין זיין זייערע קינדער. זיי וועלן מיך נישט געדענקען. איך האָב געוואָלט אַוועקוואַרפֿן דאָס שליסעלע. עס קאַן אין די הַנזער יורן, נאָך יאָרן אַרויסזעצן די ווענט. איך וועל איבערווייניק געפֿינען דעפֿאַרמירטע באַשעפֿענישן — מאַנסטערס.

איך האָב מורא געהאַט צו אַנטלויפֿן.

עס איז איבערווייניק געווען שטיל.

איך האָב געוואָלט אַרײַנשנאַרַכן דורך די שפּאַרעס, צוריק געבן זיי אַטעם, אים באַהעפֿטן אין זייערן.

די לופֿט אַרום איז געווען אינגעגליוווערט, די אַטעמס האָבן זיך נישט באַוועגט. מען האָט אים נישט געקאַנט אינגעציען. אַלץ איז געווען שטייף.

איך האָב געעפֿנט דאָס מויל און נישט געקאַנט אויפֿרייסן די צייך. זיי זינען מיר געווען פֿאַרהאַקט.

איך האָב זיך געוואָלט זעצן און בין געבליבן אינגעגליווערט אין דער לופֿט.
איך האָב מער נישט געקאָנט שליסן די אויגן. זיי זענען געווען אויפֿגעריסן.

איך האָב געוויסט, איך בין אַ סטאַטוע.
אַ סטאַטוע פֿון זיך אליין.
איך האָב געוויסט, איך האָב זיך אָנגעפֿילט מיט אומשטאַרבֿ-
לעכקייט.

דעריבער בין איך געשטאַרבֿן.

איך האָב געפֿילט, מיין הויט אַרום מיר ווערט פֿאַרוואַקסן מיט שטיין. אויך איבער די אויגן — אַ שטיינהייטל. אין יעדער סטאַטוע לעבט דער גוף. איך האָב זיך געוונדערט, וואָס איך האָב ביו איצט עס נישט געוויסט.

עמעצער איז אָנגעגאַנגען. אַ ייִנגל. ער איז אויף מיר אַרויפֿגע-
קראַכן. פֿאַרנט. ער האָט געוואַשן די סטאַטוע. ער האָט מיט די פֿינג-
ער מיר געעפֿנט די אויגן. ער האָט אין מיר אַרײַנגעקוקט.

איך האָב געוואָלט שמיכלען צו אים.

ער האָט מיך אָנגענומען פֿאַר אַ האַנט און מיך געפֿירט אַהיים.
אין דרויסן איז נאָך געווען שפעטע נאַכט.

די בלומען-פֿאַרקויפֿערין איז אַלץ געשטאַנען פֿאַר דער טיר און
האַט געוואַרט מיט די בלומען אין האַנט. איר דורכזיכטיקע הויט
איז נאָך געווען פֿון דינבלייען פֿאַרצעלני, וואָס אַטעמט.

איך האָב געוויסט, זי האָט פֿאַרשפעטיקט.

זי איז צו מיר אַרײַן און האָט זיך געזעצט פֿאַרן פּיאַנאָ. זי
האַט מיט אירע לאַנגע פֿינגער אַרויסגעלאָזט קלאַנגען פֿון די קלאַ-
ווישן. זיי זענען, אויפֿגעשפרונגענע, אַרויס מיט געיאָמער; אויפֿ-
געוועקט פֿון זייער אורשלאָף. זיי וועלן מער נישט זען, נאָכן אַז-
געשטילטן עכאָ.

זיי זענען געלאָפֿן איינער נאָכן אַנדערן, ווי דורך אַ שפרוך;

זיך געיאָגט מיט אַראַפּגעלאָזטע קעפּ; שנעלער, שנעלער, איבער-קומען.

איך האָב געוואָלט זיי אַננהאַלטן, אָפּשטעלן אירע פֿינגער. מען האָט שוין נישט געקאָנט. דאָס צימער איז געווען פֿול מיט זייער ציטער, מיט זייערע פֿיסלעך איבערן האַרץ. זיי אַליין זענען נישט געווען.

פֿרישע קלאַנגען זענען געפֿלאָסן מיר, דורך דער הויט, האָבן אָנגערירט די וואָרצלען פֿון מײַן בויך.

באַלד האָבן זיי מיך אָנגעגריפֿן. איך בין געווען דער קלאַוויר. אירע פֿינגער זענען געשפרונגען איבער מיר.

איך האָב זיך געפֿילט, ווי דער זכר, וואָס די זי האָט איבערגע-נומען זײַן שליחות, זיך געשטאַרקט איבער אים. אירע פֿינגער היפּערן אין מיר און שלאָגן-אַרויס ניגונים.

איך האָב געוואָלט זיך אָפּטרייסלען פֿון די קלאַנגען און פֿון אירע פֿינגער איבער מיר; אָפּשאַקלען זיך, צעבראַזגען די קלאַווישן.

זי האָט נאָך געשפּילט, ווי זי וואָלט פֿאַרגעסן אין מיר. איך האָב זי איבערגעלאָזט און בין אַראַפּ אין דרויסן.

ווען איך בין געשטאַנען ביים אַרויסגאַנג, אונטן, אויף דער גאַס, האָט זי זיך אַריבערגעבויגן אויבן — איבער מײַן פֿענצטער און מיך צוריקגערופֿן.

איך בין אַרויף אין צימער.

זי האָט מיך געפֿרעגט, ווער איז איר טאַטע.

איך האָב נישט געוואָסט.

זי האָט מיר דערציילט, איר טאַטע איז אַהערגעקומען פֿון די טאַלן. ער איז דאָרט געווען מײַן שומר. ער האָט עס אין זיך אַרײַן — אויסגעוויגן די אַטעמס פֿון אונדז אַלע. ווען ער איז צוריקגע-קומען, האָט ער זיי אין איר מאַמען אַרײַנגעבלאָזן. איצט לאָזט זי זיי אַרויס מיט די קלאַנגען.

איך האָב געוואָלט נעמען נקמה אין איר.

איך האָב זי באַפֿוילן זיך זעצן.

זי האָט זיך געזעצט.

איך האָב געוואָלט זיך לייגן אויף איר, מויל צו מויל, אַטעם צו אַטעם, קני צו קני און אַרויסבלאָזן פֿון אירע באַזעכער דעם הויך, צוריק פֿרייז לאָזן אים; דערפֿילן מײַן שליחות פֿון זכר.

איך האָב געדענקט, איר טאַטע פֿלעגט אַזוי — פֿון צווישן די געטריבענע אין די וועגן — אַרויסציען אונדזערע שוועסטערלעך. ווען ער האָט זיי אַנגענומען — האָט זײַן האַנט זיי אַנגעפֿרוירן דעם אַטעם. ער האָט ווייטיקדיק אין זיי אַרײַנגעבלאָזן זײַנעם.

זיי זײַנען פֿון דעמאָלט אָן מער נישטאַ. ער ליגט איצט אין דער מיטן נאַכט, דאָ נישט ווייט, אין זײַן היים; זײַן נאַקעטער קאַפּ — בלייב אַנגעטוליעט אין קישנס. ער חלומט-איבער זיס יענע מינוטן, וואָס ער קאַן זיי מער נישט צוריקכאַפּן.

ביי אים אין בעט האָט ער נאָך דעם אויפֿגעבלאָזן זי. ער וואַכט איצט איבער איר יונגקייט.

איך האָב זי גענומען אַראָפּ אין גאַס. איך האָב זי געפֿירט צו דער טונקלער אַליי. איך האָב געפֿילט, מײַן פנים ווערט מיר אַײַנ-געצויגן, ווי פֿון אַן אַסקעט. זי האָט אויף מיר זײַטיק אַ קוק געטאַן. מיר זײַנען לאַנג געגאַנגען — זי נעבן מיר. מיר זײַנען צוגעקומען צווישן די ביימער. איך האָב זי געפֿרעגט, צי זי וויל זיך זעצן אויף אַ באַנק, זי האָט זיך געזעצט. איך האָב זיך געזעצט נעבן איר. איך האָב זי אַנטגענומען פֿאַר אַ האַנט.

— דו ווייסט, וואָס איך וויל צו דיר טאַן? — האָב איך גע-פֿרעגט.

איר ווילן איז געווען אונטערטעניק.

איך בין געבליבן זיצן. איך האָב געוואָלט באַגרייפֿן די רגע. איך האָב מורא געהאַט, איך זאָל אַרום איר נישט דרייען זיך דאָס גאַנצע לעבן אין אַ קרייזל.

איך האָב געוואָלט אין איר אַרײַנקוקן; זוכן איר פֿאַטערס אויגן. אַ מאָל האָב איך זיך געשפּיגלט אין זיי, ווי אינעם בלאַנק פֿון אַ

חלף. ער איז געשטאַנען אַנטקעגן מיר, פנים אל פנים — אין אַפֿע־
נעם טאַל.

זי איז געווען אַ מזבח — גרייט אויפֿצוברענגען מיך — צו
איר פֿאַטער.

איך האָב געוויסט, איך טראָג אין זיך זיי אַלע, וואָס מאַכן מיך
לויפֿן, ווי אַ ווינט, אין דער דאָזיקער נאַכט; די וואָס האָבן מיך
אויסגעלייזט פֿון מיין גוף, און הייבן מיך, לייכט ווי אַ פֿעדערל, אין
חלל — אַזוי ביזן סוף פֿון מיין זפרון.

איך בין אַוועק. איך בין אַבער געבליבן ווינטער אין דעם
וואָג, וואָס איז אַלץ געפֿאַרן טיף אין דער נאַכט. ער האָט געשלעפט
די אַליי. איך בין אויף אים געלעגן שווער. איך האָב געוויסט, איך
בין נישט געפֿאַרן מיט יענע אַלע, צווישן מינע נאָענטע, מיטן טאַל
— פֿאַר איך איצט מיט דער פֿרעמדער שטאַט, דער וואָגן פֿאַרט
דורך אַפֿענע פֿעלדער ווינט אין דער נאַכט אַרײַן.

בינם העלער

נישט אמת

נישט אמת! אויף יענער זייט וואָסער איז גאַר נישט פֿאַראַן,
פֿון שטעט און פֿון לענדער געדענק איך שוין מער נישט קיין שפּאַן.

צו וועמען געהערט דאָרט דער שאַרבן, דער נאַקעטער שטיין?
איך קען מער נישט לעזן די שריפֿט פֿון געשפּאַלטענעם שטיין.

נישט אמת, נישט אמת! איך האָב נישט געשטעלט דאָרט מיין טראַט
און דאָרט נישט געדאַוונט צום איינציקן ייִדישן גאַט.

איך האָב נישט באַזונגען די סאַסנע — דעם קריסטלעכן בוים,
איך האָב נישט געזען ווי די צלמים צעשטעכן דעם רוים.

איך האב נישט געגעסן דאָס שוואַרצע און קאַרענע ברויט,
מען האָט נישט געפֿירט מיך דורך דאָרפֿישע וועגן צום טויט.

נישט אמת, נישט אמת! איך בין נישט געווען גע־ונד.
איך קום איצט פֿון מידבר אַרויס, ווי אַ מידער נאַמאַד,

וואָס האָט נאָך אַ בלאַנדזשעניש ווידער געפֿונען די וועלט,
און דאָ איז דער אַנהייב, און דאָ שטעלט ער אויף זיין געצעלט.

ישראל אַשענדאַרף

איך קום אַהיים

דאָס הויז מסתם וועט זיין דאָס זעלבע.
איך וועל דעם טויער טאָן אָן עפֿן:
אַקעגנקומען וועלן שכנים,
נאָר מײַנע נאַענטע כ׳וועל נישט טרעפֿן.

איך וועל אויך זען דאָס אַלטע מעבל,
די מענטשן אָבער — זינען פֿרישע.
עס שלאָפֿן פֿרעמדע אין די בעטן
און פֿרעמדע עסן פֿון די טישן.

ווען איך וועל צוגיין צו דעם פֿענצטער,
וועל איך זען דאָרט אַ וואַזאַנע.
און אויף דער וואַנט וועט שטיל זיך הענגען
אַ פֿרומע, שטומע די איקאַנע.

אין ווינקל וועט שטיין אַ וויגל,
אין וויג — אַ קינד מיט בלויע אויגן.
בנעימות פֿון אַ גרינעם שטאַנגל
אַ וויגליד זינגט דעם קינד אַ פֿויגל.

צי הערן זיי נישט אין דעם צימער
 דאָס שלעכטן, שאַרכן שטילע שאַטנס?
 צי פֿילן זיי נישט אין דעם צימער
 דאָס ווייען קבֿרים קאַלטע אַטעמס?
 נאָך ווורשט מיט קרויט און שטאַרקן בראַנפֿן,
 זיי שלאָפֿן רויק זיך אין צווייען.
 נאָר וועקט זיך נישט אַמאָל דאָס קינד אויף
 פֿון חלום זינעם מיט געשרייען?
 קוים וועקט זיך נישט דאָס קינד אַפֿילו,
 דאָן ווערט דער פֿויגל נאָך אַ ווראַנע¹.
 וועט אַנזאַגן דעם טויט און אומקום
 די צוויי, דעם קינד און דער איקאַנע!

נחום באַמזע

פֿרילינג

אין מנין שטעטל אויף די לאַנקעס
 וואַקסן גראַזן און בונטע בלומען.
 איך בין ווידער דאָ אַהער געקומען
 און אויף די פֿעלדער אומגעבלאַנקעט.
 דאָ איז געווען מנין היים.
 זי איז אַוועק אין פֿניער-פֿלאַקער.
 איצט, דורך פֿעלדער צעאַקערט,
 גיי איך איינער אַליין
 צום ראַנד פֿונעם וואַלד.

¹ ראַב, פראַסטער פויגל (אַנזאַנער פון שוואַרצע בשורות).

ווי אמאל, צוריק מיט יארן,
פֿירט די סטעזשקע דורך פֿעלדער פֿון קארן.

דורך איוואנס סעדער צעבליטע
האָט מען מײַנע ברידער געפֿירט צו דער שחיטה.

די זון גייט־אויף בײַם גלחס וואָלד,
פונקט ווי אמאל.

די זון פֿאַרגייט בײַם גלחס טײַך
אין גרינעם טאַל.

די גראָזן זײַנען גרין און געל די בלומען.
שמעטערלינגען פֿלאַטערן, בינען זשומען,
און פֿליען מיט דער זיסקייט אין בינען־שטאַקן.
נאַר איך בין אַלץ נאָך פֿאַרציטערט,
נאַר איך בין אַלץ נאָך דערשראַקן,
ווייל רויט זײַנען גראָזן,
ווייל דער האַניק איז ביטער,
און ס'קען זײַן אַז דאָס ברויט, וואָס איך עס,
איז געוואַקסן אויף מײַן ברודער — דעם מת.

בנימין עליס

אַ מאַרגן מיט אַ נייעם אָנהייב

דערצײלונג

כאַטש באַשע פֿידלער האָט זיך געפֿונען אין איר געבוירן־
שטאָט, איז איר איצט די שטאָט געווען פֿרעמד. אויף די גאַסן האָט
זי נישט געזען קיין איין ייד. אין די געשעפֿטן האָבן געטומלט
אַנדערע באַלעבאַטיים. און איר, באַשען, האָבן די פֿאַרבײַגערס

נאָכגעקוקט מיט אַזעלכע חידושים, גלייך ווי עס וואָלט זיך באַוויזן
אַ רעקלאַמע־מענטש פֿון אַ צירק.

— פֿון וואָנען?

— פֿון וואָנען האָט זי זיך גענומען?

אין די רייד „פֿון וואָנען האָט זי זיך גענומען?“ האָט באַשע
פֿרניער פֿון אַליץ אַרויסגעפֿילט זייער פֿאַרדראָס, אַז זיי פֿאַרגינען איר
נישט איר צוריקרניזע דאָ, איר לעבן, וואָס זי לעבט נאָך...
בעת זי איז געזעסן אין בונקער האָט זי געגלויבט, אַז אין שטאַט
זינען ערגעץ אויסבאַהאַלטן נאָך יידן, אַז זי וועט איצט ניט זיין
די איין־און־איניציקע דאָ.

איצט מוז זי אָבער דאָ אַרומבלאָנקען פֿאַרלאָזן, אַפֿילו אין
שטוב פֿילט זי זיך אויך פֿרעמד. די איינזאַמקייט פֿרעסט זי דאָרטן
פונקט אַזוי פֿינגלעך, אפֿשר נאָך פֿינגלעכער, ווי אין דרויסן, ווייל
עס זינען נישט די שטובן, וווּ זי האָט געווינט, און ס'קען זיין, ווען
זי געפֿינט זיך צוריק אין אירע אַמאָליקע צימערן, וואָלט איר האַרץ
געוואָרן איבערגעלאָדן מיט נאָך מער קלעמונג, ווי בנים פֿאַרבבֿיין
די געוועלבער, וווּ יעדע קראַם באַזונדער דערמאָנט איר אַן אַנדער
פנים פֿון אַן אַנדערן אייגנטימער. עפעס ווי מצבֿות קומען זיי איר
פֿאַר נאָך די פֿאַרשווינדענע באַלעבאַטיים, און אויף איר געוועזענער
קראַם וויל זי נישט אין גאַנצן קוקן, ווי אויף אַ קבר, וואָס עמעצער
האָט פֿאַר איר אויסגעגראָבן.

זי מנדט אויך אויס איר געוועזענע וויינינג, וואָס דערמאָנט
דאָס פֿאַרגאַנגענע לעבן, וואָס מען האָט פֿון איר אַוועקגעגולט. און
נישט איין מאָל פֿאַרהאַלט זיך אַ מחשבה אין איר קאַפּ, אַז אַזוי
ווי ס'איז גלייכער דאָס זיין אין אַן אַנדערער דירה, וואָלט זי שוין
אפֿשר אין גאַנצן געדאַרפֿט אַרויס און אַוועק פֿון אַט דער שטאַט...
אָבער דאָס קען זי גראַד ביי זיך נישט פּוועלן, ווייל אין דער
זעלביקער צייט, ווען זי טראַכט וועגן געזעגענען די שטאַט, אין דער
זעלביקער צייט נעמט זי אויך אַרײַנקלערן, אַז טאַמער וועט נאָך
איר פֿאַרשווינדן פֿון דאַנען עפעס אַן אייגענער פֿון ערגעץ־ווּ אַג-

קומען. ווי וועט ער דאָ אַנקומען, אויב ער וועט נישט טרעפֿן קיין איין ייִדישן מענטשן, קיין איין ייִדישע שטוב וווּ אַרַיַנצוגיין?

און זי אַליין? איז זי נישט געשלאַגן מיט דער ביטערקייט פֿון נישט האָבן וווּ אַרַיַנצוגיין? נישט בלויז אַרויסקומען פֿון בונקער, נאָר אויך איצט — צו וועמען קומט זי איצט? האָט זי כאַטש איין שטוב, וווּ ס'זאָל זי ציען אַרַיַנצוגיין? זי קוקט זיך אויס די אויגן נאָך אַ מענטשן, עפעס אַן אייגענעם, וואַרט־אַפּ דאָס אַנקומען פֿון עפעס אַ יידן, ווי זי וואַלט אַפּגעוואַרט אַ פֿאַרשווינדן קינד, וואָס דאַרף זיך פֿון ערגעץ באַווייזן.

אַבער פונקט ווי מען וואַרט נישט, אַז אַ פֿאַרשווינדן קינד זאָל אַרַיַנפֿאַלן אין בוזעם, נאָר מען זוכט עס, אַזוי זוכט זי אַ יידן זינט זי איז פֿונעם בונקער אַרויס.

אַ נידעריקע, אַן אויסגעצערטע, שפּאַנט זי איבער די גאַסן, שפּאַנט מיט אַרויסגעזעצטער וואַכקייט פֿון די טרויעריקע אויגן, וואָס האָבן אַ פֿאַרגליווערטן טרויער באַקומען פֿון די געטאַ־יאָרן, אין פֿינצטערן בונקער, וווּ די שטשורעס האָבן טאַג און נאַכט מוראדיק געפּישטשעט. איר פֿאַרוואַגלטער טרויערבליק זוכט, נישטערט אין די אויגן צווישן די פֿאַרבנטייערס. און כאַטש עס טרעפֿט, אַז זי איז זיך טועה און אַן אַפּגעהאַקטער שלום עליכם בלנבט אַפֿט מאָל דערוואַרגן אין איר קעל, פֿון וואָס זי פּילט זיך נאָר עלנטער, אַפּגע־נאַרט פֿון יענעם ייִדישער ענלעכקייט, האַלט עס איר פֿון דעסט וועגן נישט אַפּ פֿונעם ווייטערדיקן אַרומזוכן. זי פֿאַרלירט נישט דעם גלויבן, כאַטש איר האַרץ איז אַפּגעשוואַכט און אירע פֿיס פֿון אַרומ־גיין זענען אַנגעלאָפֿן מיט געשווילעכץ. זי גייט אַ שעה נאָך אַ שעה, וואַגלט ביזן האַלבן טאַג אַרַיַן, פֿאַרגעסט טייל מאָל אַהיים צו גיין מאַכן מיטיק, איז נאָכן אַרַיַנכאַפּן עפעס, ווידער און אַבער אַ מאָל אין שטאַט. צו מאַרגנס גייט זי ווידער און איבער מאַרגן ווידער אַ מאָל. אַ געיאָגטע, מיט איבערגעלאָדענעם אומעט און מיט איבער־געלאָדענער בענקשאַפֿט נאָך אַ ייִדישן מענטשן, וואַנדערט זי אין

די פֿרעמד געוואָרענע גאַסן, וווּ זי האָט נישט צו וועמען צו ריידן, גוט מאַרגן צו זאַגן.

— רבוננו של עולם, שיק מיר צו אַ יידן, כאָטש איין יידן! — רעדט זי אין זיך אַרײַן, גלייך גאַט וואָלט טאַקע געזעסן אין איר פֿאַרבאָרגן — שיק מיר צו אַ יידן...

טייל מאָל דוכט זיך איר, אַז אַ ייד וואָרט זי אָפּ בײַ איר טיר. זי דאַרף נאָר אַהיימגיין און זי וועט אים דאַרטן טרעפֿן. אָבער בײַ טאָג, אויף דער וואָך, זעט זי אים נישט. נישט בײַ איר טיר און נישט אין גאַס. יידן זעט זי נאָר אין חלום. בײַ נאַכט חלומט זיך איר נישט איין ייד, נאָר אַ סך. און אַלץ איז בית-המדרש. אָבער אַז זי וואַכט-אויף, בלייבט זי ליגן אַ דערשלאָגענע פֿון דער אַרומיקער פּוסטקייט אין שטוב, וווּ אַלץ איז ווידער ווי געווען. נישטאָ קיין יידן און נישטאָ קיין בית-המדרש. ווידער נישטאָ צו וועמען צו ריידן, נישטאָ וועמען גוט מאַרגן צו זאַגן.

אין שטוב איז ווידער אַ מאָל אַן אומהיימלעכע שטילקייט, ווי נעכטן און אייערנעכטן און מיט דריי טעג צוריק. אַ פֿאַרלאָזנקייט, ווי מיט אַ וואַך צוריק. נאָר פֿון דרויסן, הינטער די פֿענצטער, הערט זיך דער רעש, וועלכער איז איר פֿרעמד און דערווידער, ווי עס זײַנען איר דערווידער יענע, וואָס שאַפֿן דעם רעש. און ס'ווערט איר מיט אַ מאָל אַזוי טרויעריק, ווי זי וואָלט פּלוצעם אַרײַנגעפֿאַלן אין אַן אַנדערן, גאָר ביטערן חלום.

— צו וואָס לעב איך?! — שרײַט זי אויס — צו וואָס? אַז איך בין עלנט אין שטוב און עלנט אין גאַס?

די עלנטקייט נעמט נאָך פֿעסטער אַרומגאַרטלען איר האַרץ, בעת זי גיט אַ קוק אויפֿן טיש, וואָס אין מיטן צימער. זינט זי איז דאָ אַרײַן אין דער וווינונג נאָכן אַרויסקומען פֿון בונקער, טראַכט זי צום וויפֿלטן מאָל, אַז בײַ אַט דעם זעלביקן דיקפֿיסקן טיש, וועלכן מ'קען פֿאַרגרעסערן פֿאַר צוואַנציק מאָן, אַז בײַ דעם טיש פֿלעגן אַוודאי שיפורן די עס-עס-לייט נאָך זייערע אָפּגעטוענע פֿאַר-ברעכנס, מאַרדן און שענדונגען איבער די יידן פֿון שטאָט. איצט

מוז זי דאָ צינדן ליכט פֿרײַטיק־צו־נאַכטס אויף דעם טיש, און פֿונקט ווי די עס־עס־לייט פֿלעגן דאָ הוֹליען נאָך זייערע מערדערניצען אַזוי מוז זי דאָ וויינען נאָך די אומגעקומענע ביים ליכט בענטשן. און איין מאָל, פֿרײַטיק־צו־נאַכטס, ווען זי איז אַזוי געשטאַנען און געקלאָגט, ווי זי וואָלט בײַ די אַנגעצונדענע ליכט מזכיר גשמות געווען, איז אין שטוב שטיין געבליבן אַן עלטערער מענטש אין אַן אויסגעפֿעטסטער פֿופֿניקע¹, מיט אויסגעפֿעטסטע וואַטענע הויזן, מיט שוואַרצע וויליקעס אויף די פֿיס. אויף זײַן קאַפּ איז געזעסן אַ ברוינע, פֿוטערנע פּאַפּאַכע² מיט אַראַפּגעלאָזטע לאַפּן³ איבער די אויערן. די אויערן־לאַפּן האָבן כמעט פֿאַרשטעלט ס'גאַנצע פֿנים זײַנס. נאָר שטיקלעך באַקן האָבן זיך אַרויסגעזען מיט אַ נאָז רויט פֿון קעלט.

באַשקע איז געווען אַזוי אַרײַנגעטאַן אין וויינען בײַ די ליכט, די האַנטפֿלאַכן אַזוי צוגעדריקט אויף די אויגן געהאַלטן, אַז זי האָט נישט באַמערקט נישט דעם ייִדנס אַרײַנקומען און נישט דעם ציטער פֿון די ליכטפֿלעמלעך, וואָס האָבן געכאַפּט אַ בלאַז פֿונעם שטראָם קעלט מיטן ייִדנס אַרײַנקומען פֿון דרויסן. זי האָט נישט געהערט זײַן גוט שבת און, בעת זי האָט זיך פּלוצעם אומגעדרייט צו דער טיר, האָט דאָס נאָך נישט־אַנגעשטילטע געוויין אין איר זיך ווידער אַ ריס געטאַן, נישט אַזוי פֿונעם דערזען דעם גאַסט, ווי פֿון דער־הערן זײַן נאָך אַ מאָל געזאַגטן גוט שבת!

— גוט שבת! — האָט ער ווידער אַ מאָל איבערגעזאָרט —

גוט שבת!

— גוט שבת! גוט שבת!

אַבער איר גוט שבת־ענטפֿער איז אַרויס אַנגעווייקט אין אַ שטראָם טרערן. דער גאַנצער יאַמער, וואָס איז אין אירע טיפֿענישן ביז איצט ווי פֿאַרגליווערט געווען, די גאַנצע פּנין, וועלכע זי האָט נישט געהאַט ביז דעם מאַמענט פֿאַר וועמען אַרויסצוקלאַנגן, האָט

¹ האַרצלײבל, — ² הויך פּוטערן היטל, — ³ פּוטער־דעקלעך אויף די

אויערן.

זיך שטורמיש און ביטער געריסן פֿון איר, גלנץ זי וואָלט זיך גע-
פֿונען בני אָן אָפֿן קבר און זי קען נישט מער צוריקגיין צום לעבן
אָן די מענטשן, וועלכע ליגן דאָרטן... איר קול איז אזוי יאָמערלעך
געשטיגן, אָו דער ייד האָט געפֿילט ווי עס עלעקטריזירט זינע געהירן,
אָו ער וועט עס נישט אויסהאַלטן. איר פנים איז אים פֿאַרגעקומען
באַקאַנט, נאָר ער האָט זיך נישט געקענט דערמאַנען פֿון וואָנען. ער
איז געשטאַנען צעמישט, ווי מען וואָלט אים מיט עפעס דערלאָנגט
איבערן קאַפּ, צום וויפֿלטן מאָל אָנגענומען אירע הענט און געוואָלט
אינשטילן איר געוויין.

— שבת טרערן איז אָן עבירה... — האָט דער ייד אַ זאָג געטאָן
— אָן עבירה...
— פֿון וואָנען קומט איר? — האָט זי נישט אויפֿהערנדיק ווינען
באַקוקט זיין פֿופֿטיקע מיט די וואַטענע הויזן — פֿון וועלכער מדינה
קומט איר?
— פֿון סטאַלינס מדינה.
— דאָרפֿט איר דאָך לעבן מיט הונדערט יאָר לענגער, אָו איר
האָט דעם חורבן נישט געזען...
— פֿאַר מיר הייבט ער זיך איצט אָן, דער חורבן... — האָט ער
אַרויסגעזיפֿצט.
— זעצט אַיך נאָר... מיר וועלן באַלד עסן! ווי אזוי האָט איר
אַרײַנגעטראָפֿן צו מיר? איר זינט אַ היגער?
— מער היגער פֿון אַיך! — ער האָט אַראָפֿגעשלעפט די פּאַ-
פּאַכע פֿון קאַפּ און זיך גענומען ווישן דעם פֿליכעוואַטן שאַרבן —
די פֿירמע ווינבערג האָט איר געקענט?
— פֿון שניט-סחורה?! — האָט באַשע אויסגערופֿן איבערגעראַשט
— איר זינט עס ווינבערג פֿון שניט?
— ווינבערג פֿון שניט.. און ווער זינט איר?
— פֿידלער פֿון גאַלאַנטעריע.
— באַשעלע?! באַשעלע פֿון גאַלאַנטעריע? ווייסט איר עפעס פֿון
מזן פֿאַמיליע?

ער האָט זי פֿאַטערלעך צוגעדריקט צו זיך, פֿאַטערלעך אָנגעפּרעסט אַ קוש אויף איר פֿאַרוויינט פנים. דערנאָך אַ צווייטן און אַ דריטן. דערנאָך ווידער גענומען אויספֿרעגן אויף זיין ווייב, טעכטער און זין. אָבער באַשע האָט וועגן זיי גאָר נישט געוואָסן. זי האָט זיי נישט געזען אין געטאָ. נאָר וויינבערג איז נישט אָפּגעשטאַנען פֿון נאָכפֿרעגן און איבערפֿרעגן, און ערשט דעמאָלט, זיפֿצנדיק, אַנט־שוויגן געוואָרן, בעת באַשע האָט גענומען אַרײַנטראַגן דאָס שבת־דיקע עסן פֿון קיך, וואָס זי האָט פֿאַר זיך בײַ טאָג אָנגעגרייט. וויינבערג האָט זיפֿצנדיק געוואָשן די הענט, זיפֿצנדיק געמאַכט קידוש איבער אַ צוגעדעקט ברויט אויפֿן טיש. דערנאָך האָבן זיי זיך ביידע געזעצט עסן דאָס ברויט מיט פֿיש.

— ווי אַזוי האָט איר אַרײַנגעטראָפֿן צו מיר? — האָט זי אַ פֿרעג געטאָן.

— ווי אַזוי? — האָט ער מיט אַ זיפֿך גענומען אויפֿקעפלען די פֿופֿטיקע — אַ גאַנצע געשיכטע... אויף דער באַנסטאַנציע האָט מען מיר געזאָגט, אַז קיין איין ייד איז נישטאָ... שטעלט זיך פֿאַר, ווי ביטער מיר איז געוואָרן... קיין איין ייד? נישטאָ, הייסט עס, צו וואָס צו גיין? נישט צו וועמען?

— ווען איך בין נישטאָ — האָט באַשע אַרײַנגעוואָרפֿן — וואָלט טאַקע נישט געווען צו וועמען...

— יאָ, יאָ... — האָט ער אויסגעקרקעצט — אין רוסלאַנד, אין רוסלאַנד האָבן איך גאָר נישט אַזוי באַנומען, ווי טיף מיר זײַנען באַגראָבן געוואָרן... באַלד נאָכן איבערקומען די גרענעץ אין טע־רעספּאָל, קומט צו מיר צו אַ הויכער גוי מיט צײַטונגען: „מיר האָבן די יידן אויסגעפֿאַרטיקט... די איבערגעבליבענע וועט מען אויך... דערווייַל מוז מען שרײַען „ניעך זשיע דעמאָקראַציע“... איר פֿאַר־שטייט? דער מנוויל האָט מיך אָנגענומען פֿאַר אַ פֿאַליאַק... וואָס איז

⁴ זאָל לעבן די דעמאָקראַטיע!

דאָס פֿאַר אַ פֿאַלק, די פֿאַליאַקן? — האָט ער אַ וויש געטאָן דעם פליך — פֿאַר וואָס האָבן מיר פֿאַנטאַזיעס? פֿון רוסלאַנד האָט מיך געיאָגט. און דאָ?... איך בין נאָך רעכט נישט אַראָפּ פֿון דער באַן. יאָגט עס מיך אויף ס'בני... נישט דאָ, נישט דאָרט... פֿאַרשיידענע צוטשעפענישן זינען מיר הינט שוין געקומען אין קאָפּ. אין מיין געשעפֿט באַלעבאַטעווען שוואַרציאַרן... און איך בין געשטאַנען ווי אַ בעטלער, אַ פֿרעמדער, בני מיין געוועלב און געקלערט: אַרײַנגיין? נישט אַרײַנגיין? צום סוף האָב איך באַשלאָסן: ווערן זיי אויסגעריסן! מיין דירה בין איך שוין נישט געגאַנגען זען. דער סטרוש האָט מיך אַרײַנגערופֿן. בין איך בני אים אָפּגעזעסן. פֿאַר דער מלחמה פֿלעגט ער יעדן פֿרייטיק קומען צו מיר נאָך „פֿיאַנטקאָווע“⁵. הינט לעבט ער ריכער ווי איך האָב געלעבט. וואָס פֿאַר אַן אַנטוועכן! אין סאַראַ שטובן ער האָט זיך באַזעצט... מיין מעבל האָב איך דאָרטן געזען... אַפֿילו מיין ראַדיאָ-אַפּאַראַט... — האָט וויינבערג אַרומגענומען זיין קאָפּ, ווי אַ ווייטיק וואַלט אים אַ כאַפּ געטאָן — ער האָט מיך ספּע־ציעל אַרײַנגערופֿן, דער אויסוורף... איך זאָל זען מיין בראַך... אַז איך זיין נאָך דאָ, באַשע... אַז איך האָב עס אויסגעהאַלטן...

— איך האָב מער אויסגעהאַלטן... איר דאַרפֿט סײַ ווי לעבן מיט הונדערט יאָר לענגער, אַז איר זינט דאָ נישט געווען... עסט, ס'ווערט קאַלט! — האָט זי אים אָנגעוויזן אויפֿן עסן.

אַ ביסל שפעטער איז וויינבערג געזעסן אין דער פֿופֿטיקע אַ דערוואַרעמטער, נישט אַזוי פֿונעם עסן ווי פֿון דער שבתדיקער הייסער טיי, וואָס באַשע האָט פֿאַר אים פֿסדר אַרײַנגעטראָגן פֿון דער קיך. ער האָט שוין געהאַט אויסגעטרונקען אַ זעקס גלעזער און נישט שעמעוויק געהייסן געבן נאָך און נאָך. און נאָך יעדן גלאָז טיי האָט ער געפרוּווט באַשען אויפֿווייזן, אַז זי מוז וואָס גיכער פֿון דאַנען אַוועקפֿאַרן.

⁵ פֿרייטיק־רינקעלט.

— ווען ס'זאל דא אפילו צוקומען נאך א צען יידן, רעכנט איר דא צו בלייבן? מ'דארף אוועק ווו ס'זינען דא יידן...
 — מיר דארפן דערווייל זיין ווו ס'זינען נישטא קיין יידן... —
 האט באשע געענטפערט — שטעלט איך פאר, ווען איר טרעפט מיר נישט דא? און אויב איך וועל מארגן, איבער מארגן איינפאקן ס'פעקל... צו וועמען וועלן אריינגיין די יידן, וואס וועלן דא אהער-קומען?

די ליכטפלעמלעך האבן שוין געצאנקט און דער אלטער ווייב-בערג, נאך א גאנצן טאג ארומוואגלען אין שטאט, האט זיך דער-פילט שווער. עפעס האט זיך אין אים געלאשן. ער האט געצאנקט פון מידקייט. באשע האט שוין געהאט צוגעגרייט פאר אים א גע-לעגער אין צווייטן צימער, און ווען ער איז שוין געלעגן אונטערן פריש איבערגעצויגענעם בעטגעוואנט, וועגן וואס ער האט עטלעכע וואכן נאך אגאנד געהלומט בעת דער ריזע פון סיביר, איז עס אים פון דעסט וועגן נישט ניהא געווען אט דאס געלעגער. אט צו וואס ער האט זיך דערשלאגן אויף דער עלטער! ער, וויינבערג, וואס האט דאס גרעסטע שניטגעשעפט געהאט אין שטאט! פון זיין געשעפט, פון זיין גאנץ ריכטום מוז ער איצט ליגן אין געהאקטע ווינדן אויף א פרעמדן בעט. אלץ, וואס איז געווען זינס, צו דעם האט ער איצט נישט קיין צוטריט. וועט עס אזוי פארבלייבן? צי וועט ער נאך בכלל עפעס א מאל האבן פון דעם, וואס איז געווען?

איינטאניק האט געקלאפט אן אונטערגעריסן שטיק בלעך אויפן קעגנאיבערדיקן דאך פון הויף. א נאכטיק פארצווייפלטער יאמער האט געבלאנקעט אין דרויסן, אויסגעמישט מיט געיאמער פון קעץ, גלייך די קעץ וואלטן זיך איינגעביסן אין דער לעצטער מארצנאכט, אז זי זאל נישט אוועק. מיט זייער יאמער און מיטן יאמער פון ווינט האט מיטגעיאמערט דאס הארץ פון אלטן וויינבערג. זיין ווייב, זינע קינדער זינען זיכער אין אזא נאכט געווארן פארשלעפט און דער-מארדעט. הא? און ער, וויינבערג? ער מארדעוועט זיך איצט אליין. ער האט נישט קיינעמען, און פון וואס וועט ער איצט אנהייבן? אז

ער האָט פּונקט אַזאַ ווערט ווי דאָס אונטערגעריסענע שטיק בלעך אין דרויסן. און פּונקט ווי דאָס שטיק בלעך וועט פּונעם ווינט פאַרשלידערט ווערן, זיך וואַלגערן, אַזוי וועט מסתמא זיין מיט אים... ער וועט זיך שוין אויך אַזוי וואַלגערן און וועט שוין קיין מאָל נישט האָבן זיין אָרט אין לעבן.

און וואָס האָט געקלערט פֿרוי פֿידלער אויף איר געלעגער? פֿאַר איר איז געווען אַ פֿרייד, וואָס דער מאַרגנדיקער פֿרימאַרגן וועט זיין אַנדערש ווי ביז היינט. ביז היינט, זינט זי איז פֿון בונקער אַרויס, האָט איר קיינער נישט געזאָגט קיין גוט מאַרגן, קיין גוט שבת. מאַרגן אין דער פֿרי וועט איר ווייניגער זאָגן גוט שבת, איבער מאַרגן גוט מאַרגן. ס'וועט שוין זיין עפעס אַנדערש ווי ביז היינט. ס'וועט זיין אַ מאַרגן מיט אַ ניעם אַנהייב.

שטוטגאַרט 1948

בינס העלער

אַ בלעטל

צוריק פֿון ווייטע בערג די אַלמאַ-אַטער
געמאַכט האָב איך דעם סאַמע לעצטן שפּאַן,
אַריינצוקוקן אין דעם שוואַרצן קראַטער
פֿון וואַרשע — דעם פֿאַרלאַשענעם ווילקאַן.

אַזוי בין איך אַרײַן אין איבערווייניק
פֿון פֿינצטערניש און שטינקענדיקן שטויב.
דער חושך איז געלעגן שטום און שטייניק
אַנטקעגן הימל — אַן אַ גאַנצער שויב.

ווי הייסט די שטאַט? זי האָט נישט מער קיין נאַמען,
און אויסגעמישט אין איר איז גאַס מיט גאַס.

פֿון קופעס ציגל שפרייט זיך איבער תהומען
די איינציקע און לעצטע בריק — דער האָס.

און מיט אַ מאָל האָב איך דערזען אַ שיימע,
אַ הייליק בלעטל אין דער העלפֿט פֿאַרברענט,
און אין די ווערטער — שרעקלעכע, געהיימע —
האָב איך דעם נאָמען פֿון מנין היים דערקענט.

ה. לייזויק

די חתונה אין פערנוואַלד אַ סצענע פון דער דראַמאַטישער פּאַעמע

אַ שטיבל אין פערנוואַלדער לאַגער, מינבענער ראַיאָן. אין ביידע
זיטן — דורכויס בעטן, געדאַפֿלט איינער איבער די אַנדערע, ווי אין אַ
קאָזאַרמע. האַרטע שטרוי־מאַטראַצן, אָן לילעכער, אָן ציכן. אויף די
ווענט — ארץ־ישראל־לאַזונגען, פרימיטיווע מאַלערענען אין שנכות
מיט דעם. אין מיטן סטעליע ברענט אַ טונקל לעמפל. שפעט אין דער
נאַכט. לאַגעריקעס־פּליטים אויף די בעטן; זיי שלאָפן נאָך נישט.
דער אַלטער פּליט זיצט אין פאַרנט אויף אַן אונטערשטן בעטל.
יצחק שפּאַנט־אַרום היץ־און־צוריק צווישן דער ריי בעטן, אויפגערעגט.

אַלטער פּליט — וואָס לייגסטו זיך נישט אויף דיין געלעגער,
מנין זון? וואָס יאָגסטו אַרום היץ־און־צוריק? שוין האַלבע נאַכט.
צניט צו רוען.

שטימען — זאָל ער אַרומשפּאַנען, זיידע. זאָל ער. ס'איז
פֿריילעכער.

יעקב — אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו טאָן, איז אַרומשפּאַנען אויך
אַ מלאַכה.

יצחק — בני איך איז אַלץ אַ שפּאַס. און איך זאָג איך: אין דר'ערד אַרײַן!

יעקב — וואָס אין דר'ערד אַרײַן?

יצחק — אַט דאָס גאַנצע ליגן, וואָס מיר ליגן דאָ. שוין באַלד דרײַ חדשים זינט דער כּפּרה פֿונעם ימח שמו, און — וואָס? אַ תּכּלית צו ליגן דאָ אין פֿערנוואַלד? ווידער אַ לאַגער. ווידער. מען קען צעפּלאַצט ווערן.

אײַנער — ריכטיק ווי גאַלד.

יצחק — דער זיידע זאָגט — רוען. ווי קאָן מען? ליגן אויפֿן שמוציקן אונראַ 1-מאַטראַץ? ליגן און קוקן אויף דער סטעליע? אומזין, זאָג איך איך, צו זיצן דאָ אויף דער פֿאַרשאַלטענער דײַ-טשישער ערד. אומזין.

יעקב — פֿאַרשאַלטענע ערד! ס'איז טאַקע אמת.

אַלטער פּליט — וואָס זשע ווילסטו זאָלן מיר טאָן, מײַן זון?

יצחק — גיין פֿון דאַנען, זיידע. גיין קיין ארץ-ישראל. גיין מיט געוואַלט, מיט געוואַלט.

אַלטער פּליט — הלוואי קאָן מען.

יעקב — גוט צו זאָגן: גיין מיט געוואַלט. אָבער ווי מאַכט מען עס, ווען די גאַנצע וועלט איז פֿאַרשלאָסן פֿאַר אונדז?

יצחק — אין דר'ערד מיט דער וועלט! און וווּ זינען די יידן פֿון אומעטום? פֿאַר וואָס קומען זיי ניט אַרויסצונעמען אונדז פֿון דאַנען? וווּ זינען די יידן פֿון רוסלאַנד, פֿון ענגלאַנד? וווּ זינען די יידן פֿון אַמע-ריקע? די איינציקע, וואָס זינען געקומען צו אונדז, זינען די יידן פֿון ארץ-ישראל, פֿון דער בריגאַדע. זאָלן זיי אונדז פֿירן קיין ארץ-ישראל. זאָלן זיי אונדז פֿירן.

¹ (ראשי־תיבות) הילף און רעהאַביליטאַציע פון דער פעלקער־ליגע.

אַלטער פליט — בטחוק, מנין זוך, בטחוק. אַלץ וועט קומען
ווי עס באַדאַרף קומען.

יצחק — אַזוי? אַלץ?

אַלטער פליט — סך־הכל אַ פאַר חדשים, אַז מיר זינען
דאָ אין פֿערנוואַלד.

יצחק — איז דאָס אייך ווייניק, זיידע? אפֿשר מיינט דער
זיידע, אַז מיר דאַרפֿן אויך דאָ זיצן ניט חדשים, נאָר יאָרן? אין
היטלערס לאַגער — יאָרן, און איצט אויך דאָ, אין פֿרענען לאַגער,
מישטיינס געזאַגט — אויך דאָ יאָרן? טפֿו!

אַלטער פליט — דערווילע, מנין זוך, לייג זיך און רוי. יידן
ווילן שלאָפֿן. מידע יידן, טייערע יידן ווילן שלאָפֿן, און דו שטערסט
זיי.

שטימען — ער שטערט אונדז ניט, זיידע. צינט אויף שלאָפֿן
האַבן מיר דאָ גענוג, ברוך השם.

יצחק — גיט זיך אַ שלידער מיט האַסט אויף זיין געלעגער.
בלייבט ליגן.

יעקב — און איך וואָלט גאָר געוואָלט וויסן, וואָס אַ שטייגער
האַט אונדזער כראַניקער פֿאַרשריבן היינט וועגן דער ערשטער
חתונה, וואָס דאַרף, אַם־ירצה־השם, פֿאַרקומען די טעג אין לאַגער
בײַ אונדז.

אַלטער פליט — אַן אַ שפּאַס גיסטו זיך, יעקבֿ מנין זוך, ניט
קיינ ריר.

כראַניקער — עס מאַכט ניט, זיידע, אַז ער שפּאַסט.

יעקב — חלילה. דאָס מאַל שפּאַס איך ניט, זיידע. ס'געפֿעלט
מיר זייער שטאַרק, וואָס ס'איז דאָ צווישן אונדז איינער וואָס פֿאַר־
שרייבט אַלץ.

כראַניקער — אַ דאַנק פֿאַר אַ גוט וואָרט.

אַלטער פליט — פֿאַרשרייבסטו טאַקע אַלץ, מנין זוך?

כראַניקער — ווער בין איך דען, זיידע, איך זאל קאַנען

אַלץ פֿאַרשרייבן? צו פֿאַרצייכענען נאָר די יסורים פֿון אַן איינציקן

יידן פֿון צווישן אונדז וואָלט דאָך מיר גענומען ווער ווייס ווי לאַנג.
הינט פֿאַרצייכענען די רשעות פֿון אַן איינציקן, להבדיל, נאַצי-
תליון?...

אַלטער פֿליט — פֿאַרנעם זיך ניט צו פֿיל, מײַן זון, מיט
רשעות פֿון אונדזערע פֿיניקערס. פֿאַרנעם זיך מיט די געפֿיניקטע,
אַבער ניט מיט די פֿיניקערס. הער, מײַן זון, וואָס איך זאָג דיר.
וועסט, חלילה, פֿאַרפֿאַלן ווערן אין דעם. ס'איז אַ תהום אין לשער.
איך זאָג דיר.

כראַניקער — גאַלדענע ווערטער, זידע.

אַלטער פֿליט — פֿאַרשטייסט וואָס איך מײַן, מײַן זון.
יעקב — אויב אַזוי, זאַל אונדזער היסטאָריקער פֿאַרצייכענען
בעסער די וויכוחים וועגן דער קומענדיקער ערשטער חתונה בײַ
אונדז אין לאַגער. איך מײַן עס ערנסט, כאַטש אַן ענין איז עס אַ
פֿריילעכער. פֿאַראַן צווישן אונדז אַזויגע וואָס זאָגן, אַז ס'איז נאָך
צו פֿרי פֿאַר אַ שארית הפֿליטה-ייד חתונה צו האַבן צום צווייטן
מאַל. אַבער דער רובֿ יידן זאָגט, אַז פֿאַרקערט — דער ימח שמו
האַט געוואָלט אונדז אומברענגען, קיין זכר זאַל ניט בלייבן פֿון
אונדז — וועלן מיר אים באַווייזן אַז...

יצחק — שלאַגט-איבער מיט כעס. אַז וואָס? אַז וואָס?

יעקב — פֿראַווען אַן ערשטע חתונה נאָך דעם גאַנצן חורבן
אונדזערן, איז אַזוי וויכטיק ווי גיין קיין ארץ-ישראל. יא, איך זאָג
אַיך.

אַריינער — שוין איין מאַל אַ פֿאַרגלײַך! אַגב, איר רעדט
דאָך מסתמא וועגן מײַן שכן, וועגן אַבֿרהמען — פֿרעג איך אַיך:
ווי וועט ער זיך אַהינטאַן מיט זײַן ווייב נאָך דער חופּה? אַז סך-
הכל זײַנען אַלע באַראַקן איבערגעפֿאַקט. ער וועט זי דאָך ניט
אַרײַנגעמען אַהער אין באַראַק צו אונדז.

ווייטער — פֿאַר וואָס ניט? מיר וועלן זיי אַפּגעבן דעם ווינקל
רעכטס מיט די צוויי בעטן. איבערהענגען מיט אַ לײַלעך און —
פֿאַרטיק אַ צימער.

דריטער — מען דארף זיין משוגע.

יעקב — אויב אזוי, זאלן אלע אונדזערע יידן בלזבן, הייסט עס, אלמנס ווי זיי זענען, און אלע אונדזערע פרויען זאלן אויף אלע מאָל שוין בלזבן אלמנות? אַ שיינער תכלית וועט עס ווערן פֿון דער גאַנצער שארית הפליטה! קיין איין קינד נישטאָ בני אונדו אין לאַגער. קיין איין קינד. היטלער האָט אויסגעפֿירט. פֿאַרטליקט אלע אונדזערע קינדער כמעט. און וואָס איז אַ פֿאַלק אָן קינדער, האָ? וואָס זאָגט איר, זיידע, דערויף?

אַהרן צייטלין

אַ תפילה קאָן איד

אַ תפילה קאָן איד.
ס'האָט זי געמורמלט טאָליע בת צבֿי־דובֿ
איבער הערש־בערעלעס בעטל:
זאָל וואַקסן מנין זון
ווי אַ בוים אין דער זון,
און שטאַרק זאָל מנין זון זיין,
שטאַרק.

מנין דור איז אַוועק אין פֿלאַמען
און צו נישט איז געוואָרן
די תפילה פֿון אַ מאַמען.
נאָר אפֿשר איז פֿאַרט
יענע תפילה געוואָרן מקוים,
אין ערגעץ אָן אָרט,
איבער ערד און עינויים,
בלוט און געוויינען.

אָפֿשֵׁר איז הערש־בערעלע געוואַקסן
 און געוואַרן אַ מאַן,
 אַ בוים אויף אַנדערע פֿליינען,
 און גליקלעך קוקט־אַרויף
 צו זײַן שלאַנקער הויך
 טאַליע בת צבֿי־דוֹב.

אָפֿשֵׁר איז פֿאַרט דאָ אָן אַרט,
 וווּ די תּפֿילה איז געוואַרן וואָר —
 אַ תּפֿילה אין וואַרשע אַמאַל,
 צוריק מיט אַזוי פֿיל יאָר,
 ווען איבערן קינד וואָס שלאַפֿט,
 פֿאַרן גיין צו זײַן אַרבעט אין דער וואַרשעווער גמינע,
 האָט זיך מײַן טאַליע געבויגן,
 ווי ס'בייגט זיך אין ציטער די שכינה
 איבער דער נשמה פֿון אַ מענטש.

משה דלזשנאָווסקי

פֿון דער דערציילונג „גאַלדשטיקלעך“

צווישן פֿליטים אין קאַטאַבלאַנקאַ

חיים גאַמאַל האָט אויספֿאַרקויפֿט דאָס ביסל סחורה פֿון קראָם,
 צו קענען אָפּצאַלן די חוֹבֹת, און געוואַרט אויף משיחַס קומען אויס־
 צולייזן אים פֿון די צרות.

אין אַ צינט אַרום איז פֿריידל ווידער געקומען צו אים אין
 קראָם. איר קול איז געווען געבראַכן, פֿול מיט חרטה:

— איך וועל אָפּצאַלן וואָס איך האָב בני אַיך צוגענומען. מען
 האָט מיך שווער אָפּגענאַרט און פֿאַרשעמט. איך וועל פֿון מאַראַקאַ

נישט אפפארן. איך וועל שווער ארבעטן און יעדע פרוטה צוריק ברענגען.

חיים גאמאל האט אויף איר געקוקט מיט רחמנות און געטראכט האט ער: זי איז דאך נישט שולדיק. נישט די מויז וואס גנבעט איז שולדיק, נאר דאס באהעלטעניש, ווו די מויז באהאלט די גנבה. ער, חיים גאמאל, איז דער שולדיקער, אפילו דער גורם און אויך די סיבה דערצו. ער, חיים גאמאל, האט געגלוסט נאך גאלד, עשירות, א יונג ווייב, האט אים דער יצר הרע צוגעשיקט א שליח און די אלע זאכן פארגעלייגט. דעם נסיון האט ער נישט אויסגע האלטן, דארף ער דעריבער טראגן די אחריות און פארנעמען די גאנצע שטראף; א בלוטיקער ארעמאן געווארן. איצער וועט ער שוין די קינדער קיין לעפל געקעכטס נישט קענען געבן, דעם ווייב קיין רפואה נישט קויפן, די קראנקייט וועט זי פארלענדן און אפילו קיין נייעם פניערטאפ וועט ער נישט קענען קויפן פארן הויזגע זינד.

— דו ביסט נישט שולדיק, פרעמד מיידל. עס איז מנין איי גענע שולד. מיך דארף גאט שטראפן און שלאגן איבערן קאפ און איבערן רוקנביין.

— ניין, ניין, ר' חיים גאמאל! איר זינט די ערלעכקייט אליין. איך בין זינדיק און דאס פארברעכן בין איך באגאנגען, וועל איך ביז דער לעצטער פרוטה אפצאלן.

— איך אליין — האט ער געטענהט — וועל אויסטראגן דעם פסקדין פון באשעפער און די גאנצע שטראף, נאר איך! זי איז א פארווירטע ארויסגעלאפן פון דער קראם.

יעדער פון די פליטים האט געהאט ערגעץ אין א לאנד א גואל, א קרוב. אויך פריידל האט באקומען פאפירן פון אירע קרובים אין אמעריקע. אבער זי האט די פאפירן צוריקגעוויזן. זי האט געטאן אלע שווערע ארבעטן. געווען אויסגעשטעלט יעדן טאג אוועקגעשיקט צו ווערן אין די ברענענדיקע זאמנדן פון דער מדבר. מיט סכנות אויסגעמיטן די פארשיקונג. און יעדן סענט געבראכט

צו חיים גאַמאַל אין קראָם אויפֿן חוּב. דער ייד האָט זיך מיט איר געאַמפּערט, נישט געוואַלט נעמען דאָס געלט, אָבער זי איז באַ- שטאַנען אויף דאָס איריקע.

זי האָט אָבער שוין מער נישט געקענט אויסמיינדן די פֿאַרשי- קונג אין דער טיף פֿון דער מדבר.

אין יענעם טאָג האָט זי געבראַכט אירע עטלעכע קליידלעך צו חיימען אין קראָם.

— דאָס איז אַלץ וואָס איך פֿאַרמאַג. נעמט דאָס צו! אויב איך וועל לעבן ערגעץ אין דער וועלט, וועל איך אַנדן שיקן פּרוטה צו פּרוטה, ביז דער גאַנצער חוּב וועט זיין אָפּגעצאָלט.

חיים גאַמאַל, אַ דערשראָקענער, ווי אַ שלאַנג וואַלט אים געביסן, האָט גענומען וואַרפֿן מיט די הענט און מאַכן העוויות.

— ניין, ניין! איך וויל נישט אַזאַ קרבן! עס איז צו פֿיל שטראַף, צו פֿיל! נעם די קליידער און ראַטעווע דיך! קענסט פֿאַרן אין אַ פֿרײַ לאַנד אַרײַן! דײַנע פּאַפּירן...

זי האָט נישט געהערט און פֿאַמעלעך אַרויסגעגאַנגען פֿון זיין קראָם.

חיים גאַמאַל האָט איצטער בפֿירוש באַקומען אַ באַשייד: משיח קען נאָר קומען, ווען די וועלט וועט זיין אַדער פּולו־חייב, אַדער פּולו־זכאי — קיין מיטלוועג איז נישט פֿאַראַן. ער זעט עס באַשנימפּערלעך, אַז עס איז נאָך זייער ווייט פֿון פּולו־חייב. די וועלט איז טאַקע פֿול מיט זינד און שלעכטס, ווי אַ מילגרומים מיט קערנער, אָבער אַלץ נאָך נישט גענוג, אַז די וואַגשאַל פֿון שלעכטס זאָל אַראַפּשווערן אין דער טיף. דאָס פֿרעמדע ייִדישע מיידל, וואָס האָט אַוועקגעגעבן איר פֿרייד, אירע האַפֿענונגען, פּדי אויסצולייזן איר אייגענע נשמה, צאָלט־אָפּ דעם חוּב און גייט־אַוועק מיטן אייגענעם ווילן און אויף אַן אַרט פֿון פּנין און יסו־ רים, איז דער גרעסטער באַווייז: אויף דער וואַגשאַל פֿון גוטס ליגט די מצווה, וואָס זי האָט געטאָן, און דעריבער קען נאָך משיח נישט קומען.

ער איז אַלץ געזעסן בני דער שוועל פֿון זיין קראָם און געוואָרט, עס זאָל ווער קומען קויפֿן אַ ביסל ריצנאָייל, אַ נאָדל מיט אַ פֿאַדעם, אַ פֿלעשל ווייניג לכבוד שבת, און פֿאַרשאַלטן זיך אַליין ווי דעם זינדיקן און חייב, מחמת נישט בלויז האָט ער גע־זינדיקט מיט גלוסטעניש נאָך עשירות, גאַלד, ווייבער, נאָר אויך געווען דער גורם, אַז אַ ייִדישע נשמה זאָל געשטרויכלט ווערן, פֿאַרפֿיניקט ווערן. ער האָט צו פֿיל נאָכגעגעבן דעם יצר־הרע און גאָט וועט אים קיין מאָל נישט געבן קיין כוח און דעם זכות אויפֿ־צוהייבן זיך צו יענער הייך, ווי דאָס פֿרעמדע ייִדישע מיידל האָט זיך אויפֿגעהויבן.

רחל קאַרן

ש ט ע ק ש י ך

עס שטייען בני מנין בעט אַ פֿאַר לאַטשן
אָיעדן אין דער פֿרי,
זיי זינגען מיד און טרויעריק,
ווי אַן אַלטע קראַ אין איר פֿלי.

זיי פֿרעגן מיך יעדן פֿרימאָרגן,
ווי קען מען דערגיין אויף צוריק
צו דער שוועל, וואָס היט נאָך דאָרטן
די שנין פֿון אַמאָליקן גליק.

— דאָרט, וווּ דו פֿירסט אונדז פֿסדר
נאָר קבֿרים פֿון יעדער זינט —
זי אונדז נישט מער מורה־דרך
און מוחל דאָס געלזט —

און טאַקע איין מאָל, פֿרימאַרגנס,
ווען כ'האַב זיך פֿון שלאָף אויפֿגעוועקט —
דאָס אַרט נעבן בעט איז ליידיק,
די שטעקשיך זינען אַוועק.

זיי האָבן לאַנג געוואַנדערט
איבער בערג און טאַל און גרוב,
ביז זיי זינען שטיין געבליבן
בני דער שוועל פֿון מנין מאַמעס שטוב.

עס האָט זיי דערזען דער שכן,
דער גוי מיטן רויטן קאַרק,
וואָס איז איצט אַ באַל'באַס געוואָרן
פֿון הויז אויף דעם ליימענעם באַרג.

ער האָט זיי באַקוקט גוט, די לאַטשן,
געטאַן באַלד די טיר אַ פֿאַרהאַק,
און זיי שנעל אַרײַנגעוואַרפֿן
אין דעם פֿולן, בניכיקן זאַק.

אין זאַק, דעם בניכיקן, גרויסן,
מיט קליידער און חפֿצים צוזאַמען
זינען געלעגן צעקנייטשטע
די שטעקשיך פֿון מנין מאַמען.

בינם העלער

דער לעצטער פֿרוו

איך האָב געהונגערט און געבויט,
איך האָב די כוחות נישט געשוינט.

איך בין געבליבן מיט דער נויט —
א פֿרעמדער האָט דאָס הויז באַוווינט.

די זעכצן־שעהעדיקע מי,
אין עלטער פֿון די זעכצן יאָר,
גייט־איבער איצט אין ווינסן גלי
פֿון מנינע גרויענדיקע האָר.

אין מויל — אַ ביטערניש פֿון סם,
אין האַרץ — אַ ווייטיק וואָס פֿאַרקלעמט
די טיפֿע וואַרצלען פֿון מנין שטאַם
נאָך ליגן ערגעץ אין דער פֿרעמד.

מנין מאַמעס לשון איז דאָרט שטום,
מנין טאַטנס קבֿר איז צעשטערט.
אַ קאַלטער ווינט זוכט מיך אַרום
אויף מנילן שנייעדעקטער ערד.

און איך קוק־אום זיך אויף צוריק
צו יענעם לאַנד פֿון ווינסער שרעק,
ווי דאָרט געלעגן וואַלט מנין גליק
פֿאַרוויקלט אין אַ שנייענדעק.

נאָר וואָס עס איז באַשערט — זאַל זיין!
איך הייב איצט אָן דעם לעצטן פֿרוו,
צו ראַנגלען זיך מיט צו פֿיל שניין,
וואָס פֿאַלט פֿון הימל אויף מנין גוף.

לייזער אייכענראַנד.

די אויסדערוויילטע

מיט טויטן מיט אַלע דו פֿלעגסט זיי דעראַנזלן
 אין גאַנג דורך דעם מדבר מיט נאַקעטן טראָט.
 און ווייטער האָסטו זיי געוונדיקט אויף מַזלן
 אין וועלדער פֿון צייטן מיט האָס און פֿאַרבאַט;
 דאַן האָסטו אויף פֿליגל פֿון אַשיקע טאַגן
 געברענגט זיי צום משפּט פֿון דזין יום־הדין.
 און ווידער פֿאַרמשפּט זיי ווייטער צו טראָגן
 דזין גרויסן און אייביקן אורטייל: אײַך בין!
 מיט הימלען פֿון פֿנייער האָסטו זיי פֿאַרשטעלט
 די וועגן, וואָס ליגן פֿאַר אַנדערע מילד;
 דורך מבולס פֿון צאַרן פֿאַר זיי האָסטו צעהעלט
 דעם אמת פֿון זיין בלויז דזין ליכט און דזין בילד;
 אַזוי, אויסדערוויילט אין ימען פֿון טרערן.
 דו ווילסט דיך אַליין אין זיי תמיד דערהערן.

שפיערן אין דער טונקל

ב. י. ביאלגאסטאצקי

שארית הפליטה

ברידער,
און דאָס איז דער סוף פֿון מײַנע לידער —
איך און איר,
אַנטלאָפֿענע פֿון דער לעצטער טיר,
אַנטרונענע פֿון טויט,
גאַר נישט פֿון די אויגן פֿון מלאַך־המוות;
מיר אַלע — די שארית הפליטה,
נאַקעטע, אָן קברים און אָן אַבֿות —
צי בני וואַלדיקע היילן, צי בני אָפֿענע ימען,
לאַמיר באַזונדער און צוזאַמען
זיך זעצן אויף אַ פּיצל ערד,
וואָס איז אַליין נאָך נישט צעריסן און צעשטערט,
(אויב אַזוינס איז נאָך פֿאַראַנען),
און לאַמיר שבעהדיק אַליין,
אַליין, אַליין, באַוויינען אונדזער געוויין,
באַוויינען אונדזער אומקום,
די קדושים,
דעם חורבן השלישי,
פֿון גזירת־תש״א, תש״ב, תש״ג.
טרער פֿון דורות, איכה־קלאַג:
— כ״בין פֿאַרוואַרפֿן געוואָרן אין פֿינצטערניש,
און נישט אין טאָג.
ווי אַזוי און ווי אַזוי

איז מײַן לעבן געוואָרן — אוי און אוי ?
 ה' נתן — גאָט האָט אונדז חורבן אויף חורבן געגעבן,
 וה' לקח — גאָט האָט צוגענומען, צוגענומען, צוגענומען —
 צוגענומען אונדזער נשמה און צוגענומען אונדזער גוף.

זאָל פֿאַרדאַרט ווערן מײַן רעכטע האַנט,
 און די צונג זאָל צוגעקלעפט ווערן צום גומען,
 אויב איך וועל פֿאַרלעשן, אויב איך וועל פֿאַרגעסן
 די טרער פֿון מײַן מאַמען,
 דעם ניגון פֿון שטאַמען.

זיינוול דיאַמאַנט

ר' הערש שרעקט זיך פֿאַרן עקזאַמען

מיט דער זעלביקער באַן, מיט וועלכער כ'בין אָנגעקומען אין
 בעאַטענבערג, שווייץ, האַלטן אַ דרשה פֿאַר די פּליטים אין „כשרן
 לאַגער“, איז אויך אָנגעקומען אַ שווייצאַרישער עקספּערט פֿון ציריך.
 איך האָב זיך דערוואַסט, אַז דער קאַמיטעט האָט באַשלאָסן צו באַ-
 העפֿטן עבֿודה מיט תּורה — האָט ער פֿאַר די תּלמידים פֿון דער
 בעאַטענבערגער ישיבֿה, וואָס גרייט זיך עולה צו זײַן קיין ארץ-
 ישׂראל, אַינגעאַרדנט אַ קורס פֿון טעכנאָ-כעמיע, און מאַרגן וועט
 זײַן דער עקזאַמען.

צוויי יונגע לײַט מיט יאַרמלקעלעך אויף די קעפּ און פּאהלעך
 פֿאַרשוואַרצטע הינטער די אויערן, און אַן עלטערער ייד אין אַ
 גאַליצישן, שוואַרצן קאַפעליוש, מיט אַ ברוין בערדל, וואָס האָט
 שוין געגרייט אין דער מיט גאַמבע, האָבן אונדז אָפּגעוואַרט, אַפּ-
 געגעבן שלום און אונדז געפֿירט איבערן געדרייטן, אַספּאַלטענעם
 שאַסיי, צווישן די זומערדיק צעפֿאַרבטע בערג אין שטעטל אַרײַן.
 צו דעם עקספּערט, וואָס איז געקומען זיי פֿאַרהערן, האָבן זיך

די יידן באַצויגן ווי צו אַ קעגנער, מיט וועמען זיי וועלן מאַרגן דאַרפֿן האָבן אַ שווער געפֿעכט. ווי נאָר זיי האָבן אים אָפּגעגעבן שלום, האָבן זיי אים איבערגעלאָזט צו זייער אַפיקורסישן אינסטרוקטאָר. יענער האָט אים באַגלייט, מעשה קאַלעגע, און געשמעסט מיט אים, ווי עס פֿלעגט שמועסן אַ שטעטלדיקער דאַקטער מיט דעם פּראָפֿעסאָר, וואָס מ'האַט אַראָפּגעבראַכט פֿון דער גרויסער שטאָט צו אַ חולה־מסוכן. אָבער אין מיר האָבן זיי משמעות, באַלד דערפֿילט אַ הימישן מענטשן. האָבן זיי פֿאַר מיר אַ ביסל אַראָפּגערעדט פֿון זייערע שווערע הערצער. זיי האָבן געהאַט צו מיר בקשות: אַז איך זאל זיי העלפֿן אויסזוכן דורך די צייטונגען זייערע דעפּאָרטירטע קרובֿים; אַז איך זאל זיי זאָגן, פֿאַר וואָס „די וועלט“ האָט געשוויגן, ווען מ'האַט געברענט יידן; און אזוי שמועסנדיק, האָבן זיי מיר אַוועקגעפֿירט אין זייער כּשרן לאַגער, אין האַטעל „שווייצערהאַף“.

*

דער גרויסער האַטעל־בנין איז געשטאַנען האַרט בניּם וועג, מיטן הויכן, ברייטן, סקולפּטירטן און באַצירטן פֿראַנט צום טאַל, צום שטעטל, און מיטן רוקן צו אַ בלויריטן, וואַלדיקן באַרג. ברייטע, מאַרמאָרנע טרעפּ, פֿאַרקנילעכדיקטע, ווי צעפֿאַנטע פֿע־כערס, האָבן געפֿירט אַרויף צום האַטעל. עס איז געווען אַ זומערדי־קער אַוונט. די קילע, שווייצאַרישע באַרגלופּט האָט געוויקט מחיה־דיק. דאָס שטיק אַניזן קאַלירטער, אַספֿאַלטענער שאַסיי, פֿאַר דעם ריזיקן בנין, איז געווען העל באַלויכטן פֿון דער וואַנט באַלויכטענע פֿענצטער.

איינער, אַ זינדן יונגערמאַנטשיקל, האָט מיר מיט שטאַלץ פֿאַר־געשטעלט די שורה באַלויכטענע פֿענצטער פֿון פֿאַרטער:

— דאָ איז אונדזער ישיבֿה!

עס זיינען אונדז אַנטקעגנגעקומען נאָך עטלעכע יונגע לייט מיט יאַרמלקעלעך אויף די קעפּ, מיט שיטערע שפּראַצבערדלעך אויף די בלייכע באַקן, און בני טייל פֿון זיי האָבן זיך געקרינזלט

שפרושינקע־פאהלעך אויף די שלייפֿן. זיי האָבן מיר אָפגעשטעקט שלום און בח־רותא מיך אַרויפֿגעפֿירט אויף די צעפֿעכערטע שטיגן.

*

די האַטעל־ווינדע האַט נאָך אַ סך יאָרן שלעפֿן אַראָפֿ־און־אַרויף בערג־קלעטערערס, סקיגליטשערס און טוריסטן פֿון אַלע עקן וועלט, זיך איצטער אויסגערוט. מען האַט זי נישט געוואַלט מטריח זיין פֿאַר די פֿליטים. מען האַט געמוזט קלעטערן אויף די שטיגן, וואָס האָבן געקרקעצט אונטער יעדן טראַט, ווי אַלע יורדים. אויף דעם איינערנעם געפֿלעכט פֿון פֿאַרמאַכטן ווינדע־טירל איז געווען אַנגעהאַנגען אַ קופּערנע פֿאַן און אַרײַנגעשטעקט אַ שניטל האַלץ. אַ בלייכער יונגער מאַן, וואָס האַט אויסגעזען ווי אַ גאַליציש רביש אייניקל, האַט אַראָפֿגענידערט פֿון די שטיגן מיט די טריט פֿון משולח אין אַנ־סקים ״דיבוק״. ער האַט אַרויסגענומען דאָס שניטל האַלץ און מיט דעם געגעבן דריי קלעפּ אין דער קופּערנער פֿאַן. עס האָבן אָפּגעהילכט דריי טויבע קלינג אין די טונקעלע קאַרידאָרן. דורך די אָפֿענע קאַרידאָר־פֿענצטער האָבן די בערג אָפּגעענטפֿערט מיט אַ ווייטן, טיפֿן, נאַכטיקן עכאַ.

איינער פֿון מײַנע באַגלייטערס האַט מיר מסביר געווען:

— דאָס איז אַ צייכן צו גיין שלאָפֿן.

און אַן אַנדערער האַט צוגעגעבן:

— ער איז, נעבעך, אַ קראַנקער, קען סײַ ווי ניש׳ שלאָפֿן, איז

ער דער נאַכט־שומר...

*

אויף יעדן פֿון די שטאַקן האַט מיר עמעצער פֿון מײַנע באַ־גלייטערס געווינטשן אַ גוטע נאַכט און איז פֿאַרשווינדן הינטער די נומערירטע האַטעל־טירן. נאָר בלויז דער ייד מיטן ברוינגרויען בערדל האַט מיך נישט אָפּגעלאָזט. געווען קאַנטיק, אַז עס לאַסט אויף אים עפעס אַ שווערע דאגה, אַז ער דאַרף האָבן עמעצן, פֿאַר וועמען זיך אַ ביסל אַראָפּצוריידן פֿון האַרצן...

— אַז איר ווילט אַזוי גוט זיין — האָב איך צו אים געזאָגט —

וועט איר מיר ווייזן מיין צימער. איר דארפֿט דאָך גיין שלאָפֿן, זיך אויסרווען, מאַרגן האָט איר דאָך עקזאַמען... — און האָב אים דרך־אָנבֿדיק אַ פֿרעג געטאָן — פֿילט איר זיך גרייט?... דער ייד האָט מיר אָבער געענטפֿערט מיט אַ שטאַלצן, חסידישן ביטול:

— איר מיינט טאַקע, אַז עך שרעק מיך?... איר מיינט טאַקע, אַז עך האָב מורא?... אוי, רבונו של עולם אין הימל, כּוֹזָאָל דאָס אזוי מורא האָבן פֿאַר מיניע זינד, ווי כּוֹהֵאָב מורא פֿאַר דעם עק־זאַמען?... איר מיינט טאַקע, אַז כּוֹקען נישט?... קומט, זינט מוחל, אַרײַן אויף אַ מינוט צו מיר אין צימער, וועל־עך אַנד עפעס ווייזן...

און שוין האָט דער ייד אָן עפֿן געטאָן אַ טיר און אויפֿגעדרײַט דאָס עלעקטרישע לעמפל. אַ האַטעל־צימערל, דלד־על־דלה, מיט אַפּגעשליסענע ווענט, מיט אָן איינערן בעטל איבערגעדעקט מיט אַ קאַלדרע פֿון „רויטן קרייץ“, איז געוואָרן באַלויכטן. דער ייד האָט אַפֿירגעשליעפט פֿון אונטער דער קאַלדרע עטלעכע היפֿטן און זיי מיר דערלאַנגט:

— איר זעט, דאָ איז אַלץ באַשריבן... דאָס זינען מיניע לעק־ציעס, מיניע רעצעפטורן...

און ער האָט צוגעגעבן מיט שטאַלץ:
— דאָ ליגט אַכט חדשים שווערע אַרבעט!

*

איך האָב געבלעטערט די העפֿטן מיט דער קינדישער האַנט־שריפֿט און געבליקט אויף די כעמישע טערמינען: „שוועבל־זויער“, „אַלקאַלי“, „נאַטרום־ביקאַרבאָנאַט“, „פֿאַרויפֿונגס־צאַל“, „זידע־פּונקט“, און געפֿרעגט דעם באַיאָרנטן ייד, וואָס איז געשטאַנען פֿאַר מיר מיט די העפֿטן ווי אַ שוליינגל:

— ווי הייסט איר?

— הערש מילער! — האָט ער מיר געענטפֿערט און צוריק באַקומען זיין באַלעבאַטישע חשיבֿות.

— ווי אַלט זענט איר, ר' הערש, ביז הונדערט און צוואַנציג?

— עך בין שוין נישט קיין יונגער מאן... — האָט ער זיך גע-
קראַצט מיט אַ פֿינגער אונטער דער באַוואַקסענער גאַמבע, געקלערט
אַ ווילע און זיך אַנגעשטרענגט צו דערמאָנען — דרײַ און פֿופֿציק
יאָר ווער איך. מ'עט דערלעבן מיט געזונט, חמשה-עשר בשבֿט...

— פֿון וואָנען זענט איר, ר' הערש?

— פֿון קזשאַניוו, גאַליציע.

— וואָס האָט איר געטאָן פֿאַר דער מלחמה?

— וואָס טוט אַ ייד? מ'האָט געהאַנדלט! — און ער האָט מיר,
מעשה חסיד, געטאָן אַ לייכטן שטויס מיט אַ פֿינגער אין דער
ברוסט — כ'לעבן, כאַטש איר זענט אַ שריפֿטשטעלער, אַ גאַנצער
קנאַקער, זעט איר מיר פֿון דעסט וועגן נישט אויס צו זײַן קיין
גרויסער גבֿיר... און קיין שונא בין איך אייך, חלילה, אויך נישט.
ווינטש איך אייך, הלוואי אייך געזאָגט געוואָרן אזאַ פרנסה, ווי עך
האָב געהאַט, און הלוואי מיר אלייך, און גאָט זאָל מיר נאָר העלפֿן,
כ'זאָל נאָך זוכה זײַן צו געפֿינען לעבעדיקע מײַן ווייב מיט מײַנע
קינדער, און כ'זאָל פֿאַרן מיט זיי צוזאַמען קיין ארץ-ישראל, זאָל
מיר דאַרטן נישט ערגער זײַן!... אָבער — האָט זיך ר' הערש פֿאַר-
טראַכט, מיטן ברױנעם בערדל פֿאַרקוועטשט אין זײַן האַנט — עך
בין געקומען צו דער מסקנא, אַז די אַלע ייִדישע פרנסות אונדזערע
האָבן געטויגט אויף תשעה נײַנציק פפרות... עך האָב אויף די על-
טערע יאָרן איינגעזען, אַז יעדער מענטש דאַרף קענען אַ מלאַכה.
מלאַכה — מלוכה!...

— און וואָס וועט איר טאָן אין ארץ-ישראל?

— וואָס הייסט, וואָס כ'וועל טאָן?!... איצט בין איך דאָך עפעס
אַ מענטש!... איצטער האָב איך דאָך עפעס אַ פֿאַך אין דער האַנט!...
הלוואי, השם-יתברך זאָל נאָר העלפֿן, אַז כ'זאָל אויסהאַלטן דעם
עקזאַמען, כ'זאָל קריגן דעם דיפּלאָם!...

— וואָס האָט מען אייך אויסגעלערנט מאַכן? — בין איך געווען
נײַגעריק.

— וואָס הייסט, וואָס עך קאָן אַלין מאַכן?!... — האָט מיר ר'

הערש געענטפֿערט מיט חידוש, וואָס איך ווייס עס נאָך נישט און אויסגעצייילט אויף די פֿינגער — זייף, ליכט, באַדנוואַקס, שוואַקס, מאַדעליר-וואַקס און מעטאַלגלאַנץ-אַרטיקלען... וואָס ווייסט איר — האָט ער מיך אַנגענומען בית-המדרשדיק ביי די לאַצן — דאָס איז דאָך אַ טייער פֿאַך! אַ גאַלדן פֿאַך! אין ארץ-ישראל, מ'עט דערלעבן מיט געזונט, ביי מיר אין שטוב, אויף אַ קיכל, אויף אַן אַנזערן אייוועלע, אויפֿן קווימען, מיט אַ פֿאַר פֿענדעלעך, אַ פֿאַר טעפעלעך, וועל איך מיר פֿאַרדינען מײַן פרנסה בריווח און מיר לאַזן אַ פֿייגעלע אין וואַלד זאָרגן!... — און ער איז געוואָרן צוריק באַזאָרגט — נאָר נישט מער, זאָל מיר נאָר דער רבּונו של עולם זײַן אין דער הילף, אַז איך זאָל אויסהאַלטן דעם עקזאַמען און אַרויסקריגן דעם די-פּלאַם!...

— נו, אַז איר קענט ווידער, ר' הערש, דאַרפֿט איר דאָך נישט קיין מורא האָבן!...

האַט מיר ר' הערש געענטפֿערט כּמעט אַ באַליידיקטער:

— און ווער האָט אַיך דען געזאָגט, אַז עך האָב מורא? כ'האַב דאָך אַיך שוין געזאָגט: עך האָב נאָר מורא פֿאַר דעם וואָס לעבט אייביק און ווייטער פֿאַר קיינעם נישט!!! — אַבער באַלד האָט ער זיך פֿאַר מיר פֿאַרטרויט — נאָר ניש' מער, איר פֿאַרשטייט, ערשטנס, צווישן אונדז זאָל עס בלייבן — און דאָ האָט ער גענומען אויסזיגן גען מיט אַ גמרא-ניגון — וואָס בין עך דען אַמאַל געגאַנגען אין אַ שולע?... באַלייגט עקזאַמענס?... כ'מיין טאַקע... און, צווייטנס, אַיך מעג עך דאָך זאָגן דעם אמת: ניש' פֿאַר אַיך געדאַכט, פֿון שרעק, פֿון צרות און פֿון עגמת-נפֿש, עפעס אַ קלייניקייט, וואָס עך בין אַליץ דורכגעגאַנגען ביים דייטש, ימח-שמו, האָב עך געקריגן לאַ-עליכם, אַן אַפּגעשוואַכטן זכּרון. האָב-עך, פֿאַרשטייט איר מיר, נאָר מורא — האָט ער ווייטער אויסגעפּשטלט מיט זײַן גמרא-ניגון — אַז טאַמער וועט מיר דער עקספּערט עפעס טאָן אַ פֿרעג, איר ווייסט דאָך שוין, אַ כאַפּ אויף דער ווענדקע, און פּונקט אויף שלימזל, וועל-עך גראַד דאָס האָבן פֿאַרגעסן!... — און ר' הערשס בלאַס פנים האָט

אָנגענומען אַ בעטנדיקע מינע — איר קענט זיך דאָך מסתמא מיט „איים“... בעט איך אַיך, טוט מיר די טובה, איר וועט זיך קויפֿן אַ גרויסע מצווה, זאָגט אים אַז ער זאָל האָבן מיט מיר אַ ביסל אַינזען; אַז טאַמער פֿאַרגעס איך גראַד עפעס, זאָל ער מיר דאָך אַדורכלאָזן... כּוֹזאָג אַיך, איר וועט זיך קויפֿן עולם-הבא... —

גייט, ר' הערש, לייגט זיך שלאָפֿן, — האָב איך דעם צאַפֿל-דיקן ייד געראַטן — איר קענט דאָך אַייגנטלעך, איז אַז איר וועט זײַן אויסגערוט, וועט אַיך שוין ממילא אויך דער זפרון בעסער דינען.

האַט מיר ר' הערש אָפּגעשלאָגן:

— אַז ניש', מיינט איר, וועל-עך שוין די היינטיקע נאַכט ניש' האָבן קיין וואַכנאַכט?... כּוֹוועל שוין צוטאָן אַן אויג?... עך, ווי איר קוקט מעך אַן, טאַמער האָב-עך נאָר עפעס דאָס מינדסטע עגמת-נפֿש, די מינדסטע אויפֿרעגונג, איז בײַ מיר, ניש' פֿאַר אַיך געדאַכט, די ערשטע פּפּרה דער שלאָף... חוץ דעם, וועל-עך נאָך מוזן פֿרײַער עפעס נעמען אין מויל אַרײַן... נישט פֿאַר אַיך געדאַכט, חלשט מיר ס'האַרץ, און עך, ווי איר קוקט-מעך אַן, טאַמער חלשט מיר ס'האַרץ, בײַ-עך שוין געזעגנט מיטן שלאָף...

*

ר' הערש האָט אַרונטערגעשטעקט אַ האַנט אונטער דער קאָלדער, ווי פּסח בײַם סדר אונטערן מצה-טישטעכל אויף אָפּצו-ברעכן דעם אָפֿיקומן, און געזאָגט כּמעט סודותדיק:

— דער לאַגער-לייטער, דווקא אַ גאַנץ ווילער גוי, נאָר איר ווייסט דאָך, אַ שווייצער... אויף דעם איז ער פּשוט משוגע; אַז ער דערוויסט זיך, אַז מען נעמט-אַרויף אין די צימערן שפּיז, טוט זיך חושך... אָבער פֿון דער וויעטשערע ביזן שלאָפֿן גיין איז דאָך אַ שיינע פּאַר שעה, חלשט דאָך ס'האַרץ...

און ער האָט אַפֿירגענומען פֿון אונטער דער קאָלדער אַ טעלער, וואָס איז געווען איבערגעבונדן מיט אַ האַנטעכל, ווי אַ משלוח-מנות, ער האָט אויפֿגעקניפט און אָפּגעוויקלט דאָס האַנטעכל. אויפֿן

טעלער האָבן זיך באַוויזן צוויי קאַרטאַפֿל אין די שאַלן, און ער האָט מיך היימיש פֿאַרבעטן:

— איר קענט מיטהאַלטן...

— אַ דאַנק, עסט געזונטערהייט!

ר' הערש האָט זיך אָפּגעשיילט אַ קאַרטאַפֿל, באַשיט מיט אַ ביסל זאַלץ, געמאַכט אַ „בורא פרי האדמה“, האָט זיך מיט דעם דער-כאַפט דאָס פֿאַרחלשטע האַרץ און מיר אויסגעזונגען מיטן גמראַ-ניגון:

— און וואָס, מיינט איר, וועל איך טאָן, אַז איך וועל נישט קענען שלאָפֿן? כ'וועל מיר געמען, פֿאַרשטייט איר מיך, מנינע העפֿטן אין בעט אַרײַן און כ'וועל מיר נאָך אַ מאָל איינחזרן די רעצעפטורן... וואָרן איר פֿאַרשטייט? מען קאָן דאָך קיין מאָל נישט וויסן, וואָס דעם ערל קאָן אַ מאָל איינפֿאַלן מיך אַ פֿרעג צו טאָן... איר גייט שוין טאַקע אַוועק?... דאָ איז איבער צימער. אַ טיר בײַ אַ טיר מיט מנינעם... — און ער האָט מיך אַרויסבאַגלייט אין קאַרדאָר, תּחננונימדיק באַננט זײַן בקשה — נו? זאָגט איר מיר צו?... איר וועט מיר טאָן די טובֿה, וואָס כ'האַב אייך געבעטן?... איר וועט אים זאָגן, אַז ער זאָל האָבן מיט מיר איינזען בײַם עקזאַמען?... — יאָ. — האָב איך דעם באַצערטן ייִד צוגעזאָגט אַ זאָך, וואָס כ'האַב געוואָסט, אַז כ'וועל זי ניט קענען מקיים־זײַן...

און ר' הערש האָט זיך מיט מײַן צוזאָג דערפֿרייט ווי מיט אַ ישועה:

— אַ ייִשר־כּוח אייך!... הונדערט יאָר זאָלט איר מיר לעבן דערפֿאַר!... וואָרן, פֿאַרשטייט איר מיך, אַז איך קום קיין ארץ־ישראל מיט אַ שוויצאַרישן דיפּלאָם אין קעשענע, לאַז איך מיר אַ פֿייגעלע אין וואַלד זאַרגן... בינ־עך שוין פֿאַר פּרנסה אויסגעזאַרגט!... און ביז שפּעט נאָך האַלבער נאַכט, ליגנדיק אויף מײַן געלעגער, האָב איך דורך דער דינער האַטעל־וואָנט געהערט ר' הערשן איינחזרן מיט אַ זינגענדיקן גמראַ-ניגון זײַנע דײַטשמערישע, כּעמישע „רע־צעפּטורן“:

— פּאַנאַפּטאַלין מיט זויערע, מאַכט דעם וואַקס רויט! — — —

רייזל זשיכלינסקי

אין דער פרעמד

ס'איז נישט מנין פענצטער,
 איז עס אויך נישט מנין ביסל שניי.
 אין פרעמדן הויז
 וואך איך
 אין אַ פרעמדער נאכט.
 אין אַ פרעמדן לאַנד
 בעט איך
 צו אַ פרעמדן גאַט.
 פֿון וואַנעט ?
 ווהיין ? —
 שרייט אַ שטערן פֿון הימל
 טיף,
 נאָר איך שווינג,
 ווי עס שווינגט
 אַ פֿאַרבלאַנדזשעטער בריוו.

נחום באַמזע

אַזוי פֿיל יאַרן

אַזוי פֿיל יאַרן שוין אַזעק
 זינט איך האָב דיך פֿאַרלאָזן.
 נאָר ס'איז מיר פֿאַרבליבן:
 דער גרינער ברעג,
 די ווייסע בעריאַזע

בנים טינד
 און די געלע זון,
 וואָס באַלזיכט
 דען צוקנדע ליפ
 און די ליבשאַפֿט צווישן אונדז —
 אַ קנופּ.

יוסף אַקרוטני

א י ן ב ע נ ק ש א פ ט

— 1 —

פֿאַרלוירן די ליבליכע היים בני היטלערן — מיט קללה זאָל
 זיין אויסגעמעקט זיין געדעכעניש — האָבן אַלע גענומען ציען צו
 אייגענע. וווּ זיי זאָלן זיך נאָר נישט געפֿינען, ווי ווייט זיי זאָלן נישט
 זיין פֿון משפּחהדיקן שטאַם, מוז מען דערוואַרעמען אַ ליבשאַפֿט,
 אַנישט איז נישטאָ צו וואָס צו לעבן, נישטאָ אויף וואָס צו האַפֿן.
 אַזוי האָט אין אַלעמען אויפֿגעציטערט מיט שאַרפֿן ווייטיק, אַזוי
 האָט מען געקלערט. פֿערל מיט דאַניען זינען נישט געווען קיין
 אויסנעם. ווי אַ מגפֿה האָט אומעטום בני די אויסגעדייווערטע יידן
 זיך אָנגעצונדן די אויסטערלישע בענקשאַפֿט. און וווּ עמעצער האָט
 נאָר געקענט ערגעץ אויסקראַצן אין זכרון אַ נאָענטן צי אַ ווייטן,
 האָט ער אין אים אָנגעבונדן אַלע זינע פּוּחות. דווקא נאָך די הריגה־
 יאָרן האָט זיך אַזוי געצאָפֿלט נאָך לעבן. מענטשן האָבן געטרוימט
 אַפֿילו פֿון פֿרעמדע, וואָס זאָלן אַריבער די אָפּגעברענטע שוועלן
 אויסצושטרעקן אַ האַנט, ווערן היימיש. צו וואַרעמקייט — האָט עס
 אויסגעזען — לעכצט די גאַנצע וועלט, און די וועלט איז געווען
 פֿול מיט יידן־געוויין אויף דעם ביין, וואָס איז געשען.

אָקערשט האָבן די ניצול-געוואָרענע געשפּירט אזוי ווי זיי וואָלטן פֿון ס'ניי געשטאַנען פֿאַר אַ תּהוֹם. ווי אזוי אָנהייבן? מ'האַט געצי-טערט פֿאַר עפּעס אומבאַגרייפֿלעכס און מ'האַט מורא געהאַט פֿאַר דעם נייעם, צו וואָס עס ציט.

צווייפֿל האָט בלינד געטאַטשעט, מחמת די שווערע צייטן האָבן פֿאַרסמט די מענטשן: „קיינעם זאָלסטו נישט גלייבן. אומעטום איז לויער“.

מיט אומרו האָט זיך געטראַכט, אַז ווער ווייס, ווי אזוי עס וועט זיך אָפּרופֿן דער ברודער, וועלכן מ'האַט אויסגעפֿונען מיט בריוו, וואָס עס וועט טענהן דאָס געשוועסטערקינד, ווען ער וועט פּלוצלינג דערהערן, דו ביסט אַרויס אַ לעבעדיקער פֿון די אַלע גרויליקע פֿייערן, פֿון די טויטקוימענס — געפרוּווט געוואָרן אויפֿן טרוי-עריקסטן, האָט מען פֿון אַלץ געטראַכט מיט אַ ברי אין האַרצן, אָבער גערעדט האָט מען דערפֿון צום ווינציקסטן. „וואָס אַלע טוען, וועלן אויך מיר טאָן“. און פּערל מיט דאַניען האָבן זיך טאַקע פֿאַר-שריבן אויף אַרויסצופֿאַרן. מ'באַדאַרף זיך שטעלן אין דער ריי, מיט אַלעמען. פֿאַר הונדערט טויזנטערליי — טאַמער קריגט מען נישט קיין פּאַפּירן צו פֿאַרן אַהין וווּ עס ווילט זיך שטאַרקער... מ'קען האָבן אומזיסט זיך גענומען אין זינען אַרײַן. ווער קען וויסן? נישט אין גאַנצן זיך פֿאַרלאָזן, און דער וואָגל איז שוין נמאס, גוואַלדיק נמאס! הפּנים, נאָך ווינציק געווען אונדז די געטאָ און די אַחזריותן. נאָך מוזן זיך ציען פֿינצטערע יאָרן אין לאַגערן, אַ לעבן אַן אַנגע-ווילדסט, אַ פֿאַרצאַפּלטס אויף יעדן שריט און טריט. נייע שרעקן — מצד... פֿון וועמען נישט, גאָט איין-אינציקער! אַפּילו פֿון אַליין געפרוּווטע. אַז הַפֿקר שפּאַרט פֿון אומעטום אויף דעם הַפֿקר-גע-בליבענעם...

אַ וויזע! אַט דאָס פּאַפּירל מיט דער אָפּגעציטערטער חתימה איז געוואָרן אַלעמענס חלום, אויך פּערלס און דאַניעס, הגם אַ חלום אַן פּליגל, אַן וואַרעמען ליכט. ביינאַנד מיטן טרויער, וואָס האָט זיי נישט אָפּגעלאָזן, שפּאַנט מיט זיי דער אינדערוואַכיקער חלום פֿון

איבעררײסן מיטן לאַגער. דער לאַגער איז די קללה און די שלאַגג-דיקע פֿויסט. ער דערמאָנט אַלע וויסטע ברעך און ער שלאַגט מיט נייע אימהדיקע קלעפּ. טאַג-אַין טאַג-אויס גיט עס נישט קיין רגע מנוחה. איז ווער עס האָט ערגעצוווּ נאָר געהאַט עמעצן, דער האָט דעם רעיון פֿון פֿאַרן פֿאַרבונדן מיטן גאַנצן לעבן זינעם. פֿון דעסט וועגן האָט קיינעמען נישט אויפֿגעהערט צו גאַגן דער וואָרעם: „מי יודע, וואָס פֿון די מענטשן איז געוואָרן אין דער ווינט, וווּ מ'האַט געלעבט און געלאַכט, בעת פֿון אונדז האָט מען געצאַפּט ס'בלוט, געריסן שטיקער לעבעדיק ליב!...“

געווען אָבער אויך אַ סך, וואָס האָבן קיינעם נישט געהאַט אין ערגעץ. אַזעלכע האָבן נאָך מער געקלאַגט. פֿונאַנדערגעשפּרייטע איבער אומהיימלעכע באַראַקן, וווּ אַנומלטיקער טויט איז נאָך געווען פֿאַרטזעט, איז דער לאַגער פֿאַר זיי געווען די היים פֿאַר ווייטיק-לעכער דערמאָנונג, אַז אומעטום וווּ זיי זאָלן נישט קומען, וועלן זיי בליבן עלנט ווי אַ שטיין; אין דעם אומבאַווסטן ערגעצוווּ, ווהיין עס ציט זיי, וואָרט אויף זיי דער זעלביקער צו וואָס?

פערל מיט דאַניען זינען געווען פֿון די גליקלעכע. אַ סך האָבן זיי מקנא געווען. אַ נישט יעדער איז עס זוכה! זיי האָבן אין וועמען אַנצוקניפן זייערע האַפֿענונגען. און מיט דעם האָבן זיי זיך אַליין געטרייסט. סײַ אים, סײַ זי האָט געלאַקט דאָס פֿאַרווישטע בילד פֿון די ליבלעכע, וועלכע זיי האָבן געפרוּווט זיך אויסמאַלן, און ווי אויף אַ נײַגעפֿורעמטן גלאַבוס פֿון זייער וועלט האָבן זיך אין זייערע געהירן איינגעקריצט נייע, אומקענטלעכע השגות: שיפֿן, ימען, און זיי, פערל מיט דאַניען, טראַגן זיך איבער זיי אין דעם צוואַנגדיקן, אויסטערלישן אַנענד אַרײַן, מאַנטעווידעאַ, בוענאַס-אַרעס, ניו-יאָרק, אומעטום משפּחהדיקע און אומעטום ווילט זיך זײַן, טשיקאַווע, ווי אַזוי יענע, די אייגענע, וועלן קוקן און שטויבענדיק פֿרעגן: די אַ זינען עס אונדזערע אייגענע? זיי וועלן זוכן ענלעכקייטן, וועלן באַ-גערן זיך צו דערקענען אין זיי, די פֿרעמד-אַנגעקומענע. און אפֿשר וועלן יענע זיי נישט ליב האָבן, מחמת זיי קענען דערמאָנען עפעס

אומליבס, אומבאקוועמס; אפשר דעם נישט-שמייכלענדיקן יחוס נאך אויפֿוועקן — זיי, זיי, די פֿרעמדע, קענען אַרויסרופֿן אַלץ, אַלצדינג! דווקא מיט דעם, וואָס זיי האָבן מיט גבֿורה און צאָפֿלעניש אַרויס-געריסן פֿונעם שוידערלעכן קנױל דאָס נישטיקע לעבן, וואָס וועט יענע דערמאָנען זייער אַנומלטיקן אַמאָל. יענע קענען זיך אפשר נאָך טשעפען! ווער ווייס! „אַט-אַ-די זינען עס פֿון דער תּליה אַראָפּגע-גאַנגען, פֿון די ברענענדיקע קאַלכאויונגס אַרויס?“... סײַ ווי — פֿאַר לעבעדיקע שאָטנס קען מען באמת זיך שרעקן.

— 2 —

דערווייַל קומען-אַן בריוו, אַנגעהויכטע פֿון אַ ווייטקייט, וואָס ריידן ווייכע, זיסע רייד; איז עס אמת, אַז דו ביסט געווען צוואַמען מיט דער „גאַטזעליקער מאַמע“ ביז איר לעצטער מינוט? איז עס וואָר, מיר וועלן האָבן ס'גליק נאָך צו הערן פֿון אונדזער געוועזענער היים? עס צערניסט זיך דאָס האַרץ פֿון קייערן איבערן געשעענעם. טאַקע פֿון אַלץ, שוועסטער-לעבן, געמאַכט אַש און קויל? — פֿון מאַנטעווידעאַ, פֿון בוענאַס-אַירעס קומט דער חידושלעכער געפֿרעג. מאַנטעווידעאַ, בוענאַס-אַירעס... וואָסערע טיטשן דאָס טראָגט! הויך איבער אונדזערע ערדן, אין ליכטער ליגן די אַ ערטער. אַך, אַך, צו וועמען פֿאַרן?

צווייפֿל האָט געגעסן די בלוטן און נייגער האָט געלאַקט. לענדער ווי קאַלאָסן אין פֿאַנטאַטישן לבוש האָבן פֿאַרשלונגען זייער טראַכטן, אָבער נישט פֿערל און נישט דאַניע האָבן אַ סך גערעדט פֿון דעם. דאָס קלערן פֿאַרשליסט דעם האַלדז, און שטומקייט בייטשט. אַט אַ די שטומקייט איז אַקערשט די האַנט פֿון גורל, וואָס פֿירט דעם מענטש. ווי עס וועט זיין באַשערט, זאָל גוט זיין. גע-רעדט האָט דער זיפֿן. פֿאַרלוירן די אייגענע קינדער, פֿאַרלוירן אַלץ, האָט מען רק זיך געגריזשעט: נישט כּדאי געווען ס'איבערלעבן! אַצינד איז פֿאַרן מענטשלעכן שכל נישטאַ מער קיין בחירה — דער טויט גייט סײַ ווי נאָך.

און האָט פּערל אַ רגע זיך פֿאַרגעסן, האָט זי דעם מאָן נישט פֿאַרגונען זיין פֿאַרטוענקייט, למאי ער האָט געדולד צו „פּוסטע זאַכן“. אַ מאַנסביל — פֿלעגט ער זיך אַרומטראָגן אין לאַגער צווישן די געזעמלעך יידן, וואָס האָבן תּמיד געפֿירט זייער שמועס: ווען פֿאַרט מען? ווהיין פֿאַרט מען? ס'גאַנצע לעבן איז אַרײַנגעטאַן אינעם טראַכטן פֿון פֿאַרן. דאָס האָט דעם מוח צעשפּאַלטן. אַנדערע האָבן געפֿלאַקערט אין פֿאַרהוילענעם טרויער: אַפּגעשפּאַרט זיך לעכער אין די לונגען. זייער צאַנקען איז ווי אַ פֿנייער, וואָס וויל נישט אויסגיין: ס'ברענט דעם גוף און נאָך מער די נשמה. דער שאַרפֿסטער ווייטיק איז ס'חשבונען די טעג פֿון אייגענעם פֿאַרגיין. פֿאַרמשפּטע, ברענען זיי מיט די בליקן די טריט פֿון די אַנדערע, וואָס בלייבן באַשנימ־פּערלעך אין דער מחנה פֿון לעבן. דער הימל איז בלוי, בלומען זינען שייך, בלויז פֿאַר זיי שטייט אַלץ אין שאַטן פֿון וועלקונג. גייט־אַרום אינעם בוים אַ רויש אין די מיטנעכט, וויינען אין זיי די אַלטע וואַכע ספּקות: צו וואָס זיך געשטרעקט נאָכן לעבן? זיי איז שוין באַשערט צו פֿוילן אין דער פֿאַרשאַלטענער דײַטשישער ערד. סתּם היקען זיי אין גישט־ניחאדיקייט און עס ברענט־אויף די קנאה צו די, וואָס וואַרעמען אין זיך אַ בלענדיקע האַפֿענונג. אַבער בײַ דער זײַט פֿון די צאַנקנדיקע פֿאַרשווינגן שווער די געזונטע:

— מיר'ן סײַ ווי דאָ בלייבן. פֿאַראַן דען פֿאַר אונדז אַן ערגעץ?

— די קאַנסולן, אַ נכפה אויף זיי! נאָר שלעפֿפי גיב זיי! אונ־דזערע מוסקולן באַטאַפּן זיי, די שטנפֿקייט פֿון די שענקלען זוכן זיי, ווי די פֿערדהענדלערס... די שליחים פֿון די פֿרעסערס און זויערס, וואָס פֿאַרשיכורן זיך מיטן זול פֿון אַרעמשאַפֿט בײַ פֿעל־קער.

שניידיק איז דער טרויער, וואָס גיט אַ יאָג פֿון די רייד, צו פּערלען, דער בלייכער, דער אויסגעמאַרעטער, קלעפט זיך גיך אָט די טרויעריקייט. אויף צרות זינען מיר תּמיד אַנגעבאַרייט — טרערן אירע אויגן. וויי, צו וואָס מ'האַט זיך געריסן אַהער, צו וואָס מ'איז געלאָפֿן! און די וויסטע באַראַקן פֿון לאַגער האָבן אויף איר אַ דריק

געטאָן מיט דער מורא פֿון בית־הקברות־שטיבלעך, אָנגעפֿולטע מיט טויט־ריחות און אומהיימלעכע חיהלעך. זי האָט שוין חרטה געהאַט, וואָס זיי זינען אוועק פֿון דער פֿאַרשעמטער ערד, וווּ די קברים פֿון די ליבע און הייליקע ווערן עדי־היום צעטראָטן פֿון בהמות און פֿון שפּאַרבערס אין מענטשן־געשטאַלט. און האָט דאַניע זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש איבערכאַפּן ס'האַרץ, פֿלעגט ער אויך קלאָגן ס'געקלאָג פֿון אַלע פֿאַרוואַגלטע: ס'ביסן בריוו, וואָס דער דזשאַינט וואַרפֿט־צו איז — אין זינד גע־רעדט — דערעסן. ווי דערלעבט מען שוין זיך צו וויגן אויף א שיה?

— 3 —

אַבער דאָס ציען זיך צו אַ שיה אויפֿן ים איז נאָך נישט געווען אַלץ. שטילערהייט אין זיך האָט דעם מענטש אַלץ נאָך געגריזשעט די פּנין: ווהיין? צו וועמען? ער האָט טאַקע ברידער אין די ווינטן, אַבער ווער ווייסט זיי אַצינד? הינטער זייער היים און מנייער ליגן יאָרן אַ דרנץ צענדלינג. אַזוי לאַנג האָבן די היימישע זיי נישט געזען, נישט אין זייערע צרות און נישט אינעם ווילטאַג, מישטיינס גע־זאַגט. און די אַ האָבן מיט די אייגענע אויגן נישט צוגעזען, ווי זיי קומען־אום, די אויסגעפּיניקטע! וועלן אַזעלכע דערקענען אין אים, אין איר, דעם אַפּשפּראַץ פֿון לייבלעכע טאַטע־מאַמע, וואָס זינען דאָך פֿאַר זיי נישט אומגעבראַכט געוואָרן, פּונקט אַזוי ווי פֿאַר אים, פֿאַר פּערלען? מ'זאַגט דאָך: געלט פֿאַרפֿירט, אַ גוט לעבן פֿאַרגרעבט. יא, מ'בענקט נאָך גוטע צייטן, אַבער דורכויסקע שפּע ענדערט, פֿאַרערגערט, פֿאַרטריקנט די בשמה, דאַכט זיך, אין די אַמעריקעס וואַקסט גראַד אַזוינס, נאָר אַזוינס! וואָס זשע פֿאַר אַן עצה גיט מען זיך!

אָודאי, ס'געדענקען זיך די בריוו, וואָס זינען אַזוי שלעפּעריק, אַזוי אומגערן דערגאַנגען צו דער קראַנקער באַבע. זי איז געלעגן אין שמאַך, אין פֿאַרטראַגנקייט פֿון פֿיבער האָט זי זיך געצויגן צו אירע טייערע, ליכטיקע קינדער, און יענע האָבן עס קוים דערהערט.

איטלעך מאָל איז פֿון זיי דערגאַנגען אַ „לעטער“ מיט אַ קאַרג וואָרט, מיט אַ קאַרג דאַלער-בלעטל: אַ מאָל, ווען דער פֿראַסט האָט פֿאַרקאַ- וועט דער באַבעס שטיבל און זעלטן, צו יום-כיפור, אַז די „מוטער זאָל בעטן גאָט פֿאַר זייער געזונט, פֿאַר אַ גוט קוויטל“. עפעס נישט אַזוי ווי ביי זיי, ווען אַן אייגענער איז אין דחקות. האַרטע הויטן טוט-אַן די רחבה אויפֿן מענטש.

אַקערשט שפירן זיי, די נרדפים, רק די לעבעדיקע ווייטיקן פֿון זייערע פֿריש אונטערגעהאַקטע וואָרצלען. די יסורים זינען זייערע, נאָר זייערע. אַב, יענער אין דער ווייט? אולי ירחם. ס'איז אַפגעסטמט דאָס האַרץ דאָס טראַכטנדיקע, דאָס פֿילעוודיקע. „וואָס אויסן אויג — איז אויסן האַרץ“, האָט געטענהט די פֿרומע מאַמע עליה השלום. והשנית — טאַקע די אַמעריקעס. און אַמעריקע, דאַכט זיך, איז אַלץ, וואָס איז דערווייטערט פֿון די היימישע מקומות, וואָס ביי דער ווייטל, ביים בוג, ביים סאַן.

נישט קיין טאַג און נישט קיין נאַכט געהאַט פֿון דעם איבער- קלערן, וואָס עס דערוואָרט זיי ביי די היימישע אין די ווייטע מדינות. אַ פּאַפירענע ליבע האָט נישט קיין גרויסן האַפֿט, האָט עמעצער נאָך אונטערגעזאַגט פּערלען. עס זינען געווען רייד אַקעגן די „גוטע בריוו“, וואָס זיי באַקומען. ס'איז שטרוי, וואָס ברענט-איבער גאַר גיך. דאָס האָט אַן איבעריק מאָל אַנגעטריפֿט טראַפנס גאַל אויף איר געמיט. און געוואָלט, צי נישט געוואָלט — דאָס האָט זיך אַפגע- רופֿן אויף דאַניען. ביידע זינען אַרומגעגאַנגען פֿאַרביטערט: איז פֿאַרט מען, אַדער...? פֿאַראַן אַפֿילו אַזעלכענע, וואָס גיבן אַ שפּני אויפֿן גאַנצן. ס'זי אַלץ פֿאַרשפּילט, און זיי בלייבן דאָ. נישטאַ קא' כוח צו טראַכטן; „זאָל עס גיין ווי ס'גייט“. פּערל איז שוין געווען צערייצט. זי האָט זיך אַליין פֿאַרשאַלטן מיט טויטע קללות. זי האָט'ס נישט באַדאַרפֿט און ס'האַט זיך נישט געלוינט. צולאַזן זיך אַזאַ געדאַנק, אַז אַן אייגענער זאָל זיין אַ שוואַ, דאָס איז ערגער ווי מיתה. „קיין פּאַטש פֿון אַן אייגענעם וועל איך נישט אַריבערטראַגן“ — האָט זי פֿון ס'נני זיך געיאַדעט — „אַנקומען צו ברידער, צי שווע-

גערינס און נישט האָבן בני זיי קיין היימישקייט, נישט געפֿינען אַ ביסל וואַרעמקייט, וויל איך בעסער דאָ אינגעזונקען ווערן."

דאָך —

האַט עמעצער באַקומען אַ וויזע, געגרייט זיך צו פֿאַרן, האָט דער רובֿ אים מקנא געווען מיט דער קנאה צו קענען ענדערן דאָס נבֿוזהדיקע לעבן פֿון וואַרטן אויף רחמנות פֿון... ס'איז דען אַ נפֿקא מינה פֿון וואַנען ס'קומט דאָס רחמנות, וואָס מ'וואַרפֿט-צו די אַלע, וואָס פֿירן אַ הינטיש לעבן? אַלץ איינס עקלט עס. פּלוצלינג, ראַפּטעם, האָט דאָניע זיך אַ ריס געטאָן אַנטקעגן דעם קווענקלעניש:

— מיר פֿאַרן, פּערל!

די וויזע קיין אַרגענטינע האָט אים אַ ברי געטאָן. געגאַנגען, זי געקריגן, האָט ער אומגעריכט אַפּגעהאַקט:

— ווי לאַנג די פֿיס טראַגן, טאַר מען נישט בלייבן שטיין בני אַ פֿאַרמאַכטער טיר. דאָ איז סוף וועלט. מ'מוז אַ זעץ טאָן דעם לאַ-גער! נישטאָ מער קיין כּוח צו וואַגלען און וואַלגערן זיך. אַן אומגליק זאָל קומען צו אַלע שנאַרערישע גליקן, פּערעלע! מיר פֿאַרן — וווּ מען וועט קומען, וועלן זיך געפֿינען מענטשן. יאָ ברידער, נישט ברידער — מיר פֿאַרן און גענוג. אומעטום זינגען פֿאַראַן מענטשן, טירן וועלן זיך שוין עפֿענען.

לייבל קופּערשמיד

אַ לידל אויף דער גיך

דיכטער! וואַרף-אַראַפּ די שיד
און שרייב אַ לידל אויף דער גיך.
כִּהאַב אַ פֿעדער דיר געבראַכט,
פֿאַרקוילט איינע פֿון אַ סך,
איין העלפֿט פֿינצטער ווי דער גרויל,

די צווייטע — ווייס ווי שניי,
ווינד איז מיר און וויי.

פֿעדערן געפֿעדעמדע מיט ליד,
זיי האָבן פֿליגל־קנאַכנס אָפּגעברייט,
מיט אומרו דעם אַדלערס בענקשאַפֿטן באַדעקט,
צו ליכט־מרחקים אויפֿגעוועקט.
צעהאַנגענע איבער רוימען פֿרײַ,
ווינד איז מיר און וויי.

אַ בליץ פֿאַרחלפֿט האָט די נאַכט
און דעם אַדלער אומגעבראַכט.
פֿליען פֿעדערן פֿאַרברענט,
פֿון אַלע שאַנדן אָפּגעשענדט.
אַ די פֿליגל פֿליען נישט,
איז דאָס לעבן ווערט — אַ שפּײַ.
ווינד איז מיר און וויי.

זיינוול דיאָמאַנט

נאַכן שטורעם

שרהלע ווילנער, אַ יונג, שלאַנק מיידל, מיט אַ קאַפּ שוואַרצע,
נאַטירלעכע לאַקן און אַן אויסטאַטוירטן קאַצעט־נומער אויפֿן אַרעם,
האַט זיך אַרומגעדרייט אַ געשפּאַנטע הינ־און־צוריק אויפֿן טראַ־
טואַר, לענגוויס דעם ניו־יאָרקער האַיאַס־בנין. עס האָט דאָ גע־
טומלט, ווי אין דער אַלטער היים אויף אַ יאַרמאַרק, אויף אַ יאַרד.
די מענטשן האָבן דאָ גערעדט אויף פֿאַרשיידענע לשונות. זיי האָבן

¹ אַרגאַניאַציע פֿאַר ייִדישע עמיגראַנטן.

זיך געזאמלט אין רעדלעך, געשוויצט, געווישט זיך דעם שווייס, געהאלטן אין איין אריינגיסן אין זיך דאס סאדע-וואסער פֿארן אפענעם פענצטער פֿון דערביי? קן געוועלבל און האבן זייערע אַנגעגליטע קערפערס פֿון דער פֿיכטער ניו-יאַרקער היץ גאַר ניט געקענט אָפּלעשן. טייל האָבן גרופּעסווייז, אָן די רעקלעך, מיט די אַנטבלויזטע קאַצעט-נומערן אויף די אַרעמס, זיך געלאָזט אויף קורצע שפּאַצירן אויף דער נאַענטער סעקאַנד עוועניו²; אַנדערע האָבן זיך אַריינגעפּלאַנטערט אין דעם טומלדיקן, נאַענטן פּאַס בראָדוויי; און מאַמעס מיט קינדער-וועגעלעך האָבן אַוועקגעפֿירט זייערע קינדער אַזש אין דעם ווייטלעכן וואַשינגטאָן-סקווער, כדי זייערע עוֹפּלעך זאָלן אין דעם אַנגעגליטן און פֿיכטן ניו-יאַרקער יוניטאַג אַינאַטעמען אַ ביסל פֿרישע לופֿט.

דורכגייענדיקע אַמעריקאַנער יידן, טייל פֿאַרשוויצטע, צע-כראַסטעטע, קאַנטיק נאָר וואָס אַרויס פֿון אַ שווערער האַרעוואַניע; אַנדערע רויקע, באַזאַכטע, אין זינדענע איבער-העמדלעך, מיט פֿאַר-ביקע קראַוואַטן און אַ שאַרפֿן קנייטש אין די געפרעסטע הויזן, האָבן די ריפּידוזשיס³ אַפּגעשטעלט:

— שלום עליכם! אַ גרינער?

— ווי לאַנג שוין דאָ?

— פֿון וואַנען אַ לאַנדסמאַן?

— מיטגעמאַכט, נעבעך, די אַלע צרות?... — האָבן טייל זייערע

פֿראַגעס באַגלייט מיט אַ זיפֿן.

די „גרינע“ האָבן געענטפֿערט מיט קורצע, אַפּגעהאַקטע ענטפֿערס. די לאַנגע יאַרן לייַדן, אין אַ וועלט פֿול מיט אַכזריות, האָבן זיי אויסגעלערנט, אַז דער בעסטער אַוּפֿן פֿון אַפּהיטן זיך פֿון כּול-מיני פּורעניותן איז — שווינגן. דערפֿאַר איז בײַ זיי געוואָרן אַ רענדל אַ וואָרט. האָבן די אַמעריקאַנער יידן זיי גיך אַפּגעזעגנט:

² די גאַס פּון די יידישע טעאַטערס. — ³ פּליטים.

— נו, מילא, זאל זיין אין אַ מזליקער שעה! זאָרגט זיך נישט, אַבי איר זענט שוין דאָ. דאָס איז די בעסטע קאָנטרי⁴ אין דער וועלט! דאָ, אַז מען וויל נאָר אַרבעטן, איז מען אַלרײַט!...

*

אינעווייניק, אין האַיאָס, האָבן די טעלעפֿאָן-בודקעלעך נישט גערוט. די נײַ-געקומענע האָבן געקלונגען אין די טעלעפֿאָנען, גע-זוכט פֿאַרבינדונגען מיט קרובֿים, מיט לאַנדסלייט. שרהלע ווילנער איז געווען באַזאָרגט: בערישיל זילבער וועט זיך גאָר נישט קענען דערשלאָגן צום טעלעפֿאָן. די גאַנצע טרעפֿונג וועט נישט צו שטאַנד קומען, וואָס, אייגנטלעך, דערוואָרט זי פֿון דעם מיסטער זילבער? גאָר נישט. גלאַט אַזוי. נישט צו זיין עלנט ווי אַ שטיין... דער האַיאָס האָט איר אויפֿגעזוכט דעם אַדרעס, דעם טעלעפֿאָן, האָט זי טעלעפֿאָנירט. די „גרינע“ דאָ, אין האַיאָס, באַקלאָגן זיך דאָך, אַז אַמעריקאַנער לײַבלעכע שוועסטער-און-בריי-דער זינען קאַלט; אַז פֿעטערס, מומעס, שוואַגערס און שוועגערײַנס זאָגן זיך אָפּ, לייקענען שטיין און בייך, אַז זיי זינען משפּחה — טאָ וואָס האָט זי שוין צו דערוואָרטן פֿון אַ פֿרעמדן?... זי האָט סײַ ווי באַמערקט, אַז ווי נאָר זי האָט געזאָגט, אַז זי איז אַ „גרינע“, און וויל זען דעם מיסטער זילבער, האָט די מיסיס זילבער עפעס זיך ווי צעמישט און זיך געזוכט אַרויסצודרייען... שפעטער האָט זי זי פֿאַרבעטן אויף „סאַפּער“⁵. נו, מילא, יאָ-יאָ, נײַן-ניין... קודם וועט זי האָבן געטאָן סײַאיריקע. אַ צוואַה פֿון אַ מאַמען מוז מען דאָך אויספֿירן...

אין די קאַרידאָרן פֿון האַיאָס און אין דעם שולעכל מיטן אַרון-קודש און מיט דער ייִדישער און דער אַמעריקאַנער פֿאָן אויפֿן בעלעמער זינען געקומען און געגאַנגען אַמעריקאַנער קרובֿים. זיי האָבן זיך מיט די „גרינע“ צעקושט און זיך אויסגעפֿרעגט אויף די נאַענטע אין דער אַלטער היים. די גרוסן, וואָס די נײַ-געקומענע

⁴ לאַנד. — ⁵ אַוונטברויט.

האַבן אָפּגעגעבן, זינען געווען טרויעריקע און ענלעך איינער אויפֿן
אַנדערן; פֿאַרברענט, פֿאַרגאַזט, דערשאַסן בעת אַ ״װישעדלעניע״;
געשטאַרבן שוין נאָך דער באַפֿריונג, נישט צוריקגעקומען פֿון
רוסלאַנד; געשפרונגען פֿון צוג, אויפֿן וועג קיין טרעבלינקי...

איינע, אַן אויסגעפּוצטע אַמעריקאַנערין, האָט זיך געווישט די
אויגן, האָט איר מאַן געוואָלט אָפּהאַקן:

— נו, נישטאָ וואָס צו ריידן, איר'ט זיך, נעבעך, פּלענטי ז,
אַנגעליטן!... מיר ווייסן, מיר ווייסן, מיר האָבן דאָ אַלץ געלייענט
אין די ״פּיפּערס״!⁶...

האַט איינער, אַ בוכנוואָלדער, מיט אַן אויסטאַטורטן נומער
אויפֿן אַרעם, אַ שטורכע געטאַן אַ גרופּע חברים, געוועזענע קאָ-
צעטניקעס:

— צ'הערט, חברה, ״זיי״ האָבן דאָ געלייענט אין די ״פּיי-
פּערס״!...

האַט אַ יונגער רב, אין אַ סאַמעטענער יאַרמלקע און אַ גרויסן
טלית-קטן, וואָס איז געזעסן אויף אַ שטול פֿאַרן האַיאָס און גע-
כאַפט אַ ביסל לופֿט, אַ טיפֿן זיפֿן געטאַן:

— אוי, רבונו של עולם אין הימל!... ״אין דומה שמיעה
לראיה״ זאָגט די גמרא!...

און דער בוכנוואָלדער האָט אים מקנא געווען:

— צ'זעט, אים איז וויל, ער האָט אויף אַלץ אַ גמרא!...

אַן אַמעריקאַנער קרוב איז פֿאַרפֿאַרן פֿאַרן האַיאָס אין אַ
סאַמאַכאַדל פֿון אַ ״דזשאַנק-דעלער״, צוויי יונגעלניט האָבן אויפֿ-
געלאָדנט זייערע וואַליזעס, האָבן זיך געזעגנט מיט די חברים, די
באַקאַנטע:

— כ'על ענק קומען זען...

האַט זיך איינער באַוואָרנט:

⁶ אַרוישיקונג. (אין די לאַגערן ס'רוב). — ⁷ פּול, איבער-גענוג. —

⁸ גאַזעטן.

— גיב נאָר קודם אָהער דעם אַדרעס פֿון דיין פֿעטער, דעם
„דזשאַנק-דעלער“...

און אַן אַנדערער האָט איבערגעפֿרעגט:

— וואָס איז דאָס אַזוינס אַ „דזשאַנק-דעלער“?...
— וואָס מיינסטו, אַז אַלע זינגען דאָ ראַקפֿעלערס?... — האָט
יענער אים צוריקגעענטפֿערט מיט אַ פֿראַגע און האָט אויסגעזונגען
מיטן ניגון, ווי אַמאָל, אין וואַרשע, אויף די הויפֿן — ווייבער,
שמאַטעס, קאַלאַשן!... יאָ, ברודער-לעבן, דאָס איז דאָ אויך דאָ!...
— צ'מעגט לאַכן... — האָט אים אַ דריטער איבערגעשלאָגן —
די דאָזיקע ליט זינגען דאָ אַנגעשטאַפט מיט דאָלאַרן!...

*

טיף אין קאַרידאָר האָט זיך צעקלונגען אַ גלאַק, גערופֿן די
האַיאָס-אַננווינערס צו אַונט-מאַלצייט. מענער, פֿרויען און קינד-
דער האָבן זיך געלאָזט צום קאַרידאָר. דער עולם האָט זיך גע-
וויצלט:

— אַזיל דיך צו, אויף אַ נאָווינע איז הינט ווידער דאָ הערינג...
— זיי האָבן געמוזט אַפּמאַכן מיטן סאָדע-וואַסער-געוועלבל...
— און וואָס מיינסטו וויטער? אויף אַמעריקע איז אַלץ צו
גלייבן!...

אין לאַנגן קאַרידאָר, צווישן די צוויי שורות גרויסע פֿאַטאַ-
גראַפֿיעס פֿון אַמעריקאַנער היסטאָרישע פֿערזענלעכקייטן, האָט זיך
געלאָסן גערוקט אַ געדיכטע שורה מענטשן. דאָס האָט זיי דער-
מאַנט אין די געטאַס, לאַגערן און „דזשאַינט“-קיכן. אַבער, דאַנקען
גאָט, דאָס איז שוין דער לעצטער עטאַפּ... וועמען עס וועט צוהעלפֿן
אַ משפּחה; וועמען דער „דזשאַינט“; און טייל זינגען נאָך יונג,
געזונט, וועלן זיי זיך שוין אַליין שטעלן אויף די פֿיס.
בײַ דער טיר פֿון עסזאַל איז געשטאַנען עפעס אַ צעדרייטער
ייד, האָט הילכיק געקלונגען מיט אַ גלאַק און אַרנינגעלאָזט נישט
מער מענטשן וויפֿל עס זינגען געווען פֿלעצער בײַ די געדעקטע

טישן. פֿאַר די איבעריקע האָט ער פֿאַרשטעלט דעם אַרנינגאָנג
און זיי געהייסן וואָרטן ביז יענע וועלן אָפּעסן.
אַ פֿאַרשוויצטע יידענע האָט אַ צי געטאָן איר מאַן בנים אַרבל:
— קום, מוחל דעם הערינג!
און דער מאַן האָט זיך הלצהדיק פֿאַרענטפֿערט:
— דו פֿאַרשטייסט נישט, מיר גייט נישט אַזוי אין דעם הערינג,
נאָר דאָס ביסל אַנזטיי, וואָס מען קאָן דאָ טרינקען בחינם וויפֿל
מען וויל און ס'איז ווערט ס'גאַנצע געלט!...

*

פֿאַרן האַיאָט-בנין האָט זיך צוגעגליטשט אַ שפּאַגל ניער,
העלבלויער, צעעפֿנטער אויטאָמאָביל. עס איז פֿון אים אַרויס אַ
הויכער, שלאַנקער מאַן. כאַטש שוין מיט גרויע האָר, האָט ער
אויסגעזען פֿריש און יונג. זיין לייכטער, העלער אַנצוג האָט גע-
פֿעלט; זיין זינדן העמד, דער טייערער פֿאַרביקער קראָואַט און זיין
פֿריש אָפּגעברוינט פנים האָבן עדות געזאָגט אויף אַמעריקאַנער
עשירות. סײַ דער רייכער לוקסוס-אויטאָמאָביל און סײַ דער מאַן
האָבן צווישן דעם האַיאָט-עולם אַרויסגערופֿן אַ סענסאַציע. איטלע-
כער איז געווען נייגעריק צו וויסן, צו וועמען עס איז דאָ געקומען
דער רייכער אַמעריקאַנער; ווער פֿון זיי עס וועט דאָ פֿון אים גע-
האַלפֿן ווערן... דער מאַן האָט עפעס געפֿרעגט אין ביוראָ. דער
שווערער, תמיד-שלעפֿעריקער נאַכטוועכטער האָט אים אָפּגעשיקט
צום עסזאַל, אַבער דער האַלב-צעדרייטער ייד מיטן גלאַק האָט אים
בייז פֿאַרשטעלט דעם וועג:

— מיסטער, וואָס זוכט איר דאָ?

— אַ ריפֿידוזשי-גוירל⁹...

דער רייכער אַמעריקאַנער האָט נאָך געוואַלט זאָגן דעם נאָמען
פֿון מיידל, אַבער דער פֿאַרשוויצטער ייד מיטן גלאַק האָט אים
נישט געלאָזט מער אַרויסריידן קיין וואָרט:

⁹ אַ פּליטה, אַ מיידל.

— מיסטער, גייט איך געזונטערהייט! באַדערט ¹⁰ נישט! לאָזט מענטשן עסן!... — און ער האָט דעם עולם פֿון קאַרידאָר אונטער-געיאָגט אין עסזאַל אַרײַן — נעקסט! נעקסט! האַרײַאַפּ ¹¹, ווייל ס'עסן ווערט קאַלט און דער טרונק ווערט וואַרעם!... דער רײכער אַמעריקאַנער האָט פֿאַרהאַלטן איינעם פֿון עולם: — פּליז, מיסטער, זײַט אַזוי גוט און שיקט מיר אַרויס שרהלע ווילנער!...

איבערן עסזאַל האָט זיך דער יוד צעשריגן:

— שרהלע ווילנער! שרהלע ווילנער!!!

און עטלעכע מענטשן, מיט גאַפּל-און-מעסער אין די הענט, האָבן אונטערגעהאַפֿן און דעם נאַמען איבערגעחזרט. עס האָבן אויך דעם נאַמען אויסגערופֿן די מענטשן אין קאַרידאָר, אויף די שטיגן און אַפֿילו אויף די אייבערשטע שטאַקן:

— שרהלע ווילנער! שרהלע ווילנער!!!

*

פֿון איינעם פֿון די נומערירטע אַלקערס איז מיט אַנליקע טריט אַרויסגעקומען שרהלע ווילנער. זי איז געווען אַנגעטאַן אין אַ געבלימט, זינדן קליידל, אַ שטרויענעם זומערהוט און דעקאַל-טירטע שיכלעך מיט נײַלאָן-זאַקן, וואָס זי האָט שוין געהאַט אַננ-געהאַנדלט אין דעם נײַ-יאַרקער נאַענטן דעפּאַרטאַמענט-סטאָר ¹². זי האָט נאָך עלעגאַנט געכאַפט אַ לעצטן בליק אין איר טאַשן-שפיגעלע, בעת עטלעכע מענטשן מיט אַ מאָל האָבן איר אַנגעוויזן אויף דעם אומרויקן מיטליאַריקן מאַן, וואָס האָט פּיפקענדיק גערוועזן זיין ציגאַר זיך געדרייט אויפֿן טראַטואַר הין-און-צוריק, לענגויס זיין בלאַנקענדיקן אויטאָמאָביל.

שרהלע ווילנער איז צו אים צוגעגאַנגען און מיט אַ גאַלאַנטן

זשעסט אים דערלאָנגט אַ כמעט קינדיש הענטל:

— איר זענט זיכער מיסטער בעריש זילבער!...

¹⁰ דרייט נישט קיין קאַפּ. — ¹¹ גיכער! — ¹² גרויסע קלייט.

דאָס דינע, איידעלע קול פֿון דעם יונגן מיידל, איר עלעגאַנט
אויסזען און איר גאַנצער געשטעל האָט בעריש זילבערן נאָך מער
צעטומלט. עס האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז אָט שטייט איצט פֿאַר
אים ווידער די יונגע לאהלע, נחום שפּיליטערס טאַכטער פֿון
קזשיפעוו... און אַ וועלט מיט כמעט שוין פֿאַרגעסענע זכּרונות
פֿון זיין ערשטער, אָבער אייביקער יוגנט־ליבע האָט גענומען אָנ־
פֿלייצן אין זיין זכּרון:

— יעס, האָו דו יו דו!... — האָט מיסטער סילווער אַ וויילע
געהאַלטן איר ווייך, מיידלש הענטל אין זינער, זיך גוט אין איר
אַנגעקוקט. ווי ער וואָלט געוואָלט דערגיין, צי איז דאָס טאַקע „זי“
אָדער האָט נאָך לאהלע שפּעטער מיט איר מאַן, אַבֿרהמעלע ווילנער,
געהאַט אַנדערע קינדער...
דאָס מיידל האָט זיך דערוויילע פֿאַרגעשטעלט:

— איך בין שרהלע ווילנער, לאהלע, נחום שפּיליטערס טאַכ־
טער, פֿון קזשיפעוו!

— גלעד טו סי יו! — האָט מיסטער סילווער געענטפֿערט אויף
ענגליש, אָבער ער האָט זיך באַלד געכאַפט, אַז ער רעדט צו אַ
„גרינער“, איז ער איבערגעגאַנגען אויף ייִדיש — ס'איז מיר
אַנגענעם... זייער אַנגענעם!...

כמעט דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן האָט מיסטער סילווערן
אויסגעפֿעלט לשון. ער האָט נאָך געוואָלט עפעס ריידן, פֿרעגן,
אָבער ער האָט נישט געוואָלט פֿון וואָס אַנצוהייבן. ער האָט בכלל
נישט געוואָסט, וואָס מיט דעם מיידל צו טאָן. האָט ער געזוכט
צו געווינען צייט. ער האָט אַרויסגענומען ס'פעקל פֿאַפּיראַסן און
איר היימיש אַ פֿרעג געטאָן:

— דו רייכערסט?

— מיט פֿאַרגעניגן! — האָט שרהלע מיט צוויי דינע, לאַנגע,
מיידלשע פֿינגער אַרויסגעצויגן אַ פֿאַפּיראַסל.

מיסטער סילווער האָט אויפֿגעפֿלעמלט אַ צינד־מאַשינקעלע:

— אַזוי, ביסטו הייסט עס, לאהלעס טאַכטער?!...

— יאָ.

— די יינגערע אָדער די עלטסטע? — האָט ער געזוכט צו דערגיין.

— די איין־און־איינציקע. מײַן מאַמעשי האָט מער קיין קינדער נישט געהאַט.

מיסטער סילווערן האָט אַ שווינדל געטאָן אין די אויגן: „קלאָר ווי דער טאָג. דאָס איז זי!... דאָס איז אַ גרויס געשעעניש אין זײַן לעבן... ווער ווייס, וואָס פֿון אַזאַ זאַך קאָן אַרויסקומען?..." און אַן אויסטערלישער געדאַנק איז אים אַפּינגעפֿאַלן: אַז זײַן מאַרווין וועט דערזען אַזאַ שײַן מיידל, וועט ער זיך גלײַך אין איר פֿאַרליבן... אַ שײַנע מעשה וואָלט דאָס געווען... באַהיט זאָל מען ווערן!... און באַלד האָט ער גענומען זיך קאָנטראָלירן; וויזנט־אויס, אַז ר'איז שוין אין גאַנצן אַראָפּ פֿון זינען... נעם עס לײַכט! — האָט ער זיך אַליין געפרוּווט באַרויקן — קודם מוז מען דאָך פֿון דעם מיידל דערגיין, צי זי אַליין ווייסט עפעס... וואָלט זי געווען טעלעפֿאָנירט צו אים אין די „ביזנעס“, וואָלט ער זיך געווען פֿון דעם פשוט אַפּגעוואָרפֿן... ער איז נישט בעריש זילבער, וואָלט ער געזאָגט, ער ווייס פֿון גאָר נישט, און שוין... אָבער, טעלעפֿאָנירט האָט זי גאָר צו זײַן ווייב, און יענע האָט זי גלײַך פֿאַרבעטן צום „סאַפּער“, איז איצטער שוין נישטאַ קיין אַנדערע ברירה ווי זי צו ברענגען אַהיים...

האַט מיסטער סילווערן אויפֿגעפֿנט אַ טירל פֿון אויטאָמאָביל:

— פּליז, מען וואָרט דאָרטן אויף אונדז מיטן עסן.

— טהענק יו! — האָט זיך שרהלע ווילנער געזעצט אויפֿן אַנגעוויזענעם אָרט, און נעבן איר, בײַם רודער, האָט זיך אַוועקגע־זעצט, אַ פֿאַרטוענער אין זײַנע רעיונות, מיסטער סילווער.

ער האָט נערוועז געצויגן דעם רויך. פֿאַרזיכטיקער ווי תמיד געטריבן דעם אויטאָמאָביל. זײַנע געדאַנקען זײַנען געלאָפֿן: הײַנט טיקע גרינע! ערשט אַראָפּ פֿון שיף און פֿאַרשטייט שוין ענגליש. ז'איז שוין געקליידט ווי אַן אמתע אַמעריקאַנערין... און באַנעמט

זיך גאָר גרויסאַרטיק!...לאהלע אויסן אויגן... ווי אַ קינד געראַט
דאָס אַזוי אַרײַן אין אַ מאַמען?!... לאהלע האָט אים טאַקע אַמאַל
דאָס געהאַט געשריבן... מען מוז פֿאַרזיכטיק בײַ איר דערגיין, צי
זי ווייסט עפעס...

*

דער וואָגן האָט זיך אָפגעשטעלט בײַ אַ רויטן סיגנאַל.
שרהלע איז געזעסן אַ פֿאַרטראַכטע: „עפעס מאַדנעס איז דאָ.
אין דעם דאָזיקן מאַנס האַלטונג, אין זײַן שווינגן! ווער ווייס וואָס
פֿאַר אַ טשודנער פֿאַרשוין דאָס איז... ווען זי וואַלט נישט געווען
גערעדט דורכן טעלעפֿאָן מיט זײַן פֿרוי, וואַלט זי גאָר מורא געהאַט
מיט אים צו פֿאַרן... זי געדענקט, איר מאַמעשי פֿלעגט אָפֿט קוקן
אויף זײַן פֿאַטאַגראַפֿיע, לייענען זײַנע בריוו, וואָס זי האָט תמיד
געהאַלטן אין אַ שאַקאַלאַד־שאַכטל, אַרומגעבונדן מיט אַ ראַזער
באַנד... אַז דער טאַמעשי האָט זיך אַ מאַל מיט דער מאַמעשי גע-
קריגט, האָט ער איר פֿאַרגעוואַרפֿן, אַז זי בענקט נאָך אַלץ נאָך
„אים“... נישטאַ וואָס צו ריידן, אַ שיינער מאַנספֿאַרשוין איז ער,
און ער מוז זײַן שטיין רײַך... אָבער וואָס האָט דאָס אַלץ מיט
איר צו טאָן?!...

מיסטער סילווער האָט איבערגעריסן אירע מחשבֿות:
— פּליז, אַנטשולדיק מיר אַ נישט־דיסקרעטע פֿראַגע, אין
וועלכן יאָר ביסטו געבוירן?...

— אין נײַנצן זעקס און צוואַנציק.

בײַ מיסטער סילווער אין קאָפּ איז געוואָרן אַלץ קלאַרער. עס
שטימט. ער איז געווען אין איראַפּע אין נײַנצן פֿינף און צוואַנציק...
און גלײַך ווי עמעצער וואַלט דאָס אים געוויזן אויף אַן עקראַן,
האַט ער זיך געזען איצטער מיט לאהלען אין קושיפעווער וועלדל:
זי קושט און האַלדזט אים צום געזעגענען, און פֿליסטערט אים
אַרײַן אין אויער: „כ׳בין אַזוי גליקלעך, בערישל, אַ קינד... פֿון
דיר!... דאָס האָב איך אַלע מאַל געוואַלט!“... אַ שווייס איז אים
אַרויס אויפֿן פנים. ער האָט מיט איין האַנט געפֿירט דעם וואָגן

און מיט דער אַנדערער האָט ער זיך געווישט דעם שטערן, דאָס פנים, און פֿאַרזיכטיק האָט ער שרהלען אי אַ פֿרעג געטאָן, און אי זיך געשראַקן פֿאַרן ענטפֿער:

— דיין מאַמע?...

ביי שרהלען האָט, ווי אַלע מאַל ווען זי דערמאָנט זיך, גענוי מען צוקן אַ ברעם:

— נישטאָ...

— און דיין טאַטע?...

— איך ווייס נישט... — האָט דאָס מיידל מיט אַ שטיל, טרויעריק קול געענטפֿערט — דער טאַטעשי איז אַוועק קיין רוסי-לאַנד און איז נישט צוריקגעקומען... איך האָב זיך שוין, צום באַדויערן, מייאש געווען...

מיסטער סילווערן איז גרינגער געוואָרן אויפֿן האַרצן, ווי באַלד זי ווייסט נישט, וועט מען שוין קענען עפעס ווי עס איז אַזוי איינ-אַרדענען, אַז זי זאָל אויך ווײַטער נישט וויסן... לאהלע האָט, וויזנט-אויס, דעם סוד מיטגענומען אין קבֿר... און באַלד האָט ער זיך געכאַפט: אַ קבֿר! זי האָט דאָך אַפֿילו, נעבעך, קיין קבֿר נישט... אַ ביסל אַש, צעבלאָזן אויפֿן ווינט...

*

דער וואָגן האָט זיך אָפּגעשטעלט צווישן הונדערטער אַנדערע פֿאַר אַ טונעל. מיסטער סילווער האָט שוין איצטער מיושבֿדיקער געקוקט אויף דעם מיידל. זי איז שוין ווי די וועלט, דער מאַרווין טאָר זי נישט זען... ער האָט אַ שוואַכקייט צו אייראָפעישע מיידל-לעך. ביזן היינטיקן טאָג קען ער זיך נישט שענקען, וואָס ער האָט זיך פֿון דער מלחמה נישט געברענגט קיין אייראָפעישע פֿלה...

— ווי לאַנג ביסטו שוין דאָ?

— אַ וואָך.

— ווי גלייכסטו ניו-יאָרק?

שרהלע האָט אויפֿגעהויבן אירע שוואַרצע לאַנגע וויעס און אַנטפלעקט איר מוטערס גרויסע, שוואַרצע אויגן:

— דאָס אַלץ זעט בײַ מיר אויס ווי אַ חלום...

האַט מיסטער סילווער אָפּגעזיפּצט:

— די גאַנצע וועלט איז אַ חלום... איך האָב געקענט דיין מאַמען, ווען זי איז נאָך געווען אַ קינד און, ווען איך בין געווען אויף אַ ריזע אין יראָפּ, האָב איך זי געזען... מיר האָבן זיך פֿון צייט צו צייט דורכגעשריבן...

— איך ווייס... — האַט דאָס מיידל געענטפֿערט מיט אַ סך גערירטקייט אין איר יונגער קלינגענדיקער שטימע — ווען מען האַט אונדז צעשיידט אויפֿן אומשלאַגפּלאַץ, האַט מיר די מאַמעשי דערלאַנגט אַ צעקנייטשט שטיקל פּאַפּיר, דאָרטן איז געשטאַנען: „קינד מײַנס, אויב גאַט וועט דיר העלפֿן און דו וועסט בלייבן לעבן, זאָלסטו פֿאַרן קיין אַמעריקע, זאָלסט אויפֿזוכן בערישל זיל-בער. ער איז געווען מײַן בעסטער יוגנטפֿרײַנד. ער וועט דיר העלפֿן ווי אַן אייגן קינד“...

די לעצטע ווערטער האָבן מיסטער סילווערן ווי מיט אַ האַ-מער אַ שלאַג געטאַן אין זײַן מוח: ס'איז דאָך טאַקע אמת!... זי איז דאָך טאַקע זינס אַ קינד, פּונקט ווי סידני, ווי מאַרווין, ווי מערי!... ער וועט שוין געפֿינען אַ וועג, ווי פֿאַר איר צו זאָרגן. געלט פֿעלט אים נישט. זינע קינדער דאַרפֿן שוין נישט צו אים אַנקומען. ער וועט זי שוין באַזאָרגן, אַז עס זאָל איר גאָר נישט פֿעלן... ווען נישט מאַרווין, וואָלט ער זי שוין נישט געלאָזט צוריקגיין אין האַיאָס....

דער וואָגן האַט זיך געגליטשט אין טונעל. לעמפלעך פֿון ביידע זײַטן הייל זינען אַנטקעגנגעלאָפֿן. טאַגליכט האַט ווידער אויפֿ-געהעלט:

— ווי אַזוי רעכנסטו זיך דאָ אַינצואַרדענען?

— כּוועל שטודירן. דער דזשאַינט העלפֿט מיר. כּיבין שוין אַינגעשריבן אין קאַלעדזש.

— וואָס ווילסטו זײַן?

— אַ דאָקטער.

— איך האָב אַ זון, וואָס וועט באַלד ענדיקן אויף דאָקטער.
 דער פֿאַרהייראַטער איז אַ לאַיער, ווייסט דאָך, אַן אַדוואַקאַט.
 — כ'זועל זיין צופֿרידן זיי צו באַקענען.
 מיסטער סילווער האָט עפעס געזוכט ווערטער, געוואַלט עפעס
 וואָס באַוואַרענען, אָבער ניט ער האָט געוואוסט ווי אַזוי און ניט
 עס איז געווען שוין ציטט...
 דער וואָגן, גלייך ווי ער וואַלט שוין אַליין געוואוסט דעם וועג.
 האָט זיך צוגעגליטשט צו זיין היים, וווּ מיסיס סילווער און מאַרווין
 האָבן זיי אָפּגעוואַרט אויפֿן גאַניק.

משה לאַקיעניש

פּליטים-גאַנג

אין לענדער נייע, מיט זון פֿאַרגאַסענע,
 מיר קומען, אין טרויער ניט געלאַשענע,
 פֿון היימען ווייטע, אין אַש געבליבענע,
 דורך פֿינצטערע גורלות געטריבענע.
 מיר — אין פּינען דורכגעאַקערטע,
 און דורך פֿלאַמען ניט דערפֿלאַקערטע,
 קיין קדושים ניט דערגאַנגענע,
 דאָך איבער אָפּגרונטן געהאַנגענע.

אויף אייגענער ערד

ישראל אַשענדאַרף

דער וועג צוריק

אַ, מדבר זאַמדיקער ביז האַריזאָנטן!
אין מיר רירט עפעס און דערמאַנט מיך.
און עפעס נעמט זיך צינדן
נאָך ווייטער פֿונעם ווייטסטן
אין מיר:
די קינדהייט —
די קינדהייט פֿון די זיידעס.
איך זאַל דאָ זוכן שפורן?
איך זאַל דאָ פֿרעגן עדות?
האַט זיך מײַן קינדהייט נישט געוויגט
אויף האַרבעס פֿון אַ קעמל?
דערקענט מען נישט אויף מיר
פֿון דעמאַלט
סימנים
בעת מײַן ריידן
און אויף מײַן פנים?
אַ, מזרח!
נעם־אויף אַ זון
אַ לאַנג פֿאַרלירענעם.
איז וואָס, אַז איך בין אַ געבוירענער
אין ערגעץ אַ מדינה?
איך האָב די זאַפֿטן נישט געזויגן
פֿון יענע פֿעלדער גרינע,

נאָר בלויז די מילך
פֿון מאַמעס דאַרע ברוסטן.
מיין היים שטייט דאַרט אַ פּוסטע
אין מיטן חורבֿות.

און אַן אַ העמד
און באַרוועס.
בלויז מיט דעם וואַרט פֿון יושר,
וואָס ברענט מיר אויפֿן גומען,
איך קום איצט, ווי איך בין צו דיר
אַמאַל, אַמאַל געקומען.

רחל קאַרן

אין וועג

גלאַנציק שאַרפֿע ווילעס פֿון די רעלסן
שטעכן זיך אַרײַן אין ווינטן האַריזאָנט,
ווי אין אַ פֿריש געשניט'נעם וויצעדיקן סנאַפּ,
דורך מזרחדיקער זון געצײטיקט און געברוינט.

ווי שוואַרצער באַנוול איז דער לאַנגער צוג,
מיט וועלכן ס'גייט דעם שטח
שטאַך בני שטאַך
דער שאַרפֿער, גליענד הייסער טאַג.

די ברוינע, נאַקעטיקע ווענט
פֿון די וואַגאַנען
זײַנען אויף וואַכן און אויף טעג
אַ היים,
אַ ברעג

פֿאַר דער היימלאַזיקייט אַליין,
 פֿאַר טרערן, פֿאַר לינז און פֿאַר לייך
 און פֿאַר מיר,
 וואָס כ'שטיי אין דער מדברדיקער מיט
 אַנטקעגן אומענדלעכער גלוט,
 ווי אַ משכּוֹן,
 וועלכן עס האָט דער גורל פֿאַרזעצט
 ביי דער ווילדסטער און גרויזאָמסטער צייט —
 אַ בינטל ביינער און אַן עמער בלוט.

ישעיהו שפיגל

אַלע מיינע ביימער

אַלע מיינע ביימער — שטאַרבן.
 אַלע מיינע טרוימען — שטרויכלען.
 די וואָס וועלן פֿון מנין שווינגן אַרבן —
 וועלן אינעם טרויער תמיד שמייכלען.
 אַלע מיינע פֿייגל — פֿאַלן.
 אַלע מיינע בליטן — וויאַנען.
 דער תהילים פֿון גאַטס דינסטע שטראַלן
 איז אין מנין טרערן־זעקעלע פֿאַראַנען.
 אַלע מיינע פֿידלען — קוילן.
 זייער געזאַנג — פֿאַרנעפּלטע געוועבן.
 ווען אַלע מיינע וואַרצלען פֿוילן —
 זינג איך שוין אויף ס'נני אין גרינעם לעבן.

רבקה קוויאטקאווסקי - פנחסיק

ע ל י ם

א קאפיטל פון בוך „נאָכן מבול“

אין פֿאַרט פֿון מאַרסיי, פֿראַנקרײַך, האָבן זיי זיך געזעגנט מיט אייראָפּע. זיי אַלע, די מענער און פֿרויען, מיט וואַנדער־זעקלעך אין די הענט, האָבן פֿינט די ערד, וואָס האָט זיי מיט שנאה געטריבן צו פֿאַרניכטונג.

— 1 —

ביז צום אַנקומען קיין אוישוויץ האָט יעדער פֿון זיי געטראַכט: נאָר די דײַטשן ווילן אומברענגען אַלע יידן.

הינטער די דראַטן פֿון אוישוויץ, וווּ קינדער פֿון אַלע פֿעלקער פֿון אייראָפּע זײַנען געווען פֿאַרשפּאַרט, האָבן זיי אין אַלעמענס אויגן דערזען די זעלביקע שנאה.

ווילן זיי איצטער אַוועקגיין ווײַט, ווײַט פֿון דער מיט ייִדיש בלוט אַדורכגעזאַפּטער ערד. יעדער שפּאַן איז אַ קבֿר. יעדער מענטש אַ באַהאַלטענער אַדער אַפֿענער שוּנא. יעדער דורכגייער פֿרעגט מיט שטעכיקע בליקן:

— פֿאַר וואָס ביסטו לעבן געבליבן? פֿאַר וואָס קומסטו מאַנען דײַן דירה און די זאַכן?

ווי נחס תיבֿה זעט־אויס די גרויסע שיף, וואָס דאַרף אַלע אַנ־געזאַמלטע יידן אַוועקפֿירן פֿון בלוטיקן טאַל.

דער רובֿ עולים, וואָס האָט זיך מיט די פּעק און וואַליזקעס אויסגעזעצט אין די קאַבינעס, אין די לאַנגע קאַרידאָרן, אויפֿן דעק און אין אַלע ווינקעלעך פֿון דער שיף, שווינגט, אין חשבון־הנפֿש־דיקע מחשבות פֿאַרזונקען...

דער מאַרגן איז פֿאַרנעפֿלט. דער ברעג איז ווײַט. אַבער אין

האַרצן ציטערט, ווי אַ ליכטיקער שטערן אויף אַ פֿינצטערן הימל,
אַ פֿונק פֿון האַפֿענונג.

קיינער האָט נישט באַמערקט, ווען די שוף האָט זיך גערירט פֿון
אַרט. פֿלוצעם האָט ווער אויסגערופֿן:

— מיר פֿאַרן! מיר פֿאַרן אויף אַן אמת...

אַ פֿרייד האָט צעצונדן די אויגן. צעהעלט די פֿנימער.

— מ'פֿאַרט קיין ישראל! צו אַ ניעם לעבן!

באַלד רייסט זיך איבער די פֿרייד, ווי אַ דינער פֿאַדעם:

— מ'פֿאַרט... נאַר אַליין...

די טאַטעס און מאַמעס, שוועסטערס און ברידער, ברייט פֿאַר-
צווינגטע משפחות, האָבן עס נישט דערלעבט. נישט זוכה געווען. זיי
זינען געבליבן אויף די געטאַ-בית-עולם אין שטעט און שטעט-
לעך פֿון אַלע ייִדישע קהילות אין אייראָפּע. אין די אַשן פֿון בער-
גען-בעלזען און דאַכאַו, שטוטהאַף און אַלע אַנדערע אַרבעט-לאַגערן
און קאַצעטן, וווּ די נאַצי־חיה האָט זיך פֿאַרנומען צו פֿאַרניכטן דעם
מענטש.

אַ, ים! זיי מיר אַ היילונג און נעם פֿון מיר אַראָפּ דעם באַרג אַש,
וואָס ליגט אויף מיין האַרץ; דעם באַרג אַש פֿון מיינע טייערסטע
און ליבסטע! — בעט יעדער אין האַרצן ווי אין אַ שטומער תּפֿילה.

— 2 —

מיט רעש יאָגן נאָך דער שוף די כוואַליעס, ווי זיי וואַלטן
געוואַלט זי וואָס גיכער אַוועקשלעפֿן פֿון דער טרויעריקער ערד.

די כוואַליעס רוישן און זינגען זייער אייביק, אין-סופֿיק ליד.
שוימען זיך אין די שנייקע בערג און צעגלייען זיך אין שטילע,
גרינע וואַסערן. שווימט זיי נאָך אַ קלאַרער רונקער הימל, ווי ער
וואַלט שטילע טרייסט געטראָגן צו די נע-ונדע און אויסגע-
וואַרצלטע:

— ...איך בין מיט אַיך. איך האָב צוגעזען און פֿאַרנומען אַינער

פנין. איך וועל אנך אומעטום נאכגיין מיט מנין בלויקייט און באַ-
העלן איינערע וועגן.

די עולים יידן פֿון גאַנץ אייראָפּע און צפֿון־אַפֿריקע צוזאַמען-
גענומענע, פֿון אַלע טויטן אַנטרונענע, קוקן אין די ברייטע וואַסערן
דורך די שמאַלע פֿענצטערלעך פֿון דער שיף און גלייבן אַליין ניט
אין דעם נס. יאָרן לאַנג האָבן זיי געהלומט וועגן אים, געהאַפֿט
און געוואָרט.

זיי ווייסן, אַז אין די אַמאָליקע היימען זינען געבליבן חורבֿות
און מיסטן, אויסגעראַבעוועטע שטיבער מיט אויפֿגעריסענע ברעטער
פֿון די פֿאַדלאַגעס. אומעטום האָבן גיריקע הענט געזוכט ייִדיש גאַלד!
אין היינטיגער און גערטנער, אונטער די שטיינער אויף די הייפֿן,
צווישן קברים און מצבֿות. עס זינען אַפֿילו ניט געבליבן קיין גאַנצע
ווענט אין די אויסגעליידיקטע שטובֿן. און אויב אַפֿילו עס איז
געבליבן גאַנץ אַ דירה מיט דער גאַנצער האַרעוואַניע פֿון אַלע יאָרן,
האַט דער נייער באַלעבאַס „פֿאַרקלאַפֿט“ די טיר פֿאַר דעם, וועמען די
בענקשאַפֿט האַט צוריקגעפֿירט צו די היימישע ווענט.

אין די לאַגערן פֿון מינכען און פֿערנוואַלד, בערגען־בעלזען און
פֿעלדאַפֿינג, ליבן און וועגשיידע זינען זיי אויף די ריזע־קעסטלעך
געזעסן און געוואָרט אויף דעם נס, חדשים און יאָרן.

און די שעה איז געקומען.

ווי אין אַ ווייטן חלום מאַלן זיך אין זייער פֿאַרשטעלונג בילדער
פֿון דעם אַזוי ווייטן און דאָך אַזוי נאַענטן לאַנד:

— לאַנד ישראל! ווי זעען־אויס דינע פֿעלדער? צי זינען זיי
אַנגעטאַן אין בליונג און אין גריין, אָדער זינען זיי פֿאַרזונקען אין
זאַמדן? צי וועט דיין ערד אונדז זעטיקן, שטילן אונדזער בענקשאַפֿט
נאָך רוי? צי וועסטו פֿאַר אונדז ווערן אַ היים, וואָס באַשיצט קעגן
שטורעם און מבול?

— 3 —

די עולים פֿון מאַראַקאָ שפּאַנען מיט זייערע משפּחות איבער
די קאַרידאָרן פֿון דער שיף צו זייערע קאַבינעס.

ציט זיך אַ צוג פֿון הויכווקסיקע, ברייטבייניקע מענער, ווי ריזן פֿון בראַנדז אויסגעגאַסן. גייען זיי נאָך די פֿרויען מיט קינדער אויף די פלייצעס און אויף די הענט. מיט קינדער אין שויס און קינדער זיך פלאַנטערנדיקע צווישן די פֿאַלדן פֿון די לאַנגע גע- בלימלטע קליידער. זייערע אייגעלעך זינען ווי פֿינקלדיקע לאַכעדיקע שטערנדלעך. מיט פנימלעך קיילעכדיקע, פֿון דער זון אָפגעברענט. זיי פֿולן־אָן די שיף מיט אַ זאַרגלאַזן טומל ווי אַ סטנע צעזונגענע פֿייגל.

ווי פאַסטעכער נאָך אַ סטאַדע גייען זיי נאָך די וויסבערדיקע, קרעפֿטיקע זיידעס מיט הויכע וויסע טורבאַנען אויף די קעפּ, אין לאַנגע, העלע כאַלאַטן, אַרומגעבונדענע מיט שוורן. זיי טראָגן־מיט בעטגעוואַנט אויף די פלייצעס, קויבערס עסנוואַרג און מלבושים. שפאַנען פאַמעלעך די באַבעס־זקנות מיט זייערע ברייטע פֿאַר־ ביקע פֿאַטשיילעס און גאַלדענע רינגען אויף די הענט. זיי האַלטן פעקלעך מיט קינדעררוועש, טוליען צו זיך די עופֿעלעך, אנגע- וויקלטע אין טיכער און דעקעס.

שטאַלץ און יחוסידיק פֿירן זיי זיך מיט זייערע טעכטער און אייניקלעך, זייערע דורות, ווי צעצווינגטע ביימער. זיי גייען מיט רעש און געפילדער, רופֿן זיך איבער אויף אַראַביש און פֿראַנצייזיש, ווי מוראַ האַבנדיק, אַז זיי וועלן זיך פֿאַר־ לירן אין דעם גרויסן פֿרעמדן המון.

קוקן זיי נאָך די עולים פֿון אונגערן, פּוילן און טשעכיע:

— צי זינען זיי יידן? — פֿרעגן זיי שטום און מיט ביטול.

דער זקן מיט דער ספֿר־תורה אין אַ זינדן טישטעך אַרומגע- הילט מאַכט וואַרעם זייערע הערצער. די ספֿר־תורה, פֿאַרכטיק גע- האַלטן מיט אַן אַפשטאַנד פֿון פֿילדערנדיקן המון, זאַגט עדות אויף זייער ייִדישקייט און אמונה.

אַן איינזאַמער עולה, אַ טשענסטאַכאַווער ייד, גייט זיי נאָך מיט אַ פֿאַרבענקטן בליק. עס ציט אים צו דער משפּחהדיקייט. די קייט פֿון טאַטעס און קינדער, זיידעס און אייניקלעך, מאַכט ציטערן זיין

הארץ און דערמאנט אים זיין אַמאָליקע גרויסע משפחה, וואָס איז געווען צעזייט איבער גאַנץ פּוילן.

— איז ניט אַלץ אומגעקומען? — שטאַמלט ער צו זיך.

אַליין פֿון זיך לייגן זיך אויף זינע ליפּן ווערטער:

— «פי בָּרַךְ אֲבֹרַךְ וְהִרְבָּה אֶרְבָּה אֶת זֶרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם

וּכְחֹל אֲשֶׁר עַל שֶׁמֶת הַיָּם וִירֵשׁ זֶרַעְךָ אֶת שַׁעַר אֹיְבֵיךָ»

ער באַטראַכט פֿון דער ווייטנס אַ יונגע מאַראַקאַנער פֿרוי מיט

אַ קינד אין אַ ציכל אַרומגעבונדן און זיין אומגעקומענע פֿרוי

וואַקסט־אויס פֿאַר זינע אויגן. אירע האָר זינען אויך אַזוי שוואַרץ

און גלאַטיק געווען. דאָס פנים אַזוי אייגן לענגלעך און שמאַל. זיין

הארץ הייבט־אָן צו קלאַפֿן. ניטאַ מער זיין מיידעלע, וועלכע ער האָט

אין זינדענע קליידעלעך אַרומגעטראָגן אויף די הענט ווי אַ לעבע־

דיקע ליאַלקע...

— פֿאַר וואָס? וועמען האָט מײַן קינד שלעכטס געטאַן? —

פֿרעגט ער מיט ווייטע ליפּן.

ער בלעבט שטיין אַ פֿאַרצווייפֿלטער און סײַאַגט־אָן די אויס־

ניכטערונג:

— וואָס גייען מיר אָן די עולים פֿון מאַראַקאַ? אַז מײַן פֿרוי, די

מאַמע פֿון מײַן קינד, איז ניטאַ מער און וועט שוין קיין מאָל ניט

זײַן...

זיין האַרץ איז צעריסן און לער. ער אַנטלויפֿט פֿון זיין אייב־

זאַמקייט און אומעטום גייט זי אים נאָך.

גאַנץ אַפּגעזונדערט זיצן עולים, צום מייסטן פֿרויען, וואָס זינען

נאָך דער באַפֿרינונג אַוועקגעפֿירט געוואָרן אין די שוועדישע שפּי־

טעלער. זיי הערן ניט אויף צו דערציילן, וואָס זיי האָבן מיטגעמאַכט

אין די דייטשישע לאַגערן: די «אַפעלן» אין די ווינטער־פֿאַרטאָגן אויף

די פֿראַסטיקע, שנייִקע פֿעלדער... די טיפֿע וועלדער מיט באַראַקן

ווי קברים, אַרומגעשטעלטע מיט באַוואַפֿנטע וואַכן... די הונגעריגע

און די שרעק... די שטענדיקע פּינלעכע שרעק פֿאַר די קאַפּאַס און

ס.ס. מענער...

זיי וואַרפֿן פֿון זיך אַראָפּ דאָס געשפּענסט פֿון די מוראדיקע יאָרן; זיי לאַכן מיט נצחון פֿון דעם וויסטן סוף פֿון די ס.ס.־לייט, פֿון די אין מיטן גאַס געהאַנגענע קאַפּאַס, מיט התלהבות דערמאַנען זיי דעם שענסטן טאַג אין זייער לעבן — די באַפֿרײַונג! דעם וועג צו די שוועדישע שפּיטעלער...

— סאַראַ טײַער פֿאַלק זײַנען די שוועדן! סאַראַ גוטע, האַר־ציקע מענטשן...

און ווידער קומען זיי אַלע צוריק צום טאַג פֿון דער באַ־פֿרײַונג:

— מיר האָבן דערלעבט צו זען זייער סוף! געזען, ווי זיי שפּרײַנגען פֿון די ברענענדיקע הײַזער! וואַלגערן זיך ווי די הינט אויף די וועגן, בעטלען אַ שטיקל ברויט פֿאַר זייערע קינדער...

— דאָס לעבן איז אַ חלום... — זאַגט שטיל און אומזיכער אַן עלטערע פֿרוי. זי איז נאָך אַלץ אַזוי דערשלאָגן און דערשראָקן, אַז זי האָט ניט קיין מוט הויך צו ריידן. דער נעכטן און דער הײַנט האָבן זיך אויסגעמישט אין איר פֿאַרפּײַניקטן מוח.

— ווי איז דאָס געשען, אַז מיר זײַנען באמת באַפֿרײַט געוואָרן? ערשט ניט לאַנג, דאַכט זיך נעכטן, געפֿאַרן אין די שפּיטאַלן קיין שוועדן... און איצט שוין „אויסגעהיילטע“ קיין ארץ־ישׂראל...

מיט אַ שוואַכער שטים, ווי בײַ אַ מענטש נאָך אַ לאַנגער קראַנקייט, רעדט זי ווי צו זיך אַליין:

— איך מײַן אַנך צו זאַגן, אַז אַ מענטש טאַר זיך אין לעבן ניט פֿאַרלירן... קיינער ווייסט ניט זײַן מאַרגן. אַט האָבן מיר אַן אייגענע מדינה. ווער האָט דאָס געקענט גלייבן, אַז מיר וועלן פֿאַרן קיין ארץ־ישׂראל. אפֿשר וועלן מיר נאָך ווען פֿון אַלץ און אַלעמען פֿאַרגעסן און וועלן ווערן „אַנדערע מענטשן“! אַ חלום... — פֿאַר־ענדיקט זי נאָך שטילער, גלייך ווי דער פֿאַדעם פֿון אירע געדאַנקען וואַלט זיך מיט אַ מאַל בײַ איר איבערגעריסן.

אַ יונגער מאַן אין אַ לאַנגן ספּאַרטזשאַקעט, מיט גרויע אויס־געלאַשענע אויגן, מיט אַ ליולקע אין מויל, דרייט זיך אַרום צווישן

ד עולים פֿון שוועדן, וואָס זײַנען אייגנטלעך פּוילישע יידן, און קען זיך קיין אַרט ניט געפֿינען. ער קוקט אויף אַלעמען פֿרעמד, קאַלט, נעמט-אַרויס די לילקע פֿון מויל, טרייסלט זי אויס, לייגט-אַרײַן אין טאַש, און לאַנגזאַם אונטערשטרײַכנדיק יעדעס וואָרט, הייבט ער אָן צו רײַדן:

— וואָס מײַנט איר דען איז פּאַלעסטינע? אַזאַ אייגן קאַפּיטאַ-ליסטיש לאַנד ווי אַלע אַנדערע לענדער. ווער עס ברענגט מיט זיך פֿולע טאַשן געלט און אַ גרויסן באַגאַזש, דער לעבט אַ טאַג. און ווער עס קומט מיט לײַדיקע הענט, דער אַרבעט ווי אַ פֿערד און לײַגט נײַן קלאַפּטער אין דר'ערד! איר מײַנט מסתּמא, אַז איר וועט טרעלן אַזאַ פּאַלעסטינע, וואָס מ'באַשרײַבט אין די צײַטונגען אַדער ווי די שלײַחים האָבן עס אונדז אויסגעמאַלט ווי אַ גן-עדן? די ווירק-לעכקייט איז אָן אַנדערע. די נבֿיאים גײַען שוין הײַנט ניט אַרום אויף די וועגן...

— ווער דאַרף אייך דאַרט?! — רײַסן אים איבער אייניקע אויפֿגערגטע קולות און לאָזן אים ווײַטער ניט רײַדן. עס האָט זיך אויפֿגעהייבן אַ טומל. דאַכט זיך, אַז אַט-אַט וועלן זיך אַלע וואָרפֿן אויף דעם בלאַסן יונגן מאַן מיט די אויסגעלאַשענע אויגן און אים צערײַסן אויף שטיקער.

העכער פֿון אַלע שרײַט אַ מײַדל אין אַ ברוינער לעדערנער קורטקע און לאַנגע הויזן. אַמאַל איז זי געווען אין „השומר הצעיר“ און איצט פֿאַרט זי אין קיבוץ צו אירע חבֿרים פֿון אַמאַל. זי קען זײַנע רײַד ניט פֿאַרשווינגן:

— דערויף האָבן די סאַברעס די קעפּ געגעבן, אין פֿײַער גע-גאַנגען, פֿאַר אייך אויסגעקעמפֿט אַ לאַנד, אַז איר זאָלט קומען און וואָרפֿן בלאַטע אויף אַליץ? וואָס פֿאַר אַ טענות האָט איר צו ישׂראל? וואָס האָט איר פֿאַר דעם לאַנד געטאַן און וואָס האָט איר צוגע-לייגט? וואָס זאָגט איר דערויף, קינדערלעך? אויך מיר אַ דעה זאָגער געקומען? — האָט זי פֿאַרענדיקט אַן אויפֿגעברויזטע. די קינדער ענטפֿערן גאַר ניט. זיי רײַדן צווישן זיך אויף

שוועדיש און פֿאַרשטייען ניט וועגן וואָס די דערוואַקסענע רײַסן זיך אַרום.

— 4 —

אין עס-צימער, אַרום די קליינע ווייס געדעקטע טישלעך, האָבן זיך געטראָפֿן די יידן פֿון שאַנכני מיט די יידן פֿון מאַראַקאָ; די יידן פֿון שוועדן מיט די יידן פֿון די דזשטישע לאַגערן. איבער די טישלעך קוקן זיי זיך איבער און שמייכלען ווי קינדער פֿון איין משפּחה, וואָס זינגען במשך פֿון לאַנגע יאָרן געווען אָפּגעריסן פֿון זיך און געטראָפֿן זיך ווידער בײַ איין בשותפֿותדיקן טיש. אויף שטום-לשון, מיט די פֿינגער, שמועסן זיך אויס די פֿרויען פֿון פּוילן מיט די פֿרויען פֿון מאַראַקאָ, דערציילן זיך פֿון זייערע קינדער און היימען. אינעם רעש הערן זיך ווערטער פֿראַנצייזישע, ייִדישע, פּוילישע, רוסישע.

מיט זיכערקייט און שטאַלץ, אַ ביסל גאווהדיק, ריידן אייניקע עולם צווישן זיך העברעיִש. זיי וויסן, אַז דער קלאַנג פֿון אַ העברעיִש וואָרט מאַכט אַ רושם אויף די דערנעבן זיצנדיקע. ריידן זיי טאַקע העכער און שטרייכן-אונטער יעדעס וואָרט באַזונדער, ווי דער קלאַנג פֿון יעדן וואָרט וואָלט זיי אַרויסגעהויבן און געשטעלט העכער פֿון אַלע אַנדערע.

צו די מאַדנע קלינגענדיקע רייד הערן זיך צו די עולם מיט באַוונדערונג. זיי פֿאַרשטייען ניט, ווי אַזוי קען מען דאָס זיך אויס-לערנען „אַזאַ שפּראַך“.

שטיל ווי צו זיך אַליין רעדט אַ פֿרוי בײַם טישל:

— אַט זעט איר אַ פֿאַלק! צען יידן ריידן אין צען באַזונדערע שפּראַכן און איינער קען ניט פֿאַרשטיין דעם צווייטן. איך שטעל זיך פֿאַר, וואָס ס'טוט זיך „דאַרט“ מיט די שפּראַכן.
— ס'מאַכט ניט — וואַרפֿט-צו אַ צווייטער גוטמוטיק — מיט דער צײַט וועלן מיר אַלע זיך אויסלערנען עברית און וועלן שוין איין מאָל פֿאַרשטיין.

— לניכט צו זאגן „אויסלערנען עברית“ — ענטפערן אייניקע צוזאמען. זייערע פנימער ווערן צעהעלט. די אויגן גלאנצן. די אלע צוזאמענגענומענע, צום לעבן געווינענע, וואס קערן זיך אום צו דער נניער היים, האבן איצט איין בשותפותדיקע זארג:

— ווי אזוי וועלן מיר צו זיך ריידן? ווי אזוי וועלן מיר זיך קענען פארשטיין? יעדער איינער איז דאך א באזונדערע וועלט! — וואלט שוין ריכטיק געווען, ווען אלע יידן בלייבן בני יידיש. איז דען פאראן אזא ייד, וואס זאל ניט קענען ריידן מאמע-לשון? בעסער אדער ערגער, דאך פארשטייט יעדער א יידיש ווארט... — זאגט עמעץ אומזיכער.

אייניקע כאפן-אויף זינע רייד און ס'הייבט זיך אן א מלחמה צווישן די יידישיסטן און העברעיסטן. ביידע צדדים זינען פאר-עקשנט; ביידע גלייבן, אז איצט בני די טישלעך, וועט איינע פון די שפראכן זיגן און די אנדערע וועט ליידן א מפלה; אז דער קאמף צווישן יידיש און העברעישי, וואס דויערט שוין עטלעכע דורות, וועט דא, אויף דער שיף, זיך אנטשיידן.

די טעלערס מיטן עסן שטייען אומבארירט. די מאכלים אויף דער רומענישער שיף נעמען ניט אויס בנים עולם.

— עפעס משונהדיקע מאכלים! לאקשן מיט פאפריקע, ארבעס מיט פאפריקע, קארטאפל מיט פאפריקע... — טענהן זיי.

די געמיטער זינען אבער אויפגעהיטערט און עמעץ וויצלט זיך נאך אנאנד:

— מיר האבן שוין פארזוכט אלע מאכלים פון דער וועלט; אוזבעקישן פלאו, רוסישן שטש, דינטישע געמיון, און ווינער בראטן. פאר וואס זאלן מיר ניט פארזוכן דעם טעם פון רומענישער פאפריקע מיט פאפריקע?

לאכן אלע אויס מיט ביטול „זייערע מאכלים“:

— דאס בעסטע עסן איז פארט א טשאלנט אויף פעטע ביינער. א צימעס, געפילטע פיש, א געבראטן גענדול, צוגעריכט יידישלעך,

מיט קנאַבל און פֿעפֿער. און פסחדיקע קניידלעך. און חנוכה-
לאַטקעס!

אַפגעזונדערט פֿון אַלע ביי באַזונדערע טישלעך, זיצט אַ גרופע
סוחרים פֿון טיען-טסין, אויסגעפּוצטע אין טייערע אַנצוגן, בלענד-
וויסע העמדער, מיט גאַלדענע זייגערס אויף די הענט. זייערע פֿולע,
זאַטע פּנימער טיילן זיך אויס פֿון די מידע, אויסגעדאַרטע עולים.
זיי פֿאַרן אָן התלהבות און אויך אָן ביטול.

— אַלץ וועט ווייזן די צייט. דער עיקר, ווי וועלן גיין די
געשעפֿטן?

זיי חשבונען צווישן זיך שטיל, סודותפֿול, פֿאַרזאָרגט:
— וואָס פֿאַר אַ געשעפֿטן קען מען דאַרט מאַכן, כדי ניט
אַריינבראַקן אומזיסט די פֿאַפּירלעך.

רופֿט זיך אָפּ איינער:

— גוט, וואָס עס איז געלונגען אין צייט איבערצושיקן די מאַ-
שינען.

— דערווייזל דאַרף מען זיי ניט פֿאַרקויפֿן! — וואָרפֿט-אַריין אַ
צווייטער.

— אפֿשר וואָלט רעכט געווען אַריינבאַפֿן זיך קיין דייטשלאַנד
אַינצוקויפֿן די נייסטע וועב-מאַשינען? — פֿרעגט אומזיכער דער
וואָס שווינגט די גאַנצע צייט, גלייך ווי ער וואָלט אַליין ניט געקענט
באַשליסן, וואָס ס'איז ריכטיק צו טאָן אין אַזאַ אומזיכערער צייט.

— עס וועט זיך דאַרט אַ ריר טאָן! — באַשטעטיקן אַלע.
דער ציגאַרעטן-רויך אַרום די סוחרים פֿון טיען-טסין ווערט
געדיכטער, וואָלקנדיק. דאָך ווערן זייערע געמיטען אויסגעלייטערט.
לייגט-פֿאַר איינער:

— פֿון סאַמע אָנהייב וואָלט רעכט געווען אַרויסצולאָזן יאַפּאַנישע
און כינעזישע מוסטערן. און נאָך אַ רגע גיט ער צו:

— לעבעדיקע, ליכטיקע, אַריענטאַלישע פֿאַרבן.
דער לאַנגיאַריקער טעקסטיל-פֿאַבריקאַנט וואָלט באַשטאַנען
אויסוואַרטן אַ צייט. ניט מיטלויפֿן מיטן המון. די אַרעמקייט פֿאַרט

שטענדיק די ערשטע! זיי האָבן ניט וואָס צו פֿאַרלירן... אָבער ער מיט זיין פֿאַרמעגן האָט דאָך געקענט וואַרטן! ער דערמאָנט זיך: אַלע האָבן פּלוצעם גענומען זיך פּאַקן. ס'איז אומעטיק געוואָרן צו בלייבן איינער אַליין צווישן די כינעזערס. מיט אַ מאָל האָט ער דערפֿילט, אַז ער מוז מיטגיין דעם וועג פֿון אַלע יידן. איצט באַ-דויערט ער: ניט באַדאַרפֿט זיך אַיילן, געקענט אויסוואַרטן...

— קויפֿן מאַשינען אין דײַטשלאַנד אָדער ענגלאַנד קען מען שפּעטער אויך! — וואַרפֿט-צו אַן אַנדערער — דאָס וויכטיקסטע איז קויפֿן באַדן אין אַ גוטער אַרטשאַפֿט, שנעל און ביליק... וויינט פֿון צענטער!

— מען דאַרף בויען גרויסע, מאַדערנע פֿאַבריקן! — באַשטע-טיקן אַלע גלײַכצײטיק ביים פֿולגעדעקטן טישל מיט געבעקס און געטראַנקען.

— בוי-מאַטעריאַלן און רוישטאַפֿן וועלן שוין זײַן, זאָל זיך נאָר באַרויך! פֿאַרויכערט אין סוחר — אונדזערע משפּחות פֿון אַמעריקע און אויסטראַליע וועלן צושיקן. זיי וועלן אויך צושיקן, נעמען אינוועסטירן.

— געדענקט מײַנע רײד! — היצט זיך איינער, וואָס איז הויך און דאַר — ישראל וועט ווערן דער גרעסטער טעקסטיל-צענטער אויפֿן אַריענט! צי איז עס אַן ענין פֿאַר יידן צו זיצן אין אַ דאַרף און מעלקן קי? אָדער גאָר זעצן קאַרטאַפֿל צי כװײס וואָס? אַפֿילו דער בעסטער פּרדס איז אויך ניט קיין געשעפֿט!

נעמען אַלע חשבונען פֿאַרשיידענע חשבונות, זיי שרייבן און מעקן אין זייערע קליינע, גראַבע ביכעלעך און זיפֿצן פֿאַרזאָרגט: דער „ציוניזמוס“ זאָל נאָר ניט אַפּקאַסטן דאָס גאַנצע פֿאַרמעגן... זיי באַטראַכטן פֿון דער ווייטנס די עולים, די וואָס דאַרפֿן געבן זייערע הענט צו די מאַשינען, און זיי שאַקלען אומזיכער מיט די קעפֿ:

— בויען מיט ייִדישע אַרבעטערס, באַשעפֿטיקן זיי אין די פֿאַבריקן... ווער ווייסט, ווי דאָס וועט אויסזען?

מיט ננגער קוקן זיי אויף די ליובאוויטשער חסידים. זיי גלייבן קוים, אַז אַזעלכע יידן זינען נאָך פֿאַראַנען. די ליובאוויטשער חסידים מיט זייערע פּאות און לאַנגע בערד זינען אויסגעטיילט פֿון אַלע, ווי אַ באַזונדער שטאַם פֿון פֿאַלק, כאַטש זיי האָבן אַ באַזונדערן משגיח אויף כּשרות אין דער קיך, עסן זיי נאָר פֿון זייערע ווינסע קלאָרע טאַרבעלעך שפּינז, וואָס זיי האָבן מיט זיך מיטגענומען. מיט אַ מאָל גיט זיך די שיף אַ טרייסל, ווי זי וואַלט געוואַלט זיך אַ שפּיל טאַן מיט די אַלע, וואָס גלייבן און צווייפֿלען, חשבונען און חלומען, בּני די טישלעך ווערט אַ טומל. אַלעמענס הערצער קלאַפּן אין איין ציטער:

— עס זאָל זיך נאָר ניט אויפֿהייבן קיין שטורעם! אַ שרעק אַפּילו אַ טראַכט צו טאַן: אַ שטורעם אין מיטן ים!...
מיט וואַקלדיקע טריט, רוקנדיק זיך פֿאַרויס, שאַרן זיך אַלע בּני די ווענט, וואָס גיכער צוצוקומען צו די אייגענע, צושלעפּן זיך צו די קאַבינעס.

— 5 —

אינגעהילט אין טיכער און דעקן ליגט אַ דריי חדשימדיק קינד אויף אַ בעט. דערנעבן זיצט ציטערדיק די מאַמע, אַ יונגע פֿרוי מיט אַ גרויען, זילבערנעם קאַפּ. אירע אויגן זינען מאַט און וואַסער-דיק, ווי זיי וואַלטן גאָר ניט געזען. אַ געבראַכענע זיצט זי בּני איר קינד און פֿאַר שרעק קען זי אַפּילו ניט וויינען. פֿון איר האַלדז קען זיך קיין וואַרט ניט אַרויסבאַקומען. דערנעבן זיצט איר מאַן, אַ יונגער מענטש. ער איז פֿול מיט האַפֿענונג פֿאַר דעם גנעם לעבן. ער זיצט און שווינגט, ווי תּמיד. אַ קאַפּאַ האַט אים אַמאָל, בּני אַ פֿרי-מאַרגן-אַפעל, אַ זעץ געטאַן אין די ציין, און גלנך איז ער געוואָרן ווי אַ זקן מיט איין צאַן אין מויל. שווינגט ער. שעמט זיך פֿאַר זיין אייגענער פֿרוי אויפֿצומאַכן דאָס אַנצייניקע מויל אַ וואַרט אַרויס-צוריידן. ביידע זינען זיי הילפֿלאָז אינגעקוקט אינעם עופֿעלע און בעטן אויף אַ נס בּניצוקומען דעם שטורעם, וואָס גיכער אַנצוקומען צום ברעג. זייערע פֿריערדיקע משפּחות זינען צעריסן געוואָרן.

די קינדער אומגעבראכט געוואָרן, נאָר אין חלום קומען זיי צוריק, מאַנען זייערע ניט־אויסגעלעבטע יאָרן.

זיי האָבן זיך פֿאַרבונדן, עס זאָל זיי ליכטער זיין צו טראָגן די איינזאַמקייט. דאָס יונגעלע מיט די העלע, וואַכע אייגעלעך, וואָס לויפֿן אומרויק פֿון איין קעגנשטאַנד צום צווייטן, איז דער איינציקער אָנהאַלט אין זייער לעבן. קוקן זיי פֿול מיט ליבשאַפֿט אין זינע בלויע, קלאַרע אייגעלעך, און שווינגן, ווי פֿאַרשטיינערטע.

טראָגט זיך ווינטער די שיף איבערן ים מיט רעש און וועלפֿישן געוואַי. שויםען כוואַליעס ווי שנייִקע בערג און שטויסן זי אויף צוריק, פֿאַרדעקן און פֿאַרגיסן, ווילן זי פֿאַרזינקען אין די אין־סופֿיקע טיפֿענישן.

אויפֿן דעק, אויסגעלייגטע אויף שמאַלע אַמעריקאַנער בעטלעך, ליגן בחורים און מיידלעך און הערן זיך צו אַן פּחד צום געוואַי פֿון די שווימיקע וואַסערן. זיי אַלע, די בחורים און מיידלעך פֿון יוגאַסלאַוויע און אונגערן, פּוילן און ליטע, טשעכיע און דייטשלאַנד, זינען ווי איין גרויסע, היימלאַזע משפּחה, געבונדן מיטן זעלביקן וויי, פֿאַראיי־ניקט דורכן זעלביקן גורל.

די פֿאַרעלטערטע מיידלעך האָבן גענומען אונטער זייער אויפֿ־זיכט די יינגערע, באַלד נאָך דער מלחמה האָבן זיי זיך אָנגעגעבן ווי שוועסטערס און קוזינען פֿון די יינגערע און אומבאַהאַלפֿענע. אַ מענטש מוז דאָך פֿאַר עמעצן זאָרגן, מוז האָבן אַ נאָענטן, פֿאַר וועמען זיך אויסצוריידן, צו וועמען זיך צוצוטוליען. די על־פֿי־נס געראַ־טעוועטע אַלמנה האָט זיך אָנגעגעבן פֿאַר אַ מומע פֿון די צוויי בליי־כע, שווינדזיכטיקע ישיבֿה־בחורים. די צוויי שווינגנדיקע ווי פֿאַר־שטומטע יונגע ליכט דערמאָנען איר די אייגענע משפּחה, די ערגעץ פֿאַרשיקטע ברידער. זי האָט ליב צוצוקוקן זיך צו זייער פֿרומען שטייגער; זען, ווי זיי לייגן תּפֿילין און דאוונען; צוהערן זיך צו זייער אומעטיקן, האַרציקן ניגון בנים לערנען. זי היט זיי אָפּ ווי אייגענע ברידער; פֿאַרריכט זייער וועש, סדרט־אויס די בגדים, היט־אָפּ זיי

זאָלן עסן און דער עיקר — ניט אַרײַנטראַכטן, ניט דערמאָנען, וואָס ס'איז געווען...

— פֿאַרגעסט... מען דאַרף אַלץ פֿאַרגעסן! — רעדט זי מאַמעדיק און וואַרעם. אירע שלאַנקע הענט מוזן צערטלען און אַרומנעמען. זי וואַלט זיי ווי קינדער צוגעטוליעט צום האַרצן און פֿאַרשפּילט, זיי זאָלן אויפֿגעהיטערט ווערן. זי ווייסט ניט, וואָס פֿאַר אַ סוד עס ליגט אין זייער שטענדיקן שווינגן. איר האַרץ זאָגט איר, עז עפעס שרעקלעכס האָט מיט די צוויי בחורים פֿאַסירט, וואָס זיי קענען מער ניט לאַכן.

אַן אַנדער יונג פֿאַרל האָט עטלעכע טעג פֿאַרן אָפֿפֿאַרן חתונה געהאַט. ביידע יתומים. זינגען זיי געגאַנגען צו אַ רבֿ נעמען חופּה־ וקידושין. זיי זינגען ניט גלייביק, אָבער זיי האָבן געוואַלט נאָכגיין דעם וועג פֿון זייערע טאַטע־מאַמע, אָפהיטן און ממשיך זיין דעם יסוד פֿון דורות, ווי ביי יידן איז עס אַלע מאָל געווען.

ניטאָ ביי קיינעם דער מוט אַליין „זיך לאָזן אין וועג“, אָן קיי־ נעמס הילף און שוין.

וואַנדאָ קאַטלאַרעק, אַ פּוילישע פֿרוי פֿון אַ ווינטן דאַרף אויף דער ערד פֿון מאַזאַוויע, איז ביז גאַר צעשטרייט און צעטומלט: זי האָט קיין מאָל אַזוי פֿיל יידן ניט געזען, ניט געהערט זייער לשון און ניט צוגעזען זייער אַרט לעבן. זי פֿאַרט מיט איר יידישן מאַן קיין ישראל. ווי זי האָט מיט אים איר לעבן אין מלחמה־צייט געטיילט, אַזוי וויל זי איצט טיילן זיין גורל, מיטגיין אויף זיין וועג. זי ווייסט עס ביז איצט ניט, פֿאַר וואָס זי האָט אין יענער נאַכט אויפֿגעמאַכט דעם לאַדן, ווען ציטערדיקע הענט האָבן אַנגעקלאַפּט. זי ווייסט ניט, וואָס אַזעלכעס איז געווען אין דעם בליק פֿון דעם פֿרעמדן, געיאָגטן מאַן, וועלכער איז געשטאַנען ווי אַ בעטלער ביים פֿענצטער פֿון איר פּויערישן הויז. שטילשווינגנדיק האָט זי אים אַרײַנגעפֿירט אין אַ קאַמער, אויסבאַהאַלטן פֿון די דייטשן, וואָס האָבן אָן אויפֿהער אַרומגעזוכט יידן. אויך פֿון די שכנים, וואָס האָבן אומעטום אויסגעשפּירט אַ יידן אין דער האַפֿענונג צו באַקומען

אויסקויפֿגעלט אָדער חפֿצים, אים אויסבאַהאַלטן. זי האָט גוט גע-
וואָסט, וואָס עס קומט איר פֿאַר אויסבאַהאַלטן אַ יידן. אָבער ניט די
אַלטע מוטער און ניט דער האַלב פֿאַרנאַרטער פֿון שרעק פּויער, איר
טאַטע, האָבן זי געקענט איבערצייגן, אַז עס איז ניט כּדאי אַזינצור-
שטעלן די גאַנצע משפּחה צוליב איינעם, און דערצו נאָך אַ „זשיד“...
איר געזונטע פֿרישע וויבלעכקייט האָט אויפֿגעצאַפֿלט, ווען זי האָט
דעמאַלט, ביי נאַכט, דערזען דעם בלייכן, פֿרעמדן מאַן. פֿון ערשטן
אַנבליק איז ער איר טייער געוואָרן, ווי דאָס אייגענע לעבן אַליין.
חדשים לאַנג האָבן זיי כּמעט ניט גערעדט צו זיך, אויס מורא פֿאַרן
קלאַנג פֿון אַ וואָרט. יעדן טאַג פֿלעגט זי אַוועקשטעלן אַ קוישל עסן
ביי דער שוועל פֿון זיין קעמערל און שטיל אַוועקגיין.

וואָס האָט זי געצויגן צו דעם פֿרעמדן שטאַטישן ייד? אויך
איצט ווייסט זי ניט, פֿאַר וואָס זי האָט זיך געלאָזט מיט אים אין
אַ ווינטן לאַנד, פֿון וועלכן זי האָט זעלטן ווען געהערט. זי האָט
מיט אים חתונה געהאַט ביי אַ רבֿ, זיך מגייר געווען און אונטערגע-
שטראַכן איר גאַנצע פֿאַרגאַנגענהייט. און ער, וואָס זיצט איצט
נעבן איר, איז ווידער לעאָן ברייל, דער פּראָפֿעסאָר פֿון אַ הויכשול,
דער שטענדיקער זוכער און גריבלער. דער פּחד פֿאַרן טויט האָט
זיי צוזאַמענגעבונדן, זייערע נשמות און קערפּערס פֿאַרקניפּט.

די פֿרנייהייט האָט זיך איצט צווישן זיי ווי אַ מויער געשטעלט,
פֿאַרפֿרעמדט, צעטיילט און די סתירות בולטער געמאַכט. ביידע קוקן
זיי איצט מיט מורא אויף די יידן, וואָס שפּאַצירן-אַרום איבער די
לאַנגע קאַרידאָרן פֿון דער שיף אָדער זיצן געאייניקטע אין דעם
גרויסן עסזאַל ביי די טישלעך.

ערשט נעכטן האָט זי מיט שרעק געטראַכט, ווי אַזוי עס וועט
אים אויפֿנעמען איר קריסטלעכע, פֿרומע משפּחה? צוליב אים האָט
זי זיי אַלע פֿאַרלאָזן. און היינט טראַכט ער, ווי אַזוי וועלן זי אויפֿ-
נעמען זיינע אַינגעזעסענע קרובֿים אין ישראל? ווי וועלן זיי קוקן
אויף איר, „די גויע“?

ווי צוויי פֿאַרלירענע קינדער אויף אַ פֿרעמדן וועג זיצן זיי

ביידע בני די פֿולע פעק מיט זאָכן און קוקן-אַרויס אומעטיק אויף די גרינע וואַסערן.
דער ים איז ווידער רויק, פאַמעלעך און פֿויל טראַגן זיך די כוואַליעס פֿאַרויס, ווי דער שטורעם וואַלט זייערע כוחות אויסגע-
זויגן, אַפּגענומען.

— 6 —

נאַכט. הונדערטער בחורים ליגן אינגעפרעסט ווי הערינג אין אַ פֿעסל, אויסגעלייגט אויף שמאַלע בעטלעך. דאָס זינגען חלוצים, וואָס פֿאַרן אין זייערע קיבוצים און קבוצות. זיי פֿאַרן קיין ישראל, ווי מען פֿאַרט צו דער אייגענער משפּחה אַהיים. איצט ליגן זיי ווי זעלנערס אין אַנטוועכץ, גרייט יעדע רגע זיך אויפֿכאַפּן צום קאַמף. זיי ווייסן: דער קאַמף וועט נאָך דויערן, און זיי זינגען גרייט. זיי האָבן שוין אויסגעזונגען אַלע לידער, וואָס זיי האָבן געקענט, און אוועקגעפֿאַלן אַן כוח נאָך דער צעטופּעטער, ווילדער האַראַ. אויף זייערע פּנימער רוט די פֿרייד פֿון באַפֿרײַונג און גאולה.
— עם ישראל חי! — טראַגט זיך מיט אַן עכאַ אין דער לופֿט זייער האַפֿערדיק ליד.

אויפֿן דעק שפּילט איצט אַן אַרקעסטער. דאָ האָט זיך צוזאַ-
מענגענומען די גאַלדענע יוגנט. דווקא אין דער פֿינצטערער נאַכט, אין מיטן ים, ווילן זיי זיך אַנשיפורן מיט טענץ.
די שיף וויגט זיך פאַמעלעך, ווי צום טאַקט פֿון אַ פֿאַרשלאַ-
פֿענעם טאַנגאָ. די פאַרלעך וואַקלען זיך און פֿאַלן אויף די דער-
נעבנדיקע בענקלעך. זיי כאַפּן זיך באַלד אויף און טאַנצן ווידער, ווי זיי וואַלטן זיך געוואַלט אויסטאַנצן אויך פֿאַר די מאַרגנדיקע טעג; ווי זיי וואַלטן פֿאַרגעפֿילט, אַז מיטן אַנקומען אין ישראל וועט זיך ענדיקן דאָס לייכטע, זאַרגלאַזע לעבן. קלאַמערן זיך קערפּערס איינס צום צווייטנס, גליצען צעפֿלאַמטע אויגן, די פֿיס שטייען-אַפֿ פֿון מיט-
קייט און דאָך באַוועגן זיי זיך ווייטער צום טאַקט. אַ טאַנץ אַן אַפּרה, אַן אַטעם. אַ שגעוון-טאַנץ אין מיטן נאַכט אויפֿן ים.

איינע אליין זיצט אויף דער באַנק אַ פֿרוי. די הענט פֿאַר-
קלאַמערט, די בייניקע פֿינגער פֿאַרפֿלאַכטן. אַ פֿאַרזונקענע אין
טרויער, קוקט זי מיט ציטער אין די טונקעלע וואַסערן. זי זעט ניט
דעם הימל באַדעקט מיט גאַלדענע שטערן, הערט ניט דעם ימס
ליד פֿון אייביקן וואַנדער. דער ים איז פֿאַר איר איצט אַ פֿינצטערער
תהום, וואָס האָט פֿאַרשלונגען איר איינציקע שוועסטער.

זי געדענקט די באַשיידענע מסיבה מיט די חברים לכבוד איר
שוועסטערס אַפֿפֿאַר. ביי וויס געדעקטע טישן, היימישן געבעקס און
פֿרוכטן. זי זעט פֿאַר זיך דאָס צעשטראַלטע פנים פֿון איר טזערער
שרהלען. יאָרן פֿאַר דער מלחמה איז זי אַרומגעפֿאַרן איבער די
שטעטלעך פֿון פּוילן, צו אַרגאַניזירן די יוגנט אין ״החלוץ״. גע-
שלעפט זיך אויף די האַרטע בענק אין די באַן-וואַגאַנען, קילאַמע-
טערס געגאַנגען צו פֿוס, ניט אַפּגעשטאַנען אין קאַמף מיט די אַלע,
וואָס דאַרפֿן ניט קיין ״טעריטאָריע״, קיין לאַנד, זי הערט איצט איר
שטיל פֿאַרבענקט געזאַנג, מיט וועלכן זי האָט צו זיך געצויגן די
יוגנט, און אירע לעצטע געזעגענונג-ווערטער.

פֿונעם ערשטן טאַג פֿון איר אַפֿפֿאַר האָט זי געוויסט, אַז זי
וועט זיך ניט אומקערן, ווען די שיף וועט פֿאַרהאַלטן ווערן. זי וועט
וואַנדערן וואַכן און חדשים איבער אַלע ימען, ביז זי וועט צו איר
ברעג צוקומען... ווי אַ פּאַנאַראַמע ציען זיך פֿאַר איר אַלע טעג פֿון
״עקזאָדוס״, אַ שיף וואָס שווימט האַפֿענונגלאָז פֿון ברעג צו ברעג.
אַבער איר פֿוס איז פֿון דער שיף ניט אַראָפּ. ניט געווען איר באַ-
שערט צו קומען צום ברעג פֿון ישראל. דער ים איז געוואָרן איר
קבר.

עס שווימט אַ שעה נאָך אַ שעה. דער אַרקעסטער האָט שוין
אויפֿגעהערט צו שפּילן. די מידע פֿאַרלעך גייען זיך פֿונאַנדער. און
די פֿרוי זיצט ווייטער אין איר ווינקל, פֿון קיינעם ניט באַמערקט.
שטום שווינגנדיק קוקט זי אַרײַן אין ים, פֿון וועלכן עס קוקן-אַרויס
צו איר צוויי גרויסע פֿאַרפֿיניקטע אויגן.

פֿון הינטער אַ פֿאַרמאַכטער טיר טראָגן זיך אין דער שטילקייט

פֿון דער נאַכט אויפֿגערעגטע שטימען פֿון אַ וויכוח.
— איר זינט אַלע אַסאַציאַל, ניט געזעלשאַפֿטלעך און ניט פֿאַר־
טייזש! — שרייט דער שליח, וואָס קערט זיך אום פֿון אייראָפּע,
צו אַ דאַקטער אָן עולה.

— און אויב איך האָב ניט קיין אינטערעס צו פֿאַרטייען... צו זייערע
מאַכערייקעס... בין איך אַסאַציאַל? — חזקט דער דאַקטער און גלייך
הערט זיך זיין רויקע באַטראַכטע שטים — איך טו מײַן אַרבעט
ערלעך און ניצלעך, און דאָס איז מיר גענוג!

— ניט אזוי גענוג ווי באַקוועם! — היצט זיך די צווייטע
שטים — זעט איר, די רוסישע אינטעליגענץ איז געגאַנגען צום
פֿאַלק און מיטן פֿאַלק געטראָגן קולטור צו די פּויערים און אַר־
בעטערס, ניט סעפּאַרירט זיך... און וואָס טוט די הײַנטיקע אינטע־
ליגענץ? זי לעבט נאָר פֿאַר זיך! שפּילט אין קאַרטן, הוליעט אין די
נאַכט־לאַקאַלן! אַ מיאוסע קליקע סנאַבן און האַכשאַפּלערס... איר
זינט אַלע פֿאַרדאַרבענע מענטשן! גייט־אַרויס פֿון אַנזעע וואַרעמע
היימען צום פֿאַלק!

— איך לאָך מיך אויס פֿון שליחים, וואָס ריידן וועגן פֿאַלק
און... פֿאַרן מיט דער צווייטער קלאַס! איך גלייב ניט אין די הײַנ־
טיקע פֿאַרטייען... דאָס איז געוואָרן ניט מער ווי אַ נייע פּרנסה...
ווי איר זעט מיך, האָב איך ליב צו שפּילן אין אַפּענע קאַרטן... זאָג
איך אײַך טאַקע, אײַך, וואָס האָט געוויינט אין די שענסטע האַטעלן
פֿון אייראָפּע, אַז איר זינט דער ערגסטער פֿאַראַזיט! איר דאַרפֿט זיך
אויסלערנען אַ פֿאַך און גיין צו אַן אַרבעט! דער מאַסע אינטערע־
סירן ניט הײַנט קיין פֿאַרטייען. זי וויל קיין ישראל! און איין ביראָ
קען פֿירן די גאַנצע אַרבעט. ווער דאַרף די אַלע פֿאַרטייען, מיט די
אַלע רעדנערס און מיט די אַלע שליחים וואָס טראָגן זיך איבער
דער וועלט? איר האָט ניט וואָס צו זוכן אין די גלותן! גייט אַרבעטן!
— האָט ער זיך פֿאַרסאַפּעט מיט די האַסטיקע רייד און איז אויף אַ
רגע שטיל געוואָרן.

באַלד אַבער האָט ער ווייטער פֿאַרגעזעצט:

— דאָס לאַנד דאַרף הַנַּבֵּט מענטשן צום בויען און ניט קיין שיינע רעדנערס! — און ער האָט פֿאַרענדיקט — וואָלט איר געפֿאַרן מיט דער דריטער קלאַס, מײַן הער, מיטן פֿאַלק, וואָלט איר, פֿאַר־שטייט זיך, גאָר אַנדערש גערעדט צו אַנײַך. אָבער אויב איר רעדט וועגן גיין צום פֿאַלק און אַליין פֿאַרט איר באַזונדער, שענער און באַקוועמער, איז שוין ליבער מאַכן אַ קערטל... הע, הע, הע! — האָט ער זיך הויך צעלאַכט און מיט דעם האָט זיך דער וויפּוח איבערגעריסן.

— 7 —

דער טאַג איז אויפֿגעשטאַנען. אַ ליכטיקייט האָט זיך געטראָגן פֿון קלאָרן הימל. אַ מנוחהדיקע שטילקייט פֿון ים.

— דער טונקעלער פֿלעק דאַרט איז דער פרמל־באַרג! — האָט אַנגעוויזן אַ מאַטראַס — באַלד וועט זיך ווייזן דער ברעג פֿון ישׂראל. ער האָט ניט באַוויזן צו ענדיקן זײַנע ווערטער און ווי אַ געוון האָט אַלעמען אַרומגענומען: פֿון אַלע קאַבינעס און ווינקעלעך פֿון דער שיף האָבן זיך אַרויסגעלאָזט די פֿרויען און מענער מיט זייערע קינדער. אַ מענטשן־קנויל שטייט אויף די שמאַלע טרעפֿלעך אַרומגענומען און שטילשווינגנדיק, ווי אַ הייליקייט וואָלט זיך אַרומ־געטראָגן. זייערע זאַכן זײַנען אין די קאַבינעס הפֿקר געבליבן. איצט, אין דער גרויסער שעה, האָבן זיי קיין ווערטער ניט. אַלע מחשבות און פֿאַרלאַנגען זײַנען פֿאַרשווונדן. די יידן פֿון שאַנכײַט מיט די יידן פֿון מאַראַקאָ, די עולים פֿון טשעכיע, עסטרייך און פּוילן זײַנען אַלע געאייניקט אין דער סטיכיע פֿון דער דורותדיקער בענקשאַפֿט צו ישׂראל.

צווישן אַלע שטופן זיך פֿאַרויס צוויי זקנים, על־פּי־נס געראַ־טעוועטע „אויף דער אַרישער זײַט“. זיי פֿאַרן צו זייערע קינדער. די ערשטע פֿון אַלע ווילן זיי דערזען דעם ברעג און גלייבן אַליין ניט. אַז זיי האָבן דערלעבט צו דעם נס. דעם גאַנצן וועג זײַנען זיי געווען ווי אומבאַמערקט פֿון אַלעמען. איצט האָבן זיי אַ נײַע קראַפֿט באַקו־

מען. דורכגעשטויסן זיך צווישן המון און די ערשטע אַרויף אויפֿן דעק. זייערע ציטערדיקע ליפֿן בענטשן:

— שהחיינו וקיימנו...

די קאַצעטלערס, וואָס האָבן אין טאָג פֿון דער באַפֿרינונג ניט געקענט אַפֿילו וויינען, שטייען איצט פֿאַרקוקט אין דער ווינטקייט און טרערן רינען איבער זייערע פֿנימער.

מיט אַ פֿאַרכאַפטן אַטעם און מיט צעגליטע אויגן געווענדט אין דער בלויער ווינטקייט שטייען הונדערטער יידן צעפֿיבערט, וואָס גיכער צו דערזען דעם ברעג. אייניקע פֿאַלן זיך אין די אַרעמס. פֿרעמדע הענט נעמען זיך אַרום אין געווייזן. מען קושט זיך פֿאַר פֿרייד:

— דערפֿאַרן צו דער אייגענער היים!

דאָס יונגוואַרג ברויזט־אויף אין אַ הילכיק געזאַנג. באַלד שטעלט מען זיך אויס אין אַ ראָד און אַ שטורמישע האַראַ נעמט צעטראַגן די ברעטער פֿון דער שיף.

פֿון ברעג דערטראַגן זיך די קלאַנגען פֿון התקווה. דאָס האָט אַן אַרקעסטער פֿון חיפֿה באַגעגנט מיט מוזיק די עולים. אַ טייל כאַפֿן־אונטער די ווערטער, נאָר דאָס קול איז ציטערדיק און גאָר ווייניקע קענען אַרויסברענגען דעם ניגון.

אַ סטייע ווייסע מעוועס טראַגט זיך אין דער לופֿט, וויגט זיך, שווימט, בלינבט הענגען איבער דער שיף, ווי אַ ווייסע פֿאַן פֿון שלום, וואָס גייט־אויף איבער ישראל.

בינם העלער

ווידער

איך הייב ערשט ווידער אן די ערשטע שורה.
 צי וועל איך ענדיקן דאָס ליד — ווער ווייסט?
 זאל זיך דערווייל דער אַנזאָג פֿון אַ בשורה,
 זאל זיך דערווייל דער אַנזאָג פֿון אַ טרייסט.

איך נעם־אַראָפּ פֿון זיך דעם האַרבן נדר
 פֿון שווינגן מיט צונויפֿגעקריצטע ציין.
 אַ שטילער ניגון קומט ווי אַ באַשיידער
 פֿון חלום און פֿון זיך מיט זיך אַליין.

צום ווייסן דרויסן איז דאָס פֿענצטער אָפֿן.
 אַ סאָסנע שטרעקט מיר אויס איר נאָדלצווינג:
 איך וועל באַפֿרייען דיך פֿון אַלע שטראָפֿן,
 אויב דו וועסט זיך באַפֿרייען פֿון דיין שטינג.

— איך גריס דיך, סאָסנע, זוניקע, באַשערטע!
 ווי דו בין איך געבליבן טריי און יונג,
 און יעדע בענקשאַפֿט, אַ נאָך נישט דערהערטע,
 פֿאַרשטייען בלויז מיר ביידע אויפֿן ווונק.

נאָר פֿונקט ווי דו איך קאָן זיך נישט באַפֿרייען
 פֿון טעג פֿאַרגאַנגענע — אין בלעטערבניט.
 די אַלטע נאָדלען שטעכן, און מיר שרייען,
 און וואַקסן ווייטער צו דער נניער צייט.

יוסף שטשאַווינסקי

ב ר י מ ו ו א ל

פון א דערציילונג

די זיבן טויזנט טאַניקע שיף עצמאות, פֿול געפּאַקט מיט נייע עולים, הוידעט זיך עטלעכע מזל פֿון חיפּהר ברעג און וואָרט ס'זאל טאָג ווערן, כדי אַרײַנצופּאַרן אינעם פּאַרט. דערווייל איז נאָך פֿינצטער. די עלעקטרישע לעמפלעך פֿון דער יבשה הייבן זיך פֿון דער נידער בײַ די ברעגעס און סדרן זיך אויס וואָס אַ מאָל העכער און העכער, ווי זיי וואָלטן געווען אַנגעהאַנגען בײַ יעקבס לייטער, וואָס שטייט אויף דער ערד און איר שפיץ גרייכט אין הימל אַרײַן. וואָס העכער און ווייטער, איז טאַקע שוין אוממעגלעך אונטערצורשיידן לעמפל פֿון שטערן. ערשט ווען די נאַכטגרויקייט שפּאַלט זיך און אַ שטיק הימל, ווי אַ גרויס, גרוי איי, לייגט זיך אויס אויף די שפיץ פֿון כּרמל-באַרג, שײלט זיך אַרויס פֿונעם שפיץ באַרג אַ גאַלדענער קופּאַל, וואָס צינדט זיך אָן מיט רויטן זונפֿלאַם און נעמט שטיפֿעריש ווינקען אינעם פֿאַרשלאַפֿענעם ים־בעקן. דעמאָלט אַזלן צום ברעג פֿאַליענדיקע כּוואַליעס. די שיף טוט זיך אַ וואָרף, ווי אַ ריזנבער וואָלט זיך אויפֿגעהויבן פֿון געלעגער, דערנענטערט זיך צום האַפֿן און לאָזט זיך פֿאַרקניפּן מיט דער יבשה.

ס'איז געווען פּסח־צײַט. דער פֿרילינג האָט נאָך געהאַט דער מאַמעס ערדמילך אויף די ליפּן. יעדעס שטיקל ערד איז געווען אַנגעזאַפט ווי אַ פֿולער אײַטער און גרינע גראָזן האַבן זיך דורכגעבראַכן אַ וועג צום נייעם לעבן. אין ביידע זײַטן שאַסיי זײַנען די פֿעלדער געווען באַגרינט און דער דופֿט פֿון מאַראַנצן־בליעכץ האָט פֿאַרשיכורט.

*

מיכאלס וועג איז געווען אַ לאַנגער און אַ שווערער, ווי פֿון רובֿ

ניצול-געוואָרענע, וואָס האָבן מיט דער מאַסן-עליה געשטראָמט אין לאַנד אַרײַן.

— „לחם לאכול ובגד ללבוש“! — האָט מיכאל באַרוך מיט זיך אָפּגעמאַכט.

דער באַגער פֿון די אַבֿות, באַננט דורך די אייניקלעך פֿון דער שאַרית-הפּליטה. אייגן ברויט איז אָבער אין לאַנד געווען זייער ווייניק, און נאָך שווערער איז געווען מיט „בגד ללבוש“, אַ העמד איז געווען אַ וויכטיקע זאַך. אמת, נישט ווייט אין דעם ראַיאָן וואַקסט בוימוואָל אויף די פֿעלדער, אָבער צו די ברעגן פֿון ניל קאָן מען נישט צוקומען, און בוימוואָל באַקומט מען נאָר געקויפֿט פֿאַר פֿרעמדע וואַליוטע — דאָלאַרן.

מיכאל האָט שוין אויף צו מאַרגנס פֿאַרשטאַנען, אַז צו מנוחה איז אויך נאָך ווייט. דאָס לאַנד איז געווען ערשט נאָך דער באַ-פֿרײַונג-מלחמה. „און ווער ווייס, וואָס ס'קאָן נאָך געשען?“...

ער האָט איבערגעלאָזט ווייב-און-קינד אין אַ לאַגער, „שער העליה“, און אַליין האָט ער זיך אַרויסגעכאַפט צו זען דאָס לאַנד. ער האָט געוויסט, אַז אין ישראל זײַנען פֿאַראַן צוויי טײַכן: דער ירדן און דער ירקון. אָבער צום ירדן, האָט מען אים געזאַגט, איז נישט פֿאַראַן קיין פֿרײַער צוטריט. דער טײַך ליגט האַרט בײַ דער גרענעץ און תּמיד קומען דאָרט פֿאַר שיסערײַען „צוליב עפעס אַ סיכסוך“ אָדער סתּם אַזוי אָן אַ פֿאַרוואַס. דער איינציקער טײַך, וואָס ליגט אין מיטן לאַנד, איז דער ירקון. דער ירקון איז געווען אין זײַן פֿולן גלאַנק. זײַנע קוואַלן קאַלערן זיך פֿון די בערג בײַ ראש-העין, לענגוויס דעם פֿלאַכלאַנד, און שלענגלען זיך דורך דעם צפֿון פֿון תּל-אַבֿיבֿ, ביז זיי פֿאַלן-אַרײַן אין מיטללענדישן ים.

איידער מיכאל איז צוגעקומען צום ירקון-ברעג האָט ער זיך פֿאַרגעשטעלט, אַז דער ירקון מוז זײַן אַזאַ טײַך ווי די ווייסל אין פּוילן אָדער ווי דער דניעפּער אין רוסלאַנד. אָבער אַז ער איז צוגע-קומען צו זײַנע ברעגעס, האָט ער דערזען אַ שמאַל וואַסערל, וואָס שפּיגלט אַפֿילו נישט אַפּ דאָס פּנים פֿון מענטשן...

אָזוי וואַנדערנדיק, איז אים געקומען אויפֿן געדאַנק, אַז אייגנט־ לעך האָט ער זיך אַרויסגעלאָזט אין וועג אַרײַן נישט צוליבן באַקע־ נען דאָס לאַנד, נאָר כדי צו געפֿינען אַן אייגענעם דאָך איבערן קאַפּ. ער איז געווען אַרעם און מיט זײַן גאַנץ ביסל פֿאַרמעגן וואַלט ער אַפֿילו פֿאַר קײן איין נאַכט נישט געווען געקענט באַצאָלן אין אַ האַטעל פֿאַר זיך און זײַן משפּחה. איבעריקנס, די האַטעלן האָבן אַזעלכע ווי ער אַפֿילו איבער דער שוועל נישט אַרײַנגעלאָזט. עס איז נאָך אַנגעגאַנגען אַ געײעג נאָך פֿאַרלאָזענע דירות אין יפֿו און אין די פֿאַרוואַרלאָזטע דערפֿער. אָבער דאָס מוזל האָט אים נישט צוגעשפּילט צו געפֿינען אַ ליטישע דירה. אומעטום איז ער געקומען צו שפּעט, פֿאַרשפּעטיקט. אין די לײמענע כאַטעס איז שוין אויפֿ־ געאַנגען אַ נײַ לעבן. נײַע מענטשן זײַנען אַרײַנגעקומען און אַנגע־ הויבן באַלעבן די חורבֿות.

מיכאל האָט אַרומגעוואַנדערט עטלעכע טעג און שוין געוואַלט צוריקפֿאַרן אינעם לאַגער אַרײַן און וואַרטן גלײַך מיט אַנדערע טויזנטער משפּחות אויפֿן גורל פֿון צוטיילן אַ דירה דורך דער סוכנות. אָבער גראַד אין דעם מאַמענט האָט ער באַמערקט פֿון ווייטנס אַ פֿאַרוואַרלאָזטע כאַטע. דאָס הײַזל איז געשטאַנען נישט ווייט פֿון פֿביש, קוים עטלעכע צענדלינג מעטער פֿונעם ירקון־ ברעג. אַרום איז עס געווען באַוואַקסן מיט הויכע גראַזן, דערנער און בײַמלעך מיט ווילדע יאַגדעס.

ווען מיכאל איז אַראָפּ פֿון שאַסי צום הײַזל צו, האָט ער זיך ראַפּטעם צוריקגעקערט. צווישן די קוסטעס האָט זיך עפּעס באַוועגט. ער האָט געמײַנט: אַ שלאַנג. איז ער פּאַמעלעך, פּאַמעלעך צוגעגאַנג־ גען, און דערזען, אַז דאָס זײַנען גאַר די שפּרינגענדיקע — לטאַה רופֿט מען זײ. זײ זײַנען דאָ אַ סך און נאָך זײער היימישקײט מיטן מענטשן זאָגן זײ גאַר נישט אַן קײן שלעכטס.

ער איז צוגעגאַנגען און אַרײַנגעקוקט איבערווייניק; אַ גרויסע שטוב איז געשטאַנען פּוסט. דורך אַ צעבראַכענער שויב האָט ער אַרײַנגעשטעקט דעם קאַפּ. פֿון איבערווייניק איז נישט געווען צו זען.

נישט קיין איבערבליבעכץ פֿון מעבל, נישט קיין ריח פֿון בהמות. עס איז אים געווען שווער צו אנטשיידן, וואָס דאָס איז געווען — אַ שטוב אָדער אַ שטאַל.

אַבער ווי נאָר מיכאל האָט אַרויסגענומען דעם קאַפּ פֿון אינע־ווייניק, איז אים ווידער באַפֿאַלן עפעס אַ זעלטענע פֿרייד. די לוסט צו געפֿינען אַן אייגן ווינקל האָט אים אין גאַנצן באַהערשט. ער האָט זיך אַרומגעקוקט, צי קיינער זעט נישט, ווי איינער וואָס האָט נאָר וואָס געפֿונען אַ זעלטענע מציאה.

ווען ער איז שוין צוריק געשטאַנען אויפֿן שאַסיי, האָט ער זיך געמאַכט אַ סימן, ווי עס קוקט־אויס דער וועג אין דער געגנט און וווּ די בריק געפֿינט זיך. זינע פֿיס, האָט ער דערפֿילט, זינען געוואָרן גרינג ווי ביי אַ פֿויגל, וואָס אַט היפּערט ער און באַלד וועט ער זיך אויפֿהייבן און אַ פֿלי טאָן אַרויסצונעמען זינע פֿייגעלעך און זיי אַריבערפֿירן אין אַ נייער נעסט.

מיט עטלעכע טעג שפעטער, ווען די דורכפֿאַרערס פֿון יענער געגנט זינען פֿאַרבנגעפֿאַרן פֿאַרן הניזל, האָבן זיי פּלוצעם באַמערקט, ווי אויפֿן דאָך הענגען שנירלעך וויסע קינדערוועש און פֿאַרהענגלעך זינען אַנגעהאַנגען ביי די פֿענצטערלעך. אַ גוטמוטיקער שמייכל האָט די מענטשן באַהערשט:

— נאָ, זעט, מען וויינט שוין דאָ אויכעט!

„לחם לאכול ובגד ללבוש“... — האָבן מיכאלס ליפּן געשעפּ־טשעט יעדן פֿרימאַרגן ווען ער איז געלאָפֿן זוכן אַרבעט. און צום סוף פֿון דער ערשטער וואָך האָט ער געפֿונען אַרבעט אין דער ירושלמי־פֿאַבריק. נישט וויינט פֿון יענעם אָרט.

נאָך צוויי יאָר אַפּוויינען אין דער כאַטע איז אַבער געקומען אַ מענטש מיט אַ טעקע. געמאַכט דעם אַינדרוק, ווי ער וואַלט געווען אַ זיטיקער, אַ פֿאַרבלאַנדזשעטער. ער האָט זיך נישט פֿאַרגעשטעלט און גלייך גענומען אויספֿרעגן:

— אַינער נאָמען?

— וועגן וואָס דאַרפֿט איר דאָס וויסן?

— מען דאַרף דאָס וויסן.

— ווער?

— דער אַפּוטרופּוס.

די נניע עולה האָט בשׁוּם אױפֿן נישט געקענט נאַכזאָגן דאָס וואָרט אַפּוטרופּוס און האָט נישט געוויסט וואָס דאָס מיינט. זי האָט אָבער געוויסט, אַז קיין שׁוּם שׁכּן אין דער געגנט האָט זיך נישט אינטערעסירט צו וויסן זייער נאָמען. אַ מינוט האָט זי נאַכגעטראַכט און עפעס אַ צופֿרידנקייט האָט איר באַהערשט, און זי האָט הויך און דײַטלעך געענטפֿערט:

— באַרוך.

און דער מאַן מיט דער טעקע האָט גענוי פֿאַרשריבן: פֿינף נפֿשות, צווישן זיי דרײַ קינדער.

*

אַז די נאַכט איז צוגעפֿאַלן, האָבן אַרום און אַרום אױפֿגעבליצט עלעקטרישע לעמפלעך, נאָר אין דער אַ כאַטע האָט געצאַנקט אַ נאַפֿטלעמפל. טייל מאָל האָט מען דאָס לעמפל אױך געמוזט פֿאַר-לעשן, ווייל די מיקן, וואָס ראַיען אַרום בײַם ירקון-ברעג, האָבן גענומען אַרײַנדרינגען דורך די שפּאַלטן פֿון טיר און ווענט.

דער זומער איז געווען אַ הייסער און די חמסינען האָבן אויס-געטריקנט די ערד. אויף טריט און שריט איז די ערד געווען גע-שפּאַלטן, ווי זי וואָלט טויזנטער מײַלער געהאַלטן גרייט, אָפֿן נאָך אַ ביסל טוי פֿון הימל אָדער וואָסער פֿון דער ערד. עס האָט זיך געקענט אויסדאַכטן, ווי די דאַרשטיקע ערד גיט זיך אַ נדר צו זײַן נישט מער אַזאַ נאַר און לאָזן אָפֿלױפֿן פֿון זיך די רעגן-וואַסערן. דאָס מאָל, אַז די רעגנס וועלן קומען און דער הימל וועט בשׁפֿע געבן רעגן, וועט זי טרינקען און טרינקען... אָבער צו ווינטער איז נאָך געווען גענוג לאַנג און קיין קיל ווינטל אָדער וואַלקנדל האָט זיך אױפֿן הימל נישט באַוויזן.

איין מאָל, ווען מיכאל איז אַהיימגעקומען פֿון דער אַרבעט,

האָט ער קלאַרען, זיין פֿרוי, געטראָפֿן עפעס נישט מיט אלעמען. זי האָט זיך אַרומגעדרייט איבער דער שטוב אַ שטילע, אַ פֿאַר-טראַכטע, עפעס ווי זי וואָלט פֿאַרבאָרגן אַ סוד.

מיכאל פֿלעגט קומען שפעט פֿון דער אַרבעט. ער פֿלעגט אַוועק-גיין מיט זונאוויפֿגאַנג און אַרבעטן איבער-שעהען. סוף-סוף האָט ער דאָך געוואָלט צו עפעס צוקומען. זיין חלום איז געווען איבערצולאָזן די אַרבעט אין פֿאַבריק ביי דער וועבשטול און זיך נעמען צו תכלית-זאָכן. עס האָט אים געצויגן צו פֿעלדאַרבעט. ער האָט געזען, ווי אַרום דער כאַטע שפּראַצן-אויס ווינטערצינט פֿריש גרינע, זאַפֿ-טיקע גראָזן און האָט פֿאַרשטאַנען, אַז די ערד פֿאַרלאַנגט נאָר אין זאָך: וואַסער. זון און ליכט האָט זי גענוג, נאָר פֿאַרן ביסל וואַסער איז זי אין שטאַנד אונטערטעניק זיך צו פֿאַרקויפֿן צום מענטשן. ער האָט געחלומט וועגן אַן אייגענעם פּרדס אָדער ווינגאַרטן. אָבער קיין מאָל האָט ער דאָס פֿאַר זיין פֿרוי נישט דערציילט און אָפֿילו נישט געגעבן אַנצוהערן וועגן דעם. זי איז געווען אַ שטאַ-טישע און קיין מאָל נישט געזען ווי אַ פֿלאַנץ ווערט געבוירן אויף דער נאַטור. ער אָבער איז אויסגעוואַקסן אויף די לאַנקעס פֿון אַ ייִדיש שטעטל און געהאַט אַ זיידן אַ ייִדישן דזשעדזשיק.¹

— וואָס איז דיר, קלאַראַ? — האָט ער זיך געפֿרעגט מיט ווייכקייט.

— גאָר נישט.

ער האָט זי תמיד באַווונדערט. ער אַליין, אַז עס איז אים עפעס שווער אָנגעקומען, פֿלעגט ער ריידן ביטערע ווערטער אויף וועמען עס האָט זיך נאָר געלאָזט: אויף די פֿירערס פֿון דער מדינה, אויף סתם קהלס פֿאַרזאָרגערס. טייל מאָל פֿלעגט ער אָפֿילו אונ-טערצייען אַ חשבון, אַז ער האָט זיך אָפּגענאַרט מיטן שידוך פֿון קומען אין דער ייִדישער מדינה. אָבער זי, זיין קלאַראַ, פֿון איר

¹ פּריץ, ערד-אייגנטומער.

מויל האָט ער נאָך קיין קרעכץ נישט געהערט און נישט קיין שלעכט וואָרט אויפֿן לאַנד אָדער אירע מענטשן.
— זאָג, וואָס איז מיט דיר, קלאַרע? עפעס ביסטו דאָך אין גאַנצן פֿאַרענדערט?

ער האָט זיך אומגעקוקט. די קינדער זענען אויף די גאַרעס געלעגן אין אַ זיסן שלאָף. תמיד האָבן אים די שלאָפֿנדיקע קינדער אַנגעפֿולט מיט פֿרייד. ער האָט געפֿילט אין זיך גענוג כוח צו זען זייער שפּיזער.

— נו, זאָג שוין.

— עפעס אַן אַראַבער האָט מיך הײַנט איבערגעשראַקן.

— אַן אַראַבער?! ווי קומט דאָ אַן אַראַבער אין דער געגנט?
קלאַרע איז אַ מינוט געבליבן שטיל און באַלד האָט זי גענומען דערציילן:

— ער איז געווען אַן אַלטער, אין אַזאַ הולך ווי מיזעט די אַפּגעריסענע פּאַסטעכער. ער איז אַרײַנגעקומען אין שטוב שטיל, געעפֿנט די טיר און זיך אַרומגעקוקט אין אַלע ווינקעלעך, ווי ער וואַלט דאָ עפעס געהאַט באַהאַלטן. דערנאָך האָט ער אַנגעהויבן ריידן הויך און מיר דאַכט, אַז ער האָט עטלעכע מאָל דערמאָנט אַללאַ... שפּעטער האָט ער מיר געוויזן מיט סימנים, איך זאָל מיט אים אַרויסגיין אין דרויסן. ער האָט ווידער עפעס גערעדט און, ווען ער האָט געזען, אַז איך פֿאַרשטיי אים נישט, האָט ער אַפּגע־בראַכן אַ גרויסע צווינג און מיר געוויזן מיט איר אפֿשר צוויי מעטער העכער איבערן דאָך, דערבײַ האָט ער געקוקט דאָ אין דער זעט פֿון ירקון, דאָ צו דער באַנגליניע, און איך האָב בשום אופֿן נישט געקענט דערגיין פֿון זענען רייד וואָס ער מיינט, דעם טײַך אָדער די לויפֿנדיקע באַן...

— דאָס איז אַליץ? — האָט מיכאל געפֿרעגט, וועלנדיק צו נישט מאַכן קלאַראַס שווערע רעיונות — און אַליין זענען אים איבערן לייב געלאָפֿן שרעק־פֿליטערלעך, ווי מוראַשקעס אונטער דער הויט.

— און ווי אזוי ביסטו פֿון אים פטור געוואָרן?
 — ער איז אַליין אַוועק און נאָר געוויזן מיטן שטעקן, ווי ער
 וואָלט זאָגן, אַז ער וועט זיך נאָך דאָ אומקערן.
 — אַלע חלומען זיי זיך נאָר פֿון צוריקקערן. אָבער זיי ווילן
 נישט קומען מיט פֿרידן, נאָר מיט קריג און מיט גרייטע זעק,
 אַנצורויבן ייִדיש פֿאַרמעגן, ווי זיי האָבן — דערציילט מען —
 פֿון סאַלעמע מאַרשירט קיין תּל־אָבֿיבֿ און אויפֿן וועג געליטן אַ
 וויסטע מפּלה. אַפֿשר איז דאָס טאַקע געווען דער באַלעבאַס פֿון
 דער כאַטע?
 — ווער ווייס אים? ער האָט נאָר באַוויזן מיט די פֿינגער,
 פֿיר מאָל זיי צוזאַמענגעלייגט און צוריקגעפֿנט, און איך האָב
 פֿאַרשטאַנען ווי ער וואָלט זאָגן, אַז די כאַטע איז שוין אַלט פֿער־
 ציק יאָר.
 — אַלע פּלוידערן זיי, וואָס נאָר עס קומט זיי אין מויל אַרײַן.
 פֿאַרגעס אין אים ווי דו האָסט זיך שוין אויסגעלערנט בײַ טאַג
 צו פֿאַרגעסן אין דעם וואַיען פֿון די שאַקאַלן בײַ נאַכט...
 תּל־אָבֿיבֿ

יעקב פּרידמאַן

אַ ליד וועגן כעלעמער מלמד. בית־מכס¹ און שבת שירה²...

צעוויקלט דער כעלעמער מלמד זײַן פֿאַטשיילע מיט אַ ציטערדיקער
 האַנט,

נעמט־אַרויס דאָס טאַבאַק־פּושקעלע און טוט אַ שמעק.

¹ צאַלאַמט. — ² צווישן די פֿאַרשיידענע שבתים, וועלכע ווערן אַנגערופן
 מיט ספּעציעלע נעמען, איז שבת שירה, וואָס פֿאַלט־אויס אין שבת, ווען מיליענט
 די סדרה בשלח, פֿאַרבונדן מיטן מנהג פֿון שיטן פֿאַר די פּייגעלעך קאַשע (ווען
 אין אייראָפּע איז ווינטער און די ערד ס׳רוב באַדעקט מיט שניי).

דערנאָך ווישט ער אויס די שפּאַקולן און שפּאַנט
פֿון שיף אַראָפּ אויפֿן חיפּהר ברעג.

סקאַצל קומט... און צווישן יידישע זעק און פעק,
לייגט דער כעלעמער מלמד אויך זיין קלומיק אַנידער:
— מען זאָגט, אַ יידישער שררה קומט צום ברעג
דורכצוקוקן די פעק פֿון שוועסטער און ברידער...

מילא, מסתם דאַרף זיין אַזוי, מן הסתם.
און אַט טאַקע גענענט דער יידישער שררה:
— נו, ר' יוד, וואָס אַ שטייגער איז בני אַיך אין זאַק פֿאַראַן? —
פֿרעגט ער מיט אַ ניגון פֿון גמרא.

— כל טוב — זאָגט דער כעלעמער מיט שטילער פֿרייד,
די אויגן עניוּתדיק אַראָפּגעלאָזטע;
— פֿירן פֿיר איך אַ פּראָסטע שטינג,
אַ פּראָסטע שטינג מיט פֿייגל פּראָסטע.

— עס דאַרף זיין — לאַכט דער שררה — אַ פֿויגל מיט אַ סווישטש.
ער צעבינדט דעם זאַק מיט פֿאַרשנדיקע אויגן.
אין זאַק — אַ שטינג, און אין איר — יום־טובֿדיק געפיפּס:
פֿייגל האַפּסלען ווי אויף בימערדיקע צווינגן...

איצט עפֿנט דער שררה די אויגן פֿאַרגאַפּט:
— פֿעטער, מאַי קאַ משמע לן די פֿייגל?
— איך, — זאָגט דער כעלעמער — האָב פֿון כעלעם זיי געבראַכט,
זיי זינען טאַקע כעלעמער, די פֿייגל.

די מעשה איז פשוט, ווילט איר? האַרכט:
(פלאַ פּלאים די יצירה...)
— אַ טאַג איידער איך האָב קיין ארץ פֿון כעלעם זיך געלאָזט,
איז גראַד אויסגעפֿאַלן שבת שירה.

איך שטיי מיר אויף מײַן גאַניק אין מיטן מאַרק...
 דער ייִדישער מאַרק, נאָר אָן ייִדן... טאַטע!
 מיט אַ מאָל זע איך, פֿונעם ווייסן באַרג
 פֿליען פֿייגעלעך אַ טשאַטע...

פֿייגל, פֿייגל, טאַטע, אוי...
 און איך פֿרעג אײַך, רבותי, אַ קשיא:
 אַז ייִדישע קינדער טיילן נישט מער אין שניי
 שבת שירה פֿאַר פֿייגעלעך קיין קאַשע,

אַז ייִדישע קינדער זײַנען אין כעלעם מער ניטאָ.
 וואָס וועלן פֿייגל טאָן אָן ייִדישע קינדער?...
 נו... האָב איך געטאָן, וואָס איך האָב געטאָן... נו,
 האָ, איר פֿאַרשטייט שוין אַצינדער?...

דער ייִדישער שררה עפֿנט די אויגן, ווי אַ פֿראַסטער ייד,
 און דער כעלעמער עפֿנט די שטינגן;
 פֿליט, פֿייגעלעך, צו ייִדישע קינדער פֿליט!...

און די פֿייגל האָבן געפֿאַלגט און געפֿלויגן...

און דער כעלעמער מלמד האָט געזען, דורך די שפּאַקולן געזען,
 ווי דער שררה האָט געווישט זיך די אויגן...

מענדל מאָן

אין שאַטן פֿון וויינישטאַק

— 1 —

אַן אָפּגעריסענער אומבאַקאַנטער געשריי האָט נאַכט נאָך נאַכט, אין דער זעלביקער שעה, אַ זעג געטאַן אין די טרוקענע מאַראַנאַן-בלעטער. דערנאָך פֿלעגט שטיל ווערן. און אין דער נאַכטשטיל-קייט האָט מען געהערט דאָס שטעפֿן פֿון אַ גריל, אַ ווייטע וואָר-קערני פֿון אַ טורקלטיוב און אַ צישערני פֿון אַ נאַכטשלאַנג, וואָס האָט אָנגעפֿולט דעם חלל מיט אָנגסט.

אין אַזאַ נאַכט-שעה איז סלאַווע אַראָפּ פֿון געלעגער און געבליבן שטיין ביים אַראַבישן פֿענצטער. זי האָט זיך אָנגעלענט בני די אייזערנע קראַטעס און געלאָזט פֿאַלן אויף איר פנים דאָס מאַטע זילבערנע ליכט פֿון דער לבנה.

דער קאַקטוס-גדר אַרום הויז האָט אין דער לבנה-נאַכט אויפֿ-געלעבט. ס'האַט אויסגעזען, אַז די סאַברעס זינען מענטשישע שאַטנס, וואָס האָבן ניט באַוויזן מיטצולויפֿן מיט זייערע בעלי-בתים אין דער גרויסער בהלה. איצט וואָגלען זיי אין די נעכט, ווי זיי וואַלטן געזוכט אַ תיקון, און שאַטענען-אויס אַן אימהדיקע בענקעניש.

ווען די פֿולע לבנה איז אויפֿגעגאַנגען אין איר לויטערסטן ליכט, האָט סלאַווע געזען ווי אָנצאַליקע סאַברע-נאָדלען טוען אַ פֿינקל מיט אַ דין-שפּיזיקן זילבער-פֿלעמל. דאָס ליכט פֿון דער לבנה האָט אויפֿגעוועקט דעם פֿאַרוויסטן און גוססדיקן אַראַבישן פּרדס צום נאַכטישן לעבן און די סאַברע-שאַטנס זינען פֿאַרצערט געוואָרן פֿון דעם לבנה-ליכט.

סלאַווע האָט דערזען, אַז דער גרוי קלעטערנדיקער צווינג, וואָס האָט געוויגט זיך צווישן די סאַברע-בלעטער, אַ צעשפּאַל-

טענער, מיט פֿאַרקראַמפֿטע ריטלעך, עפֿנט פֿולע און אָנגעגאַסענע קנאַספֿן.

דער נאַקעטער צווייג איז געלעגן אויף די סאַברעס אַ גאַנצן ווינטער איינגעדאַרט און פֿאַרקוואַרט. דער קלעטערפֿלאַנץ האָט ניט געקאַנט פֿון זיין גורל אַנטלויפֿן. זינע ניי־אויפֿגעשפּראַצטע פֿריי־לינג־צווייגעלעך זינען געבליבן הענגען אין חלל, געזוכט אַן אַנ־שפּאַר פֿאַר זיך און תּמיד אָנגעטראַפֿן אויף שטעכלקעס.

— 2 —

ס'זינען געקומען די פֿרילינגטעג, און אַז דער גרינער אויס־שפּראַך פֿונעם קלעטערפֿלאַנץ האָט זיך געעפֿנט, האָט סלאַווע דער־קענט, אַז דאָס איז אַ ווייניגשטאַק.

סלאַווע איז געלעגן איינגעגראָבן מיטן פנים צום אויפֿגייענ־דיקן בייט. זי האָט געפֿעלעט¹, באַוואַסערט דעם יונגן גריין, וואָס האָט געלויכטן מיט מילדקייט. דערנאָך איז זי געבליבן לאַנג בנים פֿאַרקראַטעוועטן פֿענצטער פֿון דעם אַראַבישן חדר. דאָס נאַכטליכט האָט אָנגעגאַסן אירע אויגן־אַפּלען מיט אַ שטראַליקער פֿינכטקייט, ווי זיי וואַלטן באַלעבט געוואָרן פֿון נאַכטטוי. ווען אַ פֿאַרקראַ־טעוועטער ליכטפּאַס איז געפֿאַלן אין חדרל און באַלויכטן דאָס פנים פֿון קינד, האָט זי געזען ווי איר פֿינפֿיאַריק יינגעלע נעמט אויף זיך אַרויף דעם טאַטנס הויט, ווי דאָס יינגלשע גופֿל ווערט אַלץ מער איינגעשרומפֿן, זיין פּלייצקעלע איינגעבויענער, ווי די אַרויסשטאַרנדיקע צוויי פֿעדערשטע ציינדלעך האָבן אונטערגעהויבן די אייבערשטע קינדערשע ליפּ און אַרויפֿגעצויגן אויפֿן קינדס פּנימל אַ פֿאַרגליווערט געלעכטערל.

— 3 —

אין אַ גרויליקער רגע צווישן טויט און לעבן, ערגעץ ביי די שליימיקע ברעגן פֿון טינד האַרין, אין אַ האַרבסטיקן טאַרפֿזומפּ

¹ אַרויסגעריסן די ווילדע גראַזן.

האַט דאָס געיאָגטע ייִדישע מיידל סלאַווע צום ערשטן מאָל דער-
פֿילט נעבן זיך דעם אַטעם פֿון נאָך אַ געיאָגטן מענטשן. דאָס
געביל פֿון הינט און די שטיוולטריט פֿון פּויערים אין די צעפּליו-
כעטע וועגן האָבן זיי צונויפֿגעקאַרטשעט און פֿאַרקלאַמערט ליב
צו ליב, אַטעם צו אַטעם. זי האָט אין שײַן פֿון דער אויפֿגענדיקער
לִבְנָה מיט אַ מאָל דערזען דעם הינקעדיקן מיטן פנים פֿון אַ יאַריד-
לִצֵל. ערשט שפּעטער האָט זי אַרויסגעפֿילט דעם קאַלטן שוידער
פֿון דער פֿאַרפּישוּפֿטער רגע. קוּניעס אויגן האָבן זיך זינט יענער
נאַכט אַנגעגאַסן מיט אַ מאָט פֿייערל. ער האָט ווי אַן אינגעשרומ-
פענער נאַכטשאַטן, אומבאַמערקט פֿאַר אַ מענטשיש אויג, געוואָגלט
איבער כּוּטאַרן און דערפֿער, געבראַכט פֿאַר סלאַווען שפּייז און
געראַטעוועט זי אין פּלערליי סכּנות.

אינעם נייעם לאַנד איז קוּניע געוואָרן אינגעטריקנטער. דער
שמייכל פֿון זיין פּוּיגל-פנים איז געווען מיד, די אויגן-ווינקלען
— גערונצלט, זינע טריט — שטיל, ווי ער וואָלט אויף די שפּיצן
פֿינגער געטראָטן. זינע גוטע אויגן האָבן אויף יעדן איינעם גע-
קוקט מיטן רחמנות-געבעט פֿון אַ גאַטס-געשטראַפֿטער באַשע-
פֿעניש.

— 4 —

קיינער האָט ניט געוואָסט די געשיכטע פֿון דעם וויינישטאַק
נעבן סלאַוועס פֿענצטער. און ווער האָט דען געקאַנט די געשיכטע
דערציילן, אַז די פֿריערדיקע תּושבֿים, די אַראַבערס, זינען אין
אין נאַכט נעלם געוואָרן? זיי זינען אַוועק און מיטגעטראָגן אין
ווייטן מדבר אַרײַן די קלוגע רייד פֿון זייערע אַלטיטשקע בנים
קלייבן די שיקמה-פּירות².

סלאַווע האָט באַנומען דעם צער פֿון וויינישטאַק, זי האָט געזען,
ווי זינע אויפֿשפּראַצנדיקע בלעטער, ערגעץ בנים שפּיץ פֿון אייני-

² שיקמה — פּאַרדאַרבענער פּינגבנים.

געטריקנטן צווייג, ווערן צעפליקט פֿון די נאָדלען איידער נאָך זיי גייען-אויף אין זייער פֿולער בלעטערדיקער גרייס.

קיינער האָט ניט געוויסט די געשיכטע פֿון סלאָווען, דעם ייִדישן מיידל פֿון וואַלין, און ניט די מעשה פֿון דעם סעדעריונג און יאָריד-גייער קוניע. ווער האָט דען געקאָנט דערציילן, וואָס איז געשען יענע נאַכט ביים האַרין. קיינער איז ניט געבליבן פֿון יענע וואַלדיידן, און די נאָענטסטע שכנים פֿונעם פֿאַרלאָזענעם אַראָ-בישן געסעלע זינען יידן פֿון תּימן.

קאָן אַ בוים פֿאַרנעמען דעם צער פֿון מענטש, אַזוי ווי דער מענטש באַנעמט דעם צער פֿון בוים? האָט דער ווינשטאַק ניט געפֿילט דעם וואַרעמען גלעט פֿון סלאָוועס ציטערדיק-ווינצע פֿיג-גער?

אַזוי צי אַזוי, עס האָט זיך אָנגעהויבן קניפֿן די שותפֿותדיקע גורלדיקייט פֿון מענטש און בוים.

אין די פֿאַרנאַכטן האָט זיך קוניע אַרויסגעשאַרט פֿון שטוב מיט זיין שטיל הינקענדיק גענגל און איז אַוועק היטן די פֿעלדער פֿון אַזור, וווּ ער איז געווען אַ נאַכט-שומר. סלאָווע האָט געזען ווי קוניעס שאַטן פּויעט איבערן זאַמדיקן וועגל און ווערט נעלם אין די גראָזן פֿון די ברויבע פֿעלדער.

אין דעם לאַנד זינען די פֿאַרנאַכטן קורצע, זיי דויערן גע-ציילטע רגעס. דער ציפרעס-שאַטן ווערט אויסגעצויגענער, דורכ-זעוודיקער ווי בלוייער פֿעלדשפינוועבס. דער סיקאַמאַר³ שענקט-אַוועק זינע שאַטנס די ווינטע פֿעלדער, זיי גייען אַוועק פֿון בוים צו די האַריזאָנטן אָנצוהייבן זייער נאַכטלעכן.

— 5 —

אין די פֿאַרנאַכטן זיצט אויף זיין שוועל דער ייד פֿון תּימן, גמליאל, זינע אויגן זינען מילד ווי די בלויע ווינטן פֿון הרי

³ פינגנבוים.

יהודה. מיט זיין ניגון פישופֿט ער אויס די גרויסע זאמדפֿלאַכן פֿון תימנער מידבריות, די אַנשאַטנדיקע פֿליינען, געקארבטע פֿון הייסע ווינטן, אויסגעשטעפטע פֿון דאַרשטיקע פֿייגל, וואָס קלייבן פֿאַר- באַרגענע טויטראַפֿנס. דער מידבר גענענט צו אים מיטן ריח פֿון טרוקענע זאמדגעוויקסן, מיטן געזאַנג פֿון רויטן זאמדשטויב. גמליאל זינגט דאָס ליד פֿון מידבר-יאָרן, וואָס קיניגט אין דער וויסטעניש און דאָס פֿינער קאַן אים גיט פֿאַרברענען. די ווינטן קאַנען אים גיט אַרויסרייסן. מידבר-פֿייגל מנידן אים אויס. מידע דורכגייערס רוען גיט אין זיין איינגעקוואַרטן שאַטן, וואָס זעט- אויס ווי אַ פֿאַרקוילטער בלייך, און זינע האַלאַוועשקעס טליען נאָך מיט אַ בלוי קאַלטן שימער. נאָר דער שענסטער פֿויגל פֿון דער וויסטעניש, מיט צעפֿעכערטע פֿליגל פֿון הימלישע פֿאַרבן זינגט דאָ אויס אין די קילע פֿאַרטאַגן דאָס ווונדערלעכע ליד וועגן מידבר- דאַרן, וואָס זינע צווינגן וועלן נאָך אַ מאַל אויפֿגיין מיט שאַטן, מיט קילקייט און גרין געזעטיקטע גן-עדן-פֿירות.

די יונגע זעהן קען דאָס ליד פֿון טאַטן. זי האָט עס נאָך גע- הערט פֿון אירע זיידעס. זי זינגט נאָר דעם ניגון. אָפֿט דוכט זיך איר, אַז זי איז עס דער דאַרן פֿון מדבר. און טייל מאַל מיינט זי, אַז זי איז עס דער שיינער מדבר-פֿויגל. ווער קאַן דען באַ- שיידן די רעטעניש פֿון אַ יונג תימנער מיידל?

סלאַווע קען דעם ניגון פֿון שכן גמליאל. זי הערט זיך אַז אין די טענער. אָפֿט גיסט ער זיך מיט אַ היימישער האַרציקייט און בענקעניש, ווי דעם טאַטנס אַ תֿפֿילה. דעמאָלט פֿילט זי דעם פֿאַטערס מילדע אויגן נעבן זיך. זי דערזעט די וואַלינער היים, דעם גרינעם שינדלדאַך, דעם פֿלעמלדיקן צאַפל פֿון ליכטלעך אויף ווייסע טישן.

אָפֿט ווערט גמליאלס ניגון איבערגעריסן דורך אַ האַלדן- כאַרכל, ווי עס וואַלטן ערגעץ זיך אַ שאַט געטאַן טרוקענע צווינג- לעך. אַ פֿלוצעמדיקער איבעררייס פֿון קלאַנג, ווי אַ טריקעניש וואַלט פֿאַרשאַסן די קעל — און דערנאָך גיט דער ניגון אַ פֿלייך, ווי

אויפגעבונדענע ריטשקעלעך, וואָס צעלויפֿן זיך אין פֿריילעכן גע-
שפרודל, און זעהס קולכל זילבערט זיך לאַנג-לאַנג אין די
פֿאַרנאַכטן.

— 6 —

אַזוי ווי דער ווינשטאַק האָט ניט געקאַנט אַוועק פֿון זיין
גורל, ניט געקאַנט זיך אַפּרעסן פֿון די וואַרצלען, און געזען ווי
סאַברעס צעשפּרייטן זייערע שטעכיקע קעפּ און פֿאַרקניפּן זינע
צווינגלעך, אַזוי האָט אויך סלאַווע ניט געקאַנט אַוועק פֿון יענעם
האַרבסטקן האַרין-ברעג. דער מאַכיקער ריח, דער צווינגל-געשאַרד
פֿון יענע רגעס, ווען זי האָט אַ דערוואַכטע דערזען דאָס מיאוסע
פנים פֿון קוניען, איז אַרײַן אין אירע טיפֿענישן, ווי די סאַברע-
שטעכלקעס דרינגען-אַרײַן אין צווינגללייב פֿון גוססדיקן ווינשטאַק.
ווער האָט פֿאַרפֿלאַנצט אַ ווינשטאַק צווישן שטעכיקע דערנער
אויף אייביקן געשפּאַט? וועלכער ווינט האָט דאָס פֿאַרטראַגן אַ
טרויב-קערנדל צופֿוסנס פֿון אַ קאַקטוס-גדר?

אַפֿשר האָט אַ מידער קעמל-רײַטער אין חמסיניקן⁴ שטויב
געזוכט אַ שאַטן בני די קאַקטוסן, און פֿון זיין מאַלצײַט איז אַ
קערנדל אַראַפּגעפֿאַלן אויף דעם אַנגעהויפֿטן סאַברע-באַדן?

אַפֿשר האָבן צעקריגטע שכנים אַ גדר פֿאַרזעצט מיט שטע-
כיקייטן און אַפּגעטיילט איין נחלה פֿון דער צווייטער, און דער
ווינשטאַק איז געוואָרן פֿאַרפֿלאַנצט און פֿאַרזערט אין קאַלט-
גריניקן, שטעכיקן אַטעם פֿון סאַברעס?

און וועלכער גורל האָט דאָס צונויפֿגעפֿירט די טאַכטער פֿון
זווילער וואַלד-סוחר מיט קוניען, דעם וואַלינער יאַריד-גייער?

איבער די פֿעלדער פֿון אַזור האָט אין די נעכט געוואַגלט דער
אַינגעפֿאַלענער שאַטן פֿון קוניען. אַזוי ווי אַ קליין נאַכט-גע-
שפּענסטל האָט ער געהיפּט איבער די ירקות-גערטנער, בעלם גע-

⁴ ישראל-היץ, הייסער מדבר-ווינט. (חמסין).

וואָרן צווישן די געדיכטע ציפּרעסן און געקנוילט זיך ווי אַ אָפּ-געבראַכענער צווערגקוסט אין ביזן ווינט.

דאָס זיתים-וועלדל האָט אין דער נאַכט געאַטעמט מיט זיל-בערדיקער שלווה. די געבויגענע אַלטע איילבערט-שטאַמען, די אויסגעקרימטע, פֿאַרקראַמפֿטע אין ביימערישן ווייטיק פֿון טראָגן אויף זיך דעם יאָך פֿון יאָרן און דעם יאָך פֿון די פירות, זינגען געווען גוט צום אַרעמען מענטשישן שאַטן. זיי האָבן אים אַרײַנגענומען אין זיך, ווי ער וואָלט געווען גיט דער שאַטן פֿון אַ מענטש, נאָר דער שאַטן פֿון אַ לאַנג שוין אויסגעהאַקטן איילבערט, וואָס איז נאָך לאַנגע וואַגלענישן צוריקגעקומען אין זיתים-וועלדל אַרײַן. און קוניע האָט ליב באַקומען די דאַזיקע ביימער. ער איז צוגעפֿאַלן צו די קנאַכיקע שטאַמען, אויסגעדרייטע, צעלאַמעטע, צעמאַרשטשעטע, ווי לײַבער פֿון זקנים, און האָט איינגעאַטעמט אין זיך דעם גוטן און קילן אַטעם. געטראַכט האָט ער, אַז די ביימער זינגען גוטע; זייערע וואַרצלען און צווינגן גיבן אַלץ אַוועק פֿון זיך; זיי גיסן-אָן די פירות מיט ערדישע זאַפֿטן; זיי צירן זיך ניט; זיי שענקען-אַוועק דעם מענטש יעדער טראָפּן, וואָס שטראַמט אין זייערע ביימערישע אַדערן, און בלייבן דערפֿאַר אַליין אַרעם און פֿאַרצערט.

— 7 —

קוניע האָט אין די וואַלינער זומערן געלעבט אין די גרויסע סעדער אַרום האַשטש און מעזשיריטש. געדונגען האָבן אים די סאַדאַווינקעס פֿאַר אַ שומר. ער פֿלעגט ליגן אין די שטרויבוידעס אַ פֿאַרשיכורטער פֿון עפֿל-ריח און פֿון דער צווינגיקער געדיכט-טעניש פֿלעגט זיך הערן זײַן שאַרף-פּישטשענדיקע שטים ווי פֿון אַ נאַכט-שדל. אַ ווינט געלעכטער פֿון דאַרפֿשיקסעס בײַ די אַמבאַרן און קלוניעס⁵ פֿלעגט זיך אַ קאַליער⁶ טאָן, גלייך ווי ערגעץ בניים סוף

⁵ תבואה-שפּיטלערס און שטאַלן. — ⁶ זיך קינקלען.

פֿון סאָד וואָלט מען אָפּגעטרייסלט אַ בוים מיט לבנהדיקע עפּל. אין די ווינטערטעג פֿלעגט ער פֿאַרן אויף וואָלינער יאָרידן מיט פֿערד־סוחרים און קצבֿים. זיי האָבן אים מיטגענומען פֿון פֿריילעכקייט וועגן.

גוט און מילד איז קוּניע געווען צו סלאָווען. ער האָט תּפֿילה געטאָן צו אַ גאָט, וואָס ער האָט אים קיין מאָל ניט געקענט און ניט געהערט וועגן זײַן באַרעמהאַרציקייט. צו אַ גאָט וואָס קוקט־אַרויס דורך אַלע מענטשישע אויגן, אָז ער זאָל אַוועקנעמען דעם טרויער פֿון סלאָוועס האַרץ, אָז ער זאָל צעטרײַבן די באַטריבטקייט אירע, ווי ער צעטרײַבט ביזעזע כּמאַרעס איבער די מירמלנע ווינטן פֿון דעם נײַעם לאַנד.

סלאָוועס טרויער האָט אָבער קיינער ניט געקאַנט צעטרײַבן. אירע טיף אַרײַנגעזעצטע שוואַרצע אויגן האָבן ניט דורכגעשניטן די בלויע ליכטיקייט מיט אַ טונקעלן שימער. זייער שטראַליקייט איז נאָר געפֿאַלן אויף איר ליכטיקן שיינעם פנים און אַנטפלעקט איר צער פֿאַר דעם שײַן פֿון טאָג. אירע גרויסע אויגן האָבן גע־טראָגן אין זייערע שוואַרצאַפֿלען דעם טרויעריקן אָפּשײַן פֿון איי־בערגעפֿולטע טרערן־בעכערלעך. זי איז אומעטיקער געוואָרן פֿון טאָג צו טאָג. קוּניען האָט זי ניט פֿינט געהאַט. זי האָט געזען, ווי זינע וואַרעמע אויגן רוען אין איר שאַטן און גארן נאָך איר בליק, נאָך איר אויפֿגעבונדענעם געלעכטער, ווי אַ מידער נאָך אַ קאַלטן געטראַנק. זי האָט אָבער געוואָלט פֿאַרגעסן די שליימיקע טאַרפֿגרוב, אין וועלכער עס האָט זי צוריקגעשלעפט מיט יעדער קער דער אומגליקלעכער קוּניע. זײַן געפֿאַלנקייט אין נײַעם לאַנד איז גע־וואָרן ניט אַריבערצוטראָגן. ער האָט אויסגעמיטן די בליקן פֿון מענטשן, געשאַרט זיך אומבאַמערקט בײַ די ווענט מיט אַראָפּגע־לאָזטע אויגן. גאַנצענע טעג געשלאָפֿן אָן אַנגעקאַרטשעטער אויפֿן דיל און אין די פֿאַרנאַכטן אַוועק היטן די פֿעלדער פֿון אַזור. סלאָווע האָט אים ניט צוגעלאָזן צו זיך. אַ שולדיקער האָט ער געפּוּזעט מיט זײַן הינקעדיקן שאַטן איבערן הייפֿל. ניין, האָט זי

געשרייען, זי וועט מער ניט געבוירן פֿון אים קיין קינדער, ניט ברענגען קיין נייע קוניהס אויף דער וועלט. איר געשריי איז אים נאָכגעלאָפֿן אויך דעמאָלט, ווען ער איז געלעגן צווישן די איילבערטן מיטן פנים צו זייערע נאָקעטע וואָרצלען. קוניה האָט אַרײַנגעטריפֿט דאָרטן זייער גרויסע טרערן. און ויזל זיין וועלפֿקעלע איז געווען ווי צוויי טראָפֿנס טרערן ענלעך צום טאָטן, האָט ער אים ליב געהאַט מיט אַ גרויסער פֿאַ-טערישער ליבע. ער האָט זיך שעהען-לאַנג געשפּילט מיטן קינד, געלאָזט וועלפֿקען קריכן מיט זייער פֿיסעלעך איבערן קאָפּ, איבער די אַקסלען.

ער האָט פֿינט געהאַט, קוניה, די אַלערליי שטעטישע לײַט, וואָס ער האָט אין די ערשטע וואָכן פֿון זיין אָנקומען אין לאַנד באַגעגנט. זיי האָבן געקענט דעם קוניהן פֿון די וואַליגער שליאַכן, פֿון די יאַרדן. זיי האָבן אים גוטברודעריש געקלאָפֿט איבער זיין אויסגעקרימטער פֿלייצע און ווילעריש צוגעוואַנקען.

— האַ, קוניה... און דיין סלאָווע וואָס מאַכט...?

זייערע אייגעלעך האָבן זיך דערבײַ צעשמייכלט מיט אַ שפּיציק געלעכטערל, ווי מען וואַלט מיט קראַפֿעווע אַ ברי געטאָן זיין לײַב.

*

אין די בײַערשישע לאַגערן האָט קוניה אויפֿגעלעבט. ער איז דאָרט נישט אַנגעזעסן אין די גרויסע הײַזער-בלאָקן. ער האָט געהאַנדלט און געוואַנדלט, געשלעפֿט זיך איבער באַנוועגן און גע-פֿירט מסחר צוזאַמען מיט נאָך ייִדן פֿון די לאַגערן. סלאָווע האָט נאָך דעמאָלט נישט באַנומען איר צער. זי האָט זיך געריסן צום לעבן. ער איז זעלטן געווען אין דער היים. און אַז ער איז שוין געקומען, איז ער באַהאַנגען געווען מיט פֿלערליי זינדנצײַגן און פֿאַטשערקעס, אויפֿגעקויפֿטע בײַ די דײַטשן.

גאַר אַן אַנדערער איז קוניה געוואָרן אין לאַנד ישראל. זיין אַנגעפֿאַלענער שאָטן איז דורכזעוודיקער געוואָרן. זיין גענגל —

וויגנדיקער. די שטאָטמענטשן, וואָס ער האָט באַגעגנט, האָבן אים אויפֿגענומען, אַזוי ווי זיי וואָלטן אים געטראָפֿן אויף אַ וואָלינער יאַריד, מיט איידעלע שפּאַטרייד. ער האָט זיי נישט פֿאַרטראָגן, געוויכט פֿון זייערע בליקן און געזוכט שוין אין די נאַכטיקע בלאַנ-דזשענישן אַרום די שאַטנס פֿון איילבערטוואָלד.

— 8 —

אַלט זינען די קעמל-וועגן פֿון דעם לאַנד. זיי האָבן נישט קיין אַנהייב און נישט קיין סוף. זיי פֿאַרקניפֿן ישובֿ מיט ישובֿ, שטאַט מיט שטאַט. אַפֿילו פֿאַרשווינדענע שטעט, וואָס זעלטן ווער עס גע-פֿינט זייערע נעמען אין די אַלטע ספֿרים, שלאָפֿן זייער אייביקן שלאָף, פֿאַרשאַטענע אין די זאַמדיקע פֿלאַכן בנז די ראַנדן פֿון די קעמל-וועגן. טרעפֿסט נישט אויף זיי די באַרוועסע גייערס, וואָס זינען פֿון די היימען אַוועק זוכן זייער גליק אין די יפֿוער ליק-לעך? זעסט נישט די שיקמה-קלבערס מיט די געפֿלאַכטענע קיישלעך פֿון טרוקענעם פֿאַלמעבלאַט, נישט די קעמל-רניטערס, וואָס האָבן זיך געוויגט איבער דעם שמאַלן וועגל, נישט די אייזל-טרייבערס, וואָס קערן-אום זיך פֿון רמלה; זעסט נישט די רניכע סוחרים פֿון לוד מיט די באַצירטע קעמלען פֿון די ווינדערלעכסטע שטאַפֿן. ריין פֿון בהמהשן אַפֿפֿאַל זינען די וועגן, צעכוואַליעטע פֿון צפֿון-ווינט, מיט האַלב פֿאַרשאַטענע סליאַדן פֿון טריט. געבליבן זינען די טונקל צעצווינגטע ריזיק גרויסע סיקאַמאַרן בנז די קעמל-וועגן. זייערע וואַרצלען האָבן זיך אַרנינגעקאַרבט אין דער ערד מיט דיקע וואַרצל-אַרעמס און דערגרייכט צו די ערדישע קוואַלן. גענוג, אַז אַ מידער גייער זאָל זיך לייגן אין זייער שאַטן — און ער וועט דערפֿילן דעם קילן שטראָם, וואָס ריזלט פֿאַרבאַרגן פֿון די ערד-טיפֿענישן ביז די הימל-שפיצן פֿון דעם סיקאַמאַרס קלענסטע צווייגן.

⁷ געסלעך.

איצט ליגן די וועגן צעהאלבטע און צעפערטלטע. אַספּאַלט-שאַסייען האָבן צעשניטן זייער העל-זאַמדיקע פּלאַך, אויפֿגעפּראַלט די אַלערליי פּאַרצוימונגען און דורכגעשניטן מיט אַ מעסערדיקער שאַרף נייע וועגן צו אויפֿגייענדיקע ייִדישע ישובֿים. אַזוי ווי אַ גרויסע שלאַנג, אַ צעשניטענע, אַ צעהאַקטע, לעבט נאָך אַ צייט מיט איר פּרֿיערדיקן לעבן, אַזוי האָבן אויך די קעמל־וועגן אַן קעמלען, אַן שיקמה־קלייבערס, אַן אייזל־טרייבערס אָנגעהאַלטן זייער לעבן.

אין די נעכט האָבן זיך נאַכטפֿייגל אַראַפּגעלאָזן איבער דעם וועגל און גענישטערט אין די פּלעכטגראַזן. פּלעדערמזו האָבן מיט אַ שאַרכעריי געזוכט זייערע נעסטן און איבערגעשראַקן די דרעמ־לענדיקע טורקלטיובן.

בנים ראַנד פֿון אַזאַ קעמלוועג איז געשטאַנען דאָס פּאַרלאַ-זענע אַראַבישע הַיזל, אין וועלכן ס'האַבן זיך אַרנינגעקליבן קוניע און סלאַווע.

סלאַווע האָט ליב באַקומען די טויטע שטילקייט פֿונעם וועגל. אַפֿט האָט זי זיך לאַנג איינגעהערט אין נאַכטווינט, געזען אין לִבְנֵה-שֵׁן, ווי ער קאַרבט דעם זאַמד. זי האָט געפֿילט אויף איר פנים די ים־פֿייכטקייט און דעם אַטעם פֿון אַ קילער נאַכטישער ווינט. וועלפֿקע איז געלעגן אין בעטל אַן אַפּגעדעקטער מיט צע-שפּרייטע הענטלעך. סלאַווע האָט אַ שטילע, אויף די פֿינגער־שפיצן פּאַרריגלט פֿון דרויסן דעם טויער און אַוועק. אין די שכנישע שטיבער איז שוין דאָס ליכט געווען פּאַרלאַשן. ערגעץ גאַר נאָענט האָט אַ שאַקאַל אַ העשע געטאַן און דערנאָך פּאַרצויגן אַ לאַנגן געוואַי. איר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז דאָס געוואַי וועט שוין ניט איינגעשטילט ווערן, אַז עס וועט אָנהאַלטן דאָ אַזוי לאַנג, ווי לאַנג זי וועט דאָ זיין. און אַז דאָס געוואַי איז פּאַרשטילט געוואָרן, האָט אין סלאַווען אַפּגעקלונגען אַ ווידערקול פֿון אַ געהעש, וואָס איז נאָך געווען טרויעריקער און ווייטיקדיקער. גרויסע, ליכטיקע שטערן, ווי פֿולע טרערן־טראַפנס, זינגען

געהאנגען אין טיפן הימל. זי איז געגאנגען גיך און אַרײַן אינעם שאַטנקרייז פֿון סיקאַמאַר, דערנאָך פֿאַרשלונגען געוואָרן אין דער געדיכטעניש פֿון אַ פֿינגנבוים, ביז זי איז אַרויס אויפֿן זאַמדוועג. ערגעץ אין די שאַטנס פֿון די קריכפֿלאַנצן, וואָס מען רופֿט זיי טײַוולקאַר, האָט געוויינט אַ נאַכטסאַווע. סלאָווע איז געגאנגען מיט אַ טראַט פֿון אַ מענטשן, וואָס הערט ערגעץ אין דער ווינטעניש רופֿן זײַן נאָמען.

זי איז געלאָפֿן פֿון זיך, פֿון קוניען, פֿון קוניעס הינקענדיקן שאַטן, פֿון טרויעריקן ווינשטאַק, פֿון איר אייגן קינד. ווױזן? דאָס ווייס אפֿשר די ווינענדיקע בלינדע סאַווע.

אין טײַקן פֿאַרטאַג האָט אַ שאַקאַל אַ שטילן כליפּע געטאַן. סלאָווע איז אויפֿגעשפרונגען און מיט אויגן אָנגעגאַסענע מיט שגעון געלאָפֿן אַ באַרוועסע צוריק אַהיים. געדאַכט האָט זיך איר, אַז זי הערט דאָס געוויינן פֿון קינד.

ווען קוניע איז געקומען פֿון די פֿעלדער, האָט ער זי געטראָפֿן זיצן אַ באַרוועסע צופֿוסנס פֿון גדר, דאָרט וווּ עס האָט געקלע-טערט דער שטאַרבנדיקער ווינשטאַק... זי האָט געקוקט אויף אים מיט אַ דורכדרינגענדיקן בליק. אירע אויגן זײַנען אים פֿרעמד געוואָרן. עפעס אַן אומבאַקאַנט פֿלעמל, אַ גרויליק קאַלט פֿייערל האָט זיך אָנגעצונדן אין אירע שוואַרצאַפלען. און קוניע האָט זיך גענומען שרעקן פֿאַר אירע אויגן, פֿאַר איר שווינגעניש. און נאָך מערער האָט ער זיך געשראַקן, ווען זי האָט זיך צוגענאַגלט אין די נאַכט-שעהען אַ פֿאַרגליווערטע צו די קראַטעס, מיט צעשפּרייטע הענט, ווי אַ טױטער פֿױגל, וואָס איז הענגען געבליבן אויף אַ פֿאַרצױמונג.

— 9 —

אין אַ זומער-פֿאַרנאַכט זײַנען אומגעריכט געקומען צו סלאָ-ווען אירע ווינטע קרױבֿים. זיי זײַנען אַרײַנגעפֿאַלן אין הייפֿל מיט אַ געטומל.

— זעט נאָר, ווי מען לאָזט פֿון זיך נישט הערן. דעם קאַפּ שטעקט זי אַפֿילו נישט אַרויס פֿון דער וויסטער חורבֿה!
 סלאַווע האָט געעפֿנט אירע טרויעריקע אויגן. זי האָט גע-
 קוקט אויף די געסט, אַזוי ווי מען קוקט אַרײַן אין אַ נעפֿליקער
 ווייט. דער אומהיימלעכער גלי פֿון אירע שוואַרצאַפֿלען האָט זיך
 געלאָשן און צוויי קליינע פֿיכטע וואַלקננדלעך זינען פֿון ערגעץ
 אַנגעשווומען און געהוידעט זיך בײַ אירע שוואַרצע וויעס.
 קוניה האָט געהערט דורכן שלאָף פֿרעמדע קולות אויפֿן הייפֿל.
 ער איז געלעגן מיטן פנים צום קילן דיל און אַנגעקנוילט זיך,
 געוואַלט נעלם ווערן, פֿאַרשווינדן, נישט זען די פֿרעמדע פּנימער.
 ער האָט מורא געהאַט פֿאַר די אויסגעפּוצטע שטאַטישע געסט,
 פֿאַר זייער גאוועדיקן האַלטן זיך. קוניה האָט זיך געדאַכט, אַז ער
 ווערט צוריק דער סעדערינג. ער האָט נישט געקאַנט זיך אַקענג-
 שטעלן זייער שפּאַטישן געשמייכל, איז געבליבן אָפּהענטיק אַנט-
 קעגן זיי, ווי אַ שוואַך באַשעפֿעניש, אַ הכנעהדיקס. ערשט אין
 דער נאַכט, צווישן די איילבירטן, אין זייער שאַטן, האָט אויפֿגע-
 וואַכט אין אים דער באַלידיקטער און געשטראַפֿטער מענטש.
 ווען עס איז געקומען די שעה פֿון שמירה, האָט קוניה גע-
 עפֿנט די טיר פֿון חדר און געבליבן שטיין אויף דער שוועל. די
 געסט זינען געבליבן אָן לשון. אַנטקעגן זיי איז געשטאַנען אַ
 קלייננווקסיקער מענטש, מיט אַרויסגעשטשירעטע פֿאַדערשטע ציין,
 וואָס האָבן אונטערגעהויבן די פֿאַדערשטע ליפּ. זינע אויגן זינען
 אַנגעלאָפֿן געוואַרן מיט פּחד און דאָס מויל האָט געשמייכלט.
 וועלפֿקע איז צוגעלאָפֿן צום טאַטן, געקלאַמערט זיך אין אים, צו-
 געפֿאַלן מיט זײַן פּנימל צום פֿאַטערס שויס. די געסט האָבן גע-
 זען, ווי דער אויסטערלישער מענטש האָט אַוועקגעהינקט אין דער
 פֿאַרנאַכטיקער טונקלקייט אַרײַן.

— קוניה! — האָט עמעצער פֿון די געסט אויסגערופֿן.
 ווי אַן עכאַ האָבן בוים און פֿלאַנץ, הימל און ערד גערופֿן:
 — קוניה! קוניה!

אפילו פייגל האָבן אין זייער פלי גערופֿן:

— קוניה!

ער האָט פֿון דעם רוף נישט געקאָנט אַנטלויפֿן. דער קוניה פֿון האָשטש האָט נאָכגעיאָגט דעם קוניה פֿון אַראַבישן דאָרף.

— דו וועסט זיך פֿון קוניהן נישט אָפטיילן, דו מוזסט נעמען אין זיך אַרײַן יענעם קוניה פֿון וואַלין, דעם יאַריד־גייער, דעם וואָס איז געווען צו חוזק און שפּאַט. איין קוניה איז דאָ אויף גאַטס וועלט. דו מוזסט אים געבן אַן אַרט אויך אינעם נײַעם לאַנד... לאַנג איז קוניה געזעסן אין איילבירט־וועלדל און עס האָבן אין אים אָפגעקלונגען די ווערטער פֿון זײַן רבין אין חדר:

— און גאַט האָט געמאַכט קינען אַ צייכן.

קוניה האָט געטראָגן אויף זיך אַ קיין־צייכן, כאַטש זײַן האַרץ איז געווען ריין, פֿול מיט גוטסקייט און ערלעכקייט.

— 10 —

די קרובֿים זײַנען פֿון סלאַווען נישט אָפגעטראָטן. זיי האָבן געבראַכט מתנות פֿאַרן קינד. לאַנג אַרײַנגעטענהט אין סלאַווען, און זי האָט זיי אויסגעהערט מיט פֿאַרוויינטע אויגן. ערשט דאָ, אינעם דאָרף, האָט פּלוצעם גענומען אויפֿגיין אין איר די היים. אירע מיידלשע יאָרן האָבן זיך אַרײַנגעפּלאַנטערט אין די וואַלד־וואַרצלען, אין די זומפיקע האַרין־פֿעלדער, אין אַנגסטיקער שרעק פֿאַרן טויט — ביז עס איז געקומען אַ טאָג, ווען זי האָט אַלץ פֿון זיך אָפגעטרייסלט מיט אַן אומגעריכטער פֿאַר זיך אַליין אימפּע־טיקייט.

אין אַ סוף־זומערדיקן פֿאַרנאַכט איז זי געקומען אַן אויסגע־פּוצטע מיט איר קרובֿה, גענומען דאָס קינד אויף די הענט, גע־קושט עס און אַ זאָג געטאָן צו קוניהן:

— איך גיי פֿון דיר אַוועק.

ער איז אויפֿגעשפרונגען. די צוויי גרויסע געלע ציין האָבן אַ בליאַסק געטאָן. די פֿאַדערשטע ליפּ האָט לאַנג געציטערט מיט

א פֿאַרגליווערטן טויט-געלעכטערל. זינע אויסגעקרימטע דאַרע הענט האָבן אַ ריס געטאַן דאָס קינד פֿון אירע אַרעמס און מיט אַלע כוחות אנגעקלאַמערט דאָס קינדערישע גופֿל. סלאַווע איז אַוועק צו אירע קרובֿים אין דער גרויסער שטאַט אַרײַן.

*

נאָך סלאַוועס אַוועקגיין איז קוניע געלעגן עטלעכע טעג אַ פֿאַר־שמאַכטער אין זײַן הייפֿל. בײַ טאַג האָבן אים די היצן געשרפֿעט און אין די פֿאַרנאַכטן האָט אים אַ ווינטל געקילט. געלעגן איז ער מיט אַפֿענע אויגן, מיטן פנים צו די ווינטע, בלויז הייכן. בײַ נאַכט האָט ער גענוכט זײַן שטערן אויפֿן גרויסן ליכטיקן הימל־געוועב און ער האָט אים נישט געפֿונען. אפֿשר וואָגלט קוניעס שטערן בײַ די הימל־ראַנדן אַדער זײַן אַרעם ליכט צאַפֿלט צווישן די פֿאַרברענטע קוסטעס.

קוניע איז מער נישט געגאַנגען צו די אַזורער פֿעלדער. ער האָט געבענקט נאַכן איילבירט־וועלדל, געוואַלט פֿילן דעם קילן זילבערהויך פֿון זינע צווינגן. עפעס פֿון אַן איילבירטשטאַם האָט זיך פֿאַרפֿלאַכטן אין זײַן גוף. ער האָט געפֿילט, ווי זינע אַדערן גיסן זיך אַן מיט ביימערישער קראַפֿט. מיט אַן אויפֿגעוואַכטן פּוח האָט ער גענומען באַאַרבעטן זײַן גאַרטן, ער האָט באַלעבט דעם פּרדס מיט וואַסער־שטראַמען, אַרומגעשניטן די טרוקענע צווינגן, אויסגעריסן די דערנער, דורכגעקליבן יעדער רידל ערד פֿון אַלער־ליי פֿאַרבאַרגענע זריעה־קרייטעכצער און סם־גראַזן. ווען דער יורה⁸ איז אויסגעפֿאַלן, האָט שוין אַן אידעלע גרינקייט פֿאַרדעקט דעם פּרדס און דעם גאַרטן.

⁸ ערשטער רעגן אין ישראל.

— 11 —

נאך סלאוועס אוועקגיין איז גמליאלס ניגון געוואָרן אָפּגעהאַקט טער, טרויעריקער, ווי עפעס אַ פֿאַרשטיקטע העשערײַ וואָלט זיך געריסן פֿון זײַן קעל. און געזונגען האָט ער אַלץ דאָס ליד פֿון מידבר־דאָרן און שיינעם פֿויגל. אפֿשר איז דער אַלטער ייִדישער ניגון געווען דער זעלביקער ווי פֿריער, נאָר אין קוניעס באַטריבט האָרץ האָט ער אַנדערש אָפּגעקלונגען.

אין די פֿאַרנאַכטן איז גמליאל געקומען מיט זײַן טאַכטער צו קוניעס שוועל, געבראַכט מתנות פֿאַר וועלפֿקען און שווינגנדיקע זײַנען זיי לאַנג־לאַנג דאָרט געזעסן, ביז די שטערן זײַנען אויפֿ־געגאַנגען מיט אַ גרינער ליכטיקייט.

גמליאל האָט דרײַ־אַרץ באַקומען פֿאַרן שכן, פֿאַר זײַן פֿלײַ־סיקייט, פֿאַר זײַן שטילקייט, פֿאַר זײַן ליבע צום פֿעלד און בוים. אין די לעצטע האַרבסטטעג האָט קוניע דערזען דעם נאַקעטן ווינשטאַק צווישן די קאַקטוסן. ער איז אַלץ נאָך געהאַנגען ווי אַ געקרייזיקטער אויף די שטעכלקעס, וואָס האָבן זיך אין דער רעגנצײַט געמערט; די סאַברע־בלעטער זײַנען געוואָרן אָפּגעערע און אַנטפלעקט זייערע שטעכיקע פֿלאַכן.

לאַנג האָט קוניע געגראָבן מיטן רידל אַרום די וואַרצלען. די אַנגעהויפֿטע פֿיכטלעכע ערד מיטן ברוינעם אָפּפֿאַל האָט נישט געלאָזן אַינשנײַדן זיך דעם רידל אין איר ערדישער אינגעווייד. די וואַרצלען פֿון ווינשטאַק זײַנען געווען אַרומגעפֿלאַכטן און פֿאַר־וועבט מיט די האַריקע סאַברע־וואַרצלען. אַ שטיק גדר איז אַינ־געפֿאַלן און פֿון די אויפֿגעריסענע סאַברע־בלעטער האָט געטריפֿט אַ געלגרינע פֿליסיקייט ווי שלאַנגענבלוט.

דעם ווינשטאַק האָט קוניע איבערגעפֿלאַנצט אין מיטן פֿון הייפֿל, אויסגעבעט די ערד אַרום שוואַכן שטאַם און אים אונטער־געשפּאַרט מיט פּאַדפּאַרעס.⁹

⁹ דרענגער, קלעצער.

אין די ווינטער-פארנאכטן איז זעהן אפט שטיין געבליבן
 ביים גדר און גערופן קוניהן. זי האט געבראכט שיינע מתנות פאר
 וועלפֿקען. דאס קינד האט שוין געוויסט, ווען דאס שמאלע שווארץ-
 אויגיקע מיידל וועט קומען. ער האט לאנג געווארט ביים פֿאר-
 קראטעוועטן פֿענצטער אויף איר דיניקן קולכל און זיך איינגע-
 קוקט אינעם ליכטיקן זאמד פֿון וועגל.

זעהן איז לאנג געשטאנען נעבן קוניהס הייפל. זי האט גע-
 קוקט אויף דער שפֿע פֿון גרינס, געקוקט דורך די וועס אויף קו-
 ניען. ער האט געשפירט, אָ עפעס אַ פֿאַרבאָרגעניש טראַגט זי אין
 זיך, אַ סוד פֿון דער גרויסער שטאַט.

און די פֿאַרבאָרגעניש האַט אַנטפלעקט פֿאַר קוניהן דער שכן
 גמליאל. ערגעץ אין די ווינטע גאַסן פֿון דער שטאַט תּל-אַבֿיבֿ, אין
 די שיינע הויזער ביים ים, וווינט סלאָווע מיט איר נייעם מאָן. זי
 וווינט אין ליכטיקע חדרים, מיט טייערן מעבל, מיט שפּיגלען און
 טעפעכער, און זעהן איז איר דינסט. אַלע מתנות, וואָס זיין טאַכ-
 טער ברענגט פֿאַרן קינד זיינען פֿון סלאָווען.

קוניה האַט געשוויגן. דעם תּימנערס וויינענדיקע רייד זיינען
 געבליבן הענגען אין גרינעם חלל. ער האַט פֿון זיין האַלדז אַרויס-
 געבראַכט משונהדיקע טרייסטווערטער מיט אַ ניגון, וואָס האַט
 אין קוניהן גענומען אויפֿטויכן פֿון די פֿריסטע יינגל-יאָרן. דער-
 נאָך האָבן זיך דעם תּימנערס רייד אַ קניקל געטאַן ווי פֿאַלנדיקע
 שווערע טראַפּנס אויף אויסגעטריקנטע בלעטער בנ אַ רעגן-אַנהייב.
 קוניה האַט גאָר נישט ניט פֿאַרשטאַנען פֿון די רייד, נאָר געפֿילט
 האַט ער אויף זיך צוויי גוטע הענט, וואָס האָבן מיט ציטערנדיקע
 פֿינגער באַרירט זיין ברוסט, געגלעט זיינע אַקסלען און לאַנג-לאַנג
 גערוט אויף זיין פּלייצע. דעם שכנס הענט האָבן אים אַ היילונג
 געטראָגן.

— 12 —

סלאָווע איז נישט איינגעזעסן אין אירע חדרים, נאָר געשפּאַ-
 צירט איבער די זוניקע גאַסן, פֿאַרבאַכט אין די רושיקע און אי-

בערגעפֿולטע קאָפּען און ערשט אין די מיטאָג־שעהען געקומען אַהיים אַ צעפֿלאַמטע. איר מאַן איז שטענדיק געווען פֿאַרטאָן אין מסחר. זי האָט נישט געוואָלט בלייבן אַליין מיט זיך. אַ שגעונדיִק־קע אומרו האָט זי געיאָגט און געטריבן. אַט האָט זי געזען פֿאַר זיך איר ווינענדיק קינד, און אַט איז קוניעס שאָטן אַרנינגעשוויר־מען דורך די ברייטע גלעזערנע טירן און זיך באַזעצט מיט רוגוז אַויבן אָן. אַפֿט האָט זי אין ים־ווינטל דערפֿילט דעם ריח פֿון זומפֿן... און מער ווי אַלץ האָט זי באַאומרו־קט דער אויסגעפֿיניקטער ווינשטאַק, דער שטאַרבנדיקער. זי האָט געזען אין די חלומות, ווי ביזע ווינטן שלנדערן אים פֿון איין גדר צום צווייטן, און גע־ציטערט האָט זי פֿאַרן גורל פֿונעם לעצטן בלעטעלע, וואָס איז נאָך געבליבן אין שפיץ פֿון אַ דין צווינגעלע, ווי דער איינציקער צייכן פֿון אַ נאָך נישט אויסגעגאַנגען לעבן.

זהבֿהס גרוסן האָבן סלאָווען נאָך אומרו־קער געמאַכט. זי האָט מיט פֿאַרדאַכט און אומגלויבן זיך צוגעהערט צו אירע רייד.

— הוא איש טוב... — האָבן דער מיִדבר־מיידלס לעפֿצן גע־שטאַמלט און אַנגסטן האָבן באַשלאָגן איר טונקלהויטיק פֿנים, אַ שעמעוודיקע גוטסקייט האָט אַרויסגעשניטט פֿון אירע אויגן.

אַפֿט איז סלאָווען באַפֿאַלן אַ ווילדע אייפֿערזוכט צו זהבֿהן. זי האָט באַהאַלטענערהייט נאָכגעפֿאַרשט אירע באַוועגונגען, איר בליק. זי וועט ווערן די מאַמע פֿון איר וואַלדקינד. זי וועט אים שלאָפֿן לייגן. זי וועט צו אים זינגען מיִדבר־לידער, און וועלפֿקע וועט לאַכן...

דער געדאַנק האָט זי געפֿיניקט. זי האָט זהבֿהן געשטעלט די משונהדיקסטע שאלות, געפֿרעגט צי גמליאל קומט אויך צו קו־ניען, און וועגן וואָס זיי ריידן, ווי עס זעט־אויס אין הויף — און דאָס שמאַל־פֿנימדיק, קליינווקסיק, שוואַרץ מיידל האָט מיט אַן עקשנותדיק דין קולעכל אויסגעשרייען:

— הוא איש טוב... קוניע..

סלאָווע האָט זי געוואָלט פֿאַרטרייבן. זאָל דער טונקעלער שד

מער אירע שוועלן נישט איבערטערטן. אפשר האָט סלאָווע אין די שגעונדיקסטע רגעס אַרויסגעלייענט פֿון זעהנס האַרץ טיף פֿאַר- באַרגענע מיינען, וואָס זינען זעהן אַליין געווען אומבאַקאַנט און נאָך געלעגן פֿאַרשלאָסן אין אירע נשמה-טיפֿענישן?

ווען עס איז געקומען דער צווייטער פֿרילינג פֿון קוניעס באַ- זעצן זיך אינעם אַראַבישן דאָרף און דער איבערגעפֿלאַנצטער ווינ- שטאַק האָט געעפֿנט זינע צאַרטע ווינטרויב-בלעטער מיט אַנזאָג אויף פֿולע טרויבן-שטענגלעך, האָט גמליאל אַרזינגעפֿירט זעהן אין קוניעס הויז און זי איז אים געוואָרן פֿאַר אַ ווינב.

*

הויך זינען די סיקאַמאָרן. זייערע שפיצן רירן-אַן די שטערן און אַן אייביק קיל ווינטל דערציילט דאָרט מעשיות פֿון די קעמל- וועגן און זייערע וואַנדערערס. די שיקמה-קלייבערס, די גרוי גע- קליידטע קלוגע אַלטע לייט האָבן די מעשיות צעטראָגן איבער שטעט און דערפֿער, וואַרעם זיי האָבן פֿאַרשטאַנען דעם מין פֿון די ווינטלעך אין די אַלטע צווינגן.

איצט איז דאָ שטיל. די צעשניטענע קעמל-וועגן האָבן אַנ- געהויבן אַ ניי לעבן. די נאַכטסאָווע און דער אומבאַקאַנטער פֿויגל פֿון האַלב נאַכט וועלן אַפּגעפֿינען סלאָוועס באַרוועסע טריט. דער ווינט וועט אַוועקטראָגן גמליאלס ניגון. און די בלויע קרישטאַל ריינע הימלען וועלן אַפּשפּיגלען ווינט-ווינט, העט איבער די הרי יהודה, די גרינע רחבות פֿון קוניעס ווינשטאַק.

אברהם סוצקעווער

ביסט געקומען אַ נאַקעטער...

ביסט געקומען אַ נאַקעטער,
אין גאַנצן אין פֿניער.

— דינע בגדים —

ווי שפּילנדיק פּיאַנאָ אויף סאַמעט און זינדנס —
פֿון מאַמישע פּינגער גענאַדלט,
פֿאַרסמאַליעטע זינען געפֿאַלן אין שאַטן.
די נאַדלען, די נאַדלען —
זיי האַסטו פֿאַרהיט.

ביסט געקומען אַ נאַקעטער.

ס'איז דיין אַליינקייט

כולל די גאַנצקייט פֿון כמה וכמה.

אין איין אויג — אַ וואַלף,

אינעם צווייטן — דיין מאַמע.

וועסט זיי שוין ביידן

ניט קאַנען צעשיידן.

ווער קאַן באַקליידן

דיין גוואַלדיקע הוילקייט?

אַפּילו ווען ס'וואַלט דיך באַגעגנט ישעיה —

ער וואַלט מיט אַראַפּגעלאָזטע בלינענע וועס

און ליפּן פֿאַרשעמטע

געבראַכט זיין נביאות.

טאָ מאַן ניט קיין טרייסטונג

ביים אייגענעם ברודער.

צווישן אַנדן ביידן ליגט אַ וואַרשעווער אויפֿשטאַנד,

ווי אַן אייביקער פֿלאַמען־סמבטיון.

וואָס שלײַדערט
מיט ייִדישן גורל
אַפֿילו אום שבת.

ווי קאַנען די מענטשן פֿון דאַנען דיר גלייבן,
אַז דו האָסט אין וואַרשע
פֿאַרטיידיקט דעם קאַסטעל?
אַז דו האָסט אין טויטן־מדינה געפֿורעמט
די לעבעדיק־היימישע
יונגע מדינה?

נאָר גלייבן דיר וועט דער ווילקאַנישער האַרצקלאַפּ
פֿון לאַנד,
יענער האַרצקלאַפּ, וואָס דו האָסט דערהערט,
ווען דיין האַרץ האָט אויפֿגעהערט קלאַפֿן אַ וויילע,
און אַז צווייגן וועסטו דיין אויער צו דעם,
אַזוי ווי אַ זעגל צום סוד פֿון די אינדן —
וועט אויפֿגיין אַ קול,
ווי דאָס קול פֿון אַ פּסוק אַ טינטש־חומש־לינדן:
— ביסט מײַנער,
געבענטשט זאָלסטו זיין מיט דיין קומען.
ס'איז מײַנע שאַף — דינע,
ס'איז מײַן גאַרטן — דיין גאַרטן,
מיט אַזא מין אַכזריות ווי דו האָסט געשאָסן פֿון ביקס,
מיט דער זעלביקער צערטלעכקייט פֿלאַנץ דאָ דיין ווינגאַרטן.

רבקה קוויאטקאווסקי-פנחסין

דער טראַקטאָריסט

איבער די נאַקעטע פֿעלדער פֿון עין-המפרץ איז רויק און זיכער געפֿאַרן אַפֿרים פֿון דעם דערנעבנדיקן קיבוץ אויף זיין טראַק-טאַר. דאָס שאַרפֿע אַקער-אַיזן בייסט זיך אַיזן פֿעסט אין דער ערד, דרייט-איבער די האַרטע, ליימיקע גרודע און רוקט זיך פֿאַרויס איבער דער לענג פֿון פֿעלד.

דער הימל, באַדעקט מיט דער פֿאַרנאַכטיקער גרויקייט, האָט אַרנינגענומען דאָס אוימאויפֿהערלעכע וואַרקען פֿון טראַקטאָר און אין אימהדיקער שטילקייט געוואַכט איבער די צריפֿים פֿון דער מעכרָה פֿון עולים פֿון אינדיע און מאַראַקאָ, איבער די איינזאַם אויסגעשטעלטע הַזקעס פֿון משק. לענגוויס דעם כביש חיפֿה-עכו האָבן זיך געצויגן הונדערטער לאַסט-מאַשינען און מיליטערישע דושיפֿן. דאָס זינען די ישראל-בחורים פֿון די פֿרימאַרגן-שעהען געפֿאַרן צו דער גרענעץ פֿון לאַנד. בחורים בלוט-און-מילך, מיט נאָך קינדישע פֿנימער, אויגן פֿלאַמיק-צעגליטע, האָר פֿון ווינט צעוואַרפֿענע, מיט זאַמד באַדעקטע. מיט דער רויקייט און זיכער-קייט פֿון פֿעסטע, ריפֿע מענער, צילבאַווסט און גרייט אַוועקצוגעבן זייערע יונגע לעבנס, האָבן זיי מחנותווייזן זיך געצויגן איבער די פֿבישים.

אין שנור לאַסט-מאַשינען מיט מילואים יאַגט אַ צווייטע פֿול-געפֿאַקט, שווינגנדיק, סודותפֿול. אַ פֿרוי פֿון קרית-חיים געזעגנט זיך מיט איר בלאַנדהאַריקן שטענדיק צעשויערטן זון:

— גדעון, איך ליב דיך, ווי אַלע אונדזערע בחורים, וואָס גייען איצט אַוועק, נאָר איך בין דיין מאַמע און איין זאך נאָר בעט איך ביי דיר, „שרייב יעדן טאַג מיר צוויי ווערטער: איך בין געזונט“.

— להתראות אמא! זאַגט אין אַנלעניש גדעון.
מאַמע און זון קלאַמערן זיך אַיזן אין לעצטן קוש און שוין

לויפֿט גרעוון נאָך דעם אויטאָבוס מיט מילואים¹, וואָס איז מיט
אימפעט פֿאַרביי פֿאַר זיין הויז.

אַ גרויער זקן באַגלייט זיין זון פֿאַר דער טיר פֿון זיין צריף:
— זיי מצליח... גאָט זאָל דיך שיצן... גיי, מיין זון... איך בין
שוין אַלט...

— זיי געזונט, טאָטע! — ציט־אויס דער זון די האַנט אויף
שלום ווי אַ יונגער בוי, און ווישט דעם זקנס טרער וואָס קניקלט
זיך אַראָפּ פֿונעם פנים אויף דער ווינטער באָרד.

— אמא, פֿאַר וואָס האַסטו מיך נאָר איינעם געהאַט? —
רעדט פֿאַרדראַסיק דער זיבעצן־יעריקער יגאל פֿון קרית־ביאַליק
צו זיין מאַמען. אויב מען וועט מיך נישט קומען רופֿן, וועל איך
אַליין גיין? איך וועל נישט בלייבן איינער אַליין אין דער היים...
— קיינער וועט נישט בלייבן — ענטפֿערט ווי אַן עכאָ די
מאַמע און נעמט־אַרום מיט איר וועזן זיין ליכטיק אַנגעצונדן פנים.
זי ווייסט:

— ער איז נאָך דאָ... און באַלד קאָן ער נישט זיין מער...
זינען אַוועק די מענער פֿון די יוגאַסלאַווישע, טשעכישע און ליט־
ווישע פֿאַרטיזאַנער־גרופּעס. די זעלנערס, וואָס האָבן געקעמפֿט אויף
די סאָוועטישע פֿראַנטן, די חיילים פֿון דער באַפֿרונג־מלחמה,
חיילות און קראַנקן־שוועסטערס. פֿון שטעט און פֿון דערפֿער, פֿון
משקים און מעבֿרות, פֿון גאַנץ ישראל.

אין דער היים זינען נאָר געבליבן די מאַמעס און די קינדער.
שטייען זיי מיט צעצונדענע אויגן ביי די אַפֿענע פֿענצטער.
באַגלייטן מיט די בליקן יעדע פֿול־געפּאַקטע מאַשין, וואָס טראַגט
זיך איבערן כביש, און אין דער טיפֿעניש פֿון האַרצן ציטערן
תפֿילות:

— ...זיי זאָלן זיך נאָר אומקערן צוריק! אַהיים... צו די ריב־
דער...

¹ רעזערוויסטן.

— ...ריבוננו של עולם, נעם-צו די קראַפֿט פֿון אונדזערע שוין-
 אים...
 — אַבא... אַבא! — שרײַט פֿון אַ פֿענצטער אַ יונגע פֿרוי מיט
 פֿאַרבראַכענע הענט צו איר מאַן, וואָס אַנילט מיט אַ פעקעלע אין
 דער האַנט איבער דער גאַס.
 זי איז איינע אין דער וועלט געבליבן און ער, שמואל, איז איר
 מאַן און איר אַבא.
 שמואל דרייט זיך אויס אויף אַ רגע, פֿאַכעט מיט זײַן האַנט
 צום אָפֿענעם פֿענצטער און מיט גיכע טריט פֿאַרשווינדט ער בײַ
 דער קרייצונג פֿון וועג.
 די פֿרוי בײַם פֿענצטער פֿאַרגייט זיך אין אַ יאַמערלעך גע-
 ווייך, ברעכט זיך אַזײַן אין צווייען און אַט וועט זי באַלד פֿאַלן,
 מיטן קינד אין שויס, שרײַענדיק „אַבא, אַבא“...
 קיינער פֿון די שכנותדיקע שטובן גייט נישט אַרײַן זי טרייסטן,
 באַרוקן. אַלע מענער פֿון בלאַק זײַנען אַוועק און קיינער שרײַט
 נישט אין די גאַסן; יעדער איז אַן „אַבא“...
 — הייסט עס... ס'איז אַ מלחמה — כאַפֿן זיך אויף עטלעכע
 ווי פֿון אַ גליווער און לויפֿן אין די שפּיזקראַמען נאָך אַ קילאַ
 צוקער, נאָך אַ קילאַ רײַז.
 — עס וועט גאָר נישט זײַן. אַלע וועלן זיך באַלד אומקערן;
 דרשנט אַ יידענע באַלאַדן מיט פֿולע טאַרבעס סאַרדינען, פֿלייש-
 קאַנסערוון, מאַרגאַרין-פעקלעך און פֿלעשער אייל.
 זי שטייט מיט די צוויי פֿולע טאַרבעס אָנגעפּאַקט מיט עסנ-
 וואַרג און שאַקלט מיטן קאַפּ מיט ביטול:
 — אַ מענטש קאָן זיך נישט פֿאַרזאָרגן...
 באַפֿאַלן זי די וויבער מיט היציקע רייד:
 — טראַגט זיך אָפּ מיט די טאַרבעס! מאַכט נישט קיין פּאַניק
 אין די געשעפֿטן! צעכאַפּט נישט אַלץ פֿאַר זיך... נישט די פֿלעשער
 אייל וועלן אַנך ראַטעווען!

שטייען די ווייבער פֿאַר די שפּינזקראַמען אָן שרעק, אָן בהלה, דערציילן פֿון זייערע זין און מענער, וואָס זינגען פֿרימאַרגן אַוועק. — מיר זינגען קיין מאָל קיין ציוניסטן נישט געווען — רעדט אָן עולה פֿון רומעניע — נאָר דאָ האָבן מיר זיך אַזוי צוגעבונדן צו דעם זאַמד, אַז דאָס איז איצט די גאַנצע וועלט...

— מײַן מאַן האָט זיך נישט געקענט דערוואַרטן ביז מען וועט אים קומען רופֿן! — ענטפֿערט אַ פֿרוי פֿון פּוילן — באַלד אין דער פֿרי האָט ער זיך גענומען גרייטן. אַזוי ווי מען איז געקומען מיטן צעטל, האָט ער געזאָגט „להתראות“ און איז אַוועק. — כּוואַלט די קינדער צו דער מאַמען געפֿירט און אויך אַוועק — רעדט אַ יונגע מאַמע, אַ צאַברע — איך בין שוין אויפֿן נגבֿ געווען...

— ווי קאָן עס אַנדערש זײַן? — פֿרעגן די פֿרויען פֿון אַש-וויענטשים און בערגען-בעלזען — פֿאַר היטלערן איז אַוועק זעקס מיליאָן אין אַש... אויף גאַר נישט... זאַלן מיר גיין איצט פֿאַר זיך, פֿאַר אונדזער לאַנד!

אַנלט איבער וועגן, צווישן צענדלינגער מאַשינען, דינה, פֿון שיפּון עולים, צו איר שוועסטער, וואָס איז אַליין מיט די קינדער אין דאָרף געבליבן:

— קום צו מיר! — בעט די עלטערע שוועסטער — בײַ אַנך איז נישטאָ קיין ליכט, מירן זײַן צוזאַמען!

— נײַן... — שאַקלט די עלטערע שוועסטער מיטן קאַפּ אַנט-שלאָסן און רויק — איך בלײַב דאָ אין דאָרף. אַלע בלײַבן! אַלע וועגן פֿון ישראל פֿירן פֿול געפּאַקטע לאַסט-מאַשינען מיט מילואים.

איבער די נאַקעטע פֿעלדער פֿון עין-המפֿרץ פֿאַרט רויק און זיכער אפֿרים אויף זײַן טראַקטאָר פֿאַרויס, פֿאַרויס...

בינם העלער

איך בין שוין ווייט אַוועק...

איך בין שוין ווייט אַוועק, נאָר אין געלויף
איך פֿיל נאָך אַלץ דאָס פֿאַכען פֿון אַ קנוט.
מיר דאַכט זיך, אַז דער טיטול מאַנט אַ חוֹב,
וואָס כִּ׳האַב אַ מאָל געחתמעט מיט מיין בלוט.

איך האָב געהיפּערט איבער צוואַנציק שטעט,
איך האָב פֿאַרלאָזט אייראָפּעס קאָנטינענט,
נאָר אין דעם שוואַרצן שאַטן פֿונעם שד
געפענטעט זינען מייןע פֿיס און הענט.

איצט בין איך צווישן וויסטעניש און ים —
אַ מקום־מקלט אויף אַ שמאַלן פּאַס.
אַ וואַנט פֿון וואַסער און אַ וואַנט פֿון פֿלאַם
דאַרף ראַטעווען מיין לעבן פֿונעם האַס.

איצט איז בני מיר געבליבן איין באַגער:
צו לערנען חכמה פֿונעם גרויען שטיין
און ווערן פֿרעמד און אומבאַוויסט ווי ער
אין שטומער קראַפֿט פֿון קענען זיין אַליין.

רבקה רוס

ווייסער בעז

בני שלמהן אין הויף וואַקסט בעז. די צאַרטע צווינגעלעך
וויקלען זיך אַרום פֿלויט, קלעטערן־אַריבער אויף דער אַנדער
זייט און פֿאַרוואַרפֿן צו דער גאַס די באַבלעטערטע גרינע שטענ-

געלעך. אינעם פֿריפֿרילינג ווערט פֿלוצעם, איבער נאָכט, באַשאַטן דער קוסט מיט וויסן צווייט. ער פֿאַרשפּרייט אַ זיסן, פֿאַרשי- פֿורנדיקן ריח. בני טאָג שפּילן זיך אונטער דעם בליענדיקן בעז קינדער און אין אַוונט שפּאַצירן דאָ פֿאַרליבטע פֿאַרלעך. פֿאַר- בנייערס שטעלן זיך אָפּ, אַטעמען-אַבן דעם ריח און ווונדערן זיך:

— וויסער בעז? פּוילישער בעז? ווי קומט ער אַהער, אין ישראל?

פֿאַר נאָכט ליגט שלמה אין לענשטול און רוט זיך אָפּ פֿון דער אַרבעט. דער ליאַרעם פֿון די קינדער אויף דער גאַס דרינגט צו אים אַרײַן. דער שמעקנדיקער בעז פֿאַרוויגט אים אין חלומות: דעם טאַטנס שטוב. ביים פֿאַרקן וואַקסט וויסער בעז. אויף דער אַנדערער זײַט פֿאַרקן שפּילט אַדעלע, דעם שכנס, אויף דער פּיאַנע, ס'איז פֿרילינג. דער בעז בליט.

...אַדעלע, אַדעלע... דעם ערשטן קוש גענאַשט פֿון אירע נאַסלעכע ליפּן, ווי דער אַקערשט אויפֿגעבליטער וויסער בעז... אים דאַכט זיך, אַז ער שפּאַנט וויטער מיט דער סטעזשקע... מען דאַרף נאָר לערנען און לערנען. אויסהאַלטן עקזאַמענס. די מאַמע קומט-אַרויס צו אים. זי שטעלט עס אַוועק פֿאַר אים אויפֿן טישל טיי מיט געזאַלצענע ראַגעלעך און זאַגט:

— שוין גענוג געלערנט! גיי, דערקאַפּ דיר דאָס האַרץ.

קיין בעקער אין דער וועלט וועט נישט נאָכמאַכן דער מאַ- מעס באַטעמטע היימישע ראַגעלעך. די מאַמע טראַגט אַ בינטל שליסלען אינגעשטעקט אין פֿאַרטעך. אין דער האַנט — אַ שמאַטע. זי גייט איבער די שטיבער און האַלט אין איין ווישן דעם שטויב. זי רוט קיין מאַל נישט. ווען די רוסן זענען אַפּגע- טראַטן, האָט זי אים געהייסן גיין מיט די רוסן:

— קום אויך מיט, מאַמע.

— גיין, אַ יידענע איז ווי אַ קאַץ. מעגן זיך בייטן די באַלע- באַטים, זי בלייבט אין שטוב. פֿאַר די דייטשן איז נישטאָ וואָס

צו אנטלויפֿן. אינעם ערשטן וועלטקריג זינען זיי אויך געקומען. מען האָט מיט זיי געהאַנדלט און מען איז מיט זיי אויסגעקומען. — מאַמע, ווי אַזוי איז געווען דיין לעצטער גאַנג? זיכער ביסטו אַרויסגעגאַנגען פֿון דער שטוב מיט רייזלעך, מיט אירע קינדער, דינע אייניקלעך... האָסט פֿאַרשלאָסן די טיר. אויפֿן וועג האָסטו אָפּגעלענט די פֿאַטשיילע פֿונעם מויל און געפֿרעגט ביי דער טאַכטער: איד האָב פֿאַרשלאָסן דיר טיר, ווי מיינסטו? זי האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ און געזאָגט: — יא, מאַמע...

*

צען יאָר האָט ער אַרומגעוואַנדערט איבער רוסלאַנד. דער-נאָך האָט ער באַשלאָסן צו פֿאַרן קיין ישראל. אָבער פֿריער האָט ער געמוזט נאָך אַ מאָל זען, צום לעצטן מאָל, זיין טאַטנס שטוב. אָט גייט ער שוין אַרויף דאָס געסל. ער בלייבט שטיין בנים בוים און האַלט זיך אָן בנים פֿאַרקן. ווייטער טראָגן אים מער נישט די פֿיס... אויך אינעם פֿאַדערשטן טייל הויז וווינען מענטשן... ער פֿאַרבלייבט די ליפּן און שפּאַרט אָן דעם קאַפּ אינעם בוים. אונטער די פֿאַרמאַכטע אויגן שטופּן זיך די טרערן.

...פֿרילינג אויף דער וועלט. דער ווייטער בעז בליט. אַלץ איז נאָר אַ בייזער חלום. אָט גיט ער אַ פֿיף און אַדעלע אין ווייטן קליידל וועט צושפּרינגען צום פֿאַרקן... די טיר וועט זיך באַלד עפֿענען, די מאַמע וועט אַרויסקומען, אַ פֿאַטש געבן אין די הענט, מיט אויסגעשטרעקטע אַרעמס אַנטקעגנגיין: — זון מיינער, נחתל מיינס!

ער מאַכט אויף די אויגן. דער גאַרטן איז פֿאַרלאָזן. די סטעזשקע פֿאַרוואַקסן. די קוסטעס בעז זינען פֿאַרשיט מיט הויפּנס שוטער און מיסט. נאָר אין דער זינט שטעקט אַרויס אַ סענקעוואַט שטיק וואַרצל, באַדעקט מיט אַ ברוינער קאָרע. דערפֿון שפּראַצן אַרויס צווינגלעך און אויף די צווינגלעך ווייטער בעז. אַ פֿרעמדער בייזער הונט האָט זיך צעבילט געבן זיין טאַטנס

שטוב. ס'איז אַרויסגעקומען דער באַלעבאָס מיט אַ פֿינקע אין
מויל. זינע פֿאַרזשמורעטע אייגעלעך האָבן געגרימט צו דעם
פֿרעמדן. אַ ייד, מסתמא, האָ? וואָס דען? ער האָט אַ סיקע געטאָן
מיט די ציין:

— אַ טי שטאָ טו י?!

שלמה ווייס אַ סוד. ער געדענקט אַז איין מאַל האָט אים די
מאַמע אָנגענומען ביי דער האַנט און צוגעפֿירט צו דער הרובע.
זי האָט זיך אָנגעבויגן און אַרויסגענומען אַ קאַכליע פֿון אונטערן
אויזן:

— דו זעסט, מנין זון? — זי האָט אַרויסגענומען אַ שקעטעלע
פֿול מיט אוצרות, איר ירושה־צירונג: די גאַלדענע קייט, וואָס
דער טאַטע האָט איר געקויפֿט צו דער חתונה, פֿינגערלעך, פֿערל,
דער באַבעס שטערן־טיכל.

— זאַלסט וויסן זיין, מנין זון, אַז אַט אַ דאָ ליגט עס! — זי
האַט צוריקגעלייגט דאָס שקעטעלע, פֿאַררוקט די קאַכליע אויפֿן
אַרט און אָפּגעציילט — איינס, צוויי, דריי, די פֿערטע קאַכליע
נעמט זיך אַרויס. דאָס איז דאָס אַרט.

שלמה ווייס עס, אָבער נישט נאָכן גאַלד איז ער געקומען.
זאַל עס דאָרט פֿוילן, ווער דאַרף עס? האָט ער בלוז געזאָגט
צום באַלעבאָס:

— אַ שיינער בעז בליט ביי אַנך. צי וועט איר מיר דער־
לויבן דערפֿון אַ קליין צווינגל?

דער פּויער האָט אַרויסגענומען די פֿינקע פֿונעם מויל, אַ שפּני
געטאָן און געענטפֿערט:

— נעם... — ער האָט מיט דער דלאַניע זיך אָפּגעווישט דאָס
מויל און מיט שווערע טריט אַוועקגעשפּאַנט אין הויז אַרײַן.
שלמה האָט זיך אָנגעבויגן. פֿאַרזיכטיק האָט ער אַרויסגע־

¹ און דו, גאָך וואָס ביסטו דאָ?

דיסן אַ יונגן שפּראַך מיט די וואַרצלען, געמאַכט אַ קלומפן ערד אַרום זיי. זאָלן זיי דערווייל זייגן בײַ דער ערד, ביז זיי וועלן קומען אין אַ נײַער היים.
 אין אַ בלעכערנער פּושקע האָט ער געפֿירט דעם צאַרטן בעז איבער לענדער און ימען, ביז ער האָט אים געבראַכט אין ישראל און אים אַנגעפֿלאַנצט געבן זיין הויז.
 דער בעז האָט זיך פֿאַרוואַרצלט. ער בלייבט.

אַברהם סוצקעווער

ש ה ח י י נ ו

ווען כ'וואָלט ניט זיין מיט דיר בנינאַנד,
 ניט אַטעמען דאָס גליק און וויי דאָ,
 ווען כ'וואָלט ניט ברענען מיטן לאַנד,
 ווילקאַניש לאַנד אין חבֿלי-לידה;
 ווען כ'וואָלט אַצינד, גאָך מײַן עקדה,
 ניט מיטגעבוירן מיטן לאַנד,
 וווּ יעדער שטיינדל איז מײַן זידע —
 געזעטיקט וואָלט מיך ניט דאָס ברויט,
 דאָס וואַסער ניט געשטילט מײַן גומען.
 ביז אויסגעגאַנגען כ'וואָלט פֿאַרגויט,
 און בלויז מײַן בענקשאַפֿט וואָלט געקומען...

יצחק באַשעוויט

דער זון

— 1 —

די שיף פֿון ישראל האָט געזאָלט אַנקומען צוועלף אַ זיגער בני טאַג, אָבער זי האָט זיך געהאַט פֿאַרשפּעטיקט. זי האָט גע-לאַנדט אין ניו־יאָרקער האַפֿן אין אָוונט, און ערשט דעמאָלט האָב איך געמוזט וואַרטן אַ ציט ביז מ'וועט אַראַפּלאָזן די פּאַסאַזשירן. דער דרויסן איז געווען הייס און רעגנדיק. אַ המון מענטשן איז געקומען אָפּוואַרטן די שיף. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דאָס גאַנצע ייִדישע פֿאָלק איז דאָ דערבני: אַסימילירטע יידן, און רבנים מיט לאַנגע בערד און פּיאָות; מיידלעך מיט נומערן אויף די אַרעמס פֿון היטלערס לאַגערן און באַאַמטע פֿון ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס מיט געפּאַקטע פּאַרטפֿעלן; ישיבֿה־בחורים אין סאַמעטענע קאַפּעלאַטשן און מיט ווילד צעוואַקסענע בערדלעך, און וועלטלעכע דאַמען מיט גערוזשטע פּנימער און רויטע נעגל אויף די פֿינגער פֿון די פֿיס. כ'האַב מיר אָפּגעגעבן אַ חשבון, אַז כ'וווּן־בני אַ נניעם אָפּשניט אין דער ייִדישער געשיכטע. ווען האָבן יידן געהאַט שיפֿן? און אויב יא, זינען זיי געשווימען קיין צור און צידון, נישט קיין ניו־יאָרק. אויב אָפּילו ניטשעס משוגענע טעאָריע וועגן דער איי־ביקער איבערחזרונג איז ריכטיק, וואָלט געדאַרפֿט דויערן קוואַ־דריליאָנען און קוואַנטיליאָנען עפּאַכעס, אַז אַ קליינע טייל דערפֿון, וואָס קומט איצט פֿאַר, זאָל האָבן צו שטאַנד געקומען פֿריער. נו, אָבער ס'איז אַלץ פֿון דעסט וועגן לאַנגווייליק און איבערדריסיק. כ'האַב אָפּגעמאַסטן יעדן איינעם פֿון דעם עולם און זיך יעדעס מאָל געפֿרעגט דאָס אייגענע:

— מיט וואָס איז ער מנין ברודער? מיט וואָס איז זי מנין שוועסטער?

די ניר-יאַרקער ווייבער האָבן זיך געפֿאַכעט, גערעדט אַלע אויף אַ מאָל מיט היזעריקע שטימען, זיך געקוויקט מיט שאַקאַלאַד און קאַקאַ-קאַלאַ. אַ נישט-ידישע תקיפֿות האָט אַרויסגעבויערט פֿון זייערע בליקן. ס'איז שווער געווען צוצוגלייבן, אַז זייערע ליבלעכע ברידער און שוועסטער אין אייראָפּע זינגען מיט אַ פֿאַר יאָר פֿריער געגאַנגען צו דער שחיטה ווי שאַף. מאָדערנע אַרטאָדאָקסישע יונגע לייטלעך מיט פּיצעלעך קאַפּעלעך, ווי פֿלאַסטערס פֿאַרבאַרגן צווישן די געדיכטע שעוועליוון.¹ האָבן גערעדט הויך אויף ענגליש, פֿיפּיק זיך געוויצלט מיט די מיידלעך, וואָס זייער אויסזען און הלבשה האָט נישט געוויזן קיין שום צייכן פֿון רעליגיע. אַפֿילו די רבנים זינגען דאָ אַנדערש ווי מײַן טאַטע און זיידע. זיי האָבן אויסגעקוקט וועלטלעך קלוג און אַמעריקאַניש געניט. כמעט אַלע, חוץ מיר, האָבן זיך געהאַט באַזאַרגט מיט דערלויבענישן אַרויפֿצוגיין אויף דער שיף. זיי האָבן משונה גיך געשלאָסן קאַנטשאַפֿט, זיך געטיילט מיט אינפֿאַרמאַציע, וויסנדיק געשאַקלט מיט די קעפּ. פֿון דער שיף האָבן אַנגעהויבן אַרויסקומען אַפֿיצירן פֿון דער מאַנשאַפֿט, די גלותדיקע היימישקייט פֿאַרבאַרגן הינטער אונטֿאַרמען, שליסעס, באַגילדטע קנעפּ. זיי האָבן גערעדט דאָס העברעיִש מיט גוישע טענער.

איך בין געשטאַנען און געוואַרט אויף אַ זון, וואָס איך האָב אים שוין נישט געזען צוואַנציק יאָר. ער איז אַלט געווען פֿינף יאָר, ווען כ'האַב מיך געשיידט מיט זיין מוטער. איך בין געפֿאַרן קיין אַמעריקע, זי — קיין סאַוועט-רוסלאַנד. אָבער איין רעוואָלוציע איז אַ פנים געווען פֿאַר איר ווייניק. זי האָט פֿאַרלאַנגט אַ „פּערמאַ-גענטע רעוואָלוציע“ און מ'וואַלט זי דאָרט אין מאַסקווע געווען ליקווידירט, ווען זי וואַלט נישט געהאַט קיין צד אין די הויכע פֿענצטער. די מומעס אירע, וואָס זינגען אויסגעזעסן אַלע פּוילישע תּפֿיסות פֿאַר קאַמוניסטישער טעטיקייט, האָבן זיך געמיט פֿאַר

¹ שטאַרק באַוואַקסענער קאַפּ האָר.

איר און מ'האַט זי צוזאַמען מיטן קינד דעפּאַרטירט קיין טערקני. פֿון דאָרט האָט זי זיך דערשלעפט קיין פּאַלעסטינע און אויפֿגעצויגן דעם זון אין אַ קיבוץ. איצט איז ער געקומען צו מיר צו גאַסט.

ער האָט מיר געהאַט געשיקט אַ פֿאַטאָגראַפֿיע פֿון דער צניט, ווען ער האָט געדינט אין מיליטער און זיך געשלאָגן מיט די אַראַבערס, אָבער זי איז נישט קיין קלאַרע. דערצו איז ער דאָרט אָנגעטאָן זעלנעריש. ערשט איצט, אַז די ערשטע פּאַסאַזשירן האָבן זיך גענומען ווייזן, איז מיר אויפֿגעפֿאַלן, אַז כ'האַב נישט קיין גענויען באַגריף, ווי מײַן זון זעט־אויס. איז ער הויך? איז ער נײַ־דעריק? זינען אים די בלאַנדע האַר געוואָרן טונקל מיט די יאָרן? דאָס אָנקומען פֿון דעם דאָזיקן זון קיין אַמעריקע האָט מיך צוריק־געשלעפט צו אַ תקוּפּה, וואָס האָט שוין געהערט צו דער אייביקייט. ער האָט אויפֿגעטויכט פֿון דעם אַמאַל ווי אַ חלום אָדער אַ פֿאַנטאַסע.² נישט ער האָט אַרײַנגעפּאַסט אין מײַן איצטיקער היים און נישט אין מײַנע פֿאַרהעלטענישן אויסער דער היים. כ'האַב נישט געהאַט פֿאַר אים נישט קיין צימער, נישט קיין געלעגער, נישט קיין געלט, נישט קיין צניט. ווי די דאָזיקע ייִדישע שיף מיט דער ווייסי־בלייער פֿאַן און דעם מגן־דוד, האָט ער פֿאַרגעשטעלט אַן אויסטערלישע קאַמבינאַציע פֿון דעם געוועזענעם און דעם היינטיגן. ער האָט מיר געהאַט געשריבן, אַז פֿון אַלע שפּראַכן, וואָס ער האָט געפֿלאַפֿלט אין די קינדער־יאָרן — ייִדיש, פּויליש, רוסיש, טער־קיש — קאָן ער בלויז העברעיִש. כ'האַב געוויסט פֿאַרויס, אַז מיט דעם ביסל לשון־קודש וואָס איך קאָן פֿון חומש און פֿון דער גמרא, וועל איך זיך נישט קאָנען מיט אים פֿונאַנדערשמועסן. אַנשטאַט צו ריידן צו מײַן זון, וועל איך דאַרפֿן שטאַמלען, נישט־טערן אין ווערטער־ביכער...

דאָס געדראַנג און דער גערויש איז געוואָרן אַלץ שטאַרקער. אַלע האָבן געטומלט, געשריגן, זיך געשטופּט מיט דער גוזמאדיקער

² פֿאַנטאַזיע, געשפּענסט, זעונג.

פֿרייד פֿון יענע, וואָס האָבן פֿאַרלוירן די מאָס פֿאַר וועלטלעכע דערגרייכונגען. וויבער האָבן געהוילט מיט היסטערישע קולות. מאַנסלייט זינען זיך פֿאַרגאַנגען מיט היזעריקע שטימען. פֿאַטאַ-גראַפֿיסטן האָבן פֿאַטאַגראַפֿירט. רעפּאָרטערן האָבן גענומען אַזליקע אינטערוויען. ס'איז געשען מיט מיר ס'אייגענע, וואָס טרעפֿט אַלע מאָל, ווען כ'קום צווישן מענטשן; אַלע איבעריקע ווערן איין געזינדל און איך בלייב אַ דרויסנדיקער. קיינער האָט צו מיר נישט גערעדט און איך האָב זיך צו קיינעם נישט געווענדט. דער סודותדיקער פּוּח, וואָס האָט זיי אַלע צונויפֿגעהאַפֿטן, האָט מיך פֿון זיי אָפּגעשיידט. אויגן האָבן מיך אַ מעסט געטאַן פֿאַרווירט און ווי געפֿרעגט שטור-מערהייט; וואָס טוט זיך דאָ? כ'האַב נאָך אַ צעגעריניש געפרוווט עפעס פֿרעגן ביי עמעצן, אָבער יענער האָט מיך, וויזט-אויס, נישט געהערט. ווייל ער האָט אַ צעיאַכמערטער אוועקגעשפּאַנט אין מיטן. כ'האַב פּונקט אזוי געקאַנט זיין אַ גניסט. נאָך אַ ווייל האָב איך באַ-שלאָסן דאָס, וואָס כ'באַשליס אַלע מאָל אין אזוינע פֿאַלן; צו מאַכן שלום מיטן גורל. כ'בין געשטאַנען אין אַ ווינקל און געזען אַלעמען אַרויסקומען. כ'האַב דורכגעפֿירט אין געדאַנק אַ סאַרט סעלעקציע. צווישן די אַלטע און די מיטליעריקע איז מײַן זון זיכער נישט פֿאַראַן. עמעץ מיט פעכשוואַרצע האָר, ברייטע פלייצעס, פֿייערדיקע אויגן — קאָן אויך נישט שטאַמען פֿון מײַנע לענדן. אָבער אַט האָט אויפֿגעטויכט אַ בחור מאַדנע ענלעך צו יענעם סאַלדאַט פֿון ז'ער פֿאַטאַגראַפֿיע; הויך, מאַגער, אַ ביסל געבויגן, מיט אַ לענגלעכער נאַז און אַ שמאַלן קין. דאָס איז ער! — האָט עפעס אין מיר אַ געשריי געטאַן. כ'האַב זיך געטאַן אַ ריס צו אים צוצולויפֿן. ער האָט עמעצן געזוכט. אַ טאַטעשע ליבשאַפֿט האָט זיך אומגעריכט אויפֿגעוועקט אין מיר. די באַקן זינען זינען געווען אַנגעפֿאַלן. אַ קרענקלעכע בלאַסקייט איז געלעגן אויף זיין פרצוף. ער איז שלאָף! ער האָט די שווינדזוכט! — האָט עפעס אין מיר גערופֿן. כ'האַב שוין געעפֿנט דאָס מויל אַ רוף צו טאַן גיגי (אזוי האָט מען מײַן ינגל גערופֿן קליינערהייט), ווי ס'האַט זיך צוגעקליקט צו

אים אַ דיקע דאַמע און אים אינגעקלאַמערט אין די אַרעמס. איר געוויינ' איז אַריבער אין אַ בילערני. באַלד איז אַנגעלאַפֿן אַ גאַנצע כאַפטע קרובֿים. מ'האַט מיר געהאַט אויסגעכאַפט אַ זון, וואָס איז נישט מנינער. ס'איז געווען דערין אַ סאַרט גניסטיקע קידנעפינג.³ די פֿאַטערלעכע געפֿילן מנינע האָבן זיך פֿאַרשעמט און איז אַיילע-ניש אַפּגעטראָטן אויף צוריק אין יענעם באַהעלטעניש, וווּ געפֿילן קאַנען אַפּליגן יאָרן און נישט טאַן קיין פיפּס. מיר האָט זיך גע-דוכט, אַז כ'בין רויט פֿון חרפה פֿאַר מנינע פֿאַרפֿאַטשטע⁴ עמאַ-ציעס. כ'האַב ביי מיר אַפּגעפֿאַסט פֿון איצט אָן צו וואַרטן געדולדיק און זיך נישט אַרניצולאָזן אין פֿריצניטיקער צעגיסעניש. אויף אַ ווייל האָבן די פֿאַסאָזשירן אויפֿגעהערט אַרויסצוקומען, און איך האָב געטראַכט ביי זיך; וואָס איז איבער הויפט אַ זון? מיט וואָס זינען מנינע זוימען מיר נענטער ווי פֿון עמעצן אַנדערש? וואָס פֿאַר אַ ווערט האָט די פֿאַרוואַנדשאַפֿט פֿון בלוט-און-פֿלייש? מיר זינען אַלע שוים פֿון דעם אייגענעם ביאָלאָגישן קעסל. מיט אַ צאַל דורות צוריק האָבן די אַלע פֿרעמדע אַודאי געהאַט אַ בשותפֿותדיקן עלטער-זיידן. און אין צוויי דורות שפעטער וועלן די איצטיקע נאַענטע זיך זיין פֿרעמד. ס'איז אַלץ ציטווייליק, פֿאַרגייענדיקע מאַדוסן, בלעזלעך פֿון איין ים, מאַך פֿון איין געמיוועכץ. ווי באַלד מ'קאָן נישט ליב האָבן אַלעמען, דאַרף מען קיינעם נישט ליב האָבן...

די פֿאַסאָזשירן האָבן ווידער אַנגעהויבן אַרויסקומען. דריי בחורים זינען אַרויס מיט אַ מאַל. איך האָב יעדן פֿון זיי גע-פֿאַרשט. ניין, קיינער פֿון זיי איז נישט גיגי, און אויב אַפֿילו יאָ, וועט מען אים סיי ווי נישט אויסכאַפֿן. ס'איז געווען אַ דערליכ-טערונג, ווען יעדער פֿון דעם דריילינג איז אַוועק מיט עמעצן אַנדערש. קיין איינער פֿון זיי איז מיר נישט געפֿעלן. זיי האָבן אַלע געהערט צום המון. איינער פֿון זיי האָט אַפֿילו געוואַרפֿן אויף

³ פֿאַרכאַפֿן מיט געוואַלט, סעקוועסטרירן. — ⁴ באַליידיקטע.

מיר פֿון הינטערוויילעכץ אַ קריגערישן בליק, ווי ער וואָלט אויף אַ מיסטעריעזן שטייגער אויפֿגעכאַפט מנינע גרינגשאַצערישע טראַכטענישן וועגן אים און זינס גלייכן...

— 2 —

— ווי באַלד ער איז מנין זון, וועט ער אַרויסקומען דער לעצטער... — איז מיר אינגעפֿאַלן, אַז ווי וויל דאָס איז געווען נישט מער ווי אַ השערה, האָב איך געווסט ביי מיר, אַז אַזוי וועט געשען.

כ'האָב זיך אָנגעגורט מיט געדולד און מיט יענעם יאוש, וואָס לויערט שטענדיק אין מיר, גרייט צו אימוניזירן מנינע דורכפֿאַלן, צו צויםען יעדן דראַנג זיך אַרויסצוריסן פֿון די אייגענע גרענעצן. כ'האָב איצט באַטראַכט יעדן פּאַסאַזשיר, גרייט צו טרעפֿן פֿון זיין צורה און הלבשה — דעם כאַראַקטער און די פּערזענלעכקייט. אפֿשר האָט זיך מיר בלויז געדוכט, נאָר יעדעס פנים האָט מיר אויפֿגעדעקט סודות. ס'האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז כ'ווייס גענוי, ווי ביי יעדן אַרבעט דער מוח. דערביי האָבן אַלע געהאַט אין זיך עפעס בשותפֿותדיקס: די מידיקייט פֿון דער נסיעה אויפֿן ים, די אויפֿגערייצטקייט און אומזיכערקייט פֿון אָנקומען אין אַ נייער מדינה, אַלעמענס אויגן האָבן ווי געפֿרעגט אָפּגענאַרטע: איז דאָס אַמעריקע? דאָס מיידל מיטן נומער אויפֿן אַרעם האָט ביז גע-שאַקלט מיטן קאַפּ: די גאַנצע וועלט איז איין אוישוויץ... אַ ליט-ווישער רבֿ מיט אַ גרוי קנילעכדיק בערדל און אַרויסגעבאַלטע אויגן, האָט געטראָגן מיט זיך אַ ספֿר. ס'האָט אים אָפּגעוואַרט אַ בינטל ישיבֿה־בחורים. ווי נאָר ער האָט זיי באַגעגנט, האָט ער גלייך גענומען דערשנינען, מיט דעם כּעסדיקן ברען פֿון יענע, וואָס זינען דערגאַנגען דעם אמת און ווילן אים וואָס גיכער פֿאַרשפּרייטן. כ'האָב געהערט ווי ער זאָגט:

— תורה... תורה...

כ'האָב געהאַט אַ פֿאַרלאַנג אים צו פֿרעגן:

— פֿאַר וואָס האָט די תּוֹרָה נישט באַשיצט די זעקס מיליאָן
 יידן פֿון היטלערס גאַז־קאַמערן?
 אָבער צו וואָס פֿרעגן, ווען כ'ווייס אַליין דעם ענטפֿער: כּי
 לֹא מַחֲשֵׁבוֹתַי מַחֲשֵׁבוֹתֵיכֶם... קידוש־השם איז די העכסטע זכּיה...
 איין פּאַסאַזשיר האָט גערעדט דייטשמעריש — נישט דייטש און
 נישט ייִדיש, נאָר אַ קוידערוועלש פֿון שמרס ראַמאַנען, און — ווי
 אויסטערליש! — יענע, וואָס האָבן אים אָפּגעוואַרט, האָבן געפּלוי־
 דערט אויף דעם אייגענעם לשון...
 כ'האָב מיר אָפּגעגעבן אַ רעכענונג, אַז אין דעם גאַנצן תּוֹרָה־
 וְבוֹהוּ הָעֵרֶשֶׁן פּרעציזע געזעצן. די טויטע בלייבן טויט. די לעבעדיקע
 האָבן זייערע זכּרונות, חשבונות, פּלענער, ערגעץ וווּ אין די גריבער
 אין פּוילן וואַלגען זיך נאָך קופּעס אָש פֿון די פֿאַרברענטע. אין
 דייטשלאַנד ליגן איצט די געוועזענע נאַציס אין די בעטן, יעדער
 מיט זיין צעטל מאַרדן, פּיניקונגען, גאַנצע און האַלבע פֿאַרגוואַל־
 דיקונגען. ס'מוז ערגעץ זיין אַ ווייסער, וואָס ווייסט יעדע מחשבה
 פֿון אַ מענטש, יעדן ווייטיק פֿון אַ פּליג, יעדן קאַמעט, מעטעאָר,
 יעדן מאַלעקול אין דער ווינטסטער גאַלאַקס⁵. כ'האָב זיך ווי דורכ־
 געשמועסט מיט אים: נו, אַלמעכטיקער ווייסער, ביי דיר איז אַלץ
 רעכט. האָסט די גאַנצע אינפֿאַרמאַציע און דעריבער ביסטו אַ חכם.
 אָבער וואָס זאַל איך טאָן מיט מיינע ברעקלעך אינפֿאַרמאַציע?...
 יאַ, כ'מוז וואַרטן אויף מיינ זון...

די פּאַסאַזשירן האָבן ווידער געהאַט אויפֿגעהערט אַרויסקומען
 און מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אַלע זיינען שוין אויסגעשטיגן.
 כ'בין געוואָרן אַנגעשפיצט. איז ער נישט געקומען מיט דער דאָזי־
 קער שיף? האָב איך אים פֿאַרזען? אפֿשר איז ער אַרײַנגעשפּרונגען
 אין ים... כּמעט אַלע זיינען אַרויס פֿון וואַרטזאַל און מיר האָט זיך
 אויסגעוויזן, אַז מ'גרייט זיך אויסצולעשן די לאַמפּן. וואָס זאַל איך
 איצט טאָן? כ'האָב געהאַט אַ פֿאַרגעפּיל, אַז עפעס אַ שטרויכלונג

⁵ מילכוכעג.

וועט טרעפן דעם דאזיקן זון, וואָס איז צוואַנציק יאָר צייט געווען פֿאַר מיר אַ וואַרט, אַ נאַמען, אַ שולד אין מיין געוויסן...

מיט אַ מאָל האָב איך אים דערבליקט. ער איז אַרויסגעקומען פֿאַמעלעך, מיט אַ קווענקלעניש און מיט אַן אויסדרוק, ווי ער וואָלט זיך נישט געריכט עמעץ זאָל אים אָפּוואַרטן. ער איז געווען ענלעך צו דער פֿאַטאָגראַפֿיע, אָבער שוין עלטער. ס'איז געווען אין זיין פנים און אין דער קליידונג אַ יוגנטלעכע צעקנייטשטיקייט, די צעקניידערטיקייט און אָפּגעכוימלטקייט⁶ פֿון אַ יונגן מאַן וואָס וואָלגערט זיך שוין יאָרן אין דער פֿרעמד, איז שוין אַ סך דורכ־געגאַנגען און איז אַלט פֿאַר דער צייט. די בלאַנדע האָר זיינען געשטאַנען צעשוּיבערט, אין צויטן, און מיר האָט זיך געדוכט, אַז ס'שטעקן אין זיי שטרויעלעך און הייעלעך ווי ביי יענע וואָס נעכטיקן אין שנייערן. די העלע אויגן האָבן געשמייכלט און גע־זשמורעט הינטער די ווייסלעכע ברעמען מיט דעם בלינדלעכן שמייכל פֿון אַן אַלבינאַ⁷. ער האָט געטראָגן מיט זיך אַ פעקל איינגעוויקלט אין פֿאַקפּאַפּיר און אַ הילצערן טלומיקל ווי אַ רע־קרוט. אַנשטאַט אים גלייך אַקעגנצולויפֿן, האָב איך אָפּגעוואַרט אַ ווייל און געגאַפֿט אויף אים. די פלייצע זיינע האָט זיך שוין ביי צייטנס געבויגן, נישט ווי ביי אַ ישיב־ה־בחור, נאָר ווי ביי עמעצן וואָס טראָגט יאָרן לאַנג לאַסטן. ער האָט אויסגעזען געראָטן אין מיר, אָבער כ'האַב דערקאַנט אין אים שפורן פֿון אַנדערן צד, וואָס האָט זיך קיין מאָל נישט געקאַנט מיט מיר פֿאַרשטענדיקן. אַפֿילו אין אים, דעם פּראָדוקט, האָבן די קעגנערישע שטריכן נישט גע־האַט קיין האַרמאַניע. דער מאַמעס ליפּן האָבן זיך נישט געפּאַרט צו דעם טאַטנס קין. די אַרויסשטאַרצנדיקע באַקן־קישעלעך האָבן נישט געפּאַסט צו דעם הויכן שטערן. ער האָט זיך אומגעקוקט באַדעכטיק אין ביידע זייטן און די מינע זיינע האָט גוטמוטיק

⁶ אָפּגעלאָזונקייט, נאַכלעסיקייט. — ⁷ אויסטערליש ווייס, העל.

געזאָגט: אַוודאי, ער איז מיך נישט געקומען באַגעגענען... איך האָב זיך דערנענטערט און אומזיכער געפֿרעגט:
 — אַתה גיגי?
 ער האָט געטאָן אַ לאַך.
 — פֿן, אַגי גיגי...

מיר האָבן זיך געקושט און די שטעכיקע באַרד אויף זינע באַקן האָט אַ רייב געטאָן מיין פנים ווי אַ ריבאָניזן. ער איז מיר געווען פֿרעמד, אָבער דערבני האָב איך געוויסט, אַז איך בין אים אַקוראַט אַזוי געטריי ווי יעדער אַנדערער טאַטע. מיר זינען גע־שטאַנען שטיל, מיט דעם צוואַמענהאַנג וואָס נייטיקט זיך נישט אין קיין ווערטער. אין איין רגע האָב איך באַנומען, וואָס דער דאָזיקער יונג איז און ווי איך דאַרף זיך מיט אים באַגיין. ער האָט געהאַט דורכגעמאַכט דריי יאָר מיליטער, אַ ביטערע מלחמה; ער האָט שוין געהאַט ווער ווייסט וויפֿל מוידן, אָבער ער איז געבליבן שעמעווידיק ווי ס'קאָן נאָר זיין אַ מאַנסביל. איך האָב גענומען ריידין צו אים העברעיש, אַ קאַפעלע פֿאַרבלייט פֿון מיין אייגענער קענטשאַפֿט. כ'האַב גלייך געקראָגן די אויטאָריטעט פֿון אַ פֿאַטער און ס'זינען אויסגערוּנען אַלע אינהיביציעס. כ'האַב גע־פרוּווט נעמען זיין טלומיקל, אָבער ער האָט עס מיר נישט געוואָלט געבן. מיר האָבן זיך אַוועקגעשטעלט אין דרויסן וואַרטן אויף אַ טאַקסי, אָבער אַלע טאַקסיס זינען שוין געהאַט אַוועק. דער רעגן האָט געהאַט אויפֿגעהערט. די גאַס ביים האַפֿן האָט זיך אויסגע־שטרעקט אַ נאַסע, הינטערשטאַטיש טונקל, שלעכט ברוקירט, דער אַספֿאַלט פֿול מיט גריבער וואַסער, וואָס ס'האַבן זיך געשפיגלט אין זיי שטיקער אַנגעגליטער הימל, נידעריק און רויט, ווי אַ מעטאַ־לענע דעק. די לופֿט האָט געשטיקט. ס'האַט געבליצט, אָבער נישט געדונערט. איינציקע טראַפֿנס זינען געפֿאַלן פֿון דער הייך און ס'איז שווער געווען צו וויסן, צי איז דאָס שפּרני פֿון פֿרייערדיקן רעגן, אָדער שפּריצן פֿון אַ ניעם. ס'האַט מיר עפעס נישט געפֿאַסט, וואָס ניו־יאָרק אַנטפלעקט זיך צו מיין זון באַלד פֿון אַנהייב אַזוי

חושכדיק און אָפּגעכוימלט; כ'האַב געהאַט די אייטעלע אַמביציע אים צו ווייזן וואָס גיכער די שענערע פֿערטלעך פֿון דער שטאָט; אָבער מיר האָבן אָפּגעוואָרט פֿופֿצן מינוט און קיין טאַקסי האָט זיך נישט באַוויזן. ס'האַט זיך שוין דערהערט דער ערשטער דונער. ס'איז נישט געבליבן קיין אַנדערע עצה ווי זיך צו לאָזן גיין צו פֿוס.

מיר האָבן ביידע גערעדט אין דעם אייגענעם נוסח. קורץ, שאַרף. מיר האָבן זיך נישט גענייטיקט אין קיין לאַנגע רייד — ווי אַלע חברים, וואָס קאַנען איינער דעם אַנדערנס מחשבות. ער האָט מיר ווי געזאָגט אָן ווערטער: כ'פֿאַרשטיי אַז דו האָסט נישט גע-קאַנט הויזן מיט מנין מוטער. כ'האַב נישט צו דיר קיין תרעומות. כ'בין אַליין אויך געקנעטן פֿון דען טייג...

איך האָב אַ פֿרעג געטאָן:

— וואָס פֿאַר אַ סאָרט איז דאָס מיידל, וואָס וועגן איר האָסטו מיר געשריבן?

— אַ וויל מיידל. איך בין געווען איר מדריך אין קיבוץ. זי איז שפעטער אַוועק מיט מיר אין מיליטער.

— וואָס טוט זיך אין קיבוץ?

— אין שטאַל.

— זי האָט כאַטש געשטודירט?

— מיר זענען צוזאַמען געגאַנגען אין גימנאַזיע.

— ווען וועט איר חתונה האָבן?

— אַז כ'וועל צוריקקומען. די עלטערן פֿאַרלאַנגען, מיר זאָלן שטעלן אַ חופּה...

ער האָט עס געזאָגט אויף אַ שטייגער, וואָס האָט געהייסן: אַוודאי, מיר ביידע נייטיקן זיך נישט אין אַזוינע צערעמאָניעס, אָבער עלטערן פֿון טעכטער האָבן אַן אַנדערע לאַגיק...

כ'האַב צוגערופֿן אַ טאַקסי און ער האָט האַלב פּראָטעסטירט:

— צו וואָס אַ טאַקסי? מיר וואָלטן געקאַנט גיין צו פֿוס... איך קאָן שפּאַנען מניין...

כ'האָב געהייסן דעם טרײַבער פֿאַרן איבער דער צוויי-און-פֿערציקסטער גאַס, איבער דעם באַלויכטענעם טייל פֿון בראַדוויי און דערנאָך זיך פֿאַרקערן אויף דער פֿינפֿטער עוועניו. גיגי איז געזעסן און אַרויסגעקוקט דורך דער שויב. כ'האָב קיין מאָל נישט אַזוי געשטאַלצירט מיט די וואַלקן-קראַצערס און די ליכטער פֿון בראַדוויי ווי יענעם אַוונט. ער האָט געקוקט און געשוויגן. כ'האָב ערגעץ-וווּ באַנומען, אַז ער טראַכט איצט פֿון דער מלחמה מיט די אַראַבערס און די אַלע געפֿאַרן, וואָס ער איז דורכגעגאַנגען אויפֿן שלאַכטפֿעלד; אַבער די פּוחות, וואָס פֿירן מיט דער וועלט, האָבן אַ פנים געהאַט באַשערט ער זאָל קומען קיין ניו-יאָרק, זיך זען מיט זײַן טאַטן. כ'האָב ווי געהערט זײַנע גע-דאַנקען הינטערן שיידל. ער האָט, גלײַך ווי איך, זעט-אויס, זיך געגריבלט אין די אייביקע פֿראַגעס, ווי אויסצופּרוּווּן מײַן טעלע-פּאַטישן פּוח, האָב איך אַ זאָג געטאַן:

— ס'זײַנען נישטאַ קיין צופֿאַלן. אויב דו לעבסט, האַסטו גע-דאַרפֿט בלײַבן לעבן.

ער האָט אומגעקערט צו מיר דעם קאַפּ אַ פֿאַרהידושטער.
 — היי, דו ביסט אַ יודע מחשבות?...
 און ער האָט געשמייכלט געפלעפֿט, נניגעריק, סקעפּטיש, אַ שטייגער ווי איך וואַלט אים נאָר-וואָס אַפּגעטאַן עפעס אַ פֿאַטער-לעך שפיצל...
 לעך שפיצל...

שווער צו פארגעסן

יעקב גלאטשטיין

די לעבן-געבליבענע

דער טאָג פֿון טויטן ווידערשטאַנד, אַבילות, קלאַגן
איז אויך דער יום־טובֿ פֿון ליב,
מיט יסורים דורכגעקנאַטן:
פֿאַרקנעכט, געטראַטן,
געפֿיניקט, געשלאַגן,
פֿאַרשעמט, פֿאַרשטומט.
ווי האָט איר דאָס געקאַנט פֿאַרטראַגן
און ניט אַרויסקומען מאַראַליש פֿאַרמומט?

מיט אנערע געזעענע און באַהאַלטענע
סימנים אָן אַ צאָל
זנט איר אַ גרעסערער נס
ווי אין דעם יחזקאל־טאַל,
וואָס פֿאַר אַ ייִדישער כּוח
אין אנערע אויפֿגעגאַנגענע ביינער?
ניט נאָר הויט צו הויט, ביין צו ביין,
ליב צו ליב,
נאָר מענטש צו מענטש, מאַן צו ווייב,
דורך פֿרייד און געוויין,
דורך צער אַננגעשטעלטן,
ס'מורמלען לעבעדיקע ווינטן
אַרום אויף ס'נניקע הויזגעזינדן,
אויפֿגעשלאַגענע געצעלטן.

און איר האָט מיך פֿון דער גרויסער שטאָט
 אויסגעשריבן — אַ געדונגענעם זאָגער און באַקלאַגער,
 צווישן אנערע ליכטיקע בלויוויסע רייד
 איז מײַן וואָרט געווען הויל און פֿינצטער.
 כ׳האַב געטונקלט צווישן אײַך,
 דער איבעריקסטער און מינדסטער.

שטאָט זיך שווערן, אַז אנערע יסורים
 זינען מיר אײַגן,
 האָב איך באַדאַרפֿט
 צו יעדן פֿון אײַך שטיל צוגיין,
 זיך מיט ערפֿאַרכט פֿאַרנייגן.

חיים גראַדע

חרובע קלויזן

דערצײלונג

די עטלעכע מנינים יידן, וואָס זינען געבליבן פֿון דער וויל-
 נער קהילה, שטייען איצט אין כאַרשול און זאָגן יזכור. זיי האָבן
 זיך דאַרט פֿאַרפלאַנטערט אין זייערע גוואַלדן, ווי אין די שטריק
 פֿון אַ זיבקענדיקער שיף, און טרינקען זיך אין זייערע טרערן.
 אַבער איך זאָג ניט קיין יזכור, און אַרום מיר איז שטיל, שלוהדיק-
 רויק. איך שטיי בײַם אַנזערנעם טויער פֿון ווילנער שוהלויף און
 די זון אין מיטן פֿון לויטערן הימל שפּרייט גינגאַלד ווי מיט יאַרן
 צוריק אויף דעם וואַלדיק-געהיימען וועג צווישן מינסק און באַרי-
 סאָוו, אויף דעם וועג פֿון מײַנע געפֿאַרן, וואָס האָט איבערגעלאָזט
 אין מיר אַ זיסע שרעק, אַ סודותדיקע שטילקייט און אַ בענקשאַפֿט.
 די זון שײַנט הננט ווידער ווי אין יענעם טאָג אין דער ווינטער

אַזיאַטישער שטאַט סטאַלינאַבאַד, ווען איך בין שיר ניט אומגע-
 קומען אין איינעם מיטן לאַדזשער פליט מישע טרוימאַן.
 פֿון די ווענט אַרום ווילנער שולהויף שרניען-אַראַפּ אויפֿ-
 שריפֿטן פֿון פֿאַר דער מלחמה. רויט-אַנגעמאַלענע אותיות רופֿן צו
 שטימען פֿאַרטייטש אין די קהילה-וואַלן. לעבעדיקע פּנימער אַזנ-
 געמויערט אין די ציגל שרניען-אַריבער איינע די אַנדערע:
 — זאַל לעבן די ייִדישע אַרבעטער-פֿאַרטיי!
 — דורך בלוט און קאַמף פֿאַר פֿרײַהייט אין ארץ-ישראל!
 — קויפֿט תּוצרת האַרץ! — בעט זיך אַ פּלאַקאַט פֿון פֿרויען-
 פֿאַראיין.

— באַד און וואַנעס אויפֿן שולהויף — איז מודיע אַ שילדל
 אויפֿן איינערנעם טויער.

איך מאַך-צו די אויגן. אפֿשר איז אַלץ ניט מער ווי אַ בייזער
 חלום? איך עפֿן-אויף די אויגן און דערזע אַ גאַנצע ריי אויסגעהאַקטע
 פֿענצטער פֿון סטראַשון-ביבליאָטעק. פֿון דער געבנידע, וואָס שטייט
 קעגנאיבער, פֿאַלט אויף די ווענט מיט די פּלאַקאַטן אַ גרויסער
 שאַטן, ווי אַ שוואַרצער טוך, וואָס הענגט אויף אַ שפיגל אין הויז
 פֿון אַ געשטאַרבענעם.

איך קריך איבער גרויסע קופּעס ברוכשטיקער און מיסט. איך
 וויל אַרויפֿגיין אין ווילנער גאונס קלויז. נאָר די טרעפּ זינגען
 אַפּגעריסן, ווי דער לייטער פֿון יעקבֿס חלום וואַלט זיך איבערגע-
 קערט. איך קוק-ארויף צום שוואַרצן חלל פֿון דעם גאונס בית-
 מדרש, וווּ איבער דעם אַרײַנגאַנג איז געבליבן די אויפֿשריפֿט:
 בהנוֹד הגר"א ז"ל. די אויפֿשריפֿט הענגט איבער דעם אַרײַנגאַנג,
 ווי אַ פֿויגל וואָס קערט זיך אום צו זיין נעסט און געפֿינט זיין
 בוים — אונטערגעזעגט. דערשראַקן פֿון דער פֿאַרנאַכטיקער
 וואַלדשטילקייט, טוט ניט דער פֿויגל קיין פיפּס, נאָר בלייבט הענגען
 אין דער לופֿט אויף זינע פֿאַרמאַטערטע פֿליגל.

אַט איז די קברנישע שול. זי אַליין איז איצטער — אַ קבֿר.
 אויך דאָ זינגען די שטאַפלען אינגעבראַכן. גאַט וויל זינע שולן

זאלן שוועבן אין דער לופטן ווי וואלקנס, מען זאל צו זיי ניט קענען צוקומען. איך קוק-ארויף: דאָרט איז געשטאַנען די בימה. בעת איך בין נאָך געווען אַ יונג בחורל, בין איך איין מאל תשעה-באָב געזעסן אין די זאָקן אויף אַ קליין בענקעלע אויף דער בימה פֿון קברנישער קלויז און געזאָגט איכה פֿאַר די מתפללים. ניטאָ מער קיין בימה און ניטאָ מער דאָס פֿרומע בחורל, וואָס האָט געקלאָגט: צדיק הוא, גאָט איז גערעכט, וואָרן איך האָב ווידערגע-שפעניקט זיין מויל. אויף דער מזרח-וואַנט אין דער הויך, דאָרט וווּ עס איז געשטאַנען דער אַרון-קודש, איז געבליבן הענגען איין וואָרט אויסגעשלאָגן פֿון קופּערנע אותיות: אַנכי, איך וויל שרניען, נאָר מײַן אָטעם איז פֿאַרשטיינערט. מײַנע פֿיס ווערן געליימט און די געליימטקייט קריכט נענטער און נענטער צו מײַן האַרצן. אַרום איז טויטשטיל און איבער די חורבות ברענט דאָס ערשטע וואָרט פֿון ערשטן געבאָט אין די עשרת הדיברות: אַנכי, איך בין גאָט דיין גאָט. און אַפֿשר איז עס פֿון פּסוק אין ישעיה: אַנכי הוא מנחמכם, איך בין אײַנער טרייסטער? און אַפֿשר מיינט עס: אַנכי, איך בין דער שוולדיקער...

אַ ציטערניש נעמט מיך דורך. מיר דאַכט זיך, אַז דער אַנכי רירט זיך. באַלד וועט ער אַראָפּפֿליען ווי אַן אַדלער און אויספיקן מײַנע אויגן פֿאַר דער לעסטערונג: איך שטיי ווי אַ דערשראָקענער ווי קינדווייז יום-כיפור אין קלויז, בעת דער גאַנצער עולם פֿלעגט פֿאַלן פּורעים. איך קוק אויף די בערגלעך ערד פֿון צעגראָבענעם שולהויף און זיי זעען מיר אויס ווי די געבויגענע רוקנס פֿון גרייז-גרויע ייִדן, וואָס קניען בײַ דער עבודה. איך דריי זיך אום און דערזע קלויז-ישן.

קלויז-ישן, אויף דיר קלאָגט דער נביא: גאָט האָט פֿאַרלאָזט זיין מזבח, אַוועקגעשלידערט זיין הייליקטום, איבערגענטפֿערט אין האַנט פֿון שׂוֹנָא די מויערן פֿון אירע פּאַלאַצן. זײַן פֿאַדערשטע וואַנט איז אַראָפּגעריסן ווי זײַן זינדענער פּרוכת. די טמאים די ערלים זעען, ווי זײַנע צעוואַקלטע זײַלן מאַטערן זיך אונטערצו-

האַלטן דען געוועלבטן סופֿיט, און זיי לאַכן, די אומריינע ערלים. וואַרטסטו ניט, קלויז־ישן, אויף אַ שמשון הגיבור, וואָס זאַל אינע- וואַרפֿן דענע זינלן און באַגראַבן דענע לעסטערערס און פלינדע- רערס? זיי קלעטערן אויף דענע פֿענצטער אַרויסצונעמען די הילצערנע ראַמען, זיי ברעכן־אַרויס די דעמבענע טירן פֿון דענע אינגעמויערטע ספֿרים־אַלמערס. דענע געשניצטע לייבן און הירשן רייסן זיי אַרונטער, פֿאַרברענען עס און קאַכן אויף דעם זייערע טריפֿע טעפּ. וואָס דער דייטש האָט איבערגעלאָזט, צעשלעפֿן אונ- דזערע שכנים, די אדומים, די פֿאַליאַקן און די ליטווינערס. קלויז־ ישן, פֿאַר מיר איז דען חורבֿה דער באַרג נבֿו, וווּ משה איז געשטאַרבן. פֿאַר מיר ביסטו דער הר הבית, וווּ דער בית־המקדש איז געשטאַנען. דענע צעקרישטע ווענט פֿאַרצאַמען מיר דעם וועג, איך זאַל ניט קענען אַריבערגיין אויף דעם צווייטן האַלבן שולהויף. דענע צעוואַקלטע זינלן קענען פּלוצעם אינפֿאַלן אויף יעדן, וואָס קריכט צום פֿאַרבאַטענעם, מיט ברוכוואַרג פֿאַרשאַטענעם, הייליק־ געפֿעניקטן באַדן. אָבער פֿון דאָרט רוישט אַ געהיימע שטילקייט, וואָס שרעקט מיך און ציט מיך מיטן סוד פֿון אומקום, ווי אינע באַדעקטע באַרגשפיצן, וואָס שרעקן מיט די אַפּגרונטן אַרום זיי, און ציען־צו מיט זייער שניי־קער שטילקייט, מיט דער האַפֿענונג, אַז ווער עס וועט זיי דערגרייכן, וועט דערזען אַלע אייביק־פֿאַר־ הוילענע סודות, וואָס ליגן דאָרט אָפֿן.

איך קלעטער איבער אַנגעוואַלגערטע שטיינער און אינזערנע בעלקעס, קריך דורך לעכער און שפּאַלטן, ווער פֿאַרשאַטן מיט טינק און שטויב, ביז איך קום־אַרײַן אין דער צווייטער העלפֿט פֿון שולהויף — און בלייב שטיין אַן אַרומגערינגלטער מיט ווילדע שטעכיקע געוויקסן. פֿלאַנצן פּויען אויף די ווענט, וויקלען און פֿלעכטן זיך אַרום פּוסטע בנינים, פֿאַרשטעלן די קלויזן חבֿרה־ פּועלים, תּפֿארת־בחורים און קוידענאָווער שטיבל, זיי זאַלן ניט פֿאַרשעמט ווערן פֿאַר זייער נאַקעטקייט. אָבער די אויפֿשריפֿטן אויף די געבנידעס לאָזן זיך ניט פֿאַרוואַקסן מיט פֿלאַנצן. די

אותיות ברענען און פֿאלן אויף מײַן פנים ווי פֿונקען. מיר זײַנען געבויט געוואָרן, דערצײלן די בתי־מדרשים, אין שנת תרמ"א, אין שנת תרל"ה, אין שנת תק"ה. פה נקבר שרײַען די שטומע שולן — דאָ ליגן באַגראָבן די תפילות פֿון יידן פֿאַר הונדערטער יאָר...

אַלטנײַע קלויז, דו קלויז פֿון יסו"ד, דו זאַלסט ניט אַינפֿאַלן, האָט מען דיך אונטערגעשפּאַרט מיט אַ וואַנט פֿון דרויסן, און פֿון אינעווייניק האָבן דיך די דאַוונערס אונטערגעהאַלטן מיט זײַערע תפילות. דער גרויסער נדבֿן און גביר, יהודה ספֿראַ־ודינא, וואָס האָט דיך געבויט, האָט אָפּגעזאָגט אַ פֿאַרמעגן פֿאַר קהל, בתנאי אַז זײַן איידעם, ר' שמואל, זאָל ווערן ווילנער רב. די פרנסים האָבן מסכים געווען, אָבער נאָכן טויט פֿון שווער האָבן זיי קעגן דעם איידעם פֿאַרפֿירט אַ מחלוקת. זיי האָבן אים פֿאַרשעמט און גערודפֿט. ביז ער האָט געמוזט פֿון שטאַט אַנטלויפֿן. נאָך זײַן פטירה האָט שטאַט חרטה געהאַט אויף די בזיונות, וואָס זי האָט אָנגעטאָן איר רבין, און פֿון זײַן פֿבֿוד וועגן אַוועקגעשטעלט אין ווילנער שטאַטשול נעבן אַרונ־קודש אַ שטיין, קײַנער זאָל זיך ניט זעצן אויפֿן אָרט פֿון לעצטן ווילנער רב. איצט איז גאַנץ ווילנע אַ מצבֿה־שטיין נאָכן לעצטן יידן און אויפֿן אָרט פֿון די יידן זיצן ערלים, ווי סאַוועס אין חורבֿות.

מיר דאַכט זיך, אַז פֿאַר דער צײַט וואָס איך שטיי צווישן די געוויקסן, זײַנען זיי אויסגעוואַקסן העכער. די פֿלאַנצן פֿאַרוועבן און פֿאַרפֿלאַנטערן מיך, איך זאָל ניט קענען אַרויסגיין. איך רײַס זיך אַרויס פֿון זײַער געפֿלעכט און וויל אַריבערקריכן צוריק אין ערשטן הויף. אָבער פֿון קלויז־ישן פֿאַלן ציגל, ווי גאַט וואַלט דערהערט דאָס געבעט פֿון חרובֿן מקום קדוש און וואַרפֿט אים אַיין, די רויבערס זאָלן אים מער ניט קענען פֿאַרשוועכן און אויס־פֿלינדערן. אַ שרעק באַפֿאַלט מיך: וועל איך דאָ בלייבן אַ געפֿאַנג־גענער צווישן די אַינגעפֿאַלענע ווענט? איך דערנע האָרט בײַ דער ערד די הינטערשטע פֿענצטער פֿון ווילנער שטאַטשול. איך

קריך-אַרונטער דורך די פֿענצטער-לעכער אין דער טיפֿעניש פֿון בית-הכנסת, כדי דורך דאָרט אַרויסצוקומען אין דרויסן. איך גיי דורך דער שטאַטשול מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ. איך וויל מער גאָר ניט זען. גענוג זיך אָנגעגעסן מיטן שטויב פֿון די חורבֿות. די מעשענע געלענדערס¹ פֿון די פּאַראַדנע טרעפּ, וואָס פֿירן-אַרויס אין דרויסן, פֿינקלען פּונקט ווי אַמאַל אין די יום-טובֿדיקע טעג, ווען דער עולם פֿלעגט זיך שפּאַרן הערן דעם חזן מיט די משוררים. פֿון פּאַליש קוקן מיר אַנטקעגן די גאַנץ געבליבענע צדקה-פּושקעס פֿאַר קראַנקע, פֿאַר מושבֿ-זקנים, פֿאַר די לערנערס און פֿאַר ר' מאיר בעל-הנס. די פּוסטיקייט פֿון דער שול בלאָזט אין מײַן רוקן מיט דער קעלט פֿון ים הקרה. פֿרירט צו מײַנע פֿיס צו די טרעפּ און לאָזט מיך ניט אַנטלויפֿן. פּאַמעלעך דריי איך אויס דעם קאַפּ צו דער שול און דערזע, אַז דער בית-הכנסת איז אויסגעוואַקסן, ווי אַ טויטער וואָס זינע נעגל און האָר וואַקסן. אַן די רייען בענק, איינע הינטער די אַנדערע, זעט-אויס די שטאַטשול דאַפּלט גרעסער און גראַמער. די פֿיר ריזיקע זינלן אַרום דער בימה און די קאַלאַנאָדע פֿון געשטרעפּטן מאַרמאַר אויף דער בימה זעען-אויס ווי פֿאַנטאַנען, וואָס גיסן זיך צוזאַמען אין האַלבע בויגנס. איבערן עמוד, ווי עס זינען געהאַנגען דודס פּלי-זמר און די חיות הקודש, איז געבליבן הענגען אַ פּאַריתומטער פּסוק: „ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם“². דער פּסוק קוקט-אַראָפּ אויף די צעמענטענע טרעפּלעך פֿון אַרונ-קודש, ווי עס זינען געשטאַנען די פּהנים מיט אויסגעצויגענע הענט און געדוכנט; די פּהנים, וואָס וועלן מער קיין מאָל ניט דוכענען, וועל זייערע הענט זינען פֿאַרברענט.

איך דערהער אַ געהיימען גערויש און קוק זיך ווידער אַרום. פֿון באלקן קאַפען רעגן-טראַפּנס פּאַמעלעך און איינטאַניק ווי אין

¹ פּאַרענטשן (אויף אַנצוהאַלטן זיך). — ² (במדבר ו, כ"ו, יהואש) און זיי זאלן אַרויפּטאַן מײַן נאַמען אויף די קינדער פֿון ישראל און איך וועל זיי בענטשן.

א שטיינערנער הייל הויך אין די בערג. אין ווילנע איז חדשים-לאנג ניט געגאנגען קיין רעגן — טריפט פֿון צעפֿוילטן דאָך דאָס אַנגעזאַמלטע וואַסער נאָך פֿון פֿאַר אַ יאָרן, נאָך פֿון פֿאַר צוויי יאָרן. די אַיזטראַפֿנס פֿאַלן אויפֿן צעמענטענעם דיל איינציקווייז, איינ-ציקווייז, און זייער ווידערקלאַנג אין דער גליווערדיקער פֿוסטקייט איז אַזוי אויסגעצויגן סומנע, אַזוי טרויעריק באַנג, ווי זיי וואַלטן געווען די טרערן פֿון ווילנער ייִדן; טרערן וואָס האָבן זיך פֿאַר-קליבן אין ספֿייט פֿון דער אַלטער שטאַטשול, און זיי ריידן, דער-ציילן, באַקלאַנגן זיך און טענהן, זיפֿצן שטיל, שטיל, מיט אַ קול דממה דקה:

— דו ביסט צוריקגעקומען פֿון ווינטע מקומות מיט אַ פֿאַר-באַרגענער תּביעה אין האַרצן. דו ביסט אַנטרונגען קיין צפֿון און געלעבט צווישן אַן עם לועז, וואָס איז געלערנט אין תּכסיסי מלחמה. זיי האָבן זיך געשלאָגן מיטן דינטש, זייער שונא, וואָס איז זיי באַפֿאַלן פֿון מערבֿ. די ווילדע גבורה פֿון די זיגערס האָט דיך מבלבל געווען, און דו מאַנסט אויך בני אונדז גבורה: פֿאַר וואָס האָט איר זיך ניט קעגנגעשטעלט? — שרײַסטו. דו האַסט געראַטע-וועט דיין לעבן, איצט ווילסטו, אַז מיר, די אומגעקומענע, זאָלן אויך נאָך ראַטעווען דיין אַנגערעדטן פֿבֿוד, דו זאָלסט זיך קענען באַרימען פֿאַר דער וועלט, אַז דו ביסט דער לעצטער פֿון פֿאַרטי-ליקטע העלדן. פֿאַר די עזי-נפֿש, פֿאַר די שטאַרקע, וואָס לעבן אויף זייער שווערד, פֿאַרלאַנגסטו אַז מיר זאָלן זיך פֿאַרענטפֿערן, פֿאַר וואָס מיר האָבן ניט גענומען קיין נקמה. ווייסטו ניט, אַז מען האָט אונדז אַפּגענאַרט? די רוצחים האָבן געשיקט צו אונדז בוגדים, וואָס זאָלן אונדז אַננריידן, אַז דורך אַרבעט וועלן מיר זיך אויס-קויפֿן פֿון טויט. פֿון קבֿר איז קיינער ניט צוריק געקומען, און די וועלדער אַרום פּאַנאַר האָבן אויך פֿאַר די פֿייגל געהיט דעם סוד פֿון די בלוטיקע גריבער. די שוטרם און נוגשים פֿון אונדזער אייגן פֿאַלק, פֿדי צו לעבן מיט איין טאַג לענגער ווי מיר, האָבן נאָך יעדער גזירה אונדז געטרייסט, אַז קיין נניע גזירות וועלן מער

ניט זיין. און מיר זינען געווען מיט קינדער באַהאַנגען, מיט וויי-
בער און אַלטע טאַטע-מאַמע. מען האָט אונדז געפּיניקט, מיר
זאָלן פֿאַרלירן דעם צלם אלוהים. מען האָט אונדז אויסגעטאַן
נאַקעט, מיר זאָלן פֿון בושה ווערן איינגעבראַכן, און אונטער אַ
האַגל פֿון קלעפּ און געלעכטער זינען מיר געלאָפֿן צו דער גרוב.
מיר זינען אַליין געלאָפֿן! ווייל ווייסטו, וואָס דאָס מיינט צו ליגן
אויף אַ פֿעלד אַרומגערינגלט מיט תּלינים און זען ווי מען פֿירט
אַנדערע צום טויט, נאָר דו בלייבסט אויף שפּעטער, אויף שפּעטער?
ווייסטו, וואָס פֿאַר אַ גרויסע אויסלייזונג עס איז דעמאָלט צו
שטאַרבן כאַטש מיט איין רגע פֿריער? און דו מאַנסט נאָך ביי
אונדז העלדישקייט, מיר, מיט אונדזערע טויטע הענט, זאָלן אונ-
טערהאַלטן דיין חשיבות ביי די אומות-העולם, וואָס פֿאַלן פּורעים
פֿאַר כּוח, ניט פֿאַר יסורים. און דו, אַמייץ-לב, וואָס האָסטו געטאַן,
ווען מיר זינען געשטאַרבן? און דייןע ברידער, אין די מרחקים,
אין דער פֿריער וועלט — וואָס האָבן זיי געטאַן? האָבן זיי זיך
געוואָרפֿן די פֿעלקער צו די פֿיס און געבעטן פֿאַר אונדז רעטונג?
פֿאַר וואָס האָט איר ניט באַלאַגערט די מנהיגים פֿון די מלוכות?
פֿאַר וואָס האָט איר זיך ניט אויסגעלייגט אויף די גאַסן, די וועלט
זאָל ניט קענען אַריבערגיין איבער אונדזער הריגה? פֿאַר וואָס
האַסטו זיך אַליין ניט פֿאַרהונגערט צום טויט און ניט געריסן
קריעה יעדן טאָג, יעדע שעה, יעדע רגע? דו האָסט קיין יידישע
מסירת-נפֿש פֿאַר אונדז ניט אַרויסגעוויזן און ביי אונדז מאַנסטו
עשום גבורה? ווער עס זאָגט, אַז מיר זינען חייב פֿאַר אונדזער
שוואַכקייט, דער האָט ניט קיין רחמים אין זיין האַרץ. ווער עס
זאָגט, אַז מיר זינען געווען זינדיק, דער לעסטערט גאָט. היינט
איז יום-כיפור — דאָוון פֿאַר אונדז! מען האָט איבערגעריסן אונ-
דזער לעבן, מען האָט איבערגעריסן אונדזער תּפֿילה.

אַזוי האָבן די טראַפּנס אַריינגעוויינט אין מיר. אַ טראַפּן נאָך
אַ טראַפּן, אַ וואַרט נאָך אַ וואַרט. איטלעך וואַרט האָט אַפּגעהילכט
אין מיין שאַרבן, יעדער טראַפּן האָט מיך דורכגעשוידערט, ווי אַ

נאָדל וואָלט זיך אַרײַנגעשטאַכן אין מײַן לײַב. אָבער איך בין ניט אַוועק, ווי איך וואָלט נאָך לאַנגער זוכעניש ענדלעך אָפּגעפֿונען די גײַסטער וואָס מאַטערן מײַך: „לאַזט מײַך אָפּ, לאַזט מײַך אָפּ, פֿײַניקט מײַך ניט מער...“ — האָב איך געמורמלט. וויפֿל געלע שמות ווילט איר, איך זאָל נאָך אויפֿעסן? וויפֿל מאָל זאָל איך נאָך צערײַסן מײַנע פֿינגער אין פֿאַרזשאַווערטע טשוועקעס און פֿאַר־זשאַווערט געשיר? וויפֿל אַש, ווילט איר, זאָל זיך נאָך אָפּזעצן אויף מײַנע ליפֿן און אַרײַנגיין אין מײַנע לונגען? וויפֿל שימל זאָל זיך נאָך אַינזעסן אין מײַן הויט? וויפֿל פֿסוקים זאָלן זיך נאָך אַינקריצן אין מײַן מאַרך און זיך אויסלייגן אין די קנייטשן פֿון מײַן פֿנים? איך פֿאַררײַס דעם קאַפּ אין דער הייך און זוך די אותיות, וואָס זײַנען געבליבן הענגען אויף די באַלקנס פֿון די קלויזן ווי איינציקע אַבֿרים פֿון אַ צעריסענעם גוף. און אין געטאַ־תֿפֿיסה האָב איך זיך געמוזט אַינבייגן ביז דער ערד, ביז דער ערד, איך זאָל קענען איבערלייענען די אויפֿשריפֿט, וואָס אַ קליין ייִדיש ייִנגעלע האָט אַינגעקריצט אין דער וואַנט: „יאָסעלע גרייט זיך צו פֿאַנאַר“...

נאָך דער זון, וואָס האָט אַרײַנגעשײַנט פֿון דרויסן, האָב איך דערקענט, אַז עס איז שוין אַריבער די שעה פֿון מוסף. די קראַטעס פֿון דער ווייבערשול, באַלויכטענע פֿון דער זון, האָבן זיך פֿאַר־וואַנדלט אין שטאַבעס גאַלד. אויף דער מערבֿ־וואַנט, וווּ עס איז אַמאָל געהאַנגען דער שקיעה־זייגער, האָט זיך צעפֿינקלט אַ ליכט־ראַד ווי אַ געשליפֿענער שפיגל. אַ סנאַפּ שטראַלן האָט דורכגע־שניטן די גאַנצע לענג פֿון דער שטאַטשול ביז דער מזרח־וואַנט, און איז אַרײַנגעפֿאַלן אין דער פֿינצטערער פֿאַרטיפֿונג פֿון אַרויס־געבראַכענעם אַר־ון־קודש. דער שטראַלנסנאַפּ אין שוואַרצן חלל פֿון חרובֿן היכל האָט געבלענדט ווי אַ דימענט, געשײַנט מיט אַלע פֿאַרבאַרגענע שימערן פֿון די אַוועקגעזולטע ספֿר־תּורה־קרוינען, געבליצט און געמיניעט מיט אַלע פֿאַרבן פֿון מענטעלעך, אויסגע־האַפֿטענע מיט זילבער־פֿעדעס און באַזעצט מיט איידל־שטיינער.

פלוצעם איז דער זוניקער דימענט אַרויסגעשווומען פֿון זיין באַ-
 העלטעניש און האָט האַסטיק זיך צו מיר דערנענטערט, ווי אַ
 פֿייערדיקער שרף וואָלט מיך געטריבן פֿון שטאַטשול. איך בין
 אָפּגעטראָטן הינטערוויילעכץ איבער די טרעפּ און בין אַרויס
 אין דרויסן אַ באַהערשטער פֿון אימה, מיט אַ פֿיבער אין אַלע
 גלידער, ווי עס וואָלט אין מיר אינגעזונקען דער צעשטראַלטער
 דימענט — איך האָב געפֿיבערט מיט דער שעה פֿון נעילה.

לייזער אייכענראַנד

ליד פֿון פֿריינדשאַפֿט

פֿון טויזנט טויטן בין איך צו דיר געקומען
 מיט רגעס מיט שטומע פֿון נעכטן און הינט,
 ווי שוואַרץ האָט אַ שווינגן דעם הימל פֿאַרנומען,
 וווּ ס'האַט ניט געבליט קיין קול פֿון אַ פֿריינד.

וווּ געקרייציקט עס האָט מיך מנין אייגן פֿאַרשטומען
 און — לעצטע — אַ טרער האָט דאָס אויג מניס פֿאַרשטיינט;
 וווּ גאַט האָט אַליין אויך זיין וועלט ניט באַנומען,
 און ס'האַט ניט געבליט קיין קול פֿון אַ פֿריינד.

וווּ קיין מת האָט ניט געוואָלט אויף ערד צוריקקומען,
 און אָפּגעזאָגט האָט זיך דער מאַרגן פֿון דעם הינט, —
 האָט גאַט צו לעצט מנין צער הייס פֿאַרנומען
 און צעבליט אין אַ שמיכל דאָס קול פֿון אַ פֿריינד.

אַברהם זאָן

פֿון די ימישע ווייטן

פֿון די ימישע ווייטן, פֿון בלויע,
 שווימען היימישע שטעט צו מנין ברעג.
 קומען איינציקווייזן אלע מיט גרוסן
 פֿון פֿארשוונדענע יאָרן און טעג.
 קומען אלע צו גאָסט און זיי פֿרעגן:
 — האָסט דײַן רו כאַטש דערגרייכט דורך דער צייט?
 האָסט פֿאַרלאָזן אונדו, היימישע ברעגעס —
 וואָס זשע האָסטו געפֿונען אין ווייטן?
 זע, דײַן קאַפּ ווערט שוין גרוי, פֿון די אויגן
 קוקט אַ טרויער אַרויס אַזוי טיף — — —
 יעדע שטאַט, יעדע שטאַט פֿונעם עבֿר
 שווימט פֿאַר מיר אויף אַזוי ווי אַ מיה¹.
 און איך ווייס נישט, וואָס זאָל איך זיי זאָגן
 פֿונעם עבֿר די היימישע געסט.
 אַז אין וואַנדער מנין לעבן צעטרענצלט,
 אויף די ווייטן געבליבן מנין נעסט.
 אַז כ׳האַב סײַ ווי סײַ גאַר נישט געפֿונען
 אין די פֿרעמדן די ווייטע פֿון וועלט.
 נאָר די הימלען די פֿרעמדע, די ימען
 ווייען־אָן אויף מיר טרויער און קעלט.
 אַז דער אומרו דער אַלטער מיך יאָגט נאָך,
 גלייך דער וואַגל איז מיר נאָר באַשערט.
 אַז איך ווייס: כ׳וועל שוין קיין מאָל געפֿינען
 די פֿאַרלוירענע רו אויף דער ערד — — —

¹ מיטאַס, לעגענדע.

בינס העלער

אין מיינע אויגן

אין מיינע אויגן הענגען נאך די שטיגן
פֿון יענער חורבֿה אויף דער פֿאווע-גאָס.
זיי וועלן ביז משוגע מיך פֿאַרוויגן
אין קלעטער צווישן האַפֿענונג און האָס.
מײַן טראַט געבליבן איז אין מיטן שוועבן
מײַן פֿריידגעשריי — צעשניטן אויף אַ האַלב.
פֿאַרברענט געוואָרן איז מײַן אָנהייב לעבן,
ווי אינעם הימל — די פֿרימאַרגן-שוואַלב.
מען האָט דאָס אַרט געפרוווט שוין צו פֿאַרבויען,
פֿאַרשטעלן עס מיט ציגל און מיט ליים,
נאָר איך קען יענע נייע ווענט נישט טרויען —
אַ חרובֿע פֿאַרבלייבן וועט מײַן היים.
אַ חרובֿע — מיט אויסגעהאַקטע שויבן,
מיט שטיגן הענגענדיקע אין דער קרום,
ווי איך וועל אַפֿט באַווייזן זיך פֿון אויבן —
און פּוסט וועט ווידער ווערן דער אַרום.

הערץ בערגונער

דער ירושה-בריליאַנט

דערציילונג

הונדערטער מאָל האָט זי שוין דערציילט דאָס זעלביקע און עס
איז איר נישט נמאס געוואָרן נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל דאָס
זעלביקע איבערצוחורן. זי פֿלעגט אָנהייבן פֿון מיטן, גלייך די צו-
הערערס, וואָס זיינען געזעסן אַרום איר, וואַלטן שוין געוואוסט וועגן

וואָס דאָ האַנדלט זיך. און די צוהערערס האָבן טאַקע געוווסט וואָס זי דערציילט, וואָרן זיי האָבן דאָס שוין געהערט כמה וכמה מאָל. איר אַליין איז דאָס ווייניק אָנגעגאַנגען, צי מען הערט זיך צו איר צו. ס'האָט געמאַכט דעם אַינדרוק, ווי זי וואָלט עס זיך אַליין דער-ציילט. זי האָט געזאָגט די ווערטער, ווי זי וואָלט געמורמלט עפעס אַ תּפֿילה. בלויז טייל מאָל האָט זי זיך אויפֿגעכאַפט ווי פֿון עפעס אַ חלום און אויסגעשאָסן:

— כ'דערצייל ענק פֿון מַינע צרות, פֿון מַינן וויסט לעבן, און עץ הערץ ענק אַפֿילו צו מיר נישט צו! כ'שפּני דאָס אויס פֿון מיר די נשמה!...

פֿאַרגעקומען איז עס אין דער פֿאַבריק פֿון מיסטער לאָוב אין דער „פֿלינדערס לייך“, וווּ עטלעכע פֿריש-געקומענע וויבער, וואָס זינען ניצול געוואָרן פֿון היטלערס גיהנום, זינען געזעסן אַרום אַ גרויסן טיש און אויסגעענדיקט קאָסטיומען. זי איז געזעסן אויבן אָן בנעם טיש און בעת זי האָט דערציילט די וויבער אירע איבער-לעבענישן פֿון די מלחמה-יאָרן האָט זי אויסגעזען ווי אַ פֿירזאַגערין אין אַ וויבערישער שול.

זי האָט זיך שוין אַ טראַפֿעלע צו פֿיל דערלויבט אין דער „פֿעקטאָרי“¹ פֿון מיסטער לאָוב. זי האָט דעם באַלעבאָס געקענט און ער האָט מורא געהאַט מיט איר אָנצוהייבן. בשעת ער האָט געזען, אַז זי שטערט מיט איר דערציילן אַ ביסל צו פֿיל די מענטשן אין דער אַרבעט און ער האָט זיך געוואָלט אַנרופֿן צו איר מיט עפעס אַ וואָרט, האָט ער זיך באַלד אָנגעטראַפֿן מיט די גראַבע און ביזע גלעזלעך פֿון אירע ברילן און ער איז די אותו רגע אַנטשוויגן גע-וואָרן. כאַטש עס האָט זיך געקענט דאַכטן, אַז זי ווייסט גאָר נישט, וואָס ס'טוט זיך אַרום איר, האָבן פֿון דעסט וועגן אירע צעשווימענע אויגן הינטער די גראַבע ברילן-גלעזלעך, וואָס זינען געזעסן אויף איר מענערישער, גרויסער יחסן-נאָז, גענוג געזען. זי האָט גאַנץ

¹ פֿאַבריק.

גוט געזען, ווי זי האָט מיט איר בליק אוועקגעטריבן דעם באַלע-
 באַס און ווי ער האָט גיך אוועקגעהאַפּטלט פֿון איר אויף זינע דינע
 פֿויגל-פֿיסלעך, גלנץ ס'וואַלט אים אוועקגעבלאָזן אַ שטאַרקער ווינט.
 זי האָט אַליין צו זיך אַ האַלבן בלאַסן שמייכל געגעבן, וואָרן ס'האָט
 איר הנאה געטאָן וואָס זי האָט אויף אים אַזאַ ממשלה, כאַטש זי
 אַרבעט ביי אים.

און מיסטער לאָוב האָט פֿאַר איר מורא געהאַט. ער האָט פֿאַר איר
 נישט אַזוי ווייט מורא געהאַט, ווי ער האָט מורא געהאַט פֿאַר דער
 מעשה-נורא, וואָס זי האָט פּסדר און אָן אויפֿהער געהאַלטן אין
 איבערהורן. נישט איין מאָל האָט זי אים אויסגעוויזן, ווי עפעס אַ
 דיבוק וואַלט פֿון איר אַרויסגערעדט. ער האָט שוין עטלעכע מאָל מיט
 איין אויער אויפֿגעכאַפט די מעשה אירע וועגן איר מאַן, וואָס איז
 ניצול געוואָרן פֿון די דייטשישע הענט און איז אַרויסגעקומען אַ
 געוונטער פֿון אַ רוסישן אַרבעטס-לאַגער אין אַ ווינטן וואַלד, כאַטש
 ער איז געווען אַ חולה-מסוכן און זי האָט אים געמוזט פּסדר ראַ-
 טעווען מיט אַלערליי באַבסקע רפֿואות, צוזאַמענגעשטעלט פֿון פֿאַר-
 שיידענע גראָזן און קרייטעכצער. אומגעקומען איז דווקא איר מאַן
 נאָך דער באַפֿריינג, ווען זי איז מיט אים צוריקגעקומען צו זיך
 אין געבורט-שטעטל אין גאַליציע. דעמאָלט, ווען זיי האָבן געמיינט,
 אַז זיי האָבן שוין נאָך די שבעה מדורי גיהנום זיך אומגעקערט צו אַ
 שטיקל מקום-מנוחה, איז ער געטראָפֿן געוואָרן פֿון אַ פּוילישער
 קויל און איז אויף אירע הענט אויסגעגאַנגען אַזוי שטיל ווי אַ
 הינדל...

אַז מיסטער לאָוב האָט געהערט די דאָזיקע רייד און זיך אַנגע-
 טראָפֿן מיט איר צעשווומענעם בליק הינטער די דיקע אויגן-גלעזלעך,
 האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז זי האָט טענות צו אים, וואָס ער דרייט
 זיך אַרום אויף גאַטס וועלט, אין דער צייט ווען איר מאַן געפֿינט זיך
 מער נישט צווישן די לעבעדיקע. ער האָט מחמת דעם געלאָזט איר
 פּסדר איבערהורן איר מעשה און געטאָן אַליק, ער זאָל נישט צו פֿיל
 שטיין אין אירע ד' אַמות.

— כ'האָב אים ליב געהאַט מער ווי דאָס אייגענע חיות, מײַן פינקוסלען, און ער איז געווען בײַ מיר אָפּגעצײטערט ווי אַן איינציק קינד... — האָט זי ווי שטענדיק אָנגעהויבן פֿון מיטן — כאַטש עך האָב געהאַט צוויי קינדער, וואָס עך האָב זייער ליב געהאַט, איז אָבער מײַן פינקוסל געווען בײַ מיר זייער טײַער און עך האָב אים אָפּגעהיטן ווי די קינדער. און וואָס זאָל עך אַ סך רײַדן? פינקוסל האָט געדאַרפֿט האָבן אַ מאַמעשע האַנט, ווייל ער איז געווען בײַ זײַן מאַמען, עליה השלום, אַ בן־יחידל. דאָס טעלערל פֿון הימל וואָלט אים זײַן מאַמע דערלאַנגט. ער איז געווען בײַ איר ווי דאָס אויג אין קאַפּ. גאָר נישט איז געווען בײַ איר פֿאַר אים צו טײַער. עך בין צו פינקוסלען געווען ווי זײַן גאַטזעליקע מוטער. צוליב דעם, וואָס מײַן פינקוסל איז געווען אַ לעמעשקע, נישט אַזוי ווינט אַ לעמעשקע ווי אַ ווייכישקע, אַ גוטע נשמה, וואָס וואָלט פֿון זיך ס'העמד פֿון ליב אַוועקגעגעבן, האָב עך געמוזט זײַן אַ קאַזאַק, האָב עך געמוזט גיין אין די הויזן. ס'מוז דאָך זײַן ווער וואָס זאָל גיין אין די הויזן, נישט אַזוי? אין שטעטל האָט מען מיך גערופֿן ריוו־טשעלע, פֿאַר וואָס ריווטשעלע, פֿאַרשטייען זי דאָך אַליין... נעכט וואָר? קיין פֿינגער אין מויל דאַרף מען איהנען נישט שטעקן. ווי פֿאַסט זיך אַזאַ פֿאַרצויגענער נאָמען צו מיר? נאָר ווי זאָגט מען? הינטער די אויגן פֿון קינדער קען מען אַ פֿינג אויך אַרויסשטעלן. וואָס איז עס געווען מײַן עסק, וואָס די נאַראַנים האָבן אין זיגען געהאַט. ס'האַט מעך געאַרט פֿונקט ווי די קאַץ... ווייסעך־וואָס!... זאָוואָס? אַזאַ חוצפּה! און אפֿשר האָבן די נאַראַנים געמיינט, אַז עך האָב, גאַט בעוואַר, מײַן מאַן מיט עפעס שלעכטס געטאַן. אַז כ'האָב מעך מיט אים געשאַפֿן? האָבן זיי געמאַכט אַ גרויסן טעות. מײַן פינקוס וואָלט דאָס נישט געקענט פֿאַרליידן. געשטאַמט האָט ער דאָך פֿון גרויס יחוס. אַ קלייניקייט עפעס: די בראַסעס! גאַנץ גאַל־ליציע האָט דאָך געקלונגען מיט דעם נאָמען. גרויסע קאַפּאַציטעטן! אַ פֿאַמיליע פֿון גוטבאַזיצערס, באַנקירן, וואַלד־סוחרים, אַדוואַקאַטן, דאַקטוירים. ווער האָט נישט געקענט די בראַסעס אין גאַליציע? ווען

די בראסעס וואלטן נישט געווען פֿון אזא גרויסן יחוס, וואלט מײן גאטזעליקער פֿאטער, וואס האט געהאט פֿליגן אין דער נאָז, זיך נישט משדך געווען מיט זיי. נו, זעט איר דאָך, אז כ׳האָב מײן מאָן נישט געטאָרט, חלילה, אַ קרום וואָרט זאָגן. זאָ וואָר עך לעבן!... ער וואָלט זיך באַלד באַליידיקט. דאָס איז געווען אַן אַריסטאָקראַט. אמתער אַדל!... נו, זעען זי דאָך אַליין אז כ׳האָב מײן מאָן, חלילה, קיין מאָל קיין שלעכט וואָרט נישט געזאָגט. חוץ וואָס ער איז געווען אַ גרעסע, איז ער געווען אויך שייַן. כ׳בין דאָך שוין הײַנט אַן אַלטע ידענע. ס׳ליגן מיר מער נישט אין קאָפּ אַזעלכע נאַרישקייטן. נאָך אַפֿילו הײַנט וואָלט איך זיך אויסגעקענט אויף מײן מאָנס שייַן־קייט. ער איז אַפֿילו נישט געווען קיין הויכער, אָבער ער האָט פֿאַר־מאָגט אַ קאָפּ געלאָקטע האָר, שוואַרצע ווי פֿעך, ווייכע ווי זנד. ער האָט געטראָגן אַ פֿאַר גאַלדענע ברילן, וואָס האָט אים צוגעגעבן אַזאָ ערנסטקייט. און שטענדיק אַזוי עלעגאַנט ווי פֿון אַ מאַדע־סאַלאָן אַרויס!... צו דער חתונה האָט מען אים געגעבן אין אויט־שטייער אַזש פֿערציק פֿאַר שטרײַפֿהויזן, פֿערציק העמדער און אַ שטרײַמל מיט אַ צילינדער! מען רעדט שוין נישט פֿון אַנדערע זאַכן. אויף זײַנס אַ מלבוש האָט מען נישט געטאָרט געפֿינען קיין שפּרענקעלע. כאַטש מיר האָבן געהאַט אַ דינסט אין שטוב, האָב עך געמוזט אַלע מאָל שטיין גרייט מיטן בערשטל אין האַנט איידער ער איז אַרויס פֿון שטוב. נאָר אויף מיר האָט ער זיך פֿאַרלאָזט. און פונקט ווי ער איז געווען עלעגאַנט, איז ער אויך געווען אַ פֿיני־שמעקער. און ליב געהאַט האָט ער בלויז דאָס, וואָס עך האָב געקאָכט. דאָס זעלבע ווען ער איז קראַנק געוואָרן. ער האָט זיך נישט פֿאַר־לאָזט אויף קיין דאַקטוירים און ליב געהאַט, עך זאָל מיך מיט אים פֿאַרנעמען. אַז עך בין געשטאַנען לעבן זײַן בעט, איז ער באַלד געזונט געוואָרן. און כאַטש ער האָט געשריגן אויף מיר, נישט געגלייבט אין קיין באַבסקע רפֿואות, האָט ער זיך פֿון דעסט וועגן נישט וויסנדיק געמאַכט, ווען עך האָב אים אָפּגעשפּראַכן אַן עינ־הרע. אפֿשר וועט דאָס העלפֿן — האָט ער זיך אַ פנים געטראַכט.

דאָס עין־הרע אָפּשפּרעכן האָב עך זיך אויסגעלערנט פֿון מײַן גאָט־
זעליקער מאַמען. עץ לאַכט פֿון מיר?... עץ גלייבט נישט אין קיין
עין־הרע? עץ זענט פֿאַרגעשריטענע מענטשן. עך האַלט מעך אויך
פֿאַר אַ פֿאַרגעשריטענע מענטש. מײַן מאַן איז אַוודאי געווען אַ
פֿאַרגעשריטענער מענטש. און פֿון דעסט וועגן האַלט עך פֿון עין־
הרעס. אַז די הנטיקע פֿאַרגעשריטענע מענטשן גלייבן נישט אין
גאָט, און עך האַלט, אַז עס איז יאָ דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט! ווי
האָב עך נישט געקענט האַלטן פֿון עין־הרעס, אַז בעת דער חופּה
האָב עך געפֿילט ווי מײַנע קאַלעזשאַנקעס¹, גרויסע שענהײַטן, זענען
מיך מיט מײַן חתן שטאַרק מקנא, זיי עסן אים אויף מיט די אויגן.
און טאַקע פֿאַר וואָס נישט? אַז ער איז געווען צו גאָט און צו לײַט.
ער איז געווען שייך, עלעגאַנט, געלערנט. ער האָט געקענט זאָגן אַ
בלאַט גמרא, און אַז עס איז געקומען צו בילדונג, האָט ער געדענקט
גאַנצע שטיקער פֿון געטע און פֿון שילער פֿון אויסנווייניק. אין
געשעפֿט האָט ער טאַקע אַ סך נישט געוואוסט. עך האָב געוואוסט פֿיל
מער פֿון אים. אָבער אַז עס איז געקומען אַנצושרייבן אַ האַנדלסבריוו,
האָט קיינער נישט געקענט אַזוי גוט ווי ער. אַפֿילו נישט דער בוכ־
האַלטער. ער האָט אָפּגעקאַליגראַפֿירט אַ דײַטשישן בריוו, אַז עס איז
געווען יעדעס אות צו קושן. ווער קען הננט אַנשרייבן אַזאַ בריוו?...
און וואָס איז פֿון דעם אַלעמען געוואָרן? אַלץ איז געגאַנגען צו
גרונט! די דײַטשן האָבן פֿון אַלץ אַ תּל געמאַכט. פֿון דעם גאַנצן
פֿאַרמעגן. אין מײַן מאַנס טויט זענען דאָך די דײַטשישע באַנדיטן
שולדיק! ווער האָט צו דעם אומגליק געברענגט, אַז נישט זיי? זיי
האָבן דאָס גיהנום אַראָפּגעברענגט אויף דער ערד!...

דאָ זײַנען ריווטשעלעס אויגן פֿאַרלאָפֿן מיט טרערן, וואָס האָבן
פֿאַרשטעלט די גאַנצע ברילן, אַז זי האָט גאָר נישט מער געזען.
מיד פֿון דערציילן, און איבערגענומען פֿון יעדן וואָרט, וואָס האָט
איר געקאָסט שטיקער געזונט, איז זי געבליבן זיצן אָן אַטעם און

¹ חברטעס.

געקוקט אויף אלעמען דורך די פֿאַרהויכטע, בלינדע ברילן. פֿאוואָליע האָט זי אַראָפּגענומען די ברילן, אויסגעווישט מיט אַ טיכעלע די אויגן, וואָס זינגען געווען רויט פֿון וויינען, און אויסגעווישט די ברילן. דערנאָך האָט זי צוריק די ברילן אָנגעזאָטלט אויף דער גרויסער, מענערישער יחסך-נאָז, אַ שווערן זיפֿץ געטאָן, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פֿון די סאַמע טיפֿענישן פֿון איר האַרץ, און וויי-טער אָנגעהויבן:

אַזוי איז געוואָרן אַ תּל-עולם נישט נאָר פֿון אונדזער פֿאַרמעגן, נאָר פֿון אַ פֿאַרמעגן פֿון אַ גאַנצער שטאָט מיט יידן. איבער נאָכט זינגען די יידן אין שטעטל געוואָרן בלוטיקע אַרעמע לייט. אָבער אַ כּפּרה דאָס פֿאַרמעגן! ווער דאָרף דאָס געלט, אַז עס איז נישטאָ קיין געוונט!... מען האָט דאָך דאָס גאַנצע שטעטל מיט יידן אויסגעקוי-לעט! נאָך דער מלחמה איז אין שטעטל נישט איבערגעבליבן קיין איינציקער ייד! דאָס אומגליק האָט זיך אויפֿן שטעטל אַראָפּגעלאָזט ווי פֿון דער העלער הויט. ווי די בייזע היישעריקן זינגען די דייטשן אויפֿן שטעטל אָנגעפֿאַלן. קודם-כּל האָבן זיי זיך גענומען צו די מענער. זיי האָבן אַרויסגעגעבן אַ באַפֿעל, אַז אַלע יידישע מאַנסלייט פֿון שטעטל מוזן קומען אין דער גרויסער שול. נאָך וואָס — האָבן זיי נישט געזאָגט. די יללה איז געוואָרן גרויס. טייל מענער האָבן זיך געפרוּווט פֿאַרשטעקן. אָבער די דייטשן האָבן געזוכט אין אַלע לעכער. מען האָט געשלעפט די יידן פֿון די באַהעלטענישן אַרויס. די מענער האָבן זיך געזעגנט מיט די וויבער, מיט די קינדער. זיי האָבן געמיינט, אַז זיי גייען אויף אַ זיכערן טויט. מען איז געווען זיכער, אַז די דייטשישע רוצחים וועלן די גרויסע שול צוזאַמען מיט אַלע יידישע מענער אונטערצינדן, אַז מיט אַ מאָל איז געוואָרן סוף-וועלט! הפֿקר! זאָ וואָס, האַרציקער גאָט אין הימל!... אָבער די דייטשן האָבן די שול דאָס מאָל, צום גליק, נישט אָנטערגעצונדן. זיי האָבן זיך געוויצלט, אַז זיי גייען דאָס טאָן, אינגעטונקען שמאַטעס אין נאָפֿט, אָבער דאָס נישט געטאָן. זיי האָבן בלויז טייל יידן אַרויסגעפֿירט ערגעץ און אויסגעשאָסן. די איבעריקע האָבן זיי

געשלעפט צו דער אַרבעט. מײַן מאַן איז געווען פֿון די גליקלעכע, וואָס מען האָט געשלעפט צו דער אַרבעט. און פֿינקוס האָט געאַרבעט, און נאָך ווי געאַרבעט! ער איז אויסגעשטאַנען אַזוי העלדיש אַלע באַליידיקונגען, וואָס מען האָט אים געוואָרפֿן אין פֿנים אַרײַן. ער האָט זיך געהאַלטן שטאַלץ, מיט ווירדע! ער האָט געאַרבעט בײַ דער סאַמע שמוציקסטער אַרבעט, וואָס מען האָט ספּעציעל פֿאַר אים אויסגעזוכט. אָבער ער איז געווען רײַן, פֿונקט ווי אין די אַמאָליקע יאָרן. אַז די דײַטשן האָבן געזען, ווי ער האַלט זיך, האָט ער אויס־גענומען אין זײַערע אויגן. דערנאָך איז געקומען דער באַפֿעל, אַז אַלע יידן פֿון שטאָט מוזן אַריבער דעם סאַן. דאָס איז געשען דעמאָלט, ווען מען האָט געמאַכט אַ חלוקה מיט פּוילן. פֿאַניע־גנבֿ האָט צוגענומען פֿאַר זיך אַ שטיק פּוילן און דעם גרעסערן חלק האָט פֿאַרכאַפט דער דײַטש. אַז אַך און אַז וויי! זאָ וואָס! וואַנקע האָט פֿאַרנומען לעמבערג און איז געגאַנגען ביז צום סאַן. דענצמאָל האָט מען געמײנט, אַז עס איז געקומען אַ הילף אויף די יידן. אַלע האָבן געזאָגט, אַז בײַם באַלשעוויק וועט מען בײַ די יידן גישט אַנרירן קײן הערעלע פֿון קאַפּ. אַ סך זײַנען אַליין אַריבער די גרענעץ. דער דײַטש האָט געוואָלט פֿון די יידן פֿטור ווערן און זײ אַריבער־געפֿעקלט איבערן סאַן. מען האָט גענומען טרײַבן די יידן ווי די סטאַדעס שאַף. נישט געלאָזט גאָר נישט מיטנעמען. ייִדיש האָב־און־גוטס איז געווען הפֿקר, זיך געוואַלגערט אין די גאַסן. ווער עס האָט געהאַט אַ האַנט און אַ פֿוס האָט געראַבעוועט! ווען מײַן מאַן און דער זון זײַנען געווען בײַ דער אַרבעט, האָט מען פֿלוצלינג אַנגעקלאַפט בײַ מיר אין טיר. וואָס הייסט אַנגעקלאַפט? מען האָט געזעצט און געדונערט, אַז עך האָב געמײנט דאָס לעבן עקט זיך בײַ מיר. כִּ׳האַב פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס זײַנען די דײַטשן... און דאָ קום איך צו צו דעם, וואָס כִּ׳וויל עץ זאָלט הערן, וואָרן צוליב דעם דערצייל עך ענק דאָס אַליץ.

ריווטשעלע האָט זיך אַ טראַפֿעלע אַפּגעשטעלט, אַפּגעכאַפט אַ

ביסל דעם אַטעם און אַ וויש געטאָן די פֿאַרטערטע אויגן אונטער די ברילן.

— ביי אונדז אין דער משפחה איז געווען אַ ירושה־בריליאַנט. אַ גרויסער, אַ ביסל קלענער פֿון אַ גריצער, די גרייס פֿון אַ העלער. ווען מײַן גאַטזעליקע מאַמטשע האָט זיך יום־טובֿ אָדער שבת צו ראש־חודש־בענטשן געקליבן אין שול אַרײַן און אַרויסגענומען דעם שמוק, געקליבן דאָס צירונג, וואָס זי זאָל אָנטאָן, האָט זי שטענדיק אַרויסגעצויגן פֿון שאַפֿע דעם בריליאַנט און אים גע־צערטלט מיט די אַלטע אָדערדיקע פֿינגער. זי האָט זיך צו מיר אָנגערופֿן, אַז דעם בריליאַנט האָט זי באַקומען בירושה פֿון אירע עלטערן און זי וועט אים איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר איבער־לאָזן בירושה צו אירע קינדער, זיי זאָלן געזונט און שטאַרק זײַן. אין אַ שווערער שעה, באַהיט זאָל מען ווערן, קען מען דאָס באַ־דאַרפֿן. דער בריליאַנט איז געווען אַ בלויוויסער, האָט פֿאַרמאָגט אַ שיינעם שליף און איז געווען אינגעפּאָקט אין אַ קליין סאַמעטן שקעטעלע, וואָס איז געווען אינגעוויקלט אין אַ זאַמשן, געל זעקעלע. אויף אַרויסצונעמען דעם בריליאַנט פֿון די אַלע באַהעלטענישן האָט די מאַמטשע פֿריער געמאַכט אַ סך פֿאַרבאַרײַטונגען און ס'האָט לאַנג געדויערט ביז זי האָט אים אַרויסגעצויגן אויף דער ליכטיקער שיין. ס'האָט אויסגעזען, ווי די מאַמע וואָלט מורא געהאַט דעם שטיין אָנצורירן, וואָרן ס'קען אים נאָך וויי טאָן. נאָר אַז דער בריי־ליאַנט איז קוים מיט לינד אַרויס פֿון די אַלע פֿינצטערע באַהעל־טענישן און דערזען די ליכטיקע וועלט, האָט ער אַ בליאַסק געטאָן מיט אַלערליי שטראַלן און קאַלירן פֿונעם רעגן־בויגן. עך האָב מעך קוים געקאָנט דערוואַרטן די מינוט און די רגע ביז דער בריליאַנט איז אַרויס פֿון זעקל און דאָס קינדערישע האַרץ מײַנס האָט גע־חלשט אים אָנצורירן כאַטש מיט מײַנע פֿינגערלעך. עך האָב דענצמאָל אויסגענוצט אַלע מײַנע קינדערישע פֿאַרטלעך, כדי צו פּועלן בײַ דער מאַמען, זי זאָל מיר לאָזן דאָס טאָן; כ'האָב דער מאַמען געזאָגט, אַז זי זעט אַזוי שיין אויס אין איר יום־טובֿדיק קלייד, און אַז דאָס

צירונג פאסט איר. די מאמע האט פארשטאנען, וואס עך בין אויסן, א קלוגן, פארשטענדיקן שמייכל געטאן און מיד געלויבט, אז עך בין א קלוג מיידעלע. פון דעסט וועגן האט זי מיד אליין נישט געלאזט נעמען דעם טייערן שטיין אין מיניע קינדערישע הענטלעך. זי האט אונטערגעהאלטן מיניע הענט מיט אירע. כ'געדענק נאך, פונקט ווי עס וואלט ערשט נעכטן געווען, ווי עך האב ליב געהאט צו גלעטן דעם שטיין און צו כאפן אין מיניע הענט די אלע הערלעכע פניערן, וואס זינען געפלאסן פון אים. אלע קאלירן אין דער וועלט האט ער פארמאגט: בלויע, געלע, ווייסע, רויטע, גאלדענע. בשעת כ'האב דעם בריליאנט געהאלטן אין דער האנט האט זיך מיר גע-דאכט, אז כ'האלט די זון אין מיניע פינגער. צווישן דער אפענער, שווערער טיר פון דער גרויסער דעמבענער שאפע, ווו עס איז אייביק פינצטער, האט טאקע דער בריליאנט געשניט ווי די ליכטיקע זון...

ריווטשעלע האט זיך אפגערוט א וויילע.

— אז די דייטשן זינען באפאלן דאס שטעטל — האט זי באַלד פארגעזעצט — האב עך דעם בריליאנט פארשטעקט אונ-טער דעם פליוש פון דער גרינער קאנאפע. ער וועט צו נוץ קומען אין א שווערער שעה, האב עך געטראכט. ווען די דייטשע רוצחים האבן גענומען זעצן און טראסקען אין מיין טיר, האב עך נישט געוויסט, וואס עך האב צו טאן. כ'האב געוואלט ארויסנעמען דעם בריליאנט און אים פארשטעקן אויף זיך, אבער עס איז נישט געווען קיין צייט. דאס האמערן און דאס דונערן איז געווארן אלע מאל שטארקער: „ראוס, פארפלוכטע יודישע שווינע!“! האבן זיך גע-טראגן ווילדע, הפקרדיקע קולות און געשרייען, „ראוס, לאזיגעס יודען-געזינדל!“... עך האב נאך געפרוהט צולויפן צו דער גרינער קאנאפע, אבער עס איז שוין געווען צו שפעט. די דייטשן האבן אויפגעבראכן די טיר מיט די קאלבעס פון די ביקסן און אריינגעפאלן אין שטוב. מען האט מעך ארויסגעטריבן אויף דער גאס, און צו גלייך מיט אלע יידן מעך געטריבן איבער דער בריק פונעם

סאָן אויף יענער זייט צו די באַלשעוויקעס. אויף יענער זייט האָב
 עך מעך אַנגעטראָפֿן מיטן מאַן. ער האָט מיר געזאָגט, אַז די קינדער
 זיינען אוועק קיין לעמבערג. באַלד האָט זיך אַנגעהויבן אונדזער
 שווערע אַרבעט ביי וואַנקען; מיר האָבן געאַרבעט אין אַ לאַגער
 אין וואַלד. מײַן פינקוסל האָט געאַרבעט אי מיט די הענט און אי
 מיטן קאַפּ. צען משפּחות זיינען געשלאָפֿן אין אַ קליינעם, ענגן
 באַראַק, און אַלע זיינען געקומען צו מײַן מאַן נאָך פֿאַרשיידענע
 עצות. די קעלט איז געווען גרויס. דער פֿראַסט האָט געקלעפט
 שטיקערױזן אויף די הילצערנע ווענט אינעווייניק, אינעם באַראַק.
 מען האָט דעם באַראַק נישט געקאַנט דערהייצן. צו עסן איז נישט
 געווען. צוליב דעם, וואָס מײַן מאַן איז געווען קראַנק, האָט מען
 אונדז נישט פֿאַרשיקט טיף אין רוסלאַנד, נאָר מיר זיינען געווען
 אין אַ וואַלד, נישט ווייט פֿון דער וואַלד. ביי נאַכט איז געווען
 שטאַקפֿיניצטער. האָט מײַן מאַן אַליין געמאַכט אַ קאַניצל; פֿון אַלטע
 שטיקלעך פֿאַדעם האָט ער צוזאַמענגעפֿלאַכטן אַ קנייטל, אויסגע-
 זוכט ערגעץ אַ בלעכענע, פֿאַרושאַווערטע פּושקע און אין איר
 אַרײַנגעגאַסן אַ ביסל נאַפֿט, וואָס ער האָט איינגעהאַנדלט פֿאַר אַן
 אַלט העמד. אַזוי האָט מען ביי נאַכט באַלויכטן אַ ביסל דעם באַראַק.
 ווי עך האָב שוין דערמאָנט, איז מײַן פינקוסל געוואָרן מיט אַ מאַל
 אַ גאַנצער דערפֿינדער און אַלע זיינען געקומען צו אים נאָך עצות.
 ער האָט אויך גוט געאַרבעט און שיער נישט געוואָרן אַ סטאַכאַ-
 נאַווייעץ. אפֿשר וואַלט ער דאָס געוואָרן, ווען ער ווערט נישט ערנסט
 קראַנק. די פּויערטעס זיינען געקומען אים מִבֿקר חולה זײַן, און
 געגעבן עצות, ווי אַזוי צוזאַמענצושטעלן פֿאַרשיידענע באַבסקע
 רפֿואות. נאָך דער באַפֿרינונג זיינען מיר אַ הײַפֿל לעבן-געבליבענע
 ייִדן, צוריקגעקומען קיין פּוילן, ווי די מאַמע האָט אונדז געהאַט —
 אַדם-נאַקעט. מיר זיינען באַלד געפֿאַרן אַהיים אין שטעטל אַרײַן.
 און מײַן האַרץ האָט זיך ביי מיר געוואָרפֿן ווי ביי אַ גולן; צי
 שטייט נאָך אונדזער הויז? צי איז די גרינע קאַנאַפֿע ניצול געוואָרן?
 צי געפֿינט זיך נאָך דאָרט דער בריליאַנט, וואָס כ׳האַב באַהאַלטן?

קיינער האט דאך נישט געזען, וווּ כ'האָב דעם שטיין באַהאַלטן, און ס'קען געמאַלט זיין, אַז ער געפֿינט זיך אויפֿן זעלבן אָרט. דער בריליאַנט וועט אונדז צוריק אויף די פֿיס שטעלן, מיין פינקוסלען און מעד! פֿון די קינדער האָב עך נישט געהערט. נישט געהאַט פֿון זיי קיין שום ידיעה. כ'האָב בלויז געוואָסט, אַז זיי געפֿינען זיך ערגעץ אין סיביר. די פֿליטים, וואָס האָבן זיך פֿון סיביר אומגעקערט, האָבן דערציילט, אַז זיי האָבן זיי דאָרט געזען. בעת דער צוג האָט זיך צו אונדזער שטעטל דערנענטערט און כ'האָב דערזען די באַקאַנטע פֿעלדער, וועלדער און הַיזער, איז דאָס האַרץ בנִי מיר שיער נישט אַרויסגעשפרונגען פֿאַר פֿרייד, און עך האָב מעך גע-וואָלט אַרויפֿוואַרפֿן אויף דעם אַלעמען און קושן. כאַטש כ'האָב געהערט, אַז עס זינען מער נישטאָ קיין יידן אין פּוילן, האָב עך בשום אופֿן דאָס נישט געוואָלט גלייבן, און עך בין געווען זיכער, אַז כ'וועל טרעפֿן יידן אין שטעטל. ס'קען דאָך נישט מעגלעך זיין, אַז אַלע יידן זינען אומגעקומען! אָבער אין אונדזער שטעטל, וואָס איז אַ מאָל פֿול געווען מיט יידן, זינען מער קיין יידן נישט געווען. ביטערע טרערן זינען גערווען פֿון מַינע אויגן, ווען עך בין געגאַנגען איבער די היימישע געסלעך און אויף קיין ייד זיך נישט אַנגעטראָפֿן. עך האָב מיין פינקוסלען נישט געקענט באַרויקן. ער האָט געוויינט ווי אַ פֿיצל קינד. ווען מיר זינען געגאַנגען איבער די געסלעך, האָבן זיך די באַקאַנטע „מיעשטשאַנעס“² פֿון אונדז אַוועקגעקערט, נישט געוואָלט אונדז זען. מען האָט אונדז נאָכגע-וואַרפֿן מיט פֿיל ביטערניש: „נאָך וואָס זענט איר אַהער געקומען?! מיר האָבן אייך שוין געהאַט גענוג! שוין גענוג געצאַפט אונדזער בלוט!... מ'האַט געמיינט, אַז היטלער האָט אַלע יידן אויסגע-הרגעט!“... דאָך זינען מיר געגאַנגען... און ווען מיר זינען אַנגע-קומען צו אונדז אין הויז אַרײַן, האָב עך ס'ערשטע דערזען די גרינע קאַנאַפע. זי איז געשטאַנען אויפֿן זעלביקן אָרט. דאָרט וווּ עך האָב

² שטאַט-אַינזווינערס, באַלעבאַטים.

זי איבערגעלאָזט. אָבער אין אונדזער דירה האָבן געווינט פֿאַ-
ליאַקן, אונדזערע שכנים ראַמאַן מאַלינאָוסקי מיט זיין ווייב און
צוויי זין. זיי זינען היפש אונטערגעוואַקסן, די זינדלעך. קיין לייט
זינען זיי קיין מאָל נישט געווען.

די גרינע קאַנאַפּע האָט מיך מער נישט צו רן געלאָזט: אין
גאַנצן צוגענומען מיין שלאָף. עך האָב נישט געקאַנט צוטאָן קיין
אויג, נישט ביי טאָג און נישט ביי נאַכט. מיר האָבן פֿאַרשטאַנען,
אַז נאָך אַזאַ ברוך־הבא וועלן מיר נישט קאַנען מער בלייבן אין
פוילן. פֿון אומעטום האָבן אונדז נאַכגעקוקט ביזע בליקן, פֿול מיט
גיפֿט. ס'איז נישט מעגלעך געווען דורכצוגיין די היימישע געסלעך,
וואָס זינען אונדז אַ מאָל געווען אַזוי טייער און אַנגעבאַקן אין
האַרצן. מען האָט געשפּירט, אַז מען שפּאַצירט אויף די קבֿרים פֿון
אונדזערע שענסטע און בעסטע. זאָ וואָר עך לעבן!... אויף די קבֿרים
פֿון אונדזערע נאַענטסטע גייען מיר בויען אַ ניי לעבן. ס'איז געווען
שווער, זייער שווער! חוץ דעם האָט זיך אין שטעטל געטראָגן דער
רייח פֿון ייִדיש בלוט. נאָך אַזוי פֿיל צרות, וואָס מיר זינען דורכ־
געגאַנגען, האָבן מיר זיך געריכט אויף אַ שענערן קבלת־פנים פֿון
אונדזערע שכנים, מיט וועלכע מיר האָבן געלעבט אַזוי פֿיל יאָרן!
האָב עך שוין פֿאַרשטאַנען, אַז מען וועט אין פוילן נישט קענען
מער פֿאַרבלייבן. מען האָט אונדז דאָ געברענגט דעם טריט, זאָ וואָס!...
איז פֿון קענען פֿאַרקויפֿן דאָס הויז — פֿון דעם איז קיין רייד נישט
געווען. אַז כ'וואָלט עס יאָ געקענט פֿאַרקויפֿן, וואָלט עך אָפּגענומען
דערפֿאַר אַ שיבוש, נישט אויף אַ טאָג דורכצולעבן. כ'האָב מחמת
דעם געוואָלט בלויז אַרויסטראַטעווען דעם ירושה־בריליאַנט. נאָר
ער וואָלט אונדז געקענט עפעס העלפֿן! דערווייל איז אָבער פֿאַרגע-
קומען דער קיעלצער פּאַגראַם! דאָס הייפֿל יידן איז געלאָפֿן
פֿון פוילן. נאָר עך בין אַלץ געזעסן אויפֿן אַרט. אמת, אַז מיין
פינקוסל האָט זיך פּסדר געבעטן ביי מיר: «קום, לאַמיר אַוועק פֿון
דאַנען! לאַמיר אַלץ איבערלאָזן, אַבי אַוועק! יידן פֿאַרן איצט אַוועק
קיין דזשטלאַנד אין די לאַגערן. פֿון דאָרט פֿאַרט מען ווייטער:

קיין אמעריקע, קיין ארגענטינע, קיין אויסטראליע! ס'קען זיין אז די קינדער זענען שוין דארט אין לאגער און ווארטן אויף אונדז... ווער דארף דעם בריליאנט?!... האב עך מײן פינקוסלען געזאגט, אז כ'מוז ארויסבאקומען דעם בריליאנט פֿון דער גרינער קאנאפע. ער וועט אונדז ראטעווען. אבער ווי טוט מען דאס? אונדזער דירה גע- הערט נישט מער צו אונדז. די מאלינאווסקא האט אונדז געגעבן אַנצוגעהערן, אַז זי רירט זיך נישט פֿון אַרט. צו איר געהערט אונדזער דירה מיט אונדזער מעבל. זי איז געשלאָפֿן מיט איר מאַן אין אונדזערע בעטן, געגעסן אויף אונדזער טיש. זיי האָבן זיך צע- לייגט אין אונדזער דירה ווי בנים טאַטן אין ווינגאַרטן! ווי זשע וועל עך קענען צוקומען צו דער קאַנאַפֿע? די מאַלינאווסקיכע האָט דערפֿאַר נישט פֿאַרטראַגן, אַז מיר האָבן זיך באַוויזן אין איר, אין אונדזער ווינונג. יעדן טאַג מער איז אין איר צו אונדז די שנאה געוואַקסן. זי האָט נאָר געוואַרט אויף דער מינוט און דער רגע, ווען מיר וועלן זיך אַפֿטראַגן פֿון שטעטל. כ'האַב געפֿילט, אַז אַלע מאַל, ווען כ'קום צו איר, וואַלט זי אין מיר אַרײַנגעשטאַכן אַ מעסער. גאַט געטרייער, וווּ האָט זיך אַהינגעטאַן די אַמאָליקע פֿרײַנדשאַפֿט? ס'איז פֿון דעם קיין פּיצל בײַ איר נישט געבליבן! עך האָב דאָך אַ מאַל איר צוגעהאַלפֿן. אַפֿילו אירע שקצים, די זינדלעך אירע, וואַצעק און טאַדעק, האָבן אונדז אַדורכגעשטאַכן מיט די גיפֿטיקע בליקן, געברענט בײַ אונדז די טריט! און עך האָב אַ מאַל די דאָזיקע שטינקערס, רעספעקט צו מעלדן, געטראַגן אויף די הענט. זיי זענען דעמאָלט נאָך פּיצלעך געווען. נישט איין מתנה האָבן זיי פֿון מיר באַקומען. אַ מאַל אַ פֿאַר הייזלעך, אַ העמדל, זאַ וואַס!.. נאָר איין ראַמאַן מאַלינאווסקי איז צו אונדז געווען זייער גוט. אַבער וואַס האָט ער געקאַנט טאַן? ער איז אַליין געווען אין גלות בײַ זײַן ווייב און די טײַערע זינדלעך זענען. ראַמאַן איז געווען אַ שטאַרקער גוי, אַ גרויסער, מיט אַ קאַפּ העכער פֿון אַלעמען, מיט גרויסע, דיקע וואַנצעס, וואַס זענען אים אַראַפּגעהאַנגען פֿון ביידע זײַטן מויל. אַבער ער איז געווען אַ קריפל. אין דער ערשטער וועלט-מלחמה

האַט מען אים אַראָפּגעשאַסן אַ פֿוס. איז ער אַרומגעגאַנגען, נעבעך, אויף אַ פּאַר קוליעס, איין נאַגעוויצע⁸, וווּ ס'האַט אים געפֿעלט דער פֿוס, אַרונטערגעבויגן, אַז ראַמאַן האָט זיך מיט עפעס געפרוּווט אַרייַנמישן, זיך אַנגענומען פֿאַר אונדו, האָט די מאַלינאַווסקיכע אויף אים אַנגעשריגן: „האַלט נ'פיסק, דו בהמה, אַקס, הינטישער זון! אַז וועסט נישט האַלטן דעם פּיסק, וועל איך דיר אים פֿאַרשטאַפֿן!... און אַז ראַמאַן האָט נישט אָפּגעלאָזט, האָט זי אים געפרוּווט אונטער-רוקן אַ טשוויאַרטקע⁴ בראַנפֿן אַבי אים צו פֿאַרשטופּן דאָס מויל. שפעטער האָט זי אים געוואַרפֿן די שיד אין קאַפּ אַרין און צום סוף אים באַהאַלטן די קוליעס. איז ראַמאַן געלעגן אין אַ ווינקל אַ שיכרער און מיט טרערן אין די אויגן זיך געבעטן בני דו זינדלעך, זיי זאָלן אים געבן די קוליעס, אָבער זיי האָבן עפעס געוואַרטשעט אויף אים און אים די קוליעס נישט געגעבן. אמת איז, די מאַלינאַווסקיכע האָט עפעס אַרויסגעפֿילט, פֿאַר וואָס עך קום פֿסדר צו איר צו גיין, זי האָט געזען, אַז עך דריי מיך צו פֿיל אַרום דער קאַנאַפע, האַלט אין איין קוקן אויף איר און כאַפֿאַוועק די אויגן, ווען זי באַמערקט עפעס. די גויע האָט מיך גענומען גאַר שטאַרק היטן, נאַכגעגאַנגען מיר יעדן טריט, נישט אַראָפּגעלאָזט פֿון מיר קיין אויג, גלייך כ'וואַלט געווען אַ גנב, וואָס קומט צו איר אין הויז עפעס אויסקוקן. זי האָט מיך נישט געלאָזט אויף קיין איין מינוט אַליין. טייל מאַל, ווען כ'האַב געקוקט אויף דער קאַנאַפע און די מאַלינאַווסקיכע האָט מיך דערבני געפאַקט, האָב עך זעך דערפֿילט שולדיק און זעך פֿאַרלוירן. כאַטש כ'האַב גאַר נישט געוואַלט געבן צו דערקענען אין זיך, האָב עך אַראָפּגעלאָזט דעם בליק, ווי מען וואַלט מיך געכאַפט בני עפעס אַ גנב... די מאַלינאַווסקאַ האָט געהאַט אַ קנילעכדיק פנים ווי אַ פּלעצל, אַ גראַב, פֿאַרריסן נעזל און אַ פּאַר קליינע, שיקלדיקע, גרינע אייגעלעך, ווי ווערעמדיקע אַרבעסלעך, וואָס האָבן זיך פֿסדר זיטיק אַרייַנגעשרויפֿט אין מיר. נישט איין

⁸ הויזן-אַרבל. — ⁴ (מאס) פּערטעלע.

מאל, ווען אונדזערע אויגן האבן זיך באגעגנט, האבן מיר זיך אַ ווייל אַנגעקוקט, ווי מיר וואָלטן זיך וועלן פֿאַרמעסטן מיטן בליק, ווער עס וועט לענגער קאַנען אויסהאַלטן. דאָס האַרץ האָט אין מיר פֿסדר געציטערט, צי דער בריליאַנט ליגט נאָך באַהאַלטן אין דער קאַנאַפּע צי נישט. גוואַלד געשריגן, ווי קען דער בריליאַנט נאָך דאָרט ליגן?! אַ וועלט איז חרובֿ געוואָרן, מיליאָנען יידן זענען אויסגעקוילעט געוואָרן, ייִדיש האַב־און־גוטס איז אַוועק מיטן רויך, זאָל זיך נאָך דאָ רויק ליגן דער בריליאַנט, ווי קיין זאך וואָלט אויף דער וועלט נישט געשען?! ס'איז אומזיסט מײַן מי, ס'איז אומזיסט מײַן וואָרטן! בעסער דאָרף עך טאָן, ווי מײַן פינקוסל בעט זיך בײַ מיר, און אַוועק פֿון דאַנען כל זמן מען קוילעט אונדז נישט. פינקוסל זאָגט, אַז פֿון די אויגן פֿון מאַלינאַווסקיס זינדלעך קוקט קיין גוטס נישט אַרויס. זיי האָבן פֿינט אַ ייד! אַבער באַלד האָב עך אַנדערש אָנגעהויבן צו טראַכטן ווי עך האָב געטראַכט אַ מינוט פֿריער: דער שטיין איז נאָך זיכער באַהאַלטן אין דער קאַנאַפּע. ער געפֿינט זיך אויפֿן זעלבן אָרט, ווי עך האָב אים איבערגעלאָזט. קיינער האָט דאָך נישט געוויסט פֿון דעם באַהעלטעניש. די וועלט איז חרובֿ געוואָרן, אַבער די קאַנאַפּע איז דאָ און ס'איז דאָ דער שטיין... אַזוי בין איך נישט איין מאל שוין געשטאַנען בײַ דער קאַנאַפּע און געפרוּווט אויפֿרײַסן דעם פֿליוש. מײַנע הענט זענען גיך און אין גרויס שרעק געלאָפֿן איבערן גרינעם, ווייכן פֿליוש, וואָס האָט געברייט מײַנע פֿינגער. די גויע איז אַבער באַלד אַרײַן אין שטוב און כ'בין פֿון דער קאַנאַפּע אָפּגעשפרונגען ווי פֿון אַ פֿייער. אַ סך מאל האָב עך זיך נישט געמאַכט וויסנדיק און זיך דווקא אויף דער קאַנאַפּע אַוועקגעזעצט, ווי קיין מאל גאַר נישט. כ'בין געזעסן, ווי אויף הייסע קוילן; געזעסן אין דער לופֿטן. עך האָב זיך געוואָלט זעצן באַקוועם, נאָר כ'האָב נישט געקענט. אַבער מײַנע הענט האָבן נישט גערוט. זיי האָבן שטיל, קיינער זאָל נישט זען, געזוכט, גע־לאָפֿן איבערן גרינעם פֿליוש. און ווי נאָר כ'האָב באַמערקט, אַז די גויע האָט דערפֿילט ווי מײַנע הענט נישטערן אינעם פֿליוש, זענען

זיי מיר אויס מורא באלד פֿאַרגליווערט געוואָרן. זיי זענען ביי מיר אָפּגענומען געוואָרן, ווי זיי וואַלטן געווען טויט... ביז אין איין שיינעם טאָג איז עס מיר סוף-כל-סוף געלונגען און כ'האַב געפאַקט דעם ברייאַנט! כ'האַב אויסגענוצט די געלעגנהייט, ווען די מאַלי-נאָוסקאָ איז אַרויס פֿון דער שטוב, און עך האָב דעמאַלט אַזוי גיך אָנגעהויבן צו נישטערן אינעם פּליוש, אַז כ'בין באַגאַסן געוואָרן מיט טייכן שווייס. אַז כ'האַב דעם ברייאַנט אַרויסגענומען פֿון דער קאַנאַפּע, האָט דאָס האַרץ ביי מיר געזעצט ווי ביי אַ גולן. כ'האַב שבעל דעם ברייאַנט פֿאַרשטעקט אין דער ברוסט, אַ כאַפּ געטאַן פּינקוסלען ביי דער האַנט, אַז כ'האַב שיער נישט אויסגעריסן ביי אים אַ שטיק פֿלייש, און אַרויס אין דרויסן. בעת כ'בין אַרויס אין דעם שטילן, פּינצטערן געסל, בין עך פֿון אָנהייב זייער פּאַוואַליע גע-גאַנגען, ס'זאַל נישט פֿאַלן אויף מיר קיין שום חשד. אָפּגעגאַנגען אַ פּאַר טריט, האָב עך זיך נישט געקענט מער באַהערשן און אָנגע-הויבן אַזוי שבעל צו לויפֿן, אַז כ'האַב נישט געקענט אָפּכאַפּן דעם אַטעם. מײַן פּינקוסלען האָב עך געהאַלטן ביי דער האַנט ווי אַ קינד. פּינקוסל האָט מעך נישט געקענט דעריאָגן און זיך מיר נאַכגעשלעפט. פּלוצעם האָב עך דערפֿילט, ווי פּינקוסלס האַנט ווערט עפעס אַזוי לעפקע און שלאַבעריק אין מײַן האַנט. ס'האַט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז כ'האַלט אַ טויטע האַנט אין מײַנער. די טויטע האַנט גליטשט זיך אַרויס פֿון מיר. כ'האַב זיך מיט אַ מאַל געכאַפט, אַז כ'האַב נאָר וואָס דערהערט אַ שאַס, און נישט אַנדערש, נאָר מײַן פּינקוסל איז געטראַפֿן געוואָרן פֿונעם שאַס. דער שרעקלעכער גע-דאַנק איז מיט אַ מאַל צו מיר געקומען, מיך געטראַפֿן ווי אַ דונער. דער געדאַנק האָט מיך אין גאַנצן צענומען. כ'האַב נישט געוויסט וואָס צו טאָן. געוואַלט שרײַען נאָך הילף. געוואַלט רופֿן מענטשן. אָבער דאָס קול איז ביי מיר פֿאַרגליווערט געוואָרן אין האַלדן. וואָס איז געשען, פּינקוסל?!... — האָב עך קוים געקענט אַרויס-קוועטשן די ווערטער, זיך אַראָפּגעבויגן צו פּינקוסלען און אָנגע-הויבן אים ליכט צו טאַרען — וואָס איז געשען?! מיר מוזן לויפֿן!

מיר מוזן וואָס שנעלער אַוועק פֿון דאַנען! וואָס איז געשען? אוי וויי איז מיר!... איך האָב אָבער שוין געפֿילט, אַז דאָס אומגליק איז געשען. דאָס חיות האָט זיך בני מיר אָפּגעשטעלט. ווער ווייסט, צי מנין פינקוסל וועט זיך נאָך קענען אויפֿהייבן פֿון דער ערד? כ'האָב זיך אַראָפּגעלאָזט צו פינקוסלען, זיך אַרויפֿגעוואַרפֿן אויף אים, ווי אים צו באַשיצן. עך האָב לאַנג געהאַלטן פינקוסלס גע־לאַקטן, גרויען קאַפּ, וואָס כ'האָב אַזוי ליב געהאַט, אין מנינע הענט, אים נישט געקענט אַרויסלאָזן און כ'האָב געהערט פינקוסלס שטילע, לעצטע ווערטער, וואָס ער האָט צו מיר געזאָגט: «מיר האָבן באַ־דאַרפֿט אַוועק פֿון דאַנען ווען ס'איז נאָך געווען צינט... נישט גע־טאַרט וואַרטן אַזוי לאַנג...» די אַ ווערטער געדענק עך ווי הננט. זיי האָבן זיך אויף אייביק אינגעקריצט אין מנין אַנגעווייטיקטן געמיט. ווער ווייסט, צי כ'בין נישט אין עפעס שולדיק!...

ריווטשעלע איז אַנטשוויגן געוואָרן. דער ווייטיק האָט איר אַזוי שטאַרק צוגעפרעסט, אַז זי האָט נישט געקענט מער ריידן. די אויגן זינען איר פֿול געוואָרן פֿון טרערן, וואָס זינען גערונען פֿון הינטער די ברילן איבער די באַקן.

ס'איז שוין געווען שפעט נאָך מיטאַג. ס'האָט זיך דערנענטערט די צינט, ווען די אַרבעטערס פֿאַרלאָזן די «פֿעקטאָרי», מיסטער לאָוב האָט זיך אַדורכגעדרייט נעבן ריווטשעלען, מיט איין אויער אויפֿ־געכאַפט וואָס זי דערציילט, אָבער ער האָט מורא געהאַט עפעס צו זאָגן.

די ווייבער, וואָס זינען געזעסן אַרום ריווטשעלען ביים טיש, האָבן זיך צו איר מער נישט צוגעהערט. זיי האָבן שוין אַלץ געקענט פֿון אויסנווייניק. דורכן פֿאַרשטייבטן פֿאַבריק־פֿענצטער איז אַרניג־געפֿאַלן אַ רויטער זייל פֿון דער שפעטער זון. אינעם זייל, וואָס האָט אַדורכגעשניטן די פֿאַבריק אין צווייען, האָבן זיך געוויגט אַן אַ שיעור שטויבעלעך, ווי פֿליגעלעך. אַרום דער לאַנגער שורה מאַשינען האָבן זיך גיך־גיך געדרייט די טראַנסמיסיע־פֿאַסן. זיי

האַבן זיך געדרייט אין איין קרייז, ווי פֿייגל וואָס פֿלען אין אַ פֿאַרכישוּפֿטן ראַד און קענען פֿון אים נישט אַרויס. די ווייבער אַרום טיש האַבן זיך צו ריווטשעלען נישט אָנגע-רופֿן מיט קיין וואָרט, און ריווטשעלע האָט פֿאַרענדיקט: — דער בריליאַנט איז געבליבן ביי מיר, אַז אַך־און־וויי!... מײַן פינקוסל איז אויף יענער וועלט, און דער בריליאַנט איז אַנגע-גענייט אינעם זיים פֿון מײַן קלייד. עך האָב אים נאָך קיין מאָל נישט אָנגעקוקט און איך וועל אים קיין מאָל נישט אָנקוקן! גימאַלס אין לעבען! צו די קינדער קיין קאַנאַדע וועל עך נישט פֿאַרן. זיי דאַרפֿן מעך נישט. עך האָב פֿינגט זיך אָנצוועצן אַפֿילו אויף אייגענע קינדער. אַז כִּ׳קום אַהיים נאָך דער אַרבעט, האָב עך נישט פֿאַר וועמען אַפֿצוקאָכן אַ ביסל וואַרעמס. עך זיך אַליין ביים טיש ווי אַ שטיין! בלויז אין דער „פֿעקטאַרי“, ווען כִּ׳דערצייל פֿון מײַנע צרות, ווען עך רעד מיר אַ ביסל אַראָפֿ פֿון האַרצן, ווערט מיר אַ ביסל ליכטער... אַ טראַפעלע ליכטער...

מעלבאָרן.

אַהרן צייטלין

איך קען אַ זאַץ ...

פֿון „אַ חלום פֿון נאָך מיראַנעק“

איך קען אַ זאַץ אין אַ בריוו פֿון געטאַ
איך קען אים און ווייס אים אַ טראַגיש וויסן;
— „טאַנטע סכּנה ווינט דאָ מיט אונדז,
טאַנטע סכּנה לאַזט האַרציק גריסן“.

פֿאַרברענט די האַנט וואָס האָט דאָס געשריבן,
פֿאַרברענט אונדזער הויז, אונדזער ליב צעריסן,

נאָר טאַנטע סכּנה איז נישט פֿאַרברענט —
טאַנטע סכּנה לאָזט גרינלעך גריסן.

זי גריסט דיך, וועלט, פֿון אומעטום:
זי לאָזט דיך גריסן פֿון פֿאַרלאַמענטן,
פֿון לאַבאַראַטאָריע, צייטונג, בוך,
פֿון וויסטע גאַטלאָזע קאַנטינענטן.

זי פֿירט מיט דעם אַטאַמיקערס האַנט,
וואָס אַ שרייבער שרייבט — האָט זי געשריבן:
זעקס מיליאָן יידן זינען אַוועק —
טאַנטע סכּנה איז געבליבן.

7. לאַסאַווין

צער גידול בנים

פֿראַגמענט

אין טיר האָט זיך באַוויון דער שאַפֿער פֿון שולוואַגן אַ שול-
דיקער, גלייך ער וואָלט דעם רעגן אַראָפּגעבראַכט, און מיט עט-
לעכע באַריידעוודיקע, טומלדיקע און היפּשלעך דורכגענעצטע
קינדער.

— לערער! — האָבן זיי אַלע אויף אַ מאַל געשריגן — אַ נני
יינגל פֿאַרן ערשטן קלאַס!

פֿאַר שטראַלן איז געשטאַנען אַ בלאַס צעשראַקן קינד פֿון אַ
יאָר זיבן מיט גלאַנציקע מאַסלינע־אייגעלעך, דאָס קוילשוואַרצע
קעפל — צעשוויבערט און נאַס.

— ווי איז דײַן נאַמען?

— פעטריק לובין?

— פעטריק? — האָט דער לערער אים באַטראַכט מיט גרויס

פֿאַרווונדערונג — פעטריק? און דו ווילסט גיין אין אַ ייִדישער שול?

— ווי נאָט? — האָט דאָס קינד געענטפֿערט — איז עס דושוויש, איז טהינק!¹...

— נו, זעצט זיך, קינדער! — האָט שטראַל פֿאַרנומען זיין אָרט, געעפֿנט דאָס קלאַסהעפֿט און צוגערופֿן צו זיך דעם נײַעם תלמיד — פֿון היינט אָן וועסטו הייסן בײַ אונדז פּנחס — האָט דער לערער אים משנה שם געווען, ווי ער האָט עס שטענדיק געטאָן מיט נעמען פֿון שילערס, וועלכע האָבן געקלונגען נישט־ייִדיש — האָסט געהערט? פּנחס!

— פינקעס איז איי נײַס נײַס² — האָבן אים די חברים גע־טרייסט.

— איט'ס אַלרײַט!³ — האָט דאָס ינגל אַלץ אָנגענומען פֿאַר ליב.

אין אַ האַלבער שעה אַרום, ווען דער לערער האָט געהאַלטן אין דערציילן אַ מעשה און דאָס קליינוואָרג, ענדלעך אינגעשטילט, האָט זיך רויק צוגעהערט, איז שטיל אַרײַן אַ מיטלווקסיקער יונגער מאַן מיט אַ שירעם, מיט שווערע ברילן און שטאַרק קורצ־זיכטיקע אויגן. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אין אַ זײַט און געדול־דיק געוואָרט.

די קינדער האָבן אַ פֿאַר מאַל אויסגעדרייט צום גאַסט די קעפּ און געשמייכלט. ווען דער לערער האָט געענדיקט, האָט ער פֿאַר־געבן די שילערס עפעס שרײַבן פֿון די ביכלעך און פֿאַרן נײַעם קינד אויך געפֿונען וואָס צו טאָן.

דער פֿרעמדער איז צוגעקומען צו שטראַלן:

— האָדון מדבר עברית?

¹ פֿאַר וואָס נישט? איך בין אַ ייִדישער, כּמײַן. — ² אַ שײַנער נאָמען. — ³ סײַ איז אין אַרדענונג!

- מדבר! — האָט דער לערער באַקוקט מיט נניגער דעם זעלטענעם אורח.
- הילד היושב לקראתנו בן אשתי — האָט ער מיטן בליק אָנגעוויזן אויף פעטריקן.
- מיט אזאָ נאַמען? — איז שטראַל געווען פֿול מיט חידוש.
- זיין פֿאַטער איז געווען אַ קריסט... —
- און די מוטער? —
- זי איז אַן אונדזעריקע... — האָט דער פֿרעמדער געזוכט ווערטער — אָבער דאָס, וואָס איר רופֿט דאָס יינגל פּנחס, טויג נישט! — האָט ער זיך אַ ווייל געקווענקלט — איך בין געשטאַנען הינטער דער טיר און געהערט... —
- פֿאַר וואָס טויג נישט? —
- ווייל... — דער פֿרעמדער איז געוואָרן ערנסט — פּנחס בן אליעזר בן אַהרן הפּהן איז געווען אַ קנאי, און איך מוז מאַכן פּשרות... —
- פּשרות מיט וועמען? — האָט דער לערער געוואַלט וויסן.
- מיין פֿרוי גייט זונטיק אין קלויסטער... —
- און נעמט אַודאי מיט דאָס יינגל... — האָט שטראַל אי-בערגעשלאָגן.
- דערווייל קען עס אַנדערש נישט זיין... — האָט דער גאַסט געקוקט מיט רחמנות־בליקן.
- דער לערער האָט זיך פּלוצלינג אַ הייב געטאָן פֿון אַרט:
- זאָגט מיר, וואָס האָט אַ יד, וועלכער רעדט דווקא עבֿרית, צו טאָן מיט דעם אַלעמען?
- איך בין אַ פּליט... — האָט דער פֿרעמדער גערעדט צע-פּלאַנטערט — פֿון די אַריבערגעקומענע... —
- און אַ פּליט מעג אַלץ? — איז דער לערער געווען שטרענג.
- מיר זינען דורכגעאַנגען שבעה מדורי־גיהנום... —
- בכּן? —
- מיר האָבן זיך קוים דערשלאָגן אַהער... נאָך נישט געהאַט

קיינ צייט זיך רעכט איינצושטעלן... — איז זיין קול געווען אַנגע-
זאַפט מיט צער — ווי דאָס אומגליק האָט געטראָפֿן...
— וואָס פֿאַר אַן אומגליק?

— מײַן חנהלע האָט פֿאַרלוירן דאָס לעבן דווקא דאָ, אין דעם
נײַעם לאַנד. בעיני ראיתי. פֿאַר מײַנע אויגן האָט זי איבערגעפֿאַרן
אַ פֿיר־רעדליקער מחבל... — טרערן האָבן אים געשטיקט —
דווקא אין דעם נײַעם לאַנד... — האָט ער עס נישט געקענט באַ-
נעמען — מײַן פֿרוי איז אַלט געווען פֿיר און צוואַנציק יאָר... אַ
יפֿת־תואר... מיר האָבן זיך באַקענט בײַ די עבֿרית־קורסן אין
לאַגער...

די קינדער האָבן אויפֿגעהערט שרײַבן, זיך פֿאַרלוירן איבער-
געקוקט. פעטריק איז צוגעגאַנגען צום „פֿאַטער“:
— פֿליו, דעדי, דאָבֿט קרײַ! אַז לײַק דהיס סקול⁴...

דער פֿרעמדער האָט אים אַ גלעט געטאַן איבערן קעפל און
אים געוויזן מיטן פֿינגער, ער זאָל זיך אומקערן צו זײַן אָרט.
שטראַל איז געווען צערודערט, געבעטן דעם גאַסט זיך זעצן
און זיך געפֿילט קעגן אים שטאַרק שולדיק.

— איך בין אין יענער צײַט שיער נישט אַרונטער פֿון זײַ-
נען... — האָט יענער נישט אויפֿגעהערט צו רײַסן שטיקער האַרץ
פֿון זיך — געוואַלט דערגיין דעם שכל פֿון זײַנע מעשים... אָבער
ווען איך האָב זיך דערמאַנט, וואָס ס'איז געטאַן געוואָרן דאָרטן
צו די קינדער, צו די עופֿעלעך... — ער האָט אַ מאַך געטאַן מיט
דער האַנט אין רעזיגנאַציע — ס'איז לית דין ולית דיין...

דער לערער האָט זיך געכאַפט, אַז ניט זעלטן האָט ער זיך
אַליין אַרומגעטראָגן מיט אַזעלכע געדאַנקען. ער האָט האַרטנעקיק
געשוויגן און געהאַט אַ פֿאַרלאַנג, אַז זײַן אומגעבעטענער גאַסט
זאָל אויך אַזוי טאָן. אָבער דער לעצטער האָט זיך נישט געקאַנט

⁴ איך בעט דײַך, טאַטעשי, וויין נישט! איך האָב ליב די אַ שול.

באהערשן, און איין מאל געעפנט דעם קוואל פֿון ביטערניש, האָט ער אים מער נישט געקאָנט צוריקהאַלטן...

— איך האָב זיך אָפֿט געפֿילט, ווי איינער נאָך אַ שיפֿבראָך... — האָט ער ווידער אָנגעהויבן — הגם בתוך עמי ישבתי, האָב איך זיך אומגעדרייט אין דעם גרויסן כּרך ניו־יאָרק אַ פֿאַרלוירע־נער, אַ פֿאַרלאָזענער, ביז זײַן מאַמע, אַן אַלמנה, האָט מיך מקרבֿ געווען, מיר אַרויסגעוויזן אַ סך חסד, מיך ממש געשטעלט אויף די פֿיס, און דאָס ייִנגל — האָט זיך אַ צינד געטאָן אַ פֿייערל אין זינע קורצזיכטיקע אויגן — האָט זיך צוגעבונדן צו מיר. ער רופֿט מיך, ווי איר האָט געהערט, טאָטע...

— איז וואָס זינען אייערע פֿלענער פֿון זינעט וועגן?

— איך האָב איצט נישט קיין פֿלענער... דערווייל זאָל ער זיין דאָ ביי אַיך... דעם אמת געזאָגט — האָט ער זיך מודה געווען — איז מיר מער ניהא אַ בית הספֿר, נאָר דאָרטן מוז מען צאָלן, און איך קען נישט... אפֿשר...

— איז ווילט איר, הייסט עס, אַז דאָס ייִנגל זאָל גיין צו אונדז? — האָט דער לערער געוואָלט זיכער מאַכן.

— יאָ!

— און זונטיק אין קלויסטער? — האָט זיך ביי שטראָלן אַרויסגעכאַפט.

— יאָ!

ס'האָבן זיך דערהערט קולות פֿון דרויסן. דער שאַפֿער, אַ פֿאַרנעצטער, האָט אַרײַנגעבראַכט געציילטע קינדער מיט נאַסע רעגן־מאַנטלען און שײך. דער פֿרעמדער האָט גענומען פעטריקן ביי דער האַנט, זיך שנעל אָפּגעזעגנט מיטן לערער און, אַרומגערינגלט פֿונעם קליינוואַרג, איז ער אַרויס פֿון קלאַס.

בינם העלער

אַ ט ר ע ר

מזנן טאטן מען האָט נאָך באַגלייט מיט געוויין
צום קבר מיט קדיש און קריעה.

נאָר וווּ איז געבליבן מזנן מאַמעס געביין? —
דאָס איז בלויז איר טרער אויף מזנן וויע.

איך האָב אָט דעם לויטערן טראַפּן פֿאַרהיט.
געשיצט ווי דאָס ליכט פֿון דער ראייה.
דו ווייסט ווער עס ציטערט איצט איבער מזנן ליד? —
דער מאַמעס אַ טרער אויף מזנן וויע.

מיט שטעכלדראַט האָט מען פֿאַרצויגן די ערד,
פֿון בוים איז געוואָרן אַ תּליה.
ווער האָט מיך פֿון יאוש און אומקום געווערט? —
דער מאַמעס אַ טרער אויף מזנן וויע.

אַנטלאַפֿן בין איך פֿון פֿאַרלאַשענעם בראַנד,
אַנטלאַפֿן בין איך פֿון דער שקיעה.
ווער האָט מיך געפֿירט אין דעם הייליקן לאַנד? —
מזנן מאַמעס אַ טרער אויף דער וויע.

געגרייכט האָט מזנן שיף צו דעם גאַלדענעם ברעג,
פֿאַרענדיקט האָט זיך די נסיעה.
וואָס איז מיר געבליבן פֿון גאַנצן פֿאַרמעג? —
דער מאַמעס אַ טרער אויף מזנן וויע.

אַט שטנג איך אַרויס פֿון דעם ים אין פֿאַרנאַכט
און מיר איז באַשערט אַזאַ זכּיה:
צו קבר־ישׂראל זאַל ווערן געבראַכט
דער מאַמעס אַ טרער אויף מזנן וויע.

תיים גראַדע

דער נס

ווייל אַלץ, וואָס איך בוי, איז געבויט אויפֿן נס,
 וואָס איך בין געבליבן. באַפֿאַלן מיך שרעקן —
 ווען דו גייסט־אַוועק אויף אַ שעה אין מעת־לעת —
 די פּוסטקייט זאָל פּלוצעם פֿאַר מיר ניט אַנטפלעקן,
 אַז דו ביסט אין מײַנע דמיונות בלויז דאָ;
 ווייל אַלץ, וואָס איך בוי, איז געבויט אויף אַ ווונדער.
 און גייסט־אַוועק אויף אַ שעה, ווערט די שעה
 אַ לאַנג־אויסגעצויגענער, שטומער יאָרהונדערט.
 איך זע, אַז פֿון נעפל און רויך איז מײַן הויז,
 דאָס וואָסער איז ווידער אַרויס פֿון די ברעגעס,
 און דו ביסט אַ חלום, אַן אויסדאַכטונג בלויז,
 און אַלץ וועט פֿאַרשווינדן אין איינציקע רגעס.

אַ מאָל גיי איך איבער אַ גאַס און איך פֿרעג:
 בין איך ניט אַ גרוב אַ באַדעקטע אַריבער?
 ווייל זינט איך האָב ווונדער געזען אויף מײַן וועג,
 איז זע איך אַ וועלט פֿון פֿאַרהוילענע גריבער.

אַ מאָל בלייב איך שטיין בײַ מײַן הויז און פֿאַרגעס
 אַז דאָס איז מײַן הויז, און מײַן האַרץ טוט אַ וואַיע;
 ווייל אַלץ, וואָס איך בוי, איז געבויט אויף אַ נס —
 איז ווערט עס אין אויגנבליק תּוהו־וּבּוהוּ.
 דער נס מאַכט מיך קראַנק, גרוי־געעלטערט און מיד,
 און בלויז אין געדעכעניש בין איך נאָך ינגער,
 איז לעב איך אַזוי ווי דער קריגס־אינוואַליד
 מיט שפּירונגען פֿון אַפּגעשאַסענע פֿינגער.

יאָסל בירשטיין

כװעל צוגיין...

כװעל צוגיין און עפֿענען וועמענס אַ טיר
און זאָגן צום שכן גאָט העלף, איך בין דאָ.
איך ווייס, אַז באַהאַלטן געהיים טיף אין זיך
וואָרט יעדער אויף עפעס אַ ליכטיקע שעה.

איך ווייס, ס'איז פֿאַראַן אַזאַ שווינגעוודיק ליד,
וואָס ווירקט ווי אַ ברכה, וואָס לייטערט און בענטשט.
נאָר אַ בייסיקע רוט האָט פֿאַרשמיסן צום טויט.
די נאַנטקייט, וואָס היימישט און הייליקט דעם מענטש.

איז הייליק די טומאה, פֿון אונטערן ביו
גייט־אויף דאָס געוויין פֿון פֿאַרוואַגלטע טריט.
איך גיי דאָ אַרום גאַס־אַינן און גאַס־אויס
מיט טריט פֿון אַ לעבן געבליבענעם ייד.

צו אַלץ און צו יעדן באַזונדערן אָרט
זאָג איך אַ פֿאַרבענקטער, גאָט העלף, איך בין דאָ.
דער ווינט יאָגט־פֿונאַנדער דאָס היימישע וואָרט
און ווייט איז פֿאַרבאָרגן די ליכטיקע שעה.

אַברהם זאָן

אויסגעלייזטער טרויער

דערציילונג

אין דער געמיטלעכער היים פֿון דער זינגערין נעמי איז געווען פֿאַרזאַמלט אַ גרופּע פֿרײַנד און באַקאַנטע. אַלע פּליטים, געקומענע נאָכן חורבן פֿון יענער זײַט אַטלאַנטיק, פֿון די חרובֿע ייִדישע היימען.

אַלע זײַנען שוין ווי עס איז אַזינגעאַרדנט אין דעם אַמערי-קאַנער לאַנד; אַ ביסל שוין אַזינגעזעסן. אָבער די אַלע מענטשן פֿון „יענער זײַט“ האַלטן זיך נאָך צוזאַמען. פֿאַר די היגע תּושבֿים, די אַלטע אימיגראַנטן, גילטן זיי נאָך אַלץ ווי „גרינע“, און די „גרינע“ פֿילן זיך נישט אַזוי היימיש מיט די אַלט-געזעסענע, גלייך ווי צווישן זיי וואַלט פּסדר געשטאַנען אַ וואַנט פֿון פֿרעמד-קייט. כאַטש אין גרונט גענומען זײַנען דאָך סײַ די און סײַ יענע די זעלביקע ייִדן; ייִדן, וואָס שטאַמען פֿון איין און די זעלביקע שטעט און שטעטלעך אין פּוילן, ליטע און רוסלאַנד. דער חילוק איז נאָר אין די יאָרן, ווען די און ווען יענע האָבן אויסגעוואַנדערט פֿון דאָרטן. די גרענעץ צווישן די און יענע איז געווען דער חורבן, דער בלוטיקער מבול, וועלכער האָט פֿאַרגאַסן זייערע אַמאָליקע היימען...

פֿילן זיך דעריבער מער היימיש, מער נאָענט די פּליטים איינע מיט די אַנדערע. עס פֿאַרבינדן זיי איינע און די זעלביקע טראַג-גישע איבערלעבענישן. זיי האַלטן זיך דאָ, אין דער נײַער וועלט, צוזאַמען. קומען איינע צו די אַנדערע ווי צו אייגענע, ווי צו ברידער. הײַנט טרעפֿט מען זיך בײַ איין פּליט, מאַרגן בײַ אַן אַנדערן, איבער מאַרגן בײַ אַ דריטן. מ'גייט צוזאַמען אין קינאַ, אין טעאַטער. מען פֿאַרברענגט, מען ווײַלט זיך צוזאַמען, און פּראַוועט ווער אַ תּמחה, זײַנען אַלע פֿונעם פּליטים-קרײַזל זײַנע

געסט, וואָס פֿרייען זיך מיט אים מיט. טרעפֿט, חלילה, בני עמעצן אָן אומגליק, אַ לוויה, זינען די פליטים די מלווים, די מיטבאַ-טייליקטע אין טרויער.
אין דער גרויסער, פֿרעמדער שטאָט איז עס געוואָרן אַ נייע משפּחה — די פליטים-משפּחה.

*

הינטיקן אַוונט האָט מען זיך צונויפֿגעקליבן בני דער זיבֿ-גערין נעמי צוליב אירער אַ שמחה: הינט פֿאַלט-אויס איר געבוירן-טאָג, און עולם האָט איר אָנגעבראַכט מתנות. ווער — בלומען, ווער — אַ באַנבאַניערע, ווער — אַ בוך. די באַנבאַניערעס — שוין געעפֿנטע — שטייען אויפֿן רונדן טיש. די באַלעבאַסטע סערווירט טיי און דער עולם האָלט זיך אונטער געמיטלעך. מען רעדט, מען דערמאָנט, אַיעדער איינער פֿון די פליטים האָט אַ סך, אַ סך צו דערציילן. אַזוי פֿיל איבערגעלעבט אין דער גרויליקער צייט, און עס קלעקט צו דערציילן אויף יאָרן... ווער עס האָט די מלחמה-יאָרן אַדורכגעמאַכט אין היטלערס געטאָס, ווער אין די טויט-פֿאַבריקן און ווער גאָר אין די סאָוועטישע תּפֿיסות און קאַנצענ-טראַציע-לאַגערן. דערציילט מען, דערמאָנט מען פֿאַרשיידענע עפֿי-זאָדן: טראַגישע און טראַגי-קאַמישע.

— איר ווייט? — רופֿט זיך אָפֿ די באַלעבאַסטע — מיט די „היזיקע“ איז מיר אַפֿט מאָל אַזש שווער צו ריידן אויף דער טעמע; ערשטנס, הערן זיי עס אויס נישט גערן... עס קאָן זיי, חס ושלום, רויבן זייער רוי... און, צווייטנס, נעמען זיי עס גאָר נישט אויף אַזוי ווי מיר, די דירעקטע קרבנות.

— אמת, אַזוי איז עס טאַקע! — האַלט-אונטער סאַניע אַשכּנזי, אַן אַפּשטאַמיקע פֿון אַ שטאָט אין דער ליטע, אַ געראַטעוועטע אויף דער „אַרישער זייט“. און זי דערציילט:

— בעת כִּבִּין אַהער געקומען, בין איך געווען די ערשטע פליטה. כִּהאַב דאָ קיינעם נישט געהאַט אַחוץ די לאַנדסלייט. צווישן זיי עטלעכע געוועזענע חברים און חברטעס. די ערשטע

טעג האָט מען זיך געריסן פֿאַר מיר. איטלעכער האָט מיך פֿאַרבעטן אויף מיטאַג, אויף אָונטברויט. איין אָונט זיך איך ביי אַ געוועזענעם חבֿר און יענער פֿרעגט מיך אויס וועגן זיין אומגעקומענעם ברודער. אַז יענער לעבט נישט, דאָס ווייס ער שוין. דערצייל איך אים — ווי שוין פֿאַר מיר אַ גאַנץ געוויינלעכע זאַך — די פֿרטים ווען און ווי אַזוי ער איז דעפֿאַרטירט געוואָרן; ער מיט זיין פֿרוי און קינדער. כִּיבֿין נאָך דעמאָלט געווען אין געטאָ און פֿלעג זיך אָפֿט זען מיט אים און ווייס גענוי דעם פֿאַרלויף פֿון יענער „אַקציע“ אין געטאָ. מיר מיט מיינע קינדער איז געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטן און טאַקע אין אַ פֿאַר טעג אַרום נאָך יענער „אַקציע“ זינען מיר אַרויס אויף דער „אַרישער זייט“.

צו מאַרגנס טעלעפֿאָנירט צו מיר די פֿרוי פֿון דאָזיקן געוועזענעם חבֿר מיינעם מיט אַ גרויסן ירגזון: „סטטישט און סטיטישט? פֿאַר וואָס זייט איר געווען אַזוי נישט פֿאַרזיכטיק און דערציילט מײַן מאַן די אַלע איינצלהייטן וועגן אומקום פֿון זיין ברודער? ער איז דאָך אַ גאַנצע נאַכט נאָך דעם נישט געשלאָפֿן פֿון עגמת־נפֿש. צי דען וועט מײַן מאַן יענעם לעבעדיק מאַכן?“ האָב איך איר גע־ענטפֿערט דורכן טעלעפֿאָן: „אויב אַינער מאַנס ברודער איז אַזוי טראַגיש אומגעקומען, מעג אַינער מאַן כאַטש איין נאַכט נישט שלאָפֿן... — און פֿון דעמאָלט אַן קומט מער מײַן פֿוס נישט אַהין, אין יענער שטובּ.“

— און מיך האָבן צום ערגסטן געקרענקט די „קלוגע אַרגו־מענטן“ פֿון די „היזיקע“... — באַמערקט אַן אַנדערער פֿון די געסט, אַ פענמענטש — דאָס ערשטע יאָר, אַז כִּי האָב זיך דאָ זייער געפֿלאַגט מיט מיינע בני־בית אַן אַ דירה, אין אַ צימערל ד' על ד' פֿון עפעס אַ האַטעלכל, און האָב זיך געקלאַגט פֿאַר מיינע לאַנדס־לײַט, האָט מיר אַינער פֿון זיי, אַן אויפֿגעקומענער עושר אין די מלחמה־יאָרן, בעת מיר האָבן דאָרטן געבלוטיקט, געענטפֿערט מעשה־תּם: „די פֿליטים קלאַגן זיך צו פֿיל. זאָגט נאָר, אין די

געטאָס און לאַגערן איז אַנדן בעסער געווען? ... מיר אין די „גרינע יארן“ האָבן אַזאַ צימערל אויך נישט געהאַט.“
און אַן אַנדערער פֿון דער מסיבה, אַ פּליט־אַקטיאָר, אַ געווע־זענער „זעקאַ“¹ אין סאַוועט־רוסלאַנד, אילוסטרירט מיט אַן אַנדער „בלימל“ די „נאַװיטעט“ פֿון די „היזיקע“ מענטשן.

— די טעג — דערציילט ער — האָב איך געהאַט אַ שמועס מיט אַ גאַנץ פֿאַרנופֿטיקן ייד, אַ ייד אַ „קאַכלעפֿל“, אַ פּרעזידענט פֿון אַן אינסטיטוציע, אַ ביסל אַן „אויסגעלינקטער“. כ׳האַב אים דערציילט אין שמועס וועגן דער אכזריותדיקער האַנדלונג פֿון דער נ.ק.וו.ד. לגבי די יידישע פּליטים אין 1940, אין די ראַנד־געביטן פֿון פּוילן. דערציילט אים, ווי אַזוי מ׳האַט אויף אַ ברוטאַלן און באַרבאַרישן אופֿן צעשיקט אין די תּפֿיסות און לאַגערן לערך פֿיר הונדערט טויזנט פּוילישע יידן! האָט מיך יענער אויסגעהערט, צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ און צום סוף מיך אַ פֿרעג געטאַן: „זאַגט מיר, כ׳בעט אַנדן, פֿאַר וואָס האָט מען אַנדן פֿאַרשיקט אין אַ לאַגער? גלאַט אַזוי לייגט זיך דאָך נישט אויפֿן שכל. מסתּמא פֿאַר עפענס...“
אין מיטן שמועס, בעת אַלע געסט זינגען שוין געוואָרן סער־ווירט, איז ווידער געקומען צום וואָרט נעמי, די באַלעבאַסטע גופֿא, די הַנְּטִיקע גאַסטגעבערין. לכתּחילה האָט נעמי דערציילט טראַגיקאַמישע פּאַסירונגען פֿון דער „אַרישער זנט“; ווי אַזוי זי איז אַנגעגאַנגען ווי אַ קאַטוילין אין אַ פּוילישער שטוב אין אַ שטאַט בנים טיך סאַן; וועגן אירע באַזוכן אין קלויסטער; איר בעטן צו דער „מאַטקאַ באַסקאַ“²; איר זינגען די „קאַלענדעס“³. דערבני האָט נעמי — פֿאַר אַן „אילוסטראַציע“ — אויסגעוואַנגען איין „קאַלענדע“ מיטן עכט־קלויסטערישן טעם.

עולם האָט בעת־מעשה טרויעריק געשמייכלט.

— אין דער קאַטוילישער שטוב — דערציילט וויטער נעמי —

¹ אַ פֿאַרשלאַסענער אין אַ לאַגער. — ² „הייליקע מאַמע“. — ³ ווינאַכט־געזאַנגען.

פֿלעגט מען מיך שטענדיק בעטן, איך זאל זיין די פֿאַרזינגערין. ס'איז זיי אַלעמען געפֿעלן געוואָרן מײַן שטימע. איין מאל, זינגענדיג דיך האָב איך זיך פֿאַרגעסן און אַרײַנגעמישט אַ פֿאַר טענער פֿון עפעס אַ ײִדישן פֿאַלקסליד... — צאָ טאָ, צאָ טאָ זאָ שפּיעוו, פּאַני בראַניסלאַװאַ?״⁴ — האָבן זיך מײַנע באַלעבאַטים געכאַפּט (מײַן אַרײַשער נאָמען איז געווען „בראַניסלאַװאַ“)... שווער, זייער שווער איז מיר טייל מאל אָנגעקומען דאָס מאַסקירן זיך, דאָס פֿאַרשטעלן זיך פֿאַר די שטוביקע פֿאַר אַן עכטע, פֿאַר אַ געבוירענע קריסטין... צום ערגסטן איז עס פֿאַר מיר געווען בעת דער ליקוידאַציע פֿון געטאָ. איין פֿרימאַרגן — ס'איז געווען אַ זייער שיינער זוניקער פֿרימאַרגן — זיין איך אויפֿן באַלקאָן, וואָס איז אַרויס צו די מויערן פֿון געטאָ, און אַטעם־אַרײַן אַ ביסל פֿרישע לופֿט. צו פֿיל דרייען זיך אין גאַס — אַפֿילו מיט מײַן „גוטן אויסזען“ — איז אויך נישט געווען געזונט. פּלוצלינג דערהער איך אַ טומל פֿון גאַס. אונטן ווערט אַ געלאָף פֿון מענטשן. עס דערטראָגן זיך צו מיר פֿון אונטן קולות: „די דײַטשן ליקוידירן די געטאָ“. אין האַרצן האָט זיך מיר ווי עפעס אָפּגעריסן און ס'האַט געזעצט ווי מיט אַ האַמער. באַלד דערהער איך שוין דײַטלעך די ריטשערײַען פֿון די ס. ס. לײַט: „שנעלער!“... „לאַ־אַס!“... לויזיקע יודען־באַנדעו!... די דאָ־זיקע ריטשערײַען זײַנען אויסגעמישט מיט געוויינען. יודישע גע־וויינען... כ'האַב אין גאַנצן אָנגעהויבן צו ציטערן. מיר האָט זיך בעת־מעשה געדאַכט, אַז דאָס וויינט מײַן מאַמע... און אַט דערזע איך, ווי דורך אַ קווערגאַס, גאַר נישט וויינט פֿון מיר, ציט זיך אַ מחנה געטריבן פֿון די באַװאַפֿנטע ס. ס. לײַט. דאָס טרײַבט מען די מחנה יידן צום וואַקזאַל, צו די וואַגאַנען... „מײַן מאַמע! מײַן מאַמע!“ — האָט עס מיר געזעצט אין קאַפּ, אין די שלייפֿן, אין האַרץ... און אַזוי איז די געטריבענע מחנה יידן פֿאַרשוונדן פֿון מײַנע בליקן. כ'בין געבליבן זיצן אַ צעבראַכענע, אַ דערשלאַגענע.

⁴ וואָס איז דאָס פֿאַר אַ געזאַנג, פּאַני בראַניסלאַװאַ?

אין די אויערן האָט מיר אַלץ געקלונגען דאָס ייִדישע געוויין... איך ווייס נישט, ווי לאַנג איך בין אַזוי געזעסן אויפֿן באַלקאָן. דאָס שווערסטע, דאָס פֿינלעכסטע איז פֿאַר מיר אין יענער רגע געווען דאָס אַרײַנקומען אין שטוב מיט אַ פֿלומרשט גלייכגילטיקן פֿנים. אַפֿילו פֿאַרן גרעסטן אַקטיאָר וואָלט עס שווער געווען אויסצופֿירן די דאָזיקע ראָל. בלוט גיסט זיך מיר פֿון האַרצן — און שמיכל נאָך דערבײַ.

די זינגערין נעמי האָט בעת־מעשה אויסגעווישט אַ טרער און ווייטער דערציילט:

— און אין דער קריסטלעכער שטוב איז דעמאָלט געווען אַ הייטערע שטימונג בײַ אַלעמען. דער אַנטיסעמיטישער באַלעבאַס, וועלכער האָט געאַרבעט אין דער „עלעקטראָווייע“, איז געווען אַזש בגילופֿין, וואָס מען ווערט פֿטור פֿון די „זשידעס“. עס פֿרייט זיך די באַלעבאַסטע, וואָס שפּילט תּמיד די אידעלע — די „שליאַ־כעטנאַ“ — די אינטעליגענטקע. עס פֿרייט זיך אויך דער דער־וואַקסענער זון, דער סטודענט — אַ שונא־ישראל, וואָס פֿלעגט ברענגען אַלע טאַג פֿלערליי נײַסן וועגן ייִדן און האָט עס דערציילט מיט שאַדנפֿריד. איך פֿלעג שײַער נישט פֿלאַצן דאָס הערנדיק און האָב נאָך געמוזט מאַכן אַ מינע פֿון אַ גלייכגילטיקער. אין יענעם טאַג, בעת דער ליקוידאַציע פֿון געטאַ, האָט ער ממש טריומפֿירט: „ענדלעך ווערן מיר אויסגעלייזט פֿון די זשידעס. די דײַטשן וועלן זיי שוין אויסענדיקן אין אַשוויענטשים... און נישט נאָר בײַ אונדז אין שטאַט, נאָר אומעטום. אין גאַנץ פּוילן“... אויפֿן סטודענט בין איך געווען נאָך מער אויפֿגעבראַכט, ווייל גראַד האָט ער מיטגע־אַרבעט אין פּוילישן אונטערערד, קעגן די דײַטשן... כ׳האַב אים פשוט נישט געקאַנט קוקן אין זײַן פּרצוף און בין אַרײַן אין מײַן צימערל. ס׳האַט זיך מיר אַזוי געגלוסט אויסוויינען... אָבער מ׳האַט מיך באַלד גערופֿן צו מיטאַג. בײַם טיש האָב איך אויסגעטראַכט אַ תּירוץ, אַז די צײַן טוען מיר שרעקלעך וויי און בין צוריק אַרויס. אין אַ וויילע אַרום קומט־אַרײַן צו מיר ווידער די באַלעבאַסטע מיט

א פלעשעלע ספירט און וואַטע, כ'זאָל עס צולייגן צום קראַנקן צאָן. כ'האַב עס גענומען פֿון איר, געמוזט טאָן, וואָס זי האָט מיר געהייסן, און זיך אַננגענורעט מיטן פנים אין קישן. אַזוי לאַנג ווי ס'האַט געדויערט דער מיטאָג האָב איך אַרײַנגעכאַפט און זיך אויסגעכליפּעט פֿאַרשטיקטערהייט... זינט יענעם טאָג זײַנען מײַנע לײַדן געוואָרן אומדערטרעגלעך. די ליקוידאַציע פֿון געטאָ — צוזאַמען מיט מײַן מאַמען און אַלע מײַנע נאַענטע — האָט מיך אין גאַנצן אַנגעבראַכן. עס האָט זיך מיר פסדר געגלוסט וויינען, אויסקלאַגן מײַן בראַך. אָבער וווּ? ווי אַזוי? „צײַנווייטיק“ קאָן דאָך נישט תמיד גילטן פֿאַר אַן אויסרייד. אַרומגיין ווידער אין שטוב אַ פֿאַרטרויערטע — דאָס איז פֿאַר מיר געווען לעבנס-געפֿערלעך. מײַן טרויער קאָן דאָך דערוועקן צו מיר אַ חשד. צי קאָן דען ווער גאָר פֿאַרשטיין ווי פּײַנלעך שווער ס'איז פֿאַר מיר אין יענע מאָ- מענטן געווען צו שפּילן די ראָל פֿון אַ מונטערער!... אָבער דורך אַ צופֿאַל האָט זיך פּלוצלינג דער דאָזיקער מצב געענדערט און כ'האַב באַקומען די מעגלעכקייט פֿרײַ צו וויינען. נעמי האָט ווידער אויסגעווישט אַן אַנגעלאַפֿענע טרער אין אויג און געצויגן ווײַטער איר דערציילונג.

— ...און געשען איז דער צופֿאַל טאַקע צוליב דעם סטודענט, דעם גרעסטן אַנטיסעמיט אין שטוב. דער סטודענט, וואָס האָט מיטגעאַרבעט אין אונטערערד, אין דער פּויליש-פּאַטריאַטישער א. ק. ⁵ איז איין פֿאַרנאַכט אַרויס פֿון שטוב און שוין מער נישט צוריקגעקומען. אַז די באַאומרוקטע טאַטע-מאַמע זײַנען באַלד צו מאַרגנס אַרויס זיך נאַכפֿרעגן אויפֿן זון, זוכן אים בײַ זײַנע חבֿרים, האָבן זיי זיך דערוואָסט, אַז זײַער זון לעבט שוין נישט. די „גע- סטאַפּאַ“ האָט אים, צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע „א. ק. אַוואַצעס“, געכאַפט בײַ נאַכט בײַ אַ געהיימער דרוקעריי און מ'האַט זיי אַלע- מען אויפֿן אַרט ליקוידירט. דאָס האָט איבערגעגעבן איינער אַ חבֿר,

⁵ „אַרמיאַ קראַיאָוואַ“, לאַנדאַרמי.

אַ מיטבאַטייליקטער, וואָס אים איז געלונגען צו אַנטלויפֿן פֿון יענעם פּלאַץ. מען ווייס אַפֿילו נישט, וווּ די דערשאַסענע קערפּערס זינען אַהינגעקומען. אין שטוב איז געוואָרן חושך. טאַטע־מאַמע האָבן געוויינט, געקלאָגט... נו, און דעמאָלט ערשט האָבן איך אָנגעהויבן פֿרײַ צו באַוויינען מײַן מאַמען... אַלע מײַנע נאַנטע, וואָס זינען דעפּאַרטירט געוואָרן קיין אוישוויץ... איך האָב ערשט פֿרײַ גע־לאָזט מײַן טרויער און מײַן צער... און אין שטוב האָבן אַלע גע־מיינט, אַז איך ווײן עס אויך פּסדר אויף זייער אומגליק. „מיר האָבן גאָר נישט געוואָסט, סאַראַ איבערגעגעבענע עס איז אונדז די פּאַני בראַניסלאָוואַ“... — האָט געזאָגט צום מאַן מײַן ווײַנענדיקע באַלעבאַסטע.

— און פֿון דעמאָלט אָן, — פֿאַרענדיקט נעמי איר טרויעריקן עפּיזאָד, — האָבן איך אויפֿגעהערט שפּילן אין דער קריסטלעכער שטוב די ראַל פֿון אַ פֿריילעכער. מײַן דערשטיקטער טרויער איז געוואָרן אויסגעלייזט.

בוּנאַס־אַיַרעס 1958

פּעסיע פֿאַמעראַנץ־האַניגבוים

דאָס האַרץ פֿון מידן וואַנדערער

משפּחות אויסגעוואָרצלטע,
צעפּיניקטע, פֿאַרטריבענע,
אויף ימען אומגעקומענע,
אין שטאַט, אין פֿעלד צעשאַסענע.

און די פֿון טויט אַנטרונענע
אין לעצטער שרעק, אין אַנגסטיקער,
אויף גרענעצן פֿאַרבליבענע,
אַן האַפֿענונג דערמוטיקטער.

אויף וואסערן, אויף ימיקע,
ברויזן כוואליעס שוימיקע;
נאך ברויזיקער און שוימיקער —
דאס הארץ פֿון מידן וואַנדערער.

אין אַראַנוזשגלי פֿון זונפֿאַרגאַנג
ברענט דער וואַלד דער האַרבסט־יקער;
נאך גלייקער און ווונדיקער —
דאס האַרץ פֿון מידן וואַנדערער.

ק. צעטניק

WIEDERGUTMACHUNG

שוועסטער, מען וויל מיר איצט באַצאָלן ...

...שוועסטער, מען וויל מיר איצט באַצאָלן פֿאַר דיר געלט.
נאָר איך ווייס נישט וויפֿל דייטשישע מאַרקן עס זענען ווערט
דיינע גלאַדע־לאַקס.

... מאַמע, מאַמע, וויפֿל זענען ביי דיר ווערט דיינ טעכטערלס
גאַלדע־לאַקס?

... ווי אזוי וועל איך פֿון אייך נעמען געלט פֿאַר מיין שוועס־
טער, די „פֿעלדהור“ — און נישט זיין קיין אַלפֿאַנס?
גיט מיר — — —

גיט מיר צוריק כאַטש איין־איינציקע האַר פֿון מיין שוועס־
טערס גאַלדענע לאַקן!

גיט מיר צוריק אַן איינצלנעם שוך פֿון מיין טאַטן; אַ צעבראַכן
שרייפֿעלע פֿון מיין קליין ברודערלס ראַווערל; און אַ שטויבעלע,
וואָס האַט גערוט אויף מיין מאַמען — — —

פון בוך דער זייגער וואָס איבערן קאַפּ, 1961

יעקב גלאַטשטיין

י י נ ג ע ל ע

טזער יידיש יינגעלע,
 ביסט אַרויס מיט דיין געלעכטער
 פֿון אַלע פֿינצטערע סכנות.
 ס'האַט די קויל דיין פֿרייד
 נישט געקאָנט דעריאָגן,
 ווען אַ פֿרעמדער האָט דיך אויף די הענט געטראָגן
 און ביידע זינט איר אַנטלאָפֿן פֿון שעכטער.

קליינער פליט פֿון מנין צינט,
 ליכטיקער יתום אונדזערער,
 דאַרפֿן וואַלט איך דיך באַדאַרפֿט צושרייבן
 צו אונדזער הויזגעזינד,
 דיך באַדינען,
 וואַרטן יעדע רגע אויף דיין באַפֿעל.
 לערנען מיט דיר בלינדע אותיות, טראָפֿן,
 און ווי גאַט דער גערעכטער
 האָט די וועלט באַשאַפֿן.
 און דו זאָלסט מיר שמעסן אין פנים
 דיין געלעכטער
 פֿון די פֿאַרבלוטיקטע וועגן
 און אַלץ אויסלאַכן, אַלץ אַפֿרעגן.

צו דער כאראקטעריסטיק

פון אויסגעווארצלטע און איינגעווארצלטע

בלעטער פֿון געשיכטע, שפראַכפֿאַרשונג, קריטיק און זכרונות

ד"ר מארק דווארזשעצקי

נשמה-פראבלעמען פון דער שארית-הפליטה*

די רעאדאפטאציע בני די יודישע און נישטי-יודישע געראטעוועטע פון קאצעטן-וועלט

ווי אזוי האבן זיך רעאדאפטירט די געוועזענע געטא-מענטשן, קאצעטלערס, וואלד-פארטיזאנערס, די אויטבאהאלטענע אויף דער ארישער זייט און אלע אנדערע מענטשן פון דער שארית-הפליטה? ווי אזוי האבן זיך אריינגעפאסט אין בארמאלן לעבן נאך דער מלחמה און נאך די קאצעטן אט די אלע, וואס האבן אין די יארן פון דעם צווייטן וועלטקריג און פון דעם נאצי-טעראר געליטן פון פארפאלגונגען, דעפארטאציעס, ענגשאפט, הונגער, קראנקייטן, גע-ליטן פיזישע און מאראלישע עינויים, און תמיד געזען דעם טויט פאר זייערע אויגן? ווי אזוי האבן זיי זיך צוריקגעקערט צו זייער פריערדיקער באשעפטיקונג, צו זייער פריערדיקער משפחה, צו זייערע חברים, צו זייער סביבה?

אט די אלע פראגעס האבן נישט נאר א היסטאריש-פאר-שערישן ווערט, נאר זיי זיינען אקטועלע פראגעס עד-היום און אויף לענגערע יארן, ווייל די גנטיקע און פיזישע איבערבלעבענישן

* ד"ר מארק דווארזשעצקי, וועלכער האט זיך נעמאכט א שמיטוב מיט זיין ווערק ירושלים דליטא און קאמף אין אומקום שוין אין 1948 ווי א היסטאריקער — מיט חוש פאר באשריבערישקייט און מיט פאנגענדיקן טעמפע-ראמענט פון געטא און אלע ווייטערדיקע פראבלעמען פון חורבן און אומקום, — האט שפעטער זיך ספעציאליזירט מיט ווערטפולע פארשונגען, ווי א מעדי-צינער, אין די פראבלעמען פון דער אינוואלידן-טראגעדיע און אין די פראגעס פון אריינפאסן זיך פון די געראטעוועטע צוריק אין לעבן. — רעד.

פֿון די שוידער־יאָרן זינגען ווי אַנגעקריצט געוואָרן אין גוף און אין דער גשמה פֿון די לעבן געבליבענע יידן און נישט־יידן.

זוכן מיר און ווילן פֿעסטשטעלן די רעאַדאַפּטאַציע־פראָבלע־מען און דעם קאַמף פֿון דעם לעבן געבליבענעם, בכדי פֿון דאָס נני זיך אַרײַנגלידערן אין דער געזעלשאַפֿט. וועלכע גורמים האָבן זיי אין דעם געהאַלפֿן און וועלכע האָבן געשטערט? און וועלכע זינגען ספּעציפֿישע און באַזונדערע דערשנינגען, וואָס האָבן זיך מאַניפֿעסטירט ביי נישט־יידן און ביי יידן אינעם פראַצעס פֿון דער צוריקאַנגלידערונג.

דער באַפֿרייִונג־טאַג און די פֿאַרשיידענע רעאַקציעס פֿון די קאַצעטלערס

דערלעבן צום טאָג פֿון דער באַפֿרייִונג — דאָס איז געווען די האַפֿענונג און דער טרוים פֿון אַלע אַנגעשלאָסענע אין געטאָס און קאַצעטן, פֿון אַלע געליטענע אין די טעג פֿון נאַציום און פֿון אַלע ווידערשטאַנד־קעמפֿערס; זיי אַלע האָבן זיך אויסגעמאַלט יענעם מאַמענט ווי דעם גרעסטן פֿריידטאַג, וואָס זינס גלייכן וועט קיין מאָל אין זייער לעבן ניט זיין. ווי איז אָבער פֿאַרלאָפֿן יענער טאָג אין דער ווירקלעכקייט?

לאַמיר עס דערמאָנען פֿון אייגענע זכרונות און פֿון שמועסן מיט געראַטעוועטע.

— גאַר ביי אַ קליינעם טייל האָט זיך דער באַפֿרייִונג־טאַג אויסגעדריקט אין געפֿילן פֿון גרויסער שמחה; זיי האָבן געטאַנצט, געשפּרונגען, געשריגן, אויפֿגעפֿלאַטערט זייערע נאַציאָנאַלע פֿענער, זיך געקושט און קעגנזטיק זיך מוחל געווען די עוולות פֿון די קאַצעטן־טעג.

— אַ סך האָבן אויפֿגענומען דעם באַפֿרייִונג־טאַג מיט אומ־צוטרוי. מען האָט פשוט נישט געגלויבט, אַז ס'איז ווירקלעך אַנגע־קומען דער געגאַרטער טאָג. מען האָט פשוט מורא געהאַט, טאַמער

ליגט אין דעם עפעס אַ דײַטשישע אָפּפאַרערײַ און פּראַוואַקאַציע, בכדי נאָך מער צו פאַרגרעסערן די יסורים און די אַנטױשונג... — בײַ אַנדערע האָט זיך אױפֿגעװעקט דאָס געפֿיל פֿון נקמה. זײ האָבן זיך געזאָגט: איצט דאַרף מען נקמה נעמען אין די ס.ס.־לײַט, פֿון די קאַפּאַס און פֿון אַלע פּײַניקערס. אָבער אין דער װירקלעכ־קײט זײַנען די נקמה־אַקטן נישט געװען צאָלרײַך, װײַל ס'רױב־ס.ס.־לײַט און מערדערס האָבן באַװיזן צו אַנטלױפֿן און פֿאַרשוױנדן אין סאַמע טאָג פֿון באַפֿרײַונג.

— בײַ אַ סך אײַז אין יענעם טאָג געװען דער ערשטער פֿאַר־לאַנג: קודם־כּל שטײַלן דעם הונגער. אַנעסן זיך צו דער זעט נאָך אַזױ פֿיל הונגער־יאָרן! די פֿון זײ, װאָס האָבן נאָך געהאַט כּוח, זײַנען באַפֿאַלן די שפּײַז־מאַגאַזינען. האָבן זײ אױפֿגעריסן און זיך באַזאָרגט מיט עסן, עס אײַז אין יענע טעג גרויס געװען די צאָל קרבנות פֿון די קאַנסערוון־פּושקעס, װאָס דער רױטער קרײַץ האָט פֿאַרטיילט צװישן די געראַטעװעטע. זײערע אַטראַפֿירטע געדערעם זײַנען נישט געװען מסוגל צו פֿאַרדײַען די פֿעטסן, די קאַנסער־װירטע פֿלײישן, די אַרױסגערופֿענע שילשולים האָבן דערפֿירט צום גיכן טױט גאַר אַ סך פֿון די געראַטעװעטע — — —

— אַ סך האָבן אױפֿגענומען די באַפֿרײַונג־ידיעות מיט אַבסאָלוטער גלײַכגילטיקײַט: דאָס זײַנען געװען די אַזױ גערופֿענע מוחלמענער, ד"ה, די קאַצעטלערס אױף דער גרענעץ פֿון לעבן און טױט, זײ האָבן שױן נישט געקענט זיך אַרײַענטירן און פֿאַרשטיין, אַז דער אונטערדריקונג־רעזשים אײַז אױף שטענדיק פֿאַרשוױנדן. — געזען אַזעלכע, װאָס האָבן אױפֿגענומען די באַפֿרײַונג מיט דער מחשבה: די באַפֿרײַונג אײַז צו שפּעט געקומען! „ביז איצט האָב איך געלעבט מיט האַפֿענונג: איצט װעלן זיך אָנהײבן די טעג פֿון אַנטױשונג...“ צו װאָס די פֿרײַהײַט, אַז איך בין געבליבן אײַנער אַלײן פֿון דער גאַנצער משפּחה?!... פֿאַרשטענדלעך, אַז ס'רױב־פֿון די, װאָס האָבן אַזױ געטראַכט, זײַנען געװען ייִדן, אײַנצלנע שרײַדים פֿון אױסגעמאַרדעטע משפּחות.

— א סך פון זיי, בעיקר יידן, האבן די באפריינג אויפגענומען מיט דער טרויעריקער מחשבה: ווהין זאל איך גיין?!... זיי האבן געוואסט, און זיי האבן נישט ווהין צוריקצוגיין און צו וועמען.

געווען אזעלכע, ביי וועלכע עס האט זיך אויפגעוועקט זייער געזעלשאפטלעך-ארגאניזאציאנעלער חוש. דאס זינגען געווען די, וועלכע זינגען צוגעטראטן צו הילפארבעט לטובת די חברים-מחול-מענער, וואס געפינען זיך שוין ביי דער שוועל פון טויט. זיי האבן אנגעהויבן איינצושטעלן ארדענונג אינעם לאגער, וואס האט זיך געפונען אין אן אנארכיע-צושטאנד. זיי האבן אנגעהויבן צו זארגן, און די באשפייזונג-רעזערוון פונעם לאגער זאלן מיט יושר פאר-טיילט ווערן צווישן די געראטעוועטע, ביז וואנען עס וועלן קומען די טעג, ווען יעדער איינער וועט קענען פארלאזן דעם לאגער און גיין ווהין ער וויל.

— און געווען אין יענע טעג אזעלכע, וואס האבן געגעבן זיך און זייערע חברים תקיעת-כף נישט צוריקצוקערן זיך צו זייערע אפשטאם-לענדער, ווו זיי זינגען אזוי געפנינקט געווארן דורך די נאצי-דיכטשן, און אפט און קיין שום מיטהילף פון די שכנים. דאס זינגען געווען — יידן.

געראטעוועטע יידן און נישט-יידן

דאס אומקערן זיך פון געוועזענע קאצעטלערס צום פרייען לעבן איז אין פארשיידענע לענדער פארשיידנארטיק פארגעקומען. דאס איז בעיקר אפהענגיק געווען פון פאלגנדיקע גורמים:
ס'איז באקאנט, אז עס זינגען געווען אפטע פאלן, ווען די קאצעטלערס האבן זיך נישט געוואלט צוריקקערן אין זייער אפשטאם-לאנד. א מאל דערפאר, וואס דער רעזשים פון זיין לאנד איז נישט געווען נאך זיין געדאנקען-גאנג, אבער בעיקר דערפאר, וואס ער האט קאלאבארירט מיט די נאציס און ער האט מורא געהאט צו-ריקצוקערן זיך דארט, ווו זינגע מעשים זינגען געווען באקאנט...

אַזעלכע, למשל, זינגען געווען די אוקראַינערס, וואָס זינגען געווען באַקאַנט ווי די אַכוריותדיקע שומרים אין די אומקום-לאַגען פֿון מינדאַנעק, טרעבלינקע אאז"וו.

— ווי אַזוי האָט יעדע מדינה אויפֿגענומען די געראַטעוועטע? ווי אַזוי האָט זי זיי געהאַלפֿן אין אַריבערגאַנג פֿון שקלאַפֿן-לעבן צום פֿרײַהייטס-לעבן? ווי אַזוי האָבן זיי אויפֿגענומען זייערע חברים-צוידער-אַרבעט, הגם דער אַרבעט-כּוח פֿון די געראַטעוועטע איז געווען קלענער פֿון די געפֿאָדערטע נאַרמעס? וועלכע געזעצן האָט אָנגענומען די מדינה, בכדי צו פֿאַרליכטערן די "קליטה" פֿון די געוועזענע קאַצעטלערס?

דאָ איז נייטיק אונטערצושטרײַכן אייניקע מאַמענטן, וואָס האָבן דיפֿערענצירט די ייִדישע געראַטעוועטע פֿון די נישט-ייִדישע. דהיינו: אַלע געראַטעוועטע אין אײראָפּע האָבן געהאַט אַ פֿאַטער-לאַנד, ווױהיין זיך צוריקצוקערן. זיי האָבן געהאַט אַ משפּחה, עלטערן, אַ פֿרוי, קינדער, ברידער און שוועסטערס אָדער סתּם משפּחה-קרובֿים, פֿון וועלכע זיי זינגען אָפּגעריסן געוואָרן און צו וועלכע זיי וועלן זיך צוריקקערן. די יידן, להיפּוך, האָבן אין זייען אַבסאָלוטער מערהייט נישט געהאַט קיין לאַנד ווױהיין צוריקצוגיין און זיי האָבן געוואוסט, אַז ס'וועט זײַן ממש אַ נס, אויב זיי וועלן אָפּגעפֿינגען וועמען עס איז פֿון זייערע משפּחות.

אַלע אײראָפּעיִשע געראַטעוועטע האָבן געוואוסט, אַז אין זייער היימלאַנד וואַרט אויף זיי אַ דירה, אַן אַרבעטפּלאַץ אָדער אַן אונ-טערנעמונג. דאָס רובֿ יידן האָבן געוואוסט, אַז זייערע הײַזער זינגען צעשעדיקט און, אויב זיי עקסיסטירן נאָך, זיצן דאָרט פֿרעמדע, וואָס וועלן זיי וויינט נישט-גערן פֿאַרלאָזן; און אויב זייער אונטער-נעמונג עקסיסטירט נאָך יאָ, פֿאַרוואַלטן מיט איר פֿרעמדע, וועלכע וועלן נישט אָפּטרעטן — וועלן די ייִדישע געראַטעוועטע דער-וואַרטן שאַרפֿע קאַנפֿליקטן מיט זייערע "יורשים"... און דאָרט וווּ זיי זינגען אויפֿגעוואַקסן, געליטן און פֿון וואָנען זיי זינגען אַרויס-געריסן געוואָרן, וועלן זיי זיך פֿילן "איבעריקע". דערפֿאַר האָט די

מעההייט יידן נישט געוואלט גיין צוריק אהין, ווו זיי זענען גע-
פנינקט געווארן דורך די נאציס און ווו זייער פבד איז געטראטן
געווארן אין די אויגן פון זייערע שכנים, די פאליאקן, ליטווינערס,
אהינצו ווו די איבערוויגנדיקע מערהייט פון זייערע שכנים האט
נישט ארויסגעוויזן קיין שום סימן פון מיטגעפיל אין יידישן צער
און קאנטיקע טיילן פון זיי האבן אפילו מיטגעארבעט מיט די
דזשען אין דער יידן-פארניכטונג. דארטן — זענען זיי געווען
זיכער — האבן זיי נישט געקאנט ווידער דערווארטן קיין פריידיקע
טעג. דעריבער טאקע האט דאס רוב פון די יידישע געראטעוועטע
אויסגעקליבן דעם שווערן וועג פון נישט צוריקגיין צו זייערע
היימלענדער. זיי זענען פון זייער אייגענעם ווילן איבערגעבליבן
אין די דיי-לאגע פון דזשעלענא. א סך פון זיי האבן געהאפט
דארטן צו קריגן די מעגלעכקייט עולה צו זיין קיין ארץ-ישראל און
אנדערע האבן געגלויבט מיט דער צייט צו קענען אנטליסן זיך
מיט זייערע משפחות וואס זענען צעווארפן איבער צענדלינגער
לענדער.

פאר די נישט-יידישע געראטעוועטע, וואס האבן זיך אומגעקערט
צו זייערע הייזער, איז בעיקר אוועקגעשטעלט געווארן די אינדי-
ווידעלע פראגע: ווי אזוי זאל יעדער איינער פון זיי פערזענלעך
זיך אריינפאסן פון דאס ניי אינעם לעבן פון זיין סביבה? פאר די
געראטעוועטע יידן אין די דיי-לאגערן איז אוועקגעשטעלט גע-
ווארן די קאלעקטיווע פראגע: ווי אזוי געמיינזאם זיך צו ארגאני-
זירן, בכדי דורכצומאכן די איבערגאנג-תקופה? ווי אזוי געמיינזאם
צו קעמפן פאר עליה קיין ארץ-ישראל? פאר קליינע חלקים איז
געשטעלט געווארן די פראבלעם, ווי אזוי געמיינזאם צו זוכן וועגן
פון עמיגראציע אין אנדערע לענדער.

מאכנדיק די סאציאלע פארגלייכן, איז פדאי צו דערמאנען אויך
דעם עבר פון די געראטעוועטע ודהננו: די מערהייט פון די איי-

¹ (ענגליש) פליטים.

ראפענישע דעפארטירטע איז פֿארשיקט געוואָרן אין די קאָצעטן ערשט אין די יאָרן 1942-1943 און אַ סך פֿון זיי ערשט אין 1944. (אחוץ די דײַטשישע דעפארטירטע וואָס די נאַציס האָבן זיי חושד געווען, אַז זיי זײַנען אָדער וועלן קענען זײַן קעגנערס צום נאַצי־רעזשים און דערפֿאַר זײַנען זיי פֿאַרשיקט געוואָרן שוין זינט 1939 אין די לאַגערן, וואָס דער מחבר האָט דורכגעמאַכט, וווּ ער האָט געטראָפֿן רעשטלעך פֿון יענע פֿאַרשיקטע — זיי האָבן אין לאַגער־לעבן פֿאַרנומען הויכע „פראַמינענטע“ פּאַזיציעס פֿון קאַפּאַס).

דאָס רובֿ פּוילישע יידן האָט נאָך פֿאַרן פֿאַרשיקט ווערן אין די לאַגערן (1942-1943) דורכגעמאַכט במשך אייניקע יאָרן (ווער זינט 1939 און ווער זינט 1940) אַ לעבן פֿון טעראָר, הונגער, טויטשרעק, השפּלות און גירושים. אין דער צײַט, ווען די אייראָפּעיִשע דע־פּאַרטירטע זײַנען אַרײַן אין די לאַגערן — איז זײַער געזונט־צו־שטאַנד געווען נאָך אין געוויסער מאָס נאַרמאַל, די יידן דערקעגן זײַנען אַרײַן אין די לאַגערן שוין אין אַן אָפּגעשוואַכטן געזונט־צושטאַנד, נאָכן דורכמאַכן אין די געטאָס פֿלעקטיפּוס, בויכטיפּוס, טובערקולאָז, דיזענטעריע און די הונגער־קראַנקייט מיט די הונגער־געשווילעכצן, דעריבער קען מען פֿאַרשטיין, פֿאַר וואָס עס איז געווען אַזוי גרויס די ייִדישע „נאַטירלעכע שטאַרבלעכקייט“ אין די קאָצעטן און פֿאַר וואָס איז געווען אַזוי שלעכט דער געזונט־צו־שטאַנד פֿון די ייִדישע געראַטעוועטע, און פֿון דאַנען איז צו פֿאַר־שטיין די סיבה פֿון די טובערקולאָז־כוואַליעס, וואָס פֿלעגן זיך מאַניפֿעסטירן אין ישׂראַל מיט יעדער נײַער עליה (אין די יאָרן פֿון דער גרויסער מאַסן־עליה, פֿון 1949-1952, פֿלעגט דער טובער־קולאָז־ניוואַ פֿון די שארית־הפּליטה־עולים זײַן צען מאל העכער פֿון דער נאַרמאַלער צאָל טובערקולאָז־קראַנקע אין ישׂראַל).

די נישט־ייִדישע געראַטעוועטע האָבן זיך נישט ספּעציעל אויסגעצײכנט מיט דער יכולת אויפֿצושטעלן נײַע משפּחות. ס'איז געווען גוואַלדיק שווער אויסצוהאַרמאַניזירן אַ משפּחה־לעבן מיט אַ בן־זוג, וואָס איז אין די לאַגערן נישט געווען. בײַ אַ סך פֿון די

צוריק-אויפגעשטעלטע אָדער ניי-אויפגעשטעלטע משפחות פֿלעגט נישט תמיד הערשן קעגנזייטיקע פֿארשטענדעניש. די סטאטיסטיק דערציילט אויך נישט וועגן גרויסער געבורטיקייט ביי די נישט-יידישע געראטעוועטע.

דערקעגן זינען די יידישע געראטעוועטע כאראקטעריזירט מיטן פראצעס פֿון אויפֿשטעלן נייע משפחות. דער פראצעס איז שוין געווען בולט אין די די-פֿילאגערן און האָט זיך מאַניפֿעס-טירט אין אַלע ווינטערדיקע יאָרן. אין יעדן יאָר ווערן רעגיס-טרירט אין ישראל 4.500-4.700 חתונות ביי די געראטעוועטע. זיי די שארית-הפליטה-עולים, באַטרעפֿן 25 פראצענט פֿונעם ישובֿ. דערקעגן איז דער פראצענט פֿון שיידונגען כמעט לגמרי גלייך צווישן די געראטעוועטע און צווישן די וותיקים.

און נאָך אַ פראצעס איז זייער כאראקטעריסטיש פֿאַר דער עליה פֿון די געראטעוועטע, און נעמלעך, די גרויסע געבורטיקייט. די דאָזיקע פּאָזיטיווע ביאָלאָגישע דערשיינונג איז שוין בולט געווען אין די די-פֿילאגערן. אין יאָר 1948 איז דער שיעור פֿון געבור-טיקייט ביי די יידישע געראטעוועטע געווען: 35.8 אויף יעדע טויזנט — פֿאַקטיש דער העכסטער געבורט-ניוואַ אין דער גאַרער וועלט אין יענעם יאָר. דער זעלביקער פראצעס איז פֿאַרגעקומען אין אַלע לענדער, וווּ עס האָבן זיך געפֿונען די געראטעוועטע. אַ האַלבער מיליאָן שארית-הפליטה-יידן איז עולה געווען קיין ישראל זינט דער ענדע פֿון דער וועלט-מלחמה. ער איז באַשטאַנען פֿון 400.000 דערוואַקסענע און 100.000 קינדער, געבוירענע אין איי-ראַפּע שוין נאָך דער מלחמה. און זינט זייער אַנקומען אין לאַנד זינען ביי די 400.000 דערוואַקסענע ווידער געבוירן געוואָרן, שוין אין ישראל גופּא, נאָך 100.000 קינדער. אַזוי אַרום איז ביי די שארית-הפליטה-עולים געבוירן געוואָרן, שוין נאָך דער מלחמה, ס״ה 200.000 קינדער — אַ ביאָלאָגישער ווונדער פֿון דער שארית-הפליטה, וואָס בעט זיך נאָך אויסגעפֿאַרשט צו ווערן.

לאַמיר איצט באַטראַכטן די נשמה-פראַבלעמען פֿון דעם כלל

געוועזענע דעפארטירטע אין אייראָפּע און שפעטער באַצייכענען די ספעציעלע ייִדישע מאַמענטן; וואָס האָט געהאַלפֿן און וואָס האָט געשטערט די רעאַדאַפּטאַציע פֿון די געראַטעוועטע און וועלכע פּראַבלעמען שנינען נאָך צו זיין אַקטועל אויך הײַנט און דאָס איז פֿאַרויסצווען אויך פֿאַר די שפעטערע יאָרן.

גורמים וואָס האָבן געשטערט דער רעאַדאַפּטאַציע פֿון די אייראָפּעיִשע געראַטעוועטע

בײַ פֿאַרשיידענע געראַטעוועטע אין אייראָפּע, פֿון אַלע פֿעלקער, האָבן זיך אַרויסגעוויזן געוויסע קאָמפּלעקסן און געוויסע שינויים אין זייער פּערזענלעכקייט, ווי אויך שינויים אין זייער אופֿן פֿון רעאַגירן כּלפּי דער געזעלשאַפֿט. זיי האָבן געשאַפֿן צוזאַמען פֿאַקט־טאָרן, וואָס האָבן קאָנטיק געשטערט דער רעאַדאַפּטאַציע פֿון די געראַטעוועטע:

— אַן אָפּגעפֿרעמדקייט־געפֿיל כּלפּי דער אומגעבונג («אַליע־נאַציע»). אַ סך, אַ סך געראַטעוועטע האָבן זיך לענגערע יאָרן גע־שפּירט, ווער מער און ווער ווייניקער, אָפּגעפֿרעמדט פֿון דער אַרומ־מיקער סביבֿה, וואָס האָט נישט דורכגעמאַכט דאָס לעבן פֿון די קאַצעטן. זיי האָבן זיך געהאַלטן פֿאַר «נישט פֿאַרשטאַנען». זיי איז שווער געווען צוצוגעוויינען זיך צום עצם פֿאַקט, וואָס די אומגעבונג פֿאַדערט פֿון זיי אויסצופֿירן זייערע אויפֿגאַבן אין דער זעלביקער מאָס ווי די, וואָס האָבן נישט געליטן, לגמרי זיך נישט רעכענענדיק מיט דעם גרויזאַמען, וואָס זיי האָבן דורכגעמאַכט. אַ סך האָבן זיך געשפּירט באַעוולט מיט דעם, וואָס די אַרומיקע אינטערעסירן זיך נישט מיט זייערע איבערלעבונגען אין די קאַצעטן און שאַצן נישט אָפּ זייער לעבנס־קרבן פֿאַר דער פֿרייהייט (בעיקר די אונט־טערערד־קעמפֿער). בײַ אַנדערע האָט דאָס געפֿיל געדויערט לענג־ערע יאָרן, האָט אַנגענומען שאַרפֿע פֿאַרמען און דערפֿירט צו קאַנפֿליקטן מיט געוועזענע חברים און מיט געוועזענע שותפים־צו־דער־אַרבעט.

— משפחה־קאָנפֿליקטן. געוויסע געוועזענע קאָצעטלערס פֿלעגן אָפֿט טענהן, אַז זיי שפירן נישט אין זייער אייגענער משפחה און אין זייער אייגענעם הויז די געהעריקע פֿאַרשטענדעניש פֿאַר זייערע יאָרן פֿון ליידן. די משפחה־מענטשן האָבן בני זיי אין די אויגן אויסגעזען ווי אַנדערע, ווי פֿאַראַנדערשטע, ווי „מענטשן אָן אַ האַרץ“. קאָנפֿליקטן פֿלעגן אויסברעכן מיט דער פֿרוי, וואָס האָט נישט דורכגעמאַכט די קאָצעטן און נישט געוואָלט תמיד הערן די סיפורים פֿון די געראַטעוועטע וועגן זייערע יסורים און וועגן זייערע אויס־טערלישע איבערלעבונגען אין די קאָצעטן. אָפֿט איז דעריבער צעשטערט געוואָרן דער שלום־בית. דער געראַטעוועטער בן־זוג פֿלעגט אָפֿט זאָגן: מיר געהערן צו באַזונדערע וועלטן, וואָס קענען זיך גאָר נישט פֿאַרשטיין. נישט אין פֿאַרל האָט צוליב די דאָזיקע מיספֿאַרשטענדענישן זיך צעשיידט אויף אייביק.

— פֿאַרלוירענער צוטרוי אין מענטש. בני אַ סך געראַטעוועטע איז פֿאַרלוירן געגאַנגען דער עצם צוטרוי צום מענטש; אין די מעשים פֿון די אַרומיקע מענטשן פֿלעגן זיי אָפֿט דערשפירן און דערזען שקר און גניציקייט צום אייגענעם גונסטן. ס'האָט זיי אָפֿט באַהערשט אַ קאָמפּלעקס פֿון חושד זײַן די אַרומיקע, אַ רצון צו זוכן, וווּ עס ליגט די באַהאַלטענע זעלבסטנוץ־כוונה אין די מעשים פֿון די אַרומיקע, מעשים וואָס „אין דער ווירקלעכקייט שנינען זיי צו זיין לטובֿת הכלל“. אַ סך פֿון זיי זינען באַהערשט געוואָרן מיט אַ קאָמפּלעקס פֿון שרעקן זיך אויסצודערציילן אָן אַנדערן עפעס אינ־טימס און סודות־דיקס: „קען מען דען האָבן צוטרוי צום מענטשן? וועט ער נישט פֿאַרראַטן דיין סוד? ...“ אַ ספעציעלער אומצוטרוי פֿלעגט בני זיי זיך אַרויסווייזן פּלפּי געזעלשאַפֿטלעכע טוערס: „צוליב וואָס טוען זיי דאָס? ...“ (דאָס דאָזיקע געפֿיל איז ספעציעל בולט געווען בני די, וואָס האָבן זיך צוריקגעקערט פֿון נישט־נאַ־צישע לאַגערן).

דער עגאָזיס פֿון די, וואָס זינען נישט געווען אין די קאָצעטן, זייער „גלנכגילטיקייט“, זייער „שלעכטקייט“, זייער פֿאַרנאָרישטע

רוקייט, זייער באַגרענעצטקייט, זייער קורצזיכטיקייט — פֿלעגט ממש וויי טאָן אַ סך פֿון די געראַטעוועטע; זיי פֿלעגן אָפֿן וועגן דעם ריידן, און דעריבער פֿלעגן זיי ליבער וועלן זיך געפֿינען און אויסלעבן זיך נאָר אין דער געזעלשאַפֿט פֿון געראַטעוועטע — נאָר די געראַטעוועטע זײַנען אַלץ גיך תּוֹפֿס... נאָר זיי פֿאַרשטייען דעם עלנט און די זאַרגן פֿון אַ צווייטן...”

— די ווערטן האָבן פֿאַרלוירן זייער באַטײַט. די אַנגענומענע ווערטן האָבן בײַ אַ סך געראַטעוועטע פֿאַרלוירן זייער וואָג און חשיבֿות. אַ סך פֿון די געראַטעוועטע זײַנען אַ לענגערע צײַט גע-וואָרן מסתּפּקים במועט; אויב זיי האָבן אַ דאָך איבערן קאָפּ און עסן צו דער זעט, טאָ צו וואָס דאָרפֿן זיי נאָך האַרעווען אויף „מותרות“? פֿאַרמעגן, הײַזער — דאָס אַלץ האָט בײַ זיי אויף אַ געוויסער צײַט פֿאַרלוירן די חשיבֿות. דאָס אַלץ זײַנען דאָך נאָר פֿאַרשווינדנדיקע זאַכן, דער עיקר איז נאָר רו, שלווה. „מיר האָבן עס געהאַט און מיר האָבן עס אין איין מינוט פֿאַרלוירן“. אַנדערע ווידער, צווישן די זעלביקע, האָבן אין יאָרן אַרום זיך אַרײַנגעלאָזט אין געיעג נאָך רווחים און לוקסוס.

בײַ טייל געראַטעוועטע האָט זיך מאַניפֿעסטירט אַ געוויסער צײַניזם. מיט אַ לײַכטער איראַניע פֿלעגן זיי אָפֿט זיך צוהערן צו די סיפורים פֿון „נישט־קאַצעטלערס וועגן זייערע לײַדן אין צײַט פֿון די נאַציס. וואָס פֿאַר אַ גלײַכן צווישן זייערע „מאַטערנישן“ און — דעם „שוידער פֿון די לאַגערן“? ... אַ סך געראַטעוועטע פֿלעגן האַלטן פֿאַר אַ צבֿיעות צו גיין מיט אַן „אומעטיקן פנים“ אויף אַ לווייה. „אזוי פֿיל מתים האָבן מיר געזען אין די לאַגערן און נישט געוויינט, טאָ מיט וואָס איז דער מת חשובֿער פֿון יענע מתים?“...

— פֿאַרקלענערטע, גײַסטיקע ווידערשטאַנד־פֿעיקייט. בײַ אַ סך געראַטעוועטע האָבן זיך אַרויסגעוויזן שוועריקייטן צו באַהערשן די קלענסטע קאַנפֿליקטן פֿון טאַג־טעגלעכן לעבן — ביז גוואַלדיקע אויסברוכן פֿון כּעס, פֿון געווייגן, און ביז פּרוּוון פֿון זעלבסטמאָרד. ס'איז אינטערעסאַנט צו פֿאַרצײכענען, אַז דווקא מענטשן, וואָס האָבן

ארויסגעוויזן מוטיקייט, עקשנות און שטאלצע געוואגטקייט כלפי שווערע פרווון פֿון לאַגער-לעבן, האָבן — פֿאַרקערט — אַרויסגעוויזן נאָך דער באַפֿרײַונג אַ שוואַכע האַלטונג כלפי די געוויינלעכע שווע-ריקייטן פֿון טאַג-טעגלעכן לעבן. זיי פֿלעגן זאָגן: „מיר האָבן פֿאַר-לויפֿן דעם גניסטיקן כּוח וואָס מיר האָבן געהאַט אין די לאַגערן“.

— שינויים אין דער פּערזענלעכקייט. (פֿאַרפֿאַלגונג-אַסאַסאַ-ציעס, קאַשמאַרן). געוויסע געראַטעוועטע האָבן אָנגעהויבן אויף זיך אַליין צו באַמערקן, אַז זיי זינען „פֿאַרענדערט געוואָרן“, זיי זינען „נישט דאָס וואָס אַמאָל“. זיי האָבן אָנגעהויבן פֿעסטצושטעלן, אַז ענינים, וואָס זינען אין פֿלוג „גאַנץ געוויינלעכע“, רופֿן אַרויס דווקא ביי זיי נישט איינגענעמע אַסאַסאַציעס. אַזוי למשל, דער-מאַנען זיי מענטשן, וואָס טראָגן פֿאַליצי-מונדי-די.ס.ס.לייט; סירענעס פֿון פֿאַבריקן דערמאַנען זיי — די קאַצעטן-סירענעס; די אַרבעטער-ווינונגען, די קליינווקסיקע און ענלעכע אין זייער גע-בוי, וואָס ווערן אויפֿגעשטעלט אין די פֿאַרשטעט — דערמאַנען זיי די בלאַקן פֿון די קאַצעטן; דאָס עצם ריידן אין דער דניטשישער שפּראַך — פֿלעגט זיי דערמאַנען די נאַצישע ווילד-געשרייען; דאָס עצם ליענען אַ דניטש בוך פֿלעגט אַפֿט זיין נישט-דערטרעגלעך אַפֿילו פֿאַר וויסנשאַפֿטלערס, — געוועזענע קאַצעטלערס — איבער די אַסאַסאַציעס מיט די שוידער-באַפֿעלן פֿון די.ס.ס.לייט.

אַנדערע „געוויינלעכע ענינים“ פֿלעגן ביי זיי אַרויסרופֿן דווקא אַ געפֿיל פֿון גליק. זיי פֿלעגן זיך פֿרייען אין די ערשטע מאַנאַטן נאָך דער באַפֿרײַונג מיט אַ פּשוט בעט, מיט אַ ווייס העמד, מיט אַ ווייסן לאַקן, מיט אַ גלאַז אויפֿן טיש, מיט אַ זייגער אויף דער וואַנט. ס'איז ביי זיי געווען אַ פֿרייד סתּם קוקן אַרום-און-אַרום — און נישט זען קיין שטעכל-דראַטן...

אַ סך פֿון זיי האָבן געליטן לאַנגע יאָרן, און ליידן אויך נאָך הײַנט-צו-טאָג פֿון נאַכט-קאַשמאַרן, וועלכע ווייזן זיי פֿון דאָס גני די איבערגעלעבטע לאַגער-שוידערן.

געוויסע איבערלעבונגען האָבן זיך אנגעשניטן מיט אַ ספּע-
ציעלן כוח אין זכרון פֿון די געראַטעוועטע; זיי זענען געוואָרן
„אומפֿאַרגעסלעכע“, אויף „נישט צו באַפֿרענען זיך פֿון זיי“. דאָס
בילד פֿון איבערגעלעבטן גרויל און שוידער ווערט אַלץ בולטער
און מאַימדיקער (היפּערמנעזיע).

אַ סך האָבן אָנגעהויבן צו שפּירן, אָז זיי קענען זיין באַמט
פֿאַרבונדן נאָר מיט „לאַגער־מענטשן“; אָפֿט זענען די געוועזענע
קאַצעטלערס געוואָרן נאָענטער איינער דעם אַנדערן ווי געוועזענע
יוגנט־חברים און משפּחה־מענטשן. אַ סך געוועזענע קאַצעטלערס
האָבן ליבער געוואַלט אויפֿשטעלן זייער נייע משפּחה דווקא מיט
אַ געוועזענעם קאַצעטלער אידער מיט אַ בן־זוג, וואָס ווייסט נישט
פֿון די לאַגער־ליידן; נאָר צוויי קאַצעטלערס — קענען איינער דעם
צווייטן פֿאַרשטיין ווי געהעריק...

צו די גניסטיקע שינויים זענען נאָך צוגעקומען קערפּער־
שינויים: האַרץ־קראַנקייטן, גיכער פּולס, האַרצשמערצן, הויכער
בלוט־דרוק און דער עיקר טובערקולאָז, רעמאַטיזם, מאַגן און דאַרם־
דערשניגונגען, דעקאַלציפֿיקאַציע פֿון די ביינער, מוסקול־אַטראַפֿיע,
גינעקאַלאָגישע דערשניגונגען, קערפּער־טראַומאַטיזמען מחמת די
עינויים און קרימינעלע עקספּערימענטן.

אויפֿן פּסיכיש־נעווראָטישן שטח האָט זיך געמערט אַ פּסיכישע
אַסטעניע (אומעטיקייט, היפּער־סענסיביליטעט צום גערויש, אָפּגע־
שוואַכע פֿאַראַינטערעסירונג, אָפּגעשוואַכטער ווילן, פֿאַרלאַנג צו
איינזאַמקייט), אינטעלעקטועלע אַסטעניע (שוואַכער זכרון, נישט
קענען זיך קאַנצענטרירן) און דערצו אָפֿטע שלאַפֿלאַזיקייט אָדער
פֿאַרקערט, אַ גוואַלדיקע נייגונג צום שלאָפֿן אָן אויפֿהער. ביי אַ סך
געוועזענע געראַטעוועטע האָט מען געזען בולט, אָז זייער שוואַכ־
קייט פּראַגרעסירט און פֿאַרשטאַרקט זיך (פּראַגרעסיווע אַסטעניע)
און אָז אַ סך געראַטעוועטע זענען פֿריצייטיק פֿאַרלעטערט. די אַלע
אויבן דערמאַנטע דערשניגונגען ביים געוועזענעם קאַצעטלער האָבן
דערבראַכט, אָז מען זאָל זיי געבן איין געמיינזאַמע וויסנשאַפֿטלעכע

באצייכענונג סינדראס-קאצעט. מען האט זיך אויך ארומגעזען, אז א סך פֿון די דאזיקע דערשיינונגען פֿארשווינדן נישט אין גאנצן; אנדערע דערשיינונגען האלטן נאך אן ביז היינט-צו-טאג; האט מען עס אנגערופֿן מיטן נאמען שפעטע קאצעטן-פֿאטאָלאָגיע. די אויבן דערמאנטע שינוים אין געזונט-צושטאנד פֿון די גע-ראטעוועטע, אין זייער אַרבעט-פֿעיקייט און אין זייער פֿערזענלעכ-קייט, האָבן זיי אַפֿט פֿאַרוואַנדלט אין די אויגן פֿון דער סביבה — אין „האַלבע אינוואַלידן“, אָדער אַפֿילו אין „גאַנצע אינוואַלידן“. זייער חשדנות, אָפּגעזונדערטקייט, געוויסער ציניזם — האָבן זיי אַפֿט פֿאַרוואַנדלט אין מענטשן וואָס עס איז שווער צו פֿאַרטראַגן און וואָס זינען פֿאַקטיש נישט וויל געזען אין זייער סביבה. עס האָט זיך געשאַפֿן אַ גאַנצער קנױל פֿון גורמים, וואָס האָבן באַ-שווערט די צוריק-אַרײַנגלידערונג פֿון די געראַטעוועטע. דאָס זינען געווען גורמים, וואָס האָבן פֿאַרשאַפֿט די געראַטעוועטע אַ סך לײַדן און דערבראַכט צו זייער שווערע סאַציאַלע פֿאַלגן און בײַ אַ סך צעשטערט זייער משפּחה- און געזעלשאַפֿטלעכע פֿאַרבינדונגען, פֿאַר-קלענערט זייער אַרבעט-קאָפּאַציטעט און אַרבעט-פֿראַדוקטיוויטעט. מיר קומען צום אויספֿיר, אַז בײַ אַ סך אײראָפּעיִשע געראַטע-וועטע האָט זיך אין רעזולטאַט פֿון קאַצעטן-לעבן מאַניפֿעסטירט אַ פֿראַצעס פֿון פֿערזענלעכקייט-צעפֿאַלונג („דעזאינטעגראַציע פֿון דער פֿערזענלעכקייט“). בײַ וועמען נאָר צײַטווײַליק, און בײַ וועמען פֿראַגרעסיוו און אויף תּמיד.

גורמים וואָס האָבן געהאַלפֿן די אײראָפּעיִשע געראַטעוועטע זיך צו רעאַדאַפּטירן

עס איז וויכטיק אונטערצושטרײַכן, אז נישט נאָר גורמים, וואָס שטערן דער רעאַדאַפּטאַציע, נאָר פֿאַרקערט, אויך גורמים וואָס העלפֿן דער רעאַדאַפּטאַציע הבן זיך מאַפֿיעסטירט בײַ די געראַטע-וועטע און געהאַלפֿן זייער אַרײַנשליסן זיך אין נאָרמאַלן לעבן, ודהיננו:

— דער לעבנס-אינסטינקט. כלומר, דער נאַטירלעכער רצון פֿון יעדן לעבעדיקן וועזן אָנצוהאַלטן ביים לעבן, נישט געקוקט אויף אַלע שטרויכלונגען, דער רצון צו באַקעמפֿן אייגענע שוואַכ־קייטן און אויסערלעכע שטערונגען, בכדי צו בלייבן ביים לעבן.

— דער דראַנג צו נעמען נקמה אין די נאַציס. דער דאָזיקער רצון האָט געגעבן חיות און טעם צום נאָך-מלחמה-לעבן. נישט איינער פֿון די געראַטעוועטע פֿלעגט אָפֿט זאָגן: דער עצם פֿאַקט, וואָס מיר לעבן, איז אונדזער נקמה אין די, וואָס האָבן אונדז געוואַלט פֿאַרניכטן. ביי אַ סך האָט זיך דאָס נקמה-געפֿיל אויסגעדריקט אינעם איינטיילנעמען אין פֿאַלקס-פֿאַרזאַמלונגען און פֿאַרשיידענע פֿראַ-טעסט־ און דערמאָנונגס-צוזאַמענקונפֿטן וווּ ס'איז דערציילט געוואָרן וועגן די נאַצישע פֿאַרברעכנס. אַ סך פֿון זיי פֿלעגן זאָגן: דער עצם געדענקען — איז אויך נקמה: דאָס נישט לאָזן פֿאַרגעסן — איז נקמה; פֿראַצעסן קעגן די נאַצישע קריגס-פֿאַרברעכערס — איז נקמה; אַלץ וואָס דערלאָזט נישט, עס זאָל פֿאַרגעסן ווערן די שאַנד פֿון די דייטשן, זייערע פֿירערס, דענקערס, וויסנשאַפֿטלערס אַזווי. אין דער נאַצי-תּקופֿה — איז נקמה. אַ סך האָבן געשריבן טאָג־ב־כּער, הן צוליבן רצון צו אויסלאָדן זיך פֿון די שווערע זכּרונות, הן צוליבן ווילן צו שטעמפלען פֿאַר דער גאַרער וועלט די נאַצישע פֿאַרברעכנס. אָן צוליב דער פֿאַרברענער האַפֿענונג, אַז די טאָג־ביכּער וועלן אַפֿשר העלפֿן אויסצוגעפֿינען אויסבאַהאַלטענע נאַצישע פֿאַרברעכערס. אַ סך ״שטילע מענטשן״ זינען געוואָרן יענערס אויף די נאַצישע פֿאַרברעכערס; אָדער זיי פֿלעגן אויף אייגענער האַנט זיך לאָזן איבער דערפֿער, שטעט און שטעטלעך, צו זוכן די פֿאַר-ברעכערס, אָדער אַרײַן אין דער געהיימער פּאַליציי פֿון די פֿאַר-שיידנסטע לענדער, בכדי בניצוטראַגן פֿאַר דעם געיעג נאָך די פֿאַרברעכערס.

— די סאָלידאַריטעט צווישן די געראַטעוועטע, קעגנזייטיקע הילף, פֿריינדשאַפֿט־פֿאַרבינדונגען צווישן געראַטעוועטע פֿון זעל-ביקן לאַגער, טייל מאָל צווישן מענטשן פֿון פֿאַרשיידענע פֿעלקער,

האָבן אָפֿט געטראָגן טרייסט און דערמוטיקונג פֿאַר די געוועזענע קאָצעטלערס. דער באַגריף „ברודערשאַפֿט פֿון די געראַטעוועטע“ פֿלעגט אָפֿט באַקומען אַ בולטן אויסדרוק (ווי, למשל, ביים אייכמאַן־פּראָצעס) און האָט געפֿירט צו דער שאַפֿונג פֿון וועלט־פֿאַראייניקונג־גען פֿון געוועזענע קאָצעטלערס און געוועזענע קעמפֿערס פֿון דער רעסיסטענץ. אַ סך האָט אויך בייגעטראָגן פֿאַר די זאַרגן פֿון די מדינות צו העלפֿן די געראַטעוועטע מאַטעריעל, סאַציאַל און גײַס־טיק דורך ספּעציעלע פֿאַראַרדענונגען און געזעצן, וואָס האָבן פֿאַר־לײַכטערט זייערע אַרבעט־באַדינגונגען, פֿאַרקירצט זייערע אַרבעט־שעהען, דערמעגלעכט זיי געהעריקע אַפּרואַנשטאַלטן, זאָל דאָ אויך דערמאָנט ווערן די באַוועגונג ביי די דאָקטוירים אין אייראָפּע, צו פֿאַרשן די קראַנקשאַפֿטע דערשנינגען, וואָס מאַניפֿעסטירן זיך ביי די געראַטעוועטע, בכדי צו געבן זיי ביי צײַטנס די געהעריקע מע־דיצינישע הילף.

**די רעאָדאָפּטאַציע פֿון די ייִדישע געראַטעוועטע —
שארית־הפליטה**

אין אַלגעמיין האָבן זיך ביי די ייִדישע געראַטעוועטע מאַני־פֿעסטירט די זעלביקע פּסיכישע און פֿיזישע דערשנינגען ווי ביי די אייראָפּעישע געראַטעוועטע און די זעלביקע קאָמפּלעקסן (די „אָפּגעפֿרעמדטקייט“, „דער פֿאַרלוירענער צוטרוי צו מענטשן“, די „חשדנות“, די שטענדיקע „אַסאַציאַציעס“ מיט דער נאַצי־תּקופּה, די נאַכט־קאַשמאַרן אַזױ). וועלן מיר דאָ דערמאָנען די דערשני־נונגען, וואָס זײַנען ביי די ייִדישע געראַטעוועטע פֿאַרלאָפֿן אַנדערש ווי ביי די נישט־ייִדן, מחמת דער אַנדערשקייט פֿון ייִדישן גורל נאָך דער באַפֿרײַונג.

די ייִדישע געראַטעוועטע האָבן נישט ווהיין צו גיין — זײַנען זיי פֿאַרבליבן, ווי געזאָגט, אין דײַ־פּײַלאַגערן פֿון דײַטשלאַנד אָדער האָבן זיך קאָנצענטרירט אין פּליטים־צענטערס פֿון איטאַליע, פֿראַנקרײַך וכדומה. זיי זײַנען דעריבער נישט געשטעלט געוואָרן

פֿאַר דער באַלדיקער פּראָבלעם, ווי אזוי אינטעגרירט צו ווערן אין דער נאַרמאַלער געזעלשאַפֿט (אינטעגראַציע פֿון אַ מינדערהייט אין אַ מערהייט). פֿאַרקערט, דאָס לעבן האָט זיי געצווונגען אַ לענגערע צייט בלייבן אין זייער אייגענער סביבֿה — די סביבֿה פֿון די גע־ראַטעוועטע.

ווי פּאַראַדאָקסאַל דאָס זאָל נישט אויסקומען, האָט דאָך די דאָזיקע דערשנינונג געהאַט אַ פּאַזיטיווע געסטיקע אויסוירקונג אויף די ייִדישע געראַטעוועטע. צו זייערע קאַנצענטרירונגען, צו זייערע די־פּי־לאַגערן האָבן אָנגעהויבן שטראַמען המונים הימלאַזע יידן, די געראַטעוועטע אין די געטאָס דורך פֿל המינים בונקערס און באַהעלטענישן, יידן „פֿון דער אַרישער זייט“, יידן אויסבאַהאַל־טענע בני פּויערים, יידן געראַטעוועטע פֿון וועלדער. צו זיי האָבן זיך אָנגעשלאָסן די רעפּאַטריאַנטן (וואָס זינגען אַנטלאַפֿן קיין ראַטן־פֿאַרבאַנד, איבערן פּחד פֿאַר די נאַציס). זיי האָבן זיך צוריקגעקערט פֿון רוסלאַנד צו זייערע היימען אין פּוילן, ליטע אַזױװ. אַבער קיינעם נישט געפֿונען ביים לעבן, האָבן זיי גענומען דעם וואַנדער־שטעקן און אוועק דאָרט, וווּ ס'קאַנצענטרירן זיך יידן, בכדי צו זוכן פֿאַר זיך אַ היים. די דאָזיקע „רעפּאַטריאַנטן“ האָבן, אמת, נישט געקענט דעם פּחד פֿאַר גאַזקאַמערן, אַבער אויך זיי האָבן יאָרן געליטן פֿון הונגער, שווערער פּראַצע און ס'האַט זיי געמאַ־טערט די זאָרג פֿאַר זייערע משפּחות אונטערן נאַצי־רעזשים. זיי אַלע צוזאַמען, האָבן געשאַפֿן דעם נײַעס ייִדישן סאַציאַלאַגישן באַגריף פֿון שאַרית־הפּליטה. עס האָט זיך פֿון זיי אויסגעפֿורעמט דער פּמעט האַמאַגענער קאַלעקטיוו פֿון יידן, וואָס זייער שות־פּוֹת־דיקער עבֿר — איז ליידן אין אַלע זינגע פֿאַרמען. זייער הוינט — איז מאַנגל אין אַ היים; זייער צוקונפֿט — אַן קענטיקער אויסזיכט; דאָס האָט זיי געפֿירט צו שאַפֿן אַ דיסציפּלינירטן קאַלעקטיוו פֿון דער „שאַרית־הפּליטה“ (אין בריטישן, אַמעריקאַנער און פֿראַנצייִזישן געביט פֿון דניטשלאַנד), בכדי געמיינזאַם צו קעמפֿן פֿאַר זייער רעכט עולה צו זיין קיין ישראל. און עס האָט זיך אָנגעהויבן דער

גרויסער אַקט פֿון דער אומלעגאלער עליה קיין ארץ-ישראל. צענדלינגער אומלעגאלע שיפֿן זינען אַרויס מיט זייער געהיימען באַגאַזש („די געראַטעוועטע“) פֿון די פֿאַרטן אין איטאַליע און פֿראַנקרײַך; די עפּאָפּייע פֿון איינער אַזאַ שיפֿ, „עקזאָדוס“, איז באַ-קאַנט אין גאַר דער וועלט.

און דאָ האָט זיך געשאַפֿן פֿאַר די אויגן פֿון אַלע אַ מין פּסיכאָ-סאָציאַלאָגישער פֿאַרדאַקט. די געראַטעוועטע פֿון שוידער-לעבן, וואָס נאָך אַלעמענס פֿאַרויסזעונגען האָבן געדאַרפֿט פֿאַרשטעלן אַ קאַלעקטיוו פֿון מענטשן צעבראַכענע בגוף ובנפֿש — האָבן, גאַר פֿאַרקערט, פֿאַרגעשטעלט אַ דינאַמישן און קעמפֿערישן קאַלעקטיוו. עלנט פֿון אויסוועגלִאָזיקייט איז גאַר פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גורם פֿון גיטטיקער היילונג, אין אַ גורם צו מאַביליזירן אַלע פֿאַרבאַרגענע כּוחות פֿון מענטש.

מען האָט דעמאָלט אַנגעהויבן צו רייזן וועגן ווונדער פֿון דער שארית-הפליטה.

די רעאַדאַפּטאַציע פֿון די געראַטעוועטע עולים אין ישראל

די עליה פֿון די געראַטעוועטע פֿון די אייראָפּעיִשע לענדער האָט אַרײַנגעבראַכט אין לאַנד, זינט דער וועלט-מלחמה ביז הײַנט, איבער 500.000 מאַן. יעדער פֿערטער ייד אין ישראל איז אַ גע-ראַטעוועטער פֿון חורבן-אייראָפּע.

ווערן אַלץ קלאַרער די אונטערשיידן אין גורל-וועג צווישן די געראַטעוועטע יידן און נישט-יידן.

די געראַטעוועטע אין אייראָפּע האָבן זיך צוריקגעקערט צו זייער ממשותדיקן פֿאַטערלאַנד, וואָס זיי קענען פֿון די יוגנט-יאָרן, ווייסן פֿון זינע פּראַבלעמען און לעבנסאַרט; די ייִדישע געראַטע-וועטע האָבן עולה געווען צו זייער היסטאָרישן היימלאַנד, וואָס וועגן זינע פּראַבלעמען האָבן זיי געוואָסט גאַר פֿון דער פרעסע, און אַנשטאַט צו קענען דאָס לאַנד — האָבן זיי צו אים געהאַט גאַר בענקשאַפֿט.

די געראַטעוועטע פֿון אייראַפּע האָבן זיך צוריקגעקערט צו זייערע משפּחות (טאַטע־מאַמע, ברידער, שוועסטערס), די יידישע געראַטעוועטע האָבן זיך צוריקגעקערט צו זייער פֿאַלק (ווייל זייערע משפּחות זינען אויסגעמאַרדעט געוואָרן).

די געראַטעוועטע פֿון אייראַפּע האָבן זיך צוריקגעקערט צו זייער פֿאַך און שפּראַך, אָבער די יידישע געראַטעוועטע האָבן גע־דאַרפֿט לערנען נייע פֿאַכן, וואָס זינען צוגעפאַסט צו די נויטן פֿון לאַנד; די מערהייט פֿון זיי האָט געדאַרפֿט לערנען העברעיִש, וואָס איז געווען פֿאַר אַ סך פֿון זיי ווייט נישט באַקאַנט.

די געראַטעוועטע פֿון אייראַפּע זינען געשטאַנען פֿאַר דער פּראַבלעם, ווי אזוי אײַנצוגלידערן זיך אין עקסטיטירנדיקע לעבנס־פֿאַרמען. די יידישע געראַטעוועטע האָבן געדאַרפֿט אויפֿבויען זייער לעבן פֿון דאָס נײַ: ממש פֿון באַדן ביזן דאַך. דערבײַ האָבן זיי גע־מוזט דורכגיין פֿאַרשיידענע איבערגאַנג־סיטואַציעס: ווינען אין קאַלעקטיווע זאַמל־פלעצער, אין ״שער העליה״ בײַ חיפֿה, אין ״מעברות״, אין פּרימטיווע ווינונגען פֿון לייונט־געצעלטן (בדונים) און בלעכהזקעס (פּחונים), זיי האָבן געדאַרפֿט דורכמאַכן אַ לעבן פֿון אַ קאַלעקטיוון ראַבינזאַן־קרוואַ. אינעם טאַג־טעגלעכן לשון האָט מען אָנגערופֿן אַט דעם גאַנצן קנױל פֿון דער איבער־גאַנג־תּקופֿה מיטן נאָמען ״חבֿלי קליטה״.

האַבן טאַקע די געראַטעוועטע עולים געמוזט דורכמאַכן במשך פֿון יאָרן אָן אומאויפֿהערלעכן עקשנותדיקן און טאַג־טעגלעכן קאַמף פֿאַר זייער אַנזגלידערונג. און ווי אַ רעזולטאַט דערפֿון איז געקו־מען דער ווונדער פֿון דער קליטה פֿון דער שארית־הפּליטה, אַ ווונדער וואָס וואַרט נאָך אויף זײַן וויסנשאַפֿטלעכע אויפֿקלערונג.

ס׳איז אַ ווונדער, וואָס באַדעקט מיט ליכטיקייט דעם ווייט נישט אויפֿגעקלערטן און כמעט נישט אויסגעפֿאַרשטן פּסיכאָ־ביאָ־לאַגישן צושטאַנד פֿון געראַטעוועטן, אויך הײַנט צו טאָג.

גורמים וואס שטערן צו דער רעאדאפטאציע פֿון די געראטעוועטע עולים

נאך היינט צו טאג ליידן א סך פֿון קאשמאָרן, וואָס דערמאָנען זיי די גרוילן פֿון יענע טעג. נישט איינער זעט זיך אין די נעכט — ווידער אין געטאָ אָדער ווידער אינעם לאַגער און ער שטייט ווידער פֿאַר דער סעלעקציע... אַ נײַע כּוואַליע פֿון קאָשמאָרן האָט זיך באַוווּזן צווישן די געראַטעוועטע אין ישראל מיטן כאַפּן אייכמאַנען, ווען די פּרעסע האָט אַנגעהויבן בשעתן פּראַצעס איבערצוגעבן די שוידער־דערציילונגען וועגן לאַגער־לעבן. אַ סך פֿון די געראַטעוועטע זײַנען דערגאַנגען צו אַ מצבֿ פֿון צוגעוווּנען זיך צו די נאַכט־קאָשמאָרן; בײַ טאָג אַרבעטן זיי זייער נאַרמאַלע אַרבעט און בײַ נאַכט זעען זיי די קאָשמאָרן, די קאָש־מאַרן זײַנען געוואָרן זייער נאַרמאַלע נאַכט־דערשיינונג. עס זײַנען מיר באַקאַנט פֿאַלן וועגן געוויסע יחידים, וואָס זײַנען דערגאַנגען צו אַזאַ צושטאַנד; ווען ס'פֿאַרגייען וואָכן און זיי זעען נישט די קאָשמאָרן, צו וועלכע „זיי זײַנען שוין צוגעוווּנט“, הייבן זיי אָן זיך צו שרעקן, טאַמער זײַנען זיי קראַנק געוואָרן... די קאָשמאָרן זײַנען געוואָרן די „פֿיזיאָלאָגישע“ דערשײַנונג פֿון זייער „נאַרמאַל־לעבן...“

אַ סך ייִדישע געראַטעעטע ליידן נאָך ביז היינט צו טאָג פֿונעם קאַמפּלעקס פֿון זעלבסט־באַשולדיקונג; ס'מאַטערן זיי די געדאַנקען, אַז אין יענע שוידערטעג האָבן זיי נישט געטאָן אַלץ וואָס מעגלעך, כּכּדי צו ראַטעווען זייערע משפּחות.

עלטערן, וואָס האָבן אַפּגעגעבן זייערע קינדער צו נישט־ליידן און די לעצטע האָבן זיי נאָך דער באַפֿרײַונג געזאַגט, אַז די קינדער זײַנען פֿאַרשווונדן, הערן נישט אויף צו פֿאַרעפֿנטלעכן מודעות אין די צײַטונגען מיט דעם אַפעל: ווער קען מײַן זון? ווער קען מײַן טאָכטער? און ייִדישע קינדער, וואָס זײַנען געראַטעוועט געוואָרן דורך פּויערים אָדער האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די וועל־

דער, ווייסן נישט היינט צו טאָג; ווער זינען זיי? זייער ווירקלעכער נאָמען? ווער זינען זייערע עלטערן? זיי לידן ביז היינט-צו-טאָג פֿונעם קאָמפּלעקס פֿון נישט וויסן זייער אידענטיטעט. און זיי האַלטן אין איין פֿאַרעפֿנטלעכן אין דער פרעסע זייערע פֿאַטאָס מיט דער פֿראַגע-מודעה: „ווער בין איך?“...

פֿאַראַן אַ צאָל ווירקלעכע אינוואַלידן פֿון די נאַצי-פֿאַרפֿאַל-גונגען וואָס די עינויים און שווערע קראַנקייטן האָבן בולט פֿאַר-קלענערט זייער אַרבעט-פֿעיקייט. אין לאַנד זינען אויך דאָ די קרבנות פֿון די מעדיצינישע נאַצישע קרימינעלע עקספּערימענטן, וואָס לידן איבער זיי נאָך היינט-צו-טאָג גניסטיק און פֿיזיש, און צווישן זיי די קרבנות פֿון די סטעריליזאַציע-עקספּערימענטן, וואָס האַלטן בסוד זייער אומגליק און וואָס קענען נישט אויפֿשטעלן פֿון דאָס ניי קיין משפּחות, איבער דעם פֿאַרברעכן, וואָס איז באַ-נאַנגען געוואָרן קעגן זייער גוף.

גורמים וואָס האָבן געהאַלפֿן דער רעאַדאַפּטאַציע פֿון די געראַטעוועטע עולים

עס האָט אַ סך בניגעטראַגן צו דער רעאַדאַפּטאַציע פֿון די „געראַטעוועטע“ עולים, ד״ה, צו דער אייראָפּעישער עליה — די קאַלעקטיווע הילף, וואָס איז זיי געגעבן געוואָרן, סײַ דורך דער מדינה, סײַ דורכן ייִדישן פֿאַלק בכלל.

ס׳איז די הילף, וואָס דאָס פֿאַלק שאַפֿט יאָר-אַין יאָר-אויס, טאָג-אַין טאָג-אויס בכדי צו שאַפֿן, פֿאַר דעם האַלבן מיליאָן „געראַ-טעוועטע“, ווינונגען, אַרבעט-מכשירים, אַרבעט-פלעצער, געזונט-הייט-שוין און יעדן מין סאַציאַלע און קולטורעלע פֿאַרזאָרגונג, און יעדן מין זיכערקייט-שוין.

נישט געקוקט אויף דער דאָזיקער גיגאַנטישער הילף קען נישט, ליידער, די מדינה געבן „פֿאַרקלענערטע אַרבעט-שעהען“ פֿאַר אַ פֿערטל פֿון ישובֿ; דער כלל פֿון די עולים האָט פֿאַרשטאַנען, אַז

נאָר אַ דאַנק נאַרמאַלער אַרבעט, אין נאַרמאַלע אַרבעט־שעהען, וועט ער קענען ברענגען אַ תּיקון צו זײַן פּרימטיוון לעבן־צושטאַנד פֿון אַן עולה חדש. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אַ סך געראַטעוועטע עולים האָבן אויסגעקליבן (אפֿשר אונטערבאַווסטזיניק) דעם וועג פֿון אַנטלויפֿן פֿון קראַנקייט — צו געזונטקייט, ד"ה, נישט מאַכן זיך זען די קראַנקייטן; נישט ריידן וועגן זיי, בכדי די אַרומיקע זאָלן נישט וויסן וועגן זייערע שוואַכקייטן; (ביז וואָנען ס'זײַנען אָנגע־קומען די „פיזויִם־טעג, ווען מען האָט שוין געמעגט ריידן וועגן מחלות און אויך זיי אויפֿווייזן מיט אַנאַליזן און רענטגענס). אויף דער פֿראַגע „פֿון וואָנען שטאַמסטו?“ — פֿלעגן זיי ענטפֿערן מיט זעלבסט־זיכערקייט פֿון געוועזענע פֿאַריאָשטע: „פֿון אײַזן!“... זיי האָבן געזוכט מיטלען, ווי אַזוי — מיט אַלע מיטלען — „געווינען זייער פּלאַץ“ אין ישובֿ, פֿאַרדינען זייער פּרנסה און נישט דאַרפֿן אַנקומען צו קײנעם. אַנשטאַט צו זײַן כאַראַקטעריזירט דורך אָפּגעשוואַכטער אַקטיוויטעט — ווערן זיי, פֿאַרקערט, גאַר כאַראַקטעריזירט מיט היפּער־אַקטיוויטעט. דער אַרבעט־אימפעט געפֿינט אויך זײַן אויס־דרוק אין פּראָזאַישע סטאַטיסטישע ציפֿערן.

די געראַטעוועטע שטעלן־פֿאַר 28-29 פּראָצענט פֿון די אַרבעט־באַשעפֿטיקטע („מועסקים בפֿועל“) אינעם לאַנד, אין דער צײַט ווען אין ישובֿ שטעלן זיי פֿאַר 25 פּראָצענט. (אינעם יאָר 1959—182.000 אַרבעט־באַשעפֿטיקטע „געראַטעוועטע“ אויף 623.000 אינעם גאַנצן ישׂראֵל). איבער אַ העלפֿט פֿון די אַרבעט־באַשעפֿטיקטע צווישן די געראַטעוועטע איז זיך מתעסק מיט פֿאַכן, וואָס פֿאַדערן פֿיזישע אַנשטרענגונגען, ווי אַגריקולטור, אינדוסטריע, בויאַרבעט, קאַמו־ניקאַציע (1959 — 47 פּראָצענט).

וואָס כאַראַקטעריזירט די „געראַטעוועטע“ אין ישׂראֵל?

— דער כאַראַקטעריסטישער צײַכן פֿון די געראַטעוועטע אין ישׂראֵל איז זייער שטרעבן צו אַ ביאָלאָגישן המשך, אויפֿשטעלן משפּחות,

האַבן קינדער, ווערן „אַ מענטש צוגלייך מיט אַלע אַנדערע“ — איז אין סך הכל אַ פּראָצעס, נישט פֿון צעפֿאלונג פֿון דער פּער־זענלעכקייט, נאָר פֿאַרקערט, פֿון פּערזענלעכקייט-סינטעזע, פֿון פּער־זענלעכקייט־רעאינטעגראַציע, און הגם יעדער איינער איז פֿאַר זיך „געזונטקייט־געשעדיקט“ — דאָך שוועבט איבערן כלל פֿון די גע־ראַטעוועטע אַ פּסיכאָלאָגישער ווונדער.

„ווונדער“ איז נאָר אַ נישט־אויפֿגעקלערטער אויסדרוק פֿון טאַג־טעגלעכן לעבן; די ייִדישע פֿאַרשערס דאַרפֿן אָבער זוכן אויפֿ־צוקלערן די דאָזיקע סיבות, דוכט זיך אונדז — ווי פֿאַראַדאַקסאַל דאָס זאָל נישט אויסזען — אַז דווקא דער טראַגישער גורל פֿון די ייִדישע געראַטעוועטע, וועלכע זײַנען איבערגעבליבן אַן אַ דאָך און אַן אַ משפּחה נאָך די שוידער־יאָרן, איז געווען איינער פֿון די גורמים, וואָס האָבן מאַביליזירט אַלע גײַסטיקע און ביאָלאָגישע כּוחות פֿון די ייִדישע געראַטעוועטע צו דער ממש איבערמענטשלע־כּער אַנשטרענגונג, אַרײַנצוגיין צוריק אין לעבן, אַרײַנצופאַסן זיך אינעם לעבן, „אויסהאַלטן“ און נישט געקוקט אויף דעם שוידער־נעכטן — ווערן מענטשן פֿונעם נײַעם הײַנט.

*

מרדכי חלמיש

אונדזער ליטעראַטור און די צוויי וועלט־מלחמות

אַ טעזע פֿאַר אַ וויכוח

צי שפּיגלט אַפּ אונדזער ליטעראַטור דאָס ייִדישע לעבן, דעם ייִדישן גורל? אַוודאי.

אויב מיר וועלן אָבער שטעלן די פּראָגע אַ ביסל אַנדערש: האָט אונדזער ליטעראַטור משפּיע געווען, ווי אַ וועגווייזער, אויפֿן ייִדישן לעבן, אויף דעם ייִדישן גורל? דאָ וועלן שוין אַוודאי זײַן חילוקי־דעות, קלאַר, עס קאָן זײַן אויך אַ מיינונג, אַז דאָס איז, בכלל נישט די אויפגאַבע פֿון דער ליטעראַ־

טור. אבער, מיינט מען, אז די ליטעראטור האָט צווישן אַנדערן, יאָ אַזאַ מי-סיע — דעמאָלט איז דאָך די דערמאָנטע טענה קעגן דער ייִדישער ליטעראַט-טור אַ זייער ערנסטע.

איז קודם-כל, וואָס הייסט עס וועגוויזער־ישקייט אין דער ליטעראַטור? וואָס מיינט עס השפּעה פֿון דער ליטעראַטור?

לאַמיר נעמען עטלעכע קליינע ביישפּילן פֿון אונדזער ליטעראַרישן אוצר. ווען דער חומש דערציילט אונדז, למשל, ווי גאָט האָט געשלאָסן אַן איי-ביקן בונד מיט אַברהמען און צוגעזאָגט אים צו פּרוּכפּערן און מערן און אים געבן דאָס לאַנד כּנען פֿאַר אַן אייביק אייגנטום — האָט דאָס דאָזיקע פּרימיטיווע מעשהלע געהאַט אַ גוואַלדיקע השפּעה אויף דער פּאַלקס-פּאַנטאַ-זיע. אָדער אַ צווייטער ביישפּיל: ווען דער בעל-התהילים דערציילט וועגן גורל פֿון די גוליבבל, וואָס זיצנדיק אויף די טייַכן פֿון זייער גלות-לאַנד האָבן זיי געוויינט און דערמאָנט אין ציון, אַז זיי האָבן געשווירן גישט צו פּאַרגעסן ירושלים, האָט ער — באַוווּסזיניק, צי גישט באַוווּסזיניק — אויפגעוועקט אַן אייביקע היימבענקשאַפט ביי אַ הונדערט דורות יידן.

בלויז פֿון די דאָזיקע צוויי ביישפּילן אַליין קאָנען מיר שוין פּאַרשטיין, ווי אַזוי אַזעלכע און ענלעכע ליטעראַרישע שאַפונגען האָבן געפּורעמט און געשטאַלטיקט דעם ייִדישן פּאַלקסגייסט און די נשמה פֿון ייִדישן יחיד. אַזוי אַרום האָבן זיי דאָך אַפּגעהיט דעם גייסטיקן קיום פֿון אונדזער פּאַלק עדהיום. עס וועט אפשר עמעץ פּרוּוון טענהן, אַז אַזעלכע דערשיינגען זינגען מעגלעך געווען נאָר אין יענע צייטן, ווען דאָס געשריבענע וואָרט האָט געהאַט אַ מאַגישע ווירקונג אויף דער פּאַנאָזיע, אַבער היינט, אין אונדזערע צייטן, איז שווער צו פּאַרלאַנגען פֿון דער ליטעראַטור, אַז זי זאָל האָבן אַזאַ טיפע השפּעה ווי אין יענע תקופּות — סײַ אויפן מענטש ווי אַ יחיד און סײַ אויף דער מענטשלעכער געזעלשאַפט, ווי אַ כלל. אויפן ערשטן בליק קאָן זיך אויס-ווייזן, אַז די טענה איז אַ גערעכטע.

פֿון דער אַנדערער זייט איז נאָך קיין מאָל דאָס געשריבענע וואָרט גישט געווען אַזאַ שטאַרקער כּוח ווי אין אונדזערע צייטן. גישט נאָר דאָס, וואָס אַ סך מער מענטשן קאָנען היינט לייענען און קומען אונטערן אַינפלוס פֿון נעם געשריבענעם וואָרט; נאָר דאָס וואָרט דערגייט איצט אויך מיט אַ סך מער וועגן צום מענטשלעכן אויג און אויער ווי אַמאָל.

און לאַמיר ברענגען נאָך עטלעכע פּאַקטן, פֿון נאָענטן עבר.

עס זינגען באַוווּסט פּאַלן, ווען די שאַפונג פֿון איין שרייבער האָט באַ-ווירקט זיין גאַנצן דור אַהער אַפילו גאַנצע דורות. נאָך מער, עס זינגען פּאַראַן פּאַלן, ווען אַן איינ-איינציק בוך האָט אויפגעוודערט אַ לאַנד, אַ פּאַלק אָדער אַפילו דאָס געוויסן פֿון דער וועלט.

אין יאר 1907 איז דערשינען אַרציבאַשעווס ניהיליסטיש בוך סאַנין און האָט אָנגעמאַכט אַ חורבן אין דער נשמה פון יענעם דור יוגנט (אויך ביז אַ טייל פון דער יידישער יוגנט אין רוסלאַנד), וועלכע איז אַרונטערגעפאלן אונטער דער השפעה פון מחברס ציגישער מאַראַל, וואָס האָט געפריידיקט „פּרעהייט פון אינסטינקטן“. דאָס צווייטע בוך אַרציבאַשעווס, ביי דער לעצטער גרענעץ, וואָס איז דערשינען אין יאר 1912, האָט אַרויסגערופן אַ רייזיקע כוואליע פון זעלבסטמאָרדן אין די רוסישע שטעט. דאָס בוך האָט געפריידיקט „טויט און בלומען, טויט און ווייץ“. אַדער דאָס פּוילישע פּאַלק, למשל, וואָס איז דורות לאַנג געווען אונטערגעדריקט אונטערן יאָך פון פרעמדע מאַכטן. איז דען פאַראַן אַ ספק, אַז די פּוילישע דיכטערס און שרעבערס האָבן מיט זייערע שאַפונגען אָפגעשפּילט אַן ערשטראַנגיקע ראַלע בנימ אויפהאַלטן די פּאַלק־שטרעבונגען צו נאַציאָנאַלער באַפרינונג און צו אַ זעלבשטענדיקן נאַציאָנאַלן קיום?

*

אַט גייט שוין אָן, נישט פון הענט, אַן ערנסטער וויכוח וועגן דער ראַלע פון מענדעלען אין אויספורעמען די באַציונג פון הענטיקן דור — אין ארץ־ישׂראל און אין די תּפוצות — צו אונזער נישט־ווייטן עבר, צום יידישן לעבן און צו דער געשטאַלט פון יידישן יחיד אין די מזרח־איראָפּעיִשע לענדער פון זען ציט. די וועלכע נעגירן מיט גרויס אייפער מענדעלעס סאַר־קאַזם, זען אומברחמנותדיק אויפרייסן די ווינדן, וואָס האָבן באַדעקט דעם גוף פון דער יידישער אַרעמקייט, פאַרגעסן אָבער אַ פשוטן אמת — טאַקע אַ ווייטיקלעכן — זיי פאַרגעסן, אַז מענדעלע האָט זינע פאַרשוניגען פון גלופסק און קאַבצאַנסק נישט אַויסגעפאַנטאָזירט. ער איז דאָך געווען דער ערשטער רעאַליסט אין דער יידישער (און אויך אין דער העברעיִשער) ליטע־ראַטור, וואָס האָט מיט זינע שילדערונגען אויפגעמאַכט די אויגן פון זען דור, צו דערזען זיך אַליין. די שאַפונגען פון מענדעלע מוכר־ספרים — פונקט אַזוי ווי שפּעטער די שאַפונגען פון שלום עליכם — זינען דאָך געגליכן צו אַ דיאַגנאָז פון אַ גרויסן רופּא, וואָס ערשט אַ דאַנק דעם דאָזיקן דיאַגנאָז קאַן קומען דער צווייטער שריט, די היילונג.

מיר רירן זיך דאָ גאַר נישט צו צום תּחום פון קינסטלערישער מדרגה אַדער פון סטיל און ליטעראַרישן זשאַנער. מיר ווילן זיך האַלטן כּסדר ביז דער הויפטפּראָגע פון גיטטיקער השפעה אויפן יחיד און כלל לגבי דער געשטאַלטונג פון פּאַלקס־באַוווסטזיין, פון שטאַרקן דעם ווילן אָנצוהאַלטן דעם נאַציאָנאַלן קיום.

דאַכט זיך, אַז פון דעם שטאַנדפּונקט קאַן דינען ווי אַ גוטער ביישפּיל אונזער דריטער קלאַסיקער, י. ל. פּרץ, וואָס האָט לכל הדעות געהאַט אַ

גרויסע השפעה אויף זיין דור. אַחוץ דעם, וואָס ער האָט דערהויבן אין אונדזערע אייגענע אויגן און אין די אויגן פון פרעמדע העם מזרח-איראָפּעיִשן יידן, זיין גיסטיקע און עטישע וועלט, האָט ער אויך געשאַפן אַרום זיך אַ באַוועגונג, וואָס איר עובדה איז געווען צו שטאַרקן די אמונה פון יידן אין זיך אַליין.

נאָך דעם ווי מיר וועלן אָננעמען, אַז די דריי קלאַסיקערס קאָנען דינען ווי אַ באַווייזן פון השפעה אויפן ייִדישן גורל, ערשט דעמאָלט שווימט-אויף די פּראָגע: און וואָס איז מכוח די שפּעטערדיקע שרייבערס, די וועלכע האָבן געשאַפן צווישן ביידע וועלט-מלחמות, אין דער תקופה פון ריוויקן אויפברויי אין דער וועלט און פון דער גרויסער צעטרייסלונג פון אונדזער ייִדישן קיום?

*

ביים באַטראַכטן די דאָזיקע פּראָבלעם מוז גענומען ווערן אין אַכט די צייט, אין וועלכער עס האָבן געלעבט און געשאַפן די דריי קלאַסיקערס, און די צייט פון זייערע נאַכפּאָלגערס.

י. ל. פּרץ איז געשטאַרבן אין יאָר 1915, אין דעם ערשטן יאָר פון דער ערשטער וועלט-מלחמה; שלום עליכם — אין יאָר 1916 און מענדעלע אין יאָר 1917. אַלע אין די ערשטע דריי יאָר פון דער וועלט-קאָטאָסטראָפּע. זייערען דאָס בלויז צופעליקע דאָטעס אָדער האָט דער פּאַקט אויך אַ טיפּערן זיין? כדי דער ייִדישן זאָל ווערן נאָך בולטער, וועלן מיר דערמאָנען, אַז בעת זיי האָבן זייער גאַנץ לעבן אָפּגעלעבט אין איין לאַנד — אין צאָרישן רוס-לאַנד — האָט זיי דער טויט געפונען אין דריי באַזונדערע מדינות: פּרעזן אין אַקאָמירטן וואַרשע, וואָס איז מיט עטלעכע יאָר שפּעטער געוואָרן די הויפטשטאָט פון אומאַפּהענגיקן פּוילן; שלום עליכמען אין ווייטן ניר-יאָרק און מענדעלען אין אָדעס, וואָס האָט שוין געפּיבערט אין די ווייען פון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע. אָבער נישט בלויז אונדזערע דריי קלאַסיקערס האָבן אָדורכגעמאַכט דעם דאָזיקן גורל — מיט זיי צוזאַמען איז דאָך כמעט דאָס גאַנצע ייִדישע פּאָלק געווען אַנגעזעסן אין איין גרויסן צענטער — אין רוסלאַנד, וווּ עס האָבן דעמאָלט געלעבט איבער פינף מיליאָן יידן. וואַרשע-אָדעס-וויילנע זיינען, אייגנטלעך, געווען איין צענטער, אַן פּאָליטיש-געאָגראַפּישע גרענעצן, וואָס זאָלן זיי האָבן פּונדערגעטיילט. דער ייִדיש-רוסישער צענטער האָט נאָך אַלץ אויסגעשטראַלט זיין ליכט, זיין קולטור און ליטעראַטור, זיין שפּראַך און טראַדיציע אויף אַלע פּעריפּעריעס. און מיט דעם אַלעם איז אויך געקומען די השפּעה פון דער ליטעראַטור. זי איז נישט אָפּגעשטאַנען פון אַנזעענדיקע גיסטיקע השפּעות, ווי למשל, פון די פּאָליטיש-אידעאָלאָגישע באַוועגונגען, וועלכע זיינען אַלע געבוירן געוואָרן אינעם רוסישן צענטער און

האָבן געהאַט זייערע פיליעס אין די גניע קאַלאָניעס, וווּ יידן האָבן זיך באַ-
זעצט.

די ערשטע וועלט-מלחמה האָט אָבער אויפגעריסן די דאָזיקע גאַנצקייט,
האַט איבערגעריסן די קאָנטאַקטן, חרוב געמאַכט די קאָמוניקאַציע-בריקן
צווישן די פאַרשיידענע יידישע ישובים, און ממילא האָט זיך אָנגעהויבן אַ
צעשפליטערונג און פונאַנדערפאַל אינעם יידישן לעבן. און דאָס איז חל גישט
בלויו אויף די אויסערלעכע ראַמען, נאָר אויך אויף אַזעלכע אינערלעכע מהות
פון דער יידישער געזעלשאַפט, אויף איר סאַציאַלער קאָנסטרוקציע. בעת
עס האָבן געלעבט און געוויקלט אונדזערע קלאַסיקערס און זייער דור שריי-
בערס, איז דאָס שטעטל געווען דער צענטער פון יידישן לעבן און אינעם
שטעטל האָבן געהערשט די דריי עיקרדיקע סובצענטערס: די משפּחה-היימ,
דאָס בית-מדרש און די ערשטע שפּראַצונגען פון דער יוגנט-אַרגאַניזאַציע,
פּראַפעסיאָנעלער פאַראיינ אָדער קולטור-געזעלשאַפטלעכע קלובן פאַרן יוגערן
דור. דאָס איז געווען ווי עפעס אַן אַרגאַנישע גאַנצקייט, וואָס צוזאַמען מיט
דער געאָגראַפישער צעשפליטערונג איז זי חרוב געוואָרן.

דער שטורעם פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, וואָס האָט חרוב געמאַכט
דאָס יידישע לעבן, האָט צעברויזט די יידישע ווירקלעכקייט און זי פאַר-
וואַנדלט פון איין גאַנצקייט — אין באַזונדערע טיילן, מיט לויזן קאָנטאַקט
צווישן זיך. דער יידישער שרייבער האָט קוים זיך אַן עצה געגעבן מיט זיין
דראַנג די דאָזיקע גניע ווירקלעכקייט צו באַשרייבן, אַרײַנצודרינגען אין דעם
שלל גניע דערשפּאַנענען, פּראַבלעמען און קאָנפּליקטן. אין דער פאַרלויפֿן
פון דער גניע סביבה און איר פּראַבלעמאַטיק האָט ער קוים באַוויזן צו
ברענגען צום אויסדרוק די שטימונגען און טענדענצן, און מן-הסתם איז עס
געווען גישט פון די ליכטע זאַכן, צו דערזען די פּערסעפּקטיוון, די אויס-
זיכטן פאַר דער צוקונפט און די סכנות, וואָס זינגען פאַרבאַרגן אין דער
דאָזיקער צוקונפט פאַרן וועטערדיקן קיום פון אַן איינהייטלעך יידיש פּאָלק.

וואָס אַן אמת, איז צוזאַמען מיטן דאָזיקן גניעם צושטאַנד געקומען אַ
גוואַלדיקער אויפבלי אין דער יידישער ליטעראַטור. גייע כוחות, פרישע טאַ-
לאַנטן, יונגע דיכטערס, פּראָזאַיקערס און עסייסיסן זינגען אַריין אין היכל
פון דער יידישער ליטעראַרישער שאַפונג מיט אַן אימפעט און ברען, און
האָבן באַרעכערט אונדזער ליטעראַטור און, בעיקר, זי מאַדערניזירט. וואַרשע
און ניו-יאָרק זינגען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין דינאַמישע צענטערס פון יידיש-
שאַפן און די סאַוועטישע יידישע שרייבערס האָבן זיך באַמיט צו באַווייזן,
אַז מאַסקווע-מינסק בלעבן גישט הינטערשטעליק. גאַך קיין מאַל איז גישט
געווען אַזאַ שפע אין דער יידיש-יצירה ווי אין די צוויי צענדליק יאָר צווישן
דער ערשטער און צווייטער וועלט-מלחמה. אַ גניע טיפֿן-גאַלעריע, גניע לאַנד-

שאפטן און לעבנס־שטייגערס זינגען געקומען מחנות־וויזן און באַר־כערט די ייִדישע ליטעראַטור. אַמעריקע מיט איר גייעם ריטעם און אַטעם האָט אויס־געברייטערט די ייִדישע וועלט־מאַפּע. אין געוויסע אייראָפּעיִשע לענדער, וואָס זינגען פּריער געשטאַנען אין שאַטן, האָבן דערוואַכט גייע אַפּצוּזינגען פון ייִדישן לעבן און אַרצן אין דער ליטעראַטור מיט זייער אייגנאַרט. די ייִדישע ליטעראַטור האָט דאָ אויסגעפּולט אַ חשובּע קולטור־היסטאָרישע פּונקציע און אַפּגעשפּיגלט דאָס ייִדישע לעבן מיט זיין גאַנצער פּילפּאַרבּיקייט.

האַט זי אָבער אויך געוויזן אַ וועג? גערופן צו עפּעס? אַרויסגעוויבן אַ געוויסע געזעלשאַפּט־לעכע אָדער גאַנצאַנאַלע אידיי?

*

...ס'איז ממש צו שטויגען, ווי גרויס עס איז די צאָל פון ייִדיש־שריבּערס, וואָס האָבן געשאַפּן אין ארץ־ישׂראל, סײַ אין ליד און סײַ אין פּראָזע. און דאָס איז געמיינט נישט בלויז אין דער לעצטער צײַט, נאָר אַפּילו אין סאַמע אַנהייב פון אונדזער יאַרהונדערט. ייִדישע שריבּערס זינגען געווען פון די ערשטע, וואָס האָבן באַשריבן די ארץ־ישׂראלדיקע לאַנדשאַפּט. זיי האָבן גע־שילדערט די לידן און פּריידן פון די חלוצים פון דער צווייטער עליה און אַפּילו נאָך פּריער. שוין אַפּגערעדט וועגן די שפּעטערדיקע צײַטן פון דער דריטער און פּערטער עליה, און אַזוי ביז הײַנט. דאָס מאַכט קלאָר פאַר אַלע־מען, אַז די טעאָריע וועגן אַ צעטיילונג פון די השפּעה־געביטן צווישן ייִדיש און עברית, איז נישט אויסגעהאַלטן.

מיר האָבן דאָ געוואַלט בלויז אַוועקשטעלן די פּראָגע, צי האָט די ייִדישע ליטעראַטור משפּיע געווען דאָס ייִדישע לעבן. מיר גלייבן, אַז די פּראָגע איז אַ וויכטיקע און אַז זי איז נאָך נישט גענוג געפּאַרשט געוואָרן. עס וואַלט געווען אַ גרויסע זאַך, ווען מען וואַלט געקאָנט מאַכן אַזאַ פּאַרשונג אין דער נאַענטסטער צײַט, בעת עס לעבט און ווירקט נאָך אַ גרויסער טייל פון די ייִדישע שריבּערס, פאַר וועלכע דער ענין איז פּערזענלעך נאַענט. מיר האָבן אויך געהאַט אפשר נאָך אַ שטיקל כּוונה, אַז די ייִדישע שריבּערס אַליין זאָלן זיך פּאַרטראַכטן וועגן דעם ענין. אפשר איז עס, אין אַ געוויסער מאָס, נוגע אויך זייער אייגענע שאַפּונג?...

Joseph Lifshitz Fund

בזו איצט דערשינען פֿאַר דער ביבליאָטעק
מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור
אונטער דער רעדאַקציע פֿון שמואל ראָזשאַנסקי

- (1) שלמה עטינגער — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (312 זייטן)
- (2) מאַרק וואַרשאַווסקי — ייִד' פֿאַלקסלידער, 2טע אויפלאַגע (216 זייטן)
- (3) ה. ד. נאַמבערג — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (4) מענדעלע — מסעות בנימין השלישי, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (5) לייב נייִדוס — אויסגעקליבענע שריפֿטן (208 זייטן)
- (6) יעקבֿ דינעוואַן — יאַסעלע, קריזיס, 3טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (7) משה בראַדערזאָן — אויסגעקליבענע שריפֿטן (272 זייטן)
- (8) אליהו בחור — בבא־בוכ 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (9) דוד פינסקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (352 זייטן)
- (10) שמעון פֿרוג — אויסגעקליבענע שריפֿטן (216 זייטן)
- (11) י. ל. פרץ — אין 19טן יאָרהונדערט, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (12) י. ל. פרץ — אין 20סטן יאָרהונדערט, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (13) מאַריס ראָזענפֿעלד — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (240 זייטן)
- (14) דוד האַפֿשטיין, איזי כאַריק, איציק פֿעפֿער — שריפֿטן (272 זייטן)
- (15) מרדכי ספֿעקטאָר — דער ייִדישער מוזשיק, ראָמאַן (272 זייטן)
- (16) ה. לייזיק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (352 זייטן)
- (17) שלום עליכם — מנחם־מענדל, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (18) אַברהם גאַלדפֿאַדען — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (19) י. י. שוואַרץ — קענטאַקי, א. ראַבאָי — הער גאַלדענבאַרג
(פּיאַנערן אין אַמעריקע), 2טע אויפלאַגע (312 זייטן)
- (20) חיים־נחמן ביאליק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (384 זייטן)
- (21) ש. אַנ־סקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן (296 זייטן)
- (22) מענדעלע מוכר־ספֿרים — פֿישקע דער קרומער (256 זייטן)
- (23) יוסף אַפֿאַטאַשו — אין פּוילישע וועלדער (416 זייטן)
- (24) זלמן רייזען — אויסגעקליבענע שריפֿטן (304 זייטן)
- (25) יהואַש — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זייטן)

- (26) גליקל האמיל — זכרונות (352 זיטן)
- (27) שלום עליכם — טביה דער מילכיקער 2טע אויפלאגע (288 זיטן)
- (28) אברהם רייזען — אויסג' שריפטן, 2טע אויפלאגע (320 זיטן)
- (29) אנטאלאגיע — די פרוי אין דער יידישער פאעזיע (416 זיטן)
- (30) ר' נחמן בראצלעווער — סיפורי-מעשיות (224 זיטן)
- (31) מרדכי אלפערסאן — אין ארגענטינע (320 זיטן)
- (32) פרץ הירשביין — אויסגעקליבענע שריפטן (336 זיטן)
- (33) אנטאלאגיע — יידיש אין ליד (264 זיטן)
- (34) מנחם באריישאָ — דער פֿרעמדער, זאָול רימער (320 זיטן)
- (35) אנטאלאגיע — ווען אַ פֿאַלק דערוואַכט (464 זיטן)
- (36) אנטאלאגיע — נוסח השפלה (272 זיטן)
- (37) ז. סעגאלאָוויטש — לידער, דערציילונגען, זכרונות (352 זיטן)
- (38) מעשה-בוך, פֿון 1602 (368 זיטן)
- (39) אונטער אַקופאַציע: עוזר וואַרשאַווסקי / שמוגלערס. (328 זיטן)
- (40) ערבֿ חורבן: מ. בורשטיין / בניֿ די טייַכן פֿון מאַזאַויע און 14 פֿאַעטן (256 זיטן)
- (41) חורבן: אַנטאַלאַגיע / פֿאַעזיע, פֿראַזע און דראַמע (432 זיטן)
- (42) ווידערשטאַנד און אויפֿשטאַנד/פֿאַעזיע, פֿראַזע, דראַמע (336 זיטן)
- (43) איציק מאַנגער / לידער, פֿראַזע, עסייען (384 זיטן)
- (44) דוד בערגעלסאָן / אויסגעקליבענע שריפטן (320 זיטן)
- (45) משה נאָדיר / הומאַר, קריטיק, ליריק (288 זיטן)
- (46) אַנטאַלאַגיע/דאַס קינד אין ייִד' פֿאַעזיע און פֿראַזע (320 זיטן)
- (48) פֿליטים צווישן פֿנייערן, אַנטאַלאַגיע. (304 זיטן)
- (49) אויסגעוואַרצלטע און אַנגעוואַרצלטע, אַנטאַלאַגיע. (272 זיטן)
- אין 1971 הערשיינען נאָך אַט די 2 ביכער :
- (47) י. אַקסנפֿעלד/שטערן-טיכל, ערשטער ייִד' רעקרוט (288 זיטן)
- (50) דרום-אַפֿריקאַניש, אַנטאַלאַגיע.

ANTOLOGIA

**DESARRAIGADOS
Y ARRAIGADOS
UPROOTED AND THE ROOTED**

POESIA Y PROSA

Y

**Estudios Literarios sobre sus aportes
a la Literatura Idish**

Director: SAMUEL ROLLANSKY

1 9 7 1

ATENEO LITERARIO EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JUDIO

Pasteur 633-3º

Buenos Aires